ఆశ్చర్య రామాయణము

- అరణ్యకాండము

లక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
తిరుపతి

ఆశ్చర్య రామాయణము

అరణ్యకాండము

(ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితము)

రామాయణ కేసరి, రామాయణతీర్థ

లక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2005

ASCHARYA RAMAYANAMU
Aranya Kanda

Author
Lakkavajjhala Venkata Krishna Sastry

T.T.D. Religious Publications Series No.679
First Edition : 2005
Copies : 1000

Published by
Sri A.P.V.N. Sharma, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati - 517 501

Cover design : Adsprint

D.T.P. by
Keerthi Offset,
Tirupati.

Printed at
Adsprint, 5/3, Rajabather Street,
T.Nagar, Chennai - 17.

ముందు మాట

హైందవ సంస్కృతీ సాహిత్యంలో ఇతిహాస పురాణాల్లో రామాయణ భారత, భాగవతాలు ముఖ్యమైనవి. అందు రామాయణ మెంత మొదటిదో ప్రాచీనమైందో అంతగా మార్గదర్శకమైంది కూడ. మానవజీవితంలో ఆదరింపవలసిన ఆచరింపదగిన అనేక ధర్మాలలో ఉత్తమోత్తమ ధర్మాన్ని నిరూపించింది రామాయణ మొక్కటే. అందుకే రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మః అన్నారు పెద్దలు. అట్లే రామునివలె నడుచుకో, రావణునివలె నడుచుకోవద్దు అని కూడా నీతిని బోధించారు మనకు.

కాగా అట్టి రామాయణాన్ని ఆనాటి ఆదికవి వాల్మీకి మొదలు నేటి కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణవరకు అనేకులు అనేక భాషల్లో అనేకకాలాల్లో అనేక పద్య గద్య ద్విపద నాటక యక్షగాన జానపద బుఱ్ఱకథ గేయకథ పాటలు మొదలుగా అనేక ప్రక్రియల్లో రచించిన వారున్నారు. అట్లే సంపూర్ణ కథనేగాక ఆయా ముఖ్య రసవత్తర సన్నివేశాల ప్రధానంగా కూడా రచనలు చేసిన వారున్నారు. ఇంకా రచింపబడవచ్చును కూడా. అంతటి ఆదరణ, మహిమ, అవకాశం వున్న కథాభాగం రామాయణమని చెప్పక తప్పదు. పైగా వుపాసకులకు వుపయోగపడే గాయత్రీ మొదలగు అనేక మంత్రాలలో రామతారకమంత్రంవలె అందివచ్చిన చిన్నమంత్రం మరొక్కటి లేదు. కాబట్టి వాల్మీకి ఆ రామనామ జపంతోనే మునియై రామాయణ రచయిత అంతటివాడు కాగలిగినాడు.

ఇక గ్రంథం రచననుబట్టి ఒక్క సంస్కృతంలోనే సుమారు నలభైవరకు రామాయణాలున్నట్లు తెలుపబడింది. అయితే మూలకథ వొకటే యైనా కొన్ని సన్నివేశాలతో భావాలతో అంతో యింతో భేదాలుండవచ్చుగాక. ప్రధానమైన మూలకథలో ధర్మబోధనలోమాత్రం ఏమాత్రం మార్పు లేకపోవడంతో ఆ అన్ని రామాయణాలూ నేటికీ నిలిచివున్నాయి. లేకుంటే భారతీయ సంస్కృతిలో వాటికి మనుగడయే వుండే అవకాశమే లేదు.

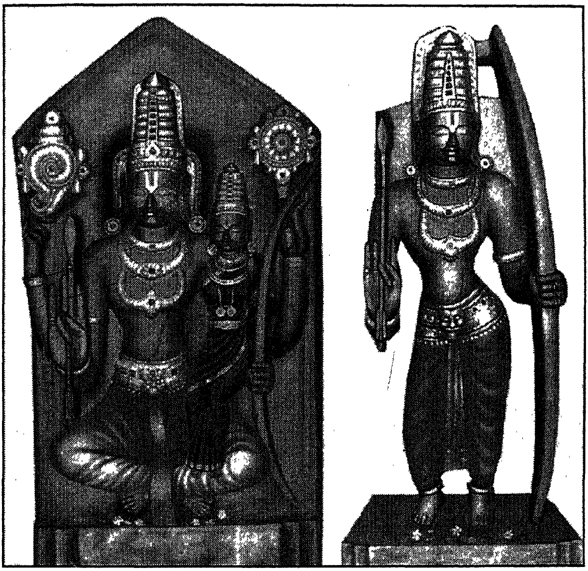
ప్రస్తుతం ఈ ఆశ్చర్య రామాయణ గ్రంథకర్త సంస్కృత భాషాధ్యాపకులేగాక బహుముఖంగా బహుపురాణ శాస్త్ర పండితులు కూడా.

పైగా తనకాలానికే రామాయణ కేసరి, రామాయణ తీర్థ మొదలగు బిరుదాంకితులు శ్రీమాన్ లక్కావఝ్ఝుల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి గారు, విజయవాడ వాస్తవ్యులు. సరళమైన సంస్కృతభాషలో శ్లోకరూపంగా సుమారు పైచెప్పబడిన నలుబది రామాయణ సంగ్రహ స్వరూపాన్ని ఆశ్చర్యరామాయణమనే పేరుతో లోకాని కందించి ఎంతో మేలు చేశారు. మూలం సంస్కృతంలో వున్నా దానికి తెలుగు వచనంలో తాత్పర్యం కూడా తానే రచించి సాధారణ పాఠకులకుకూడా దీన్ని చదివి ఆనందించడంలో ఎంతో అనుకూలం కల్పించారు. కాకుంటే ఈ గ్రంథరచనాకాలం బహుశః గడచిన 3వ దశాబ్దం కావడంతో తెలుగు కూడా గ్రాంథికభాషలో సాగింది. అయినా అది కూడా సరళంగానే వుందనడంలో సందేహంలేదు. రచయితా పాఠకులూ ఇద్దరూ లాభపడ్డారు. ధన్యులయ్యారు మరి.

ఇక ఈ ముద్రణ ప్రచార విషయంలో రచయితచే యిప్పటికే రెండు మూడు సార్లు ముద్రింపబడి లోకంలో బహుళ ప్రచారంలో వున్న గ్రంథమిది. వారి అనంతరం వారి కుమారులు ల. రామచంద్రరావుగారు దీని ముద్రణకు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారికి అందజేశారు. రామాయణ ప్రాశస్త్యాన్ని బట్టి దానియొక్క బహుముఖ ప్రయోజనాన్ని ఆదరించి పౌరాణిక గ్రంథంగా దీన్ని ప్రస్తుతం ప్రచురించడం జరిగింది. ఈ సంస్థయొక్క ధార్మిక ప్రచార ప్రణాళికలో యిది కూడా ఒక భాగమే కాన దీనిని కూడా ప్రజలు ఆదరించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి కృపకు పాత్రు లగుదురుగాక యని ఆశిస్తున్నాం.

కార్యనిర్వహణాధికారి
తి.తి. దేవస్థానములు, తిరుపతి.

కృతిసమర్పణము

శ్లో|| శ్రీభద్రాచలరామచంద్ర! చరణద్వంద్వే త్వదీయే మయా
లక్కావఝ్ఝల కృష్ణనామక భవద్దాసేన సంగుంభితమ్|
భక్త్యాచాంకితరూపతో ఽర్పిత మిదం త్వాశ్చర్య రామాయణం
జీయా దారవిచంద్రతారకమలం మచ్ఛ్రేయసే భూయసే||

విజ్ఞప్తిః

భో భో మహాశయాః మామకీనా మిమాం విజ్ఞప్తి మవధత్తే

త్యభ్యర్థయే.

ఇతఃపురా సంపుటచతుష్టయం ముద్రాప్య ప్రాకాశయం నీత మితి తత్రభవద్భి ర్విదిత మేవ. అధునా శ్రీరామకర్తృ కారణ్య ప్రవేశకథారంభక పంపాసరోభిగమనపర్యంతకథా సంవలిత ఆరణ్యాకాండాత్మకం పంచమం సంపుటం చ ముద్రాప్య భక్తజనసమక్షే సమర్ప్య చాహ మద్యాత్మానం కృతార్థతా మనయమితి వక్తు మవకాశసంభవేన మహానానంద స్సమజని - అవశిష్టభాగా అపి ద్రుతం ముద్రాపితా భవేయుః, అంతరేఽంతరే త్వనిర్వచనీయకారణై రేతద్భాగముద్రాపణే కాలవిలంబోఽభూ దితివక్తు మహమేవ లజ్జితో భవామి. అస్మిన్సంపుటేఽపి ప్రయోజనీయా న్కథావిశేషా ననేకా న్సంగ్రథ్యాంధ్రతాత్పర్యం చ విలిఖ్య విశేషత స్స్వయంకృతా న్కాంశ్చి దేవాన్యకృతాన్ శ్లోకా నుపనిబధ్య సులభయా శైల్యా సంగ్రథితోఽయం గ్రంథ స్సర్వేషా మాదరణీయో భవే దిత్యభిప్రైమి. అస్మిన్గ్రంథే ముద్రణప్రమాదా న్మత్ప్రమాదాద్వా యది దోషా దృశ్యేరన్, గుణదోషపత్రావలోకనేన తా న్విధాయ శుద్ధాన్, సంపఠ్యచ, మామకీనాపరాధం క్షమధ్వ మిత్యభ్యర్థయే - ఏతద్గ్రంథముద్రాపణార్థం హస్తావలంబనప్రదానాం చతుర్విధపోషక పదాశ్రితానాం శ్రీరామచంద్ర స్సకల శ్రేయాంసి వితీర్య సర్వదా తాన్రక్షతా దితి సప్రశ్రయం శ్రీరామచంద్రం సంప్రార్థ్య మయా విరమ్యతే.

ఇత్థం గ్రంథరచయితా,
లక్కావఝ్ఝల వేంకటకృష్ణశాస్త్రీ.

(అనువాదము)

ఓ మహాశయులారా! నాదు విజ్ఞప్తి నాలకింపు(డని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇంతకు(బూర్వము నాలుగు సంపుటములను ముద్రింపించి ప్రకటింప(జేసితిని నను విషయము మీకు(దెలిసియే యున్నది. శ్రీరామచంద్రమూర్తి దండకారణ్యమున బ్రవేశించినది మొదలు పంపా సరోవరమునకు వెడలుట వరకు గల ఆరణ్యాకాండ రూపమగు నైదవసంపుటము నిప్పుడు ముద్రింపించి భక్తజన సమక్షమున సమర్పించి నేను కృతార్థు(డ నైతినని చెప్పుట కవకాశము సంభవించుటచే గొప్పయానందము కలిగినది. శేషించిన భాగములు కూడ శీఘ్రముగ ముద్రింప(బడగలవు. మధ్యమధ్య ననిర్వచనీయ కారణాంతరముల వలన నీభాగము ముద్రింపించుటలో నాలస్యము సంభవించెనని చెప్పుకొనుటకు నే నే లజ్జించుచుంటిని. ఈ సంపుటము నందును బ్రయోజనీయములైన యనేక కథా విశేషములను సమకూర్చియు నాంధ్రతాత్పర్యమును వ్రాసియు నెక్కుడుగ స్వయంకృతములగు శ్లోకములను, స్వల్పముగ నితరశ్లోకములను సమకూర్చి సులభశైలితో(గూర్చబడిన యీ గ్రంథ మందరకు నాదరణీయము గా(గలదని యభిప్రాయపడు చుంటిని. ఈ గ్రంథమున ముద్రణ ప్రమాదమువలన(గాని నా ప్రమాదము వలన(గాని యేవైన దోషములు కన్పించినచో గుణదోషపత్రికను (తప్పొప్పులపట్టికను) జూచి సవరించుకొని చదువుకొని నా యపరాధమును క్షమింప వేడెదను.

ఈ గ్రంథముద్రణమునకై నాకు(జేయూతనొసగిన చతుర్విధ పోషకులకు శ్రీ రామచంద్రమూర్తి సకల శ్రేయస్సులను గలుగ(జేసి వారల నెల్లప్పుడు రక్షించు గాత యని శ్రీ రామచంద్రమూర్తిని(బ్రార్థించుచు విరమించు చుంటిని.

ఇట్లు గ్రంథ రచయిత

లక్కా వఝ్ఝుల వేంకట కృష్ణశాస్త్రి

అపూర్వ విషయసముచ్చయము

రామాయణ కేసరీత్యాది బిరుదాంకితు లగు బ్రహ్మశ్రీ లక్కావఝ్ఝల వేంకటకృష్ణశాస్త్రిగారిని సుమారు నెలదినముల నుంచి మాత్ర మెఱుగుదును. నేను యీ బెజవాడగ్రామములో మూడుమాసములనుండి యుండుట తటస్థించుటచే యిచ్చట నున్న విద్వాంసులను, పండితులను, విచారించినంతలో వీరిని వీరియొక్క విద్యామహిమమును శాస్త్రజ్ఞానమును గురించియు యెక్కువగా చెప్పిరి. తదుపరి వారివలన వారు వ్రాసిన ఆశ్చర్యరామాయణములోని అచ్చటచ్చట కొన్ని భాగములను వినుభాగ్యము తటస్థించినది. నేను వినినంతవరకు వీరు వ్రాసి ప్రచురపఱచుచున్న రామాయణములోని విషయములు అపూర్వమైనవిగా నుండుటయేగాక భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ధర్మబోధకములుగాను, మనస్సుకు ఆహ్లాదము కలుగజేయునవిగా నున్నవి. శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణములో వ్రాయబడని అనేక పూర్వగాథలు ఉపనిషదంతర్గతములైన శ్రీరామనామ గత రహస్యార్థములు, వేదాంత సంబంధమైన తత్త్వవిచారణ మొదలుగా గల యిహపరసాధకములైన, అనేక విషయములు సంస్కృతశ్లోక రూపముగాను, అందుకు తెలుగు తాత్పర్య సహితముగాను వ్రాయబడినవి. కేవల విద్వాంసులకే కాక యే మాత్రము తెలుగు చదువుటయందు శక్తిగల ప్రతి స్త్రీ పురుషులు, బాల బాలికలు చదివి అర్థము జేసుకొని మనస్సంతోషమును బొందదగినటుల వ్రాయబడినవి. ఈ గ్రంథము సకల జనాహ్లాదకరమై సకల శ్రేయోదాయక మగుననుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి గ్రంథమును వ్రాయుటలో బ్రహ్మశ్రీ కృష్ణశాస్త్రి గారి యొక్క పాండిత్య శక్తి సామర్థ్యములు శ్రద్ధశ్రమ మిగుల శ్లాఘనీయములు. సకలజనులు ఈ గ్రంథమును జదివి సకలశ్రేయస్సులను పొందుదురుగాక. 9 భాగములుగా అచ్చుకాబడవలసినట్టి యీ యుద్గ్రంథము 5 సంపుటములు మాత్రము ఇప్పటికి ముద్రితములైనవి. శేషించిన 4 సంపుటముల ముద్రణమునకు ఆస్తికవరేణ్యులు పూర్ణమైన ద్రవ్య సహాయముచేసి శీఘ్రములో యావద్గ్రంథము వెలువడుటకు ప్రయత్నించెదరని నమ్ముచున్నాను.

బెజవాడ
12-5-40.

దివాన్ బహద్దూర్,
నంబూరు గోపాలకృష్ణారావు, బి.ఏ.బి.ఎల్.,
డిస్ట్రిక్టు అండ్ సెషన్సుజడ్జి, (రిటైర్డు).

విషయసూచిక

ఆశ్చర్య రామాయణే

అరణ్యకాండః

ధ్యానశ్లోకాః

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే॥

సంసారతాప యుక్తానాం జంతూనాం హతచేతసామ్।
శ్రీమద్రామాయణాఖ్యాన పీయూషం భేషజం స్మృతమ్॥

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్।
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకి కోకిలమ్॥

మనోజవం మారుత తుల్యవేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్।
వాతాత్మజం వానరయూథ ముఖ్యం
శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి॥

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మప్రమేయం
సీతాపతిం రఘుకులాన్వయ రత్నదీపమ్।
ఆజానుబాహు మరవిందదళాయతాక్షం
రామం నిశాచర వినాశకరం నమామి॥

మాతా రామో మత్పితా రామభద్రో
భ్రాతా రామో మత్సఖా రాఘవేశః।
సర్వస్వం మే రామచంద్రో దయాళు
ర్నాన్యం దైవం నైవ జానే న జానే॥

శ్రీరామచంద్ర శ్శ్రితపారిజాత
స్సమస్తకల్యాణ గుణాభిరామః।
సీతాముఖాంభోరుహ చంచరీకో
నిరంతరం మంగళ మాతనోతు॥

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

ఆశ్చర్య రామాయణే

అరణ్యా కాండే ప్రథమస్సర్గః

అరణ్యాకాండమున మొదటిసర్గ

శ్రీ భద్రాచలరామాయ కరుణామూర్తయే నమః,
[1]దీనావన రతా యాస్తు భక్త ముక్తి ప్రదాయినే. 1

దయామయుడును, దీన జన రక్షకుడును, భక్తజనులకు ముక్తినొసగు వాడునగు శ్రీ భద్రాచల రాముని కొఱకు నమస్కారమగు గాక

వ్యా॥ పూర్వ కాండే పితృవాక్య పరిపాలన, పుత్రమిత్ర రాజ భ్రాతృధర్మాదయ స్సామాన్య ధర్మా నిరూపితాః. అస్మిన్కాండే "పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ "ఇత్యవతార ప్రయోజనీభూతం శిష్ట రక్షణాంగం దుష్ట శిక్షణ రూపం ప్రయోజనం ప్రతిపాద్యతే. "మంగళాదీని మంగళ మధ్యా నీత్యాదిశాస్త్రానుసారేణ స్వేష్ట దేవతానమస్కారాత్మకం మంగళం శ్రీ భద్రాచలే త్యాదినా గ్రంథాదౌ క్రియతే. కరుణామూర్తయ ఇత్యనేన "ఏవం సంస్కృతి చక్రస్థే భ్రామ్య మాణే స్వకర్మభిః, జీవే దుఃఖాకులే విష్ణోః కృపా కాప్యుపజాయతే "ఇతి వాక్యానుసారేణ సంసార చక్రే భ్రామ్యమాణాన్జనా న్దృష్ట్వా భగవతః కృపా జాయత ఇతి - నను తస్య కరుణామయత్వే కిం ప్రయోజన మిత్యాశంకాయాం దీనావనరతా యేతి.

నను సర్వేషాం బాధారాహిత్య కరణ మేవ సర్వసమస్య తస్యోత్తమః పక్షః దీన జనమాత్రావనేన తస్య వైషమ్యం సంభవే దితి చేన్న. శీత బాధానివృత్తి సర్వదా సంసిద్ధ ఏవ వైశ్వానరః. తథాపి య స్స్వాంతిక మాగచ్ఛతి తస్యై వ శీతబాధాం నివారయతి వీతిహోత్రో నాన్యస్య తథైవ భగవానపి య స్స్వాకృష్య మాణ స్స్వచరణకమల సేవాం సమీహతే. తస్యైవ దీనస్య సంస్కృతి బాధాం నివారయే న్నాన్యస్యేతి జ్ఞాయతే.

కథం రక్షతీత్యాశంకాయాం భక్త ముక్తి ప్రదాయేతి అనేన స్వాశ్రితా యథా జననమరణ ప్రవాహే న పతేయు స్త థా ఉపవర్గం వితీర్య భగవాం స్తా న్రక్షతీతి సూచ్యతే! నన్వన్య లోక సంస్థితస్య భగవత స్సమాశ్రయః కథం సంఘటత ఇత్యాశంకాయాం శ్రీ భద్రాచల రామాయేతి. అత్రైవ సాక్షాత్కృతాయేతి భావః

1.సర్గ సమాప్తి పర్యంతం కవికృతశ్లోకా ఏవ.

సూచ్యార్థ సూచన మప్యస్మి న్కించిత్సంసూచ్యతే. కరుణా మూర్తయ ఇత్యనేన ఆర్తరక్షార్థం దండకారణ్యా గమనం, దీనావనరతా యేత్యనేన దీన మునిజన రక్షణ ప్రతి. శ్రుతిః భక్త ముక్తి ప్రదాయినే త్యనేన జటాయు ప్రముఖానాం మోక్షప్రదానం చ వ్యజ్యతే.

పూర్వ కాండమునఁ బితృ వాక్యపరిపాలన రూపధర్మము, పుత్ర ధర్మము, భ్రాతృ ధర్మము, మిత్ర ధర్మము, రాజధర్మము, మొదలగు సామాన్య ధర్మములు నిరూపింపఁబడినవి. "శిష్టరక్షణ దుష్ట శిక్షణములకై నేనవతరించెద" నను భగవద్వాక్యము ననుసరించి శిష్ట రక్షణమున కంగమగు దుష్ట శిక్షణ రూప ప్రయోజనము ఈ యరణ్య కాండమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. "గ్రంథాది యందుఁ గాని, మధ్యమందుఁగాని, అంతమందుఁగాని, మంగళము చేయవలయు"నను శాస్త్రము ననుసరించి యిష్ట దేవతా నమస్కార రూపమగు మంగళ మాదియందుఁ జేయఁబడుచున్నది. "దయామయుఁడగుటచే సంసార చక్రములో స్వకర్మ వశమునఁ దిరుగుచు దుఃఖితులై యున్న జీవుల యందు భగవానునకు దయ కలుగును."శాస్త్రము ననుసరించి దయామయుఁడని యిచ్చట చెప్పఁబడినది. భగవానుఁడు దయామయుఁ డైనందులకు బ్రయోజనమేమని యాశంక కలుగునని దీనజనరక్షణమే ప్రయోజనమని "దీన జనరక్షకుఁ"డను పదముచేఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు పై నొక యాశంక కలుగును. భగవానుఁడు దయామయుఁ డైనచో నందరి బాధలను దొలగింప వలయును గాని దీనజనులను మాత్రమే రక్షించినచో సర్వసముఁడగు భగవంతునకు వైషమ్య నైర్ఘృణ్య దోషములు (అనఁగాఁగొందరి యందుఁ బక్షపాతము, కొందరియందు ద్వేషము) భగవామనియందుఁ గూడ సంభవించునను నాశంకకు సమాధాన మేమనఁగా -- అగ్ని, జనుల శీతబాధను నివారించును, గాని తమసమీపమునకు రానివాని శీతబాధను నివారింపదు. అట్లే భగవానుఁడును జనుల సంసార భారమును నివారింపసిద్ధుఁడే, కాని తన చరణ కమలముల నాశ్రయించిన వాని సాంసారిక బాధ నివారించును గాని తన్నాశ్రయింపని వారలను రక్షింపఁడు అని తెలియఁబడుచున్నది.

ఎట్లు రక్షించు నను నాశంక రాగా "భక్తులకు ముక్తినిచ్చు వాఁడని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇందుచే "తన యాశ్రిత జనులు జనన మరణ ప్రవాహమునఁ బడకుండునట్లు మోక్షము నిచ్చి భగవంతుఁడు వారిని రక్షించుచున్నాఁడని సూచింపఁబడుచున్నది. ఇందుపై "ఇతర లోకమున నుండు భగవంతు నాశ్రయించుట యెట్లు సంభవించును? అను నాశంక కలుగఁగా "భద్రాచలరాముఁడు" అని చెప్పఁబడినది. (ఇచ్చటనే సాక్షాత్కరించినాఁడని భావము.)

ఇచ్చట సూచ్యార్థసూచనము కొంత సూచింపఁబడుచున్నది. "దయా మయుఁ డనుటచే" ఆర్తరక్షణకై దండకారణ్యమున కేగుటయు, "దీనజన రక్షకు డనుటచే "దీనులగు మునిజనులను రక్షించెద నని ప్రతిజ్ఞ చేయుటయు, భక్త ముక్తి ప్రదుడనుటచే జటాయువు మొదలగు భక్తులకు మోక్షము నిచ్చుటయు, వ్యంగ్యము లగుచున్నవి.

తత స్సూతం మహాభాగం శౌనకాద్యా మహర్షయః,
ప్రాహు రేత త్సుమనసో వచనం వినయాన్వితాః. 2

పిమ్మట శౌనకాదిమహర్షులు పౌరాణికాగ్రేసరుఁడైన సూతునితో వినయ ముట్టిపడ నిట్లు పలికిరి.

భవతా మహతా సూత! కథితా రామసత్కథా,
శ్రుత్వాఽభూమ వయం ధన్యా నాలం బుద్ధిర్యతోఽస్తి నః. 3

మహాత్మా! సూతపుంగవా! మాకీ రామకథామృతమును రుచి చూపితివి. దీనిని మేము చెవులారఁగ్రోలి ధన్యులమైతిమి. ఎంత విన్నను మాకుఁ దృప్తి జనింపదు.

అనంతరీం తత్కథాం త్వ ముక్త్వాఽఽనందయ న స్తతః,
ఇత్యుక్తోఽనంతరకథాం వ్యాసశిష్యో ఽవదన్మునీన్. 4

కావునఁదరువాతి కథనుగూడ మాకు విస్తరించి చెప్పి మమ్మానందింప జేయుము. ఇట్లు శౌనకాదు లడుగుట తడవుగా వ్యాసుని శిష్యుఁడగు సూతుఁ డా మునిపుంగవులకు నుత్తరకథ నిట్లు చెప్పఁదొడంగెను.

రుధిరోద్గారి సమాయాం, వైశాఖే కృష్ణపక్షం పంచమ్యామ్,
విశతి స్మ దండకవనం, శ్రీరామో లక్ష్మణేన జానక్యా. 5

ఋషీశ్వరులారా! వినుండు. శ్రీ రామచంద్రుఁడు, సీతయు, లక్ష్మణు డునుఁ దన వెంట నడచి రాగా రుధిరోద్గారి సంవత్సరమునందలి వైశాఖ బహుల పంచమి దినమున దండకారణ్యమున బ్రవేశించెను.

సీతాలక్ష్మణసంయుతో రఘుపతి ర్భీమాం ప్రవిశ్యాటవీమ్,
రమ్యై ర్భూమిరుహై ర్విచిత్ర విహగైర్వ్యాప్తం పవిత్రం క్వచిత్
వేదాధ్యాపన నిర్గత శ్రుతిరవై రుద్ఘోషితం సర్వత
శ్శ్రీమున్యాశ్రమ మండలం శమధనోఽపశ్యద్వ్రజం స్తద్వనే. 6

ఆ భయంకరమగు నరణ్య మందు అంద చందములకు ఁబుట్టినిండ్లైన వృక్షలతాగుల్మాదుల చేతను, చిత్ర విచిత్ర వర్ణములతో ముద్దులుగులుకు శకుంతసంతానముల చేతను కన్నుల పండువై కన్పించునదియు, నలు దిక్కుల నుండి వెల్వడు ఋషిశ్రేష్ఠుల వేదాధ్యయన ఘోషములచే నతి

పవిత్రమైనదియు, నగు నొక ఋష్యాశ్రమమండలమును సీతాలక్ష్మణ సమేతుఁడైన రాముఁడు దర్శించెను.

సద్యో రామవిభు స్తదాశ్రమమృగాభీతిం విధాతుం ధను
స్స్వీయం నిర్గుణ మాచర న్నవినయం తత్రావిశ త్తాపసాః.
సీతాలక్ష్మణసంయుతం రఘుపతిం జ్ఞాత్వా రమేశం తు త
త్సాక్షా ద్దర్శనభాగ్యజాఽధికముదో నిన్యు స్స్వకీయాశ్రమాన్. 7

అయ్యాశ్రమ పదమును దర్శించిన వెంటనే యాశ్రమమృగములకు భయము కలుగకుండుటకు తన ధనుస్సునకున్న బెట్టు తప్పించి వినయ విధేయతలు మెరయ నందుఁబ్రవేశించెను. సీతాలక్ష్మణసమేతుఁడై యేగుదెంచు శ్రీరామచంద్రుని రమేశుఁడని యెంచుకొనుచు నాఋషులు తద్దర్శన భాగ్యమున కుప్పొంగుచు వారికెదురు వచ్చి తమ యాశ్రమములకుఁగొంపోయిరి.

[1]*ఉద్యచ్చంద్ర మివ స్థితం రఘుపతిం తత్సేవినం లక్ష్మణ
సీతాం చాపి యశస్వినీం చ మునయోఽవేక్ష్యైకవారం తతః,
సంతృప్త్యా రహితాః పునః పునరలం సంవీక్ష్యమాణాశ్చ తాః
[2]దృగ్దోషోపశమాయ [3]మంగళవచాం స్యాహు స్తథోచ్చై స్స్వరాః. 8

అప్పుడప్పుడే* యుదయించు చంద్రుని బోలియున్న యారామచంద్రుని, వాని వెన్క దీప్తతారపగిది సేవకుఁడై యుపచరించు లక్ష్మణుని, చంద్ర కళయుంబోలె రామునితో నైక్యభావమున నొప్పు సీతనుం జూచి చూచి తృప్తి జనింపక మఱిమఱి చూచి దృష్టి దోషమేమో యను భయమున మంగళ వాక్కుల నుచ్చరించుచు వారికి రక్షపెట్టిరి.

---

1 *ఉద్యచ్చంద్రమితి - ఉద్యంతం సోమమివ ప్రియదర్శిన మితి "తస్మాత్సోమరాజానో బ్రాహ్మణా" ఇతిశ్రుతైః యద్వా స్వకులరక్షకం చంద్రమివ స్వరక్షకం ధర్మచారిణం రామమితి.

యద్వా ఉద్యచ్చంద్రోపమానేన యథా చంద్రోదయే సర్వతమోనాశ స్తథా రామచంద్రోదయే సర్వరాక్షస నాశో భవతీతి సూచ్యతే.

1 * ఉదయించుచున్న చంద్రుని వలె ననుటచే రాముఁడు ప్రియ దర్శనుడని వ్యర్థము. "బ్రాహ్మణులు సోముఁడు రాజుగాఁ గలవారు"అను శ్రుతి వలన లేక "తమ కులమును రక్షించునట్టి చంద్రునివలె తమకు రక్షకుడైన రామచంద్రుని జూచి"యనియు లేక ఉదయచంద్రుని యుపమానముచేత చంద్రోదయమెట్లు

సాక్షా దేవ రమాపతిం భగవతీం స్వీయై శ్శ్రయై రర్చితుం
భాగ్యం న స్సమభూదితి ప్రముదితా స్స్వాంతేషు తే తాపసాః.
[1]పాద్యార్ఘ్యాసన కందమూల సుఫలై స్సంపూజ్య భక్త్యాన్వితా
స్సీతారాఘవ లక్ష్మణా నపి తతః ప్రాహూర్వచ స్సాదరమ్. 9

మఱియు సాక్షాత్తుగ లక్ష్మీ నారాయణులను తమ హస్తములచే నర్చించు భాగ్యము తమకు లభించెనని యా తాపసులు హృదయముల నుప్పొంగుచు నా సీతారాముల కాసనమిచ్చి, పాద్యమొసంగి, యర్ఘ్యమందిచ్చి కందమూలములు మొదలగు నాహారముల నర్పించి భక్తితో బూజించి రామ చంద్రునితో నిట్లు పలికిరి.

చీకటిని నశింపఁజేయుచున్నదో యట్లే రామోదయము గూడ రాక్షస నాశనమును గల్పించఁగలదని సూచింపఁబడుచున్నది.

2•మంగళవచాంసీతి న హి కేవలం దృష్టిదోషోపశమాయైవ
మంగళవచనాని కింతు రామస్య సౌందర్య సౌకుమార్యాదికం
దృష్ట్వారక్షోభూయిష్ఠేஉ స్మిన్వనే కిం భవిష్యతీతి వ్యాకుల
హృదయతయా తస్మై విరోధినిరసనవచనా నీతి వేద్యమ్.

2•మంగళ వాక్కుల నుచ్చరించుచు రక్షపెట్టిరి యనువాక్యమునకు వివరణము. కేవలము దృష్టి దోష పరిహారమునకే మహర్షులు మంగళ వాక్యముల నుచ్చరింపలేదు. ఇక నేమనగా, రాముని సౌందర్య, సౌకుమార్యాదులను జూచి రాక్షస భూయిష్ఠమయిన యీ వనమునందేమి జరుగునో యను భయముచే వ్యాకుల హృదయులై సీతారామ లక్ష్మణులకు శత్రుభయము లేకుండఁగఁగూడ మంగళ వాక్యములను మహర్షులు ప్రయోగించిరని తెలియ నగును.

1*కందమూలమితి - "యదాహారో భవేత్తేన పూజయే త్పితృ దేవతాః, తేనైవ పూజయే న్నిత్య మతిథిం సముపాగత" మితి శంఖస్మృతి వచనేన స్వీయాహారేణై వాతిథి మపి పూజయే దితి ధర్మ స్సూచితః.

1* "కంద మూలములు" అను దానికి వ్యాఖ్యానము - తమ కెయ్యది యాహారమో దానిచేతనే పితృ దేవతలను, అతిథులను నిత్యము బూజింప వలయునను శంఖస్మృతివచనమునుఁ బట్టి తమ యాహారపదార్థములచేతనే అతిథులను సత్కరింప వలయును" అను ధర్మ మిచ్చుట సూచింప బడుచున్నది.

శ్రీరామచంద్ర! భగవ న్నవితుం చ సాధూన్
దుష్టాంశ్చ హంతు మవితుం భువిధర్మ సంస్థామ్.
ప్రాప్తోఽవతార మవనౌ తు భవా నితి త్వ,
మస్యాభిరాధ్యవిదితోఽసి పురైవ నూనమ్. 10

షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడవగు నో రామభద్రా! నీ వీలోకంబున సాధు సంరక్షణ కొఱకును, ధర్మసంరక్షణము కొఱకు నవతరించితివని నిన్నిది వరకే, తెలిసికొంటిమి. ఇది నిశ్చయము.

బ్రహ్మాదయో ఽపి రఘుపుంగవ యస్య రూపం
సత్యం విదంతి సదస న్నహితేఽమరావై
తం త్వా మిమం మితధియోద్య కథం వయం తు,
సంస్తోతుమద్య భగవ న్ప్రభవేమ నూనమ్. 11

ఓ రఘుపుంగవా! బ్రహ్మ మొదలగు వేలుపులు, ఏనీయొక్క సదసద్రూపమును సత్యముగా తెలిసికొనకుండిరో అట్టి నిన్నిపు డల్పజ్ఞులమగు మేము నుతింప నెట్లు సమర్థుమయ్యెదము?

యద్రూపం హృది యోగినః ప్రతిదినం, త్వర్చంతి నిష్కల్మషాః
ధ్యానాద్యాత్మసుమైర్నిరుధ్య తు చలద్బాహ్యేన్ద్రియౌఘం నిజమ్,
తద్రూపం తవ రామచంద్ర న వయం, స్తోతుం సమర్థా ధ్రువం
ధ్యాతుం న ప్రభవేమ కేవలకృపా దృష్ట్యా భవాన్పాతు నః. 12

ఓ రామచంద్రా! ఏ నీ దివ్యరూపమును నిష్కల్మషులగు యోగిపుంగవులు చంచలములగు బాహ్యేంద్రియముల నెల్ల స్తంభింపఁజేసి ధ్యానము మొదలయినవి యనెడి పుష్పములచేఁ బూజించుచున్నారో, అట్టి నీరూపమును నుతించుటకును, ధ్యానించుటకును, మేము నిశ్చయముగ నసమర్థులము, దుర్బలులమగు మమ్ము కేవల కృపాదృష్టిచే రక్షింపుము.

న హి ధర్మవిదో రామ! వయం త్వాత్మవిదో న హి,
న వయం భక్తిమంతశ్చ శరణం త్వాం గతా వయమ్. 13

ఓ రామచంద్రా! మేము ధర్మముల నెఱుంగము. ఆత్మ జ్ఞానశూన్యులము. భక్తిరహితులము. కేవలము నిన్ను మాత్రము శరణుబొందితిమి.

రక్ష్యా వా పృథ వా నవా నయ మమీ త్యేవం న చింత్యం త్వయా
నిర్దుష్టా వయ మాధ్యరక్షవిధినే త్యాలాపితుం న క్షమాః,
దీనత్వా దపి న స్త్ర వాతికరుణా శాలిత్వతోఽస్మాన
స్స్వామి న్నక్షసి నో యది త్వ మనఘు స్యాత్తే ప్రతిజ్ఞాఽచ్యుతా 14

దయామయా! వీరు రక్షింప దగిన వారలా! తగనివారలా! యని మమ్ములంగూర్చి యాలోచింపకుము, మేము నిష్కల్మషులము. మమ్ములను నీవు విధిగ రక్షింపుమనికూడ చెప్పఁజాలము. మేము దీనులము కావునను, నీవు కరుణాశాలివి కావునను మమ్ము రక్షింప వలయును. ప్రభూ! మమ్ము రక్షింపకున్న మున్ను నీకుండిన ప్రతిజ్ఞ భగ్నము కాగలదు. (మున్ను నీకుండిన ప్రతిజ్ఞ యనగా, ఎవడైన నొక్కమారు శరణు పొందిన వానిని రక్షించెద వనియెడి ప్రతిజ్ఞ యని తెలియ దగును.)

1* పురస్థితో వనస్థోవా సమర్థో స్యవితుం తు నః,
యత్ర కుత్ర స్థితస్యాపి న హి తే స్యాదశక్తతా. 15

1* నను రక్షణప్రదేశస్థితౌ రక్షణావకాశ స్సమ్భవే త్కథ మత్ర తదవకాశ ఇత్యాశంకాయాం పురస్థితో వనస్థోవేత్యుచ్య తే తస్యాయ మాశయః-ఇతరే మూర్ధాభిషిక్తాః బుద్ధిబలేన స్థానబలేన చ తురంగ బలేన చ స్వరాజ్యమాత్రరక్షణ సమర్థా భవంతి! సకలలోకరక్షణ ధురంధరస్య అసహాయశూరస్య తవనగర వాసే కిం? బల ముపచీయతే, స్వాభావిక నిత్య నిరతిశయజ్ఞాన శక్తి సంపన్నస్య తవ వనవాసే కిం? బలమపచీయతే, అతో యత్ర కుత్ర స్థితస్యాపి తవాసాధ్యం కిమపి నాస్తీతి భావః.

1* రక్షణ ప్రదేశమునం దుండినచో రక్షించుట కవకాశ ముండును. కాని యిచ్చట రక్షణావకాశ మెట్లు కలుగునని రామచంద్రమూర్తి యనునేమో యని పురమునందున్నను, వనమునందున్నను నొక్కటేయని చెప్ప బడుచున్నది. (అభిప్రాయ మేమనగా) ఓ రామచంద్రా! ఇతర రాజులైనచో బుద్ధిబలము చేతను స్థానబలముచేతను, చతురంగబలముచేతను, తమ రాజ్యమును మాత్రము రక్షించుకొనుటకు సమర్థులై యుందురు. సర్వలోక రక్షకుడవు, ధురంధరుడవును, అసహాయశూరుడవు నగు నీకు పట్టణమునందున్నందున బలము వృద్ధియు కానేరదు. స్వాభావిక నిత్య నిరతిశయజ్ఞాన శక్తి సంపన్నుఁడ వగు నీకు వనము నందుంటచే బలము క్షీణించు నదియు లేదు. కాన నెచ్చట నున్నను నీ కసాధ్యము లేదని భావము.

ఓ రామచంద్రా! నీవు పురమందున్నను, వనమందున్నను, మఱి యెచ్చట నున్నను, అన్ని విధముల మమ్ము రక్షింప నీవే సమర్థుఁడవు. నీ కశక్తత యనుమాట లేదు.

మనుష్య భావేన తు రాఘవాస్మాన్
విమోహితుం త్వద్విషయ స్థితాం స్త్వమ్,
త్వత్పాలనాధీనజనా న్యదీచ్ఛే
[1]స్త్వ రక్షణా న్నో *భవితా తవాఘమ్. 16

నీరాజ్య మందుండి నీ పాలనమునకు లోనైయున్న మమ్ములను మనుష్య భావమున మోహపెట్టి రక్షించుట మానెదవేని నీకుఁ బాపము సంభవించును.

కించత్వం నృపపుత్ర! కోష్టదిగధీశాంశాన్వితో ఽభూర్యతః
త్వత్తో ఽస్మత్పరిపాలనం రఘుపతే త్వయ్యేవ సంస్థం ధ్రువమ్.
నృణాం పాలన హేతునా నృపపదం నార్థం భవేద్రాఘవ!
[2]*త్వద్దేశ స్థితి కారణేన విధినా పాతుం త్వ మర్హో ఽసి నః. 17

1* భవితా తవాఘమితి ------మహాభారతేఽ ప్యేవం ప్రతిపాదితమ్ ----- తథాహి, శ్లో అగోప్తారశ్చ రాజానో బలిషడ్భాగ తస్కరాః, సమర్థాశ్చా ప్యదాతారస్తే వై నిరయగామిన ఇతి.

1* 'నీకుఁబాపము సంభవించును. 'అను దానికి వివరణము మహాభారతమునందు గూఁడనిట్లే చెప్పబడినది. పండిన పంటలో నారవపాలు దీసికొని ప్రజలను రక్షింపని రాజులును, సమర్థులై యుండియు దానమీయని భాగ్యవంతులును నరకమునకుఁ బోవుదురు.

---

2 * త్వద్దేశస్థితి కారణేనేతి తస్యాయ మాశయః ----భవద్విషయ వాసిత్వమేవ భవద్రక్ష్యత్వే నిష్ప్రమాదో హేతుః. నోపాసనాదికం తత్ర ప్రమాదాది సమ్భవాత్ దేశ వాసిత్వే తదభావాదిభావః. న చో త్తరత్ర కరిష్యమాణే నాత్మీయ రక్షాభారసమర్పణే నైవ ప్రయోజనసిద్ధే ర్విషయవాసిత్వ కథనం వ్యర్థమితి శంక్యమ్. రక్షకే వశ్యతి తత్సన్నిధానే రక్ష్యవినాశస్య దోషభూయ స్త్వకథనార్థత్వాత్. విషయవాసిత్వస్య నిరపేక్ష హేతుత్వ నిర్బన్దేఽపి మోక్షవ్యతిరిక్త రక్షణోపాయస్యావిరోధాత్. నహ్యత్ర మోక్షాపేక్షాయా ఉపాయానుష్ఠానం చక్రుః కిం తు దుష్టరాక్షస నిరసనాపేక్షయేతి.

మఱియు రాజు అష్టదిక్పతుల యంశములతో నుద్భవించును గాన మా రక్షణభారము నిశ్చయముగ నీయందే యున్నది. రాజు నరులను నిరీక్షించు వాఁడు కావుననే నృపుండని పిల్వఁబడుచున్నాఁడు *నీ దేశ మందుండు ప్రజల మగుటచే నీవు మమ్ములను దప్పక పాలింపదగియున్నావు.

శ్రీ రామాత్ర వసత్సు తాపసజనే ష్వాధ్యద్విజాః క్షత్రియాః
వైశ్యాశ్చాపి వసంతి నావనవిధౌ సర్వేస్వకీయేఽక్షమాః,
కిం తు స్వీయతపో వినాశన భియా సర్వే భవంతం విభుం
రక్షాదీక్షిత మద్య రాక్షసభయాద్వాఞ్ఛంతి సంరక్షకమ్. 18

రాకుమారా! ఇచ్చట నివసించు తాపసులలో బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యులను మూఁడు జాతుల వారు నున్నారు. వీరు తమను తాము రక్షించు కొనుటకు సామర్థ్యము లేనివారు కారు. కాని తపోభంగ భయ మొక వంకను, రాక్షస భయ మొక వంకను పీడింపఁ బ్రభువైననిన్ను శరణము వేడితిమి.

కిం బ్రూమో రక్షసాం బాధాం న హి సోఢుం వయం క్షమాః,
మునీనామస్థి నిచయం పశ్య రక్షః ప్రకల్పితమ్. 19

రామా! ఈ రక్కసుల బాధను నీకేమని చెప్పుదుము. మేము భరింప జాలకున్నాము. అవిగో రాక్షసగణముచే భక్షింపఁబడిన ముని పుంగవుల బొమికలగుట్టలు. వానిని పరికింపుము.

నీ దేశము నందుండు ప్రజల మగుటచే విధిగ రక్షింప వలయునను దాని వివరణము- ఓ రామచంద్రా! నీ దేశము నందుండుట నీచే నీవవశ్యము రక్షింప దగుటలో నిష్ప్రమాదమగు హేతువై యున్నది. నిన్నుపాసించుట మొదలగునవి ప్రమాదము లేని కారణములు కావు. వానిలో ప్రమాద మున్నదని భావము ఇందుపైనొక యాశంక కలుగును. ముందు తమ రక్షాభారమును రామునియందు పెట్టబోవుచు నిచ్చట మీదేశ వాసులమని చెప్పుట వ్యర్థమగు నాశంకకు సమాదాన మేమనగా, రక్షకుడవైన నీవు చూచుచుండగా రక్షణీయుల వినాశ దోషబాహుళ్యము గలదని చెప్పుటకని తెలియదగును. దేశవాసులమని చెప్పుట మోక్షకారణము కాకపోయినను మోక్షవ్యతిరిక్తములైన వానికి గారణ మగుటకు విరోధము లేదు. కాన నచ్చట మోక్షాపేక్షచే శరణు పొందియుండలేదు. ఇక నేమన దుష్టరాక్షస భయనివారణమునకు గాన దేశ వాసులమని హేతువు చెప్పుకొనుట సమంజసమే యగునని భావము.

ఇత్యుక్త్వా దర్శయిత్వా చ మునీనా మస్థిసంచయమ్,
సంస్థాప్య రాఘవే స్వీయరక్షాభారం స్థితాస్తు తే. 20

ఇట్లు చెప్పిన రామునకా బొమికల గుట్టలను చూపుచు మా రక్షణ భారమిక నీయదియే యని విన్నవించుకొనిరి.

శ్రీరామో౽పి విచార్య తన్మునిచయే విన్యస్య బహ్వీం కృపాం
భక్త్యా తత్ప్రచితాల్ప గౌరవమలం మత్వా త్వనల్పం తతః,
తేషాం రక్షణ మాత్మసాదితి తదా తూక్త్వా ప్రతిజ్ఞాయ వై
భూయో౽ ప్యాహ మునీ న్విశాలహృదయో రక్షో జనైః పీడితాన్. 21

రామచంద్రుఁడును ఆ ఋషిపుంగవుల యెడలఁ గృపఁబూని భక్తితో వారొనర్చిన యల్పగౌరవమునే యనంతముగఁదలంచుచు నేను మిమ్ములను తప్పక రక్షించెదనని యభయమిచ్చి ప్రతిజ్ఞ చేసి యారక్షోజన పీడితులై యున్న మునిజనులతో నిట్లు చెప్పెను.

మామాజ్ఞాపయితుం త్వర్హా న హి విజ్ఞాపితుం క్షమాః,
యుష్మదాజ్ఞాప్రకారేణ ప్రవర్తితు మహం స్థితః. 22

మహాత్ములారా! మీరు నన్నాజ్ఞాపింపఁదగిన వారలు కాని, నాకు విన్నవింపఁదగిన వారలు కారు. తమయాజ్ఞ ననుసరించి ప్రవర్తించుటకు నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాఁడను.

రక్షో వినాశనం కృత్వా నిరపాయా న్న హంతు వః,
కరిష్యా మ్యసురాన్హంతు మహం కానన మాగతః. 23

ఈ రాక్షస బృందము నెల్ల రూపుమాపి మిమ్ముల నపాయము నుండి రక్షించెదను. నేను రాక్షస సంహరణమునకే యరణ్యమునకు వచ్చితిని.

ఇత్యుక్త్వా మునిభి స్తదానతిగతో రామస్స సీతానుజ
స్సింహ వ్యాఘ్ర వరాహ కాసర ముఖైర్భీమైర్మృగై స్సంయుతమ్,
కీశై శ్చిత్రవిచిత్ర పక్షినివహైస్సంకూజితం భీకరమ్,
నిర్నీరం విపినం ప్రవిశ్యతు యయౌ కుర్వన్ననుష్టంకృతిమ్. 24

ఇట్లు మునుల కభయ మొసంగి వారి వీడ్కోలు నందికొని రఘు రాముడు సీతాలక్ష్మణ సమేతముగ నచ్చట నుండి పయనమై సింహములు, బెబ్బులులు, ఏదుపందులు, అడవిదున్నలు మొదలగు భయంకర మృగములచే నిండియున్నదియు, పలురకముల పూర్వులయొక్కయు, చిత్రవిచిత్రములైన పక్షినివహముయొక్కయు కూజితములచేత భయము గొల్పునదియు నిర్జలము నగు నయ్యరణ్యమునఁ బ్రవేశించి ధనుష్టంకార మొనర్చుచుఁబోవుచుండెను.

ఏవం భీషణకాననం రఘుపతి స్సంవిశ్య గచ్ఛ న్వనే,
తత్కాలేఽనుజ మబ్రవీత్పరమితో యత్నేన గమ్యం వనమ్,
అగ్రేఽహం తు చరేయమావ్రజధనుర్ధృ త్త్వంతు పశ్చాత్పునః
సీతామధ్యగతావయోశ్చ భవితా మాయేవ జీవాత్మనోః. 25

ఇట్లు రఘు రాముఁడా భయంకరాటవిని బోవుచు లక్ష్మణునితో నిట్లనెను. తమ్ముడా! ఇక ముందీవనమున మనము ప్రయత్నపూర్వకముగ నడువ వలయును. కాన నేను ముందు నడచెదను. నీవు ధనుర్ధారివై జాగ్రత్తగ వెనుక నడువుము. జీవునకును, పరమాత్మకును మధ్య మాయవలె మనకిర్వురకును సీత మధ్య నుండగలదు.

దృష్టిం లక్ష్మణ! చారయ త్వ మభితో రక్షోభయం వర్తతే
ఇత్యుక్త్వా ప్రియయానుజేన సహితో గత్వా సుదూరం తు సః,
తత్రాగా ద్విమలోదకం సుకమలం యత్రా స్తి రమ్యం సరః
గత్వా తే చ సరో నిపీయ చ జలం స్థిత్వా క్షణం నిర్గతాః. 26

లక్ష్మణా! ఏమరుపాటు లేక నలుదిక్కులుఁ గలియఁ బరికించుచు నడువుము. ఇచ్చట రాక్షస భయము మెండు- అని పలుకుచు రఘురాముఁడు సీతా లక్ష్మణులతో గూడి కొంతదూరమేగి నిర్మలోదకముచేఁ బూర్ణమై, పరిమళ వంతములై పరమానందము నొడఁగూర్చు పద్మములచే వ్యాప్తమై బహురమ్యమై కన్పట్టునొక్క సరోవరమున దర్శించి, దానిజలంబుఁ గ్రోలి యొక్క క్షణకాలమ్ము తత్తీరమ్మున విశ్రమించి తిరిగి పయన మయ్యెను.

వైదేహీ రఘురామపాదయుగళ న్యాసప్రదేశాద్వృతే
మందం సంచరతి స్మ కాననతలే పశ్చాత్సుమిత్రాసుతః,
సీతా రాఘవ యుగ్మపాదకమల న్యాసప్రదేశస్య వై
భక్త్యాఽలం గహనే ప్రదక్షిణ తయా మందం చచారాన్వితః. 27

రాముఁడు ముందు నడుచుచుండ జానకి భర్తయడుగు మోపిన తావులను తొలంగి వాని వెంట నడుచుచుండెను లక్ష్మణుఁడు సీతారాములకు వెనుక భాగమున నడుచుచు వారియిర్వురి యడుగుజాడలకుఁ బ్రదక్షిణముగ భక్తియుక్తుడై యయ్యరణ్యమునఁ బోవుచుండెను.

శ్రీరామస్య పదారవిందయుగళ స్పర్శా దితీడ్యామహీ
స్వాంతేఽమన్యత తస్య దర్శనవశా ద్రామస్య వన్యామృగాః,
తత్రత్యాశ్చ ఖగా ముదం హ్యుపగతా దేవ్యశ్చ వన్యా స్తథా
సర్వే రాఘవదర్శనా న్నిజజనిం ధన్యాం తు సంమేనిరే. 28

శ్రీరాముని యడుగుఁదామరల సోకుడువలన భూదేవి ధన్యురాలనని యాత్మలో నుప్పొంగెను. వానిదర్శనము వలన నవ్వనమునందలి మృగములును, పక్షులును, క్రిమికీటకములును, వనదేవతలును, ఆనంద మనుభవించినవి. రాఘవదర్శనమున తమజన్మములు ధన్యములని యందరుఁ దలంచిరి.

రామో భూమిసుతా మథాహ వచనం దూరశ్రమోపేయుషీం
ప్రేయ స్యేహి శనైర్మదీయ కర మప్యాలంబ్య హస్తేన తే,
మాగచ్ఛస్ఖలనం శిలాసు సుదతి త్వం పశ్య నిమ్నోన్నతే
పశ్యంతీ కుశకంటకా న్వనభువి త్వం దూర మేహి ప్రియే. 29

పిమ్మట రాముఁడు మార్గాయాసమున బడలియున్న సీతవంక జూచి యిట్లనెను. ప్రేయసీ! నాభుజము నాధారము జేసికొని నడచెదవు గాని యిటు రమ్ము. ఈనిమ్నోన్నత ప్రదేశములను జూచి నడువుము. శిలల యందు తొట్రుపాటు పడకుము. అదిగో ఆ ప్రదేశమున కొంచెము జాగ్రత్తగ నడువుము. ఇవిగో ముండ్లు, వీటిని తప్పించుకొని దూరముగ నడుగుపెట్టుము- అని రామచంద్రమూర్తి సీతను హెచ్చరించుచు బోవుచుండెను.

తత్కాలే పతిమాహ భూమితనయా నాథ క్వ శస్త్రం ధను
ర్వానప్రస్థమిదం వ్రతం క్వచవినా వైరం న తేఽన్యైస్తుయత్
త్రీణ్యేవ వ్యసనాని సంతి భువనే తేష్వాదిమిథ్యావచ,
స్త్వన్యస్త్రీనిరతి ర్ద్వితీయ మపరం నిర్వైరయుద్ధం పరైః. 30

పిమ్మట సీత రామునితో నిట్లనెను. నాథా! వానప్రస్థవ్రతమున నీయస్త్ర శస్త్రధారణమే యయుక్తము. అందునను అన్యులతో వైరము లేకయే కయ్యమునకు గాలు దువ్వుచుంటివా! లోకమందు అనృతమాడుట, పరస్త్రీరతుఁడై యుండుట, వైరము లేకుండ పరులతో యుద్ధమునకు సిద్దపడుట అను నీ మూడేకదా! క్షత్రియులకు మహావ్యసనములని పెద్ద లనుచుందురు.

నాథ! త్వం రాక్షసాన్హతుం వినా వైరం కిమిచ్ఛసి?
త్వామహం స్మారయేయం తేనాహం బోధయితుం క్షమా. 31

నాథా! నీవు వైరము లేకుండ రాక్షసులను సంహరింప నేల తలంచెదవు? ఈ విషయము నీకు జ్ఞాపకము చేసితిని గాని బోధించుటకు నేను సమర్దురాలను గాను.

తచ్ఛ్రుత్వాఽఽహ సతీం రఘూత్తమవిభుర్దేవి త్వయోక్తం వచ
స్సత్యం కాపథసంస్థ దుర్జనవధేధార్యం ధనుర్భూమిపైః.
రక్షఃపీడితమౌనిభి స్త్వహ మలం విజ్ఞాపితో రాక్షసాన్
హంతుం మౌని జనాన్తికేతు కృత వాన్దేవి! ప్రతిజ్ఞాం ధ్రువమ్. 32

అన విని రఘు రాముఁడు సీతతో నిట్లనెను. దేవీ! నీవు వచించినది సత్యమే కాని దుర్మార్గులను వధించుటకు రాజు లెల్లప్పుడును ధనుస్సును ధరించి యుండవలయును. రాక్షసపీడితులైన మునిజనులు తమబాధలను నివర్తించుమని విన్నవించుకొనిరి. నేను నివారించెదనని వారియెదుట దృఢముగఁ బ్రతిజ్ఞఁగూడఁ జేసియుంటిని.

ప్రతిశ్రుతి మహం త్యక్తుం నేచ్ఛేయం చ కదాచన,
ఇదం మమ వ్రతం విద్ధి మా త్వం భావయ చాన్యథా. 33

ప్రతిజ్ఞాభంగము చేసికొనుటకు నేను ఎన్నడు నిష్టపడను. ఇది నాస్థిర మైనవ్రతము. ప్రియా! నీవు మఱియొక లాగునఁ దలంపఁబోకుము.

ఇత్యుక్త్వా ప్రియయాఽనుజేన సహితో రామో వ్రజన్కాననే
శూలాగ్రగ్రథితేభమస్తకవృక వ్యాఘ్రం మనుష్యాదినమ్.
నవ్యాసృగ్ఘరసిక్తర క్తిమయుతా సద్వ్యాఘ్రచర్మాంబరం
నిమ్నాక్షం తుదదర్శ పర్వతనిభం క్రూరం విరాధాసురమ్. 34

ఇట్లు తన ప్రేయసితోఁ బలికి రాముఁడు భార్యాసోదర సమేతుఁడై యా భయంకరమైన దండకారణ్యమునం బోవుచుండ నొక్కచో నొక యేనుగు తలయు, తోడేలును, నొక పెద్ద పులిని శూలమునకు గ్రుచ్చి భుజము మీద ఁబెట్టుకొని యొక చేతితో మనుజు నొక్కని భక్షించుచు క్రొత్త రకముచే దడిసి యెఱ్ఱనైన యపవిత్రమగు పెద్ద పులి తోలును పుట్టముగ ధరించి నడబావుల వలె లోతైన కండ్లతోఁ బర్వత సమాన మైన యాకారముతో నున్న యొక విరాధుఁడను రాక్షసుని జూచెను.

సీతారాఘవ లక్ష్మణానపి సురద్వేషీ విరాధాభిధో
దృష్ట్వాఽఽటోపయుతః ప్రకోపితరుషా కాలాగ్నివ త్ప్రజ్వలన్,
[1]సంధావ్యాశుచతాం స్తతో జనకజాం *ధృత్వా నిజాంకే చ తా
ముద్దిశ్యాఽహ రఘూత్తమౌ ప్రతి తదా నిర్భీక మేత ద్వచః. 35

1*అంకేధృ త్వేతి---అత్ర విరాధేన సీతాగ్రహణంస్వాహౌము పరిహారార్థమేవ న తు దారబుద్ధ్యా తదు క్తంస్కాందే---సోఽపి తాం జానకీం దృష్ట్వాశీఘ్రం సంజాత విక్రమః| ఇయం పరామహాశక్తి స్సేయం స్వర్గస్య కారణం|| అస్యా విబోధో మోక్షేఽపి కారణం బంధనేపి చ| తస్మా దిమాంభజిష్యామి దిష్ట్యా ప్రాప్తం హి దర్శనం|| ఇతి దర్శనమాత్రేణ విముక్తాఘౌఘ పంజరః| భక్తియుక్తో జహారైనాం సీతాం చైతన్యరూపిణీం|| ఇతి కేచిద్వర్ణయామాసుః.

రాక్షసాధముఁడగు నావిరాధుఁడును నిర్భయముగఁ దన యెదుట సంచరించుచున్న సీతారామలక్ష్మణులను జూచి యుత్సాహియై కోపముచే గాలాగ్ని రుద్రునివలె మండిపడుచు వారిని వెన్నంటి పరుగిడి జానకిని చేత జిక్కించుకొని *నిజాంకమందుఁజేర్చి పిమ్మట రామలక్ష్మణులతో నిర్భయముగ నిట్లనెను.

దృశ్యేతే సజటౌ సచీరవసనౌ కిం త్వా భవంతౌ మునీ
తౌచే ద్వాం నికటే శరాసన మియం నారీ కిమర్థం స్థితే!
కిం న్వస్మి న్విపినే తు భీకరమృగోపేతే చరంతౌ యువాం
[1]దృష్టౌ వాం చరితే యువాం *మునియశః ప్రధ్వంసినౌ వా స్థితౌ. 36

మీరిర్వురును జటలను, నార చీరలను ధరించి యున్నారు. మీరేమి మునులా? మునులైన మీకీబాణములును, వనితయు నెందులకు? ఈ భయంకరాటవిని స్త్రీతోగూడ మునిజనుల యశస్సును నశింపఁజేయు దొంగమునుల వలె గన్పించుచున్నారు.

1* విరాధుడు తన యంకతలమున సీతను జేర్చెనను దాని నీ క్రింది విధముగ గొందరు తాత్పర్యమును జెప్పుదురు.

విరాధుఁడు సీతను గ్రహించుట తన పాపపుంజమును బోగొట్టుకొనుటకే కాని యితర బుద్ధితో గాదని స్కాందపురాణమున నీక్రిందివిధముగఁ జెప్పబడినది. "విరాధుడు సీతను జూచి యీామె పరాశక్తి యనియు, స్వర్గమునకు ఁగారణమనియు, ఈపరాశక్తి విజ్ఞానము వలన మోక్షప్రాప్తి కలుగుననియు, నవిజ్ఞానము వలన బంధము సంభవించుననియు నందువలన నీమెను నేను భజించెద ననియు, నీ మె దర్శనము దైవవశముచే గలిగెననియు, దర్శన మాత్రము చేతనే సమస్త పాపపంజరము వలన విముక్తుడ నైతి ననియు ఁదలచి భక్తితోఁ గూడినవాడై చైతన్యస్వరూపిణి యగు సీతను గ్రహించెనని".

---

* మునియశః ప్రధ్వంసినా వితి-

నన్వత్ర రామలక్ష్మణయో ర్విరుద్ధాచరణం కిమితి రక్షసా తథా నిందితం? నహి నిందాయాం కంచిదపి హేతుం పశ్యామః---తత్ర హేతు రస్తీతి చేత్|

1సదారత్వం తత్ర హేతురితి వా?

2ఉత ధనుర్బాణ ధారిత్వం?

నాద్యః---మహర్షీణా మపి సదారత్వ దర్శనాత్|

మద్భీత్యాఖిలతాపసా వన మిదం సంత్యజ్య దూరం గతాః
త్వం మాం వేత్సి న వా విరాధమసురం ఖ్యాతం తు లోకత్రయే,
లోకే యే బలినో వసంతి నితరాం తేషూత్తమో వై ఖరః.
తస్మాదప్యధికోఽహ మేవ బలవాన్ తుల్యోఽస్తి మే నాపరః. 37

ఓమానవులారా! నాయందలి భయమున ఋషు లెల్లరును నివ్వనము నుండి పారిపోయిరి. ఎరుగరా! నన్ను, ముల్లోకముల విఖ్యాతి గడించిన యీ విరాధుడు మీ కెక్కడను వినరాలేదా? లోకమున బలవంతులమని విఱ్ఱవీగు బలశాలురలో నెల్ల ఖరుడు దిట్ట యని మీరెఱిగియే యుందురు. వానికంటెను మించిన బలవంతుడను నేను. నన్ను మించిన బలశాలి యీజగత్త్రయమున గూడ లేడు.

న ద్వితీయః---అగస్త్యజామదగ్న్యాదీనా మపి ధనుర్ధారిత్వ దర్శనాత్।
ఇతి చేన్న-----

సదారా అపి మహర్షయో బహిర్నిర్గమనే స్వజాయాస్స్వాశ్రమేష్వేవ నిక్షిప్య స్వయ మేకాకినో గచ్ఛేయుః, నహ్యత్ర తథా దృశ్యత ఇతి। కింతద్వయోర్నికటే త్వేకనారీస్థితి రపి విరుద్ధాచరణ మివ రక్షసోద్యోతిత మిత్యూహ్యం----

1 * మునిజనుల యశస్సును నాశనముచేయు దొంగమునులవలె నున్నారు. అనుదానికి వివరణము--ఇచ్చట రామలక్ష్మణులను మునిజనవిరుద్ధ ధర్మమేమి యాచరించినారని రాక్షసుఁడు రామలక్ష్మణులను దొంగమునులని తిట్టినాడు? ఇచ్చట రాక్షసకృతమైన నిందయందు హేతువేదియుఁ గానము. ఒక వేళ హేతువేదైన నున్నదన్న భార్యాసహితత్వము గాని, ధనుస్సులను ధరించి యుండుటగాని హేతువులు కావలెను. కాని మహర్షులు కూడ భార్యాసహితులై యుండుట సర్వసామాన్యమైనదిగాన మొదటి దాని యందు సందర్భ మేమియు లేదు. అగస్త్యజామదగ్న్యాదులుగూడ ధనుర్ధారులై సంచరించునట్లు వినుచుందుము గాన రెండవదికాదు అనునాశంకకు సమాధానమేమన ----సభార్యులైనను మహర్షులు ప్రయాణసమయములయందు తమభార్యల నాశ్రమపదమందుంచి తామొంటరిగ సంచరించుచుందురు. రామ లక్ష్మణులు వనితతో గూడ సంచరించుచుండుటయు, ఇద్దరి తోడను ఒక్కవనితయే వచ్చుటంబట్టియు, లోకవిరుద్ధముగ రాక్షసునిచే భావింప బడెనని యూహింపఁ దగియున్నది.

లోకే జీవితు మిాప్సితం యదివసేద్వాం భూమిజాం తు ద్రుతం
సంత్యజ్యాశు పలాయనం తు కురుతం దూరం యువాం బాలకౌ,
[1*]భార్యా మే భవితేయ మస్యవని తేవేయం న దృశ్యా మయా
[2]గచ్ఛేతం యది నో యువా మిహతు వాం రక్తం పిబేయం జలమ్ 37

ఈభూమిపై మీారు బ్రతుక నిచ్ఛగింతురేని ఈ వన్నెలాడిని విడిచి యిక్కడ నుండి కాలికి బుద్ధిచెప్పుడు. నాకీ కులుకుల మిటారి పరస్త్రీవలెఁగాక భార్య కాఁగలదు. మీారిచ్చటనుండి వెడలకున్న మిమ్ములను జెఱుకుదంట్ల వలె కసకస నమిలి పానకము ద్రావినట్లు మీారక్తమును ద్రావెదను జాగ్రత్త! పొండు పొండు.

విశేషార్థః

1* భార్యాభయాంకాంత్యా ఆర్యాపూజ్యా ఇయం సీతా, అన్యవని తేవ సామాన్యవనితేవ మయా న దృశ్యాభ

1 ఇటవిశేషార్థము :- భార్యా - భా + ఆర్యా అనునపుడు కాంతిచేఁ బూజింప తగిన యీసీత, ఇతర స్త్రీవలె నాచేభావింపఁదగినది కాదు.

2 కింతు లోక మాతృబుద్ధ్యాదృశ్యత ఇతి భావః. రక్తం పిబేయం జలమిత్యత్రాపి విశేషార్థో గ్రాహ్యః రక్తమనురక్తం యథా తథా వాంజలం యుష్మత్పాద ప్రక్షాళనజలం పిబేయమిత్యర్థః. యువాం న గచ్ఛేతం యది కించిత్కాల మత్ర యువా మగత్వాస్థితౌ యది యుష్మత్పాదప్రక్షాళనం కృత్వా పాదజలం శిరసిధృత్వా సర్వపాపనిరాసామర్థమంతః పిబేయ మితి పర్యవసితో ఽర్థః

2 "రక్తం పిబేయం జలం" అనుచోట విశేషార్థము :-- తామీావనమును వీడి వెళ్ళక కొంతకాలముండినచో సర్వపాపనోదకంబగు తమ పాదప్రక్షాళన జలంబు సత్యం తతానురక్తితో శిరమున దాల్చి పానము జేసెదనని భావము.

1 తాపసధర్మావలంబినో మమ రక్షొ హననరూపదోష స్సమాపతేదితివా?

1 తాపసధర్మము నవలంబించిన నాకీ రాక్షసుని సంహరింపవలసి వచ్చుననియు నందువలన హింసాదోషము సంభవించుననియు రాముని విలాపమా!

2 ఉత సాపత్న్య మాతృకామనా ఫలితేతివా?

2 లేక తనసవతితల్లి కోరిక నెరవేరెననియా!

3 యద్వా నిశాచరవశంగతా సీతా మహతీం కీదృశీ మవస్థా మాప్స్య తీతివా?

3 లేక రాక్షసుని వశమయిన సీత యిక నెట్టి కష్టము పడునని యా విలాపము

4 ఆహోస్విత్ స్వజాయాయా రక్షసాపహృతతయా నహీతఃపరం జాయాసుఖం సంభవే దితివా?

రక్షసోఽఙ్కే వేపమానాం విలపంతీం తు భూమిజామ్,
3*పశ్య న్విలాపకృద్రామః ప్రాహేద మనుజం వచః. 38

3 * రాక్షసుని యొడిలో, కసాయివాని చేతిలో మేకవలె వడవడ వడంకుచు విలపించుచున్న వైదేహిని జూచి విలాపమునుఁ జేయుచు రాముఁడు తన తమ్మునితో నిట్లనెను.

3* పశ్య న్విలాపకృ ద్రామ ఇతి
నన్వనేన రామేణ విలాపః కృతఇత్యవగమ్యతే న హి తత్ర కంచిదపిహేతుం జానీమః యేన విపది ధైర్యస్య సజ్జనలక్షణతయా శాస్త్రే కథిత త్వేన సర్వజ్ఞేన మహతా సతా శ్రీరామచంద్రేణ విలాపః కృతః తత్రహేతు రస్తీతిచే ద్భవాన్ద్రష్టవ్యః

3 రామచంద్రుఁడు విలాపము జేయుచు అని చెప్పుటచే రాముడు విలపించునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. "అపదలందు ధైర్యము సజ్జనలక్షణ మని శాస్త్రము ఘోషించుచుండ సజ్జనుడును మహాత్ముఁడునగు రామచంద్రుఁడు విలపించుటలోఁ గారణము గన్పడదు. ఒక వేళ కారణ మున్నదనినచో నీక్రింది కారణములలో నేకారణమో యుండవలసి యున్నది.

---

4 లేక తనభార్య రాక్షసునిచే నపహరింపఁబడినందునఁ దనకు సాంసారిక స్త్రీ సౌఖ్యము పోయెననియా విలాపము!

5 అథవా స్వజాయాయా రక్షసా సంస్పృష్టతయా సంహృతేఽపి తస్మిన్ రక్షసి న హి సా పునర్భాయాత్వేన స్వీకర్తు మర్హేతి వా?

5 లేక, తన భార్యను రాక్షసుడు స్పృశించినందున వానిని చంపినను తిరిగి యామెను భార్యనుగా స్వీకరింప ననర్హురా లనియా?

1 నాద్యః వానప్రస్థధర్మావలంబినామగస్త్య, జామదగ్న్యాదీనాం హింసా కర్మదర్శనాత్ కించ''అహింసాఽసాధు హింసేతి శ్రేయాన్ ధర్మపరిగ్రహః "ఇతి మహాభారతేఽసాధుహింసాయా అహింసాత్మకత్వేన కంఠరవేణో క్తత్వాచ్చ.

మొదటికారణము కాదు. వానప్రస్థధర్మము నవలంబించిన యగస్త్య జామద గ్న్యాదులు సైతము వాతాపి మొదలగు రాక్షసులను సంహరించినట్లు (హింసాకర్మను చేసినట్లు) కన్పడును. కావునను, మఱియు దుర్మార్గులను హింసించుట హింస కాదని భారతమున కంఠరవముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున మొదటిది గాదు.

2 నాపి ద్వితీయః, తథాత్వే చతుర్దశసమానాంతరిక ప్రథమ దివసే ధ్రువ మహం సాకేత మావ్రజేయ మితి రామోక్తే రసంగతత్వాత్.

రెండవది కాదు! సవతితల్లికోరిక సఫలమైనది గదా యని విలపించని చ ఁబదునాలుగు సంవత్సరములు వెళ్లిన మరుదినమున నిశ్చయముగ నేనయోధ్యకు వచ్చెద నని రాముఁడు భరతునితో చెప్పినది యసంగత మగును.

నాపి తృతీయ, న హి నిశాచర స్తత్కాముకో జానకీం ప్రహర్తుం యతిష్యతీతి విజ్ఞానాత్.

మూడవది కాదు! సీతను కోరుచున్న విరాధుఁడు సీతను జంపుటకు యత్నింపఁడని రామునకుఁ దెలిసియే యుండుటవలన.

నాపి చతుర్థః వనవాసకాలే సీతారామయో స్సమం బ్రహ్మచర్యదీక్షావహత్వేన వనయాత్రా సహకారిణీ మాత్రతయా తస్యాః పరిగ్రహా త్తత్సుఖాపేక్షిత్వేన తదర్థక విలాపా సంభవాత్?

నాల్గవది కాదు. వనవాస కాలములో సీతారాములు సమముగా బ్రహ్మచర్య దీక్ష జరుపుచున్నందున వనయాత్రకు సహచారిణిగా మాత్రముండునని సీతను వెంటబెట్టుకొని వచ్చినందునను తత్సుఖము నపేక్షింపని వాడగుటచే తత్సౌఖ్యము పోయెననియు విలపించుట యనునది యసంగతము.

నాపి పంచమః స్వజాయాయాం తేన సంస్పృష్టాయామపి స్వసమక్షే స్థితాయా మనుమానలేశావకాశాసంభవాత్, స్పర్శమాత్రేణ దోషాభావాచ్చ.

అయిదవ కారణమును కాదు. సీత రాక్షసునిచే స్పృశింప బడినను తన సమక్షమునందే యున్నందున నామె విషయమై సందేహమున కవకాశమే లేకపోవుటవలనను, స్పృశించినంత మాత్రమున పాతివ్రత్య భంగము లేదు కావునను.

అతః తద్విలాపోఽసంగతఇతి చే దత్రోచ్యతే "వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః" ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా రామస్య పరదుఃఖాసహిష్ణు త్వేన సీతాదుఃఖ సందర్శన జన్యదుఃఖమేవ రామస్య న తు స్వాభావికం కించ మార్దవగుణోఽపి తస్య వ్యక్తీక్రియత ఇతి సదోషశంకాస్పద స్తద్విలాప ఇతి వేద్యం.

పైహేతువుల్ల రాముని విలాపము సంగతముగ లేదనియెడి యాశంకకు సమాధాన మేమనగా "ఇతరుల కష్టమును జూచి రాముడు మరింత దుఃఖపడుచు," అను పూర్వోక్త వచనమునచే రాముడు పరదుఃఖమును సహించ లేని వాడగుటచే ప్రకృతమున సీత యొక్క దుఃఖమును జూచి రాముడు సహించలేక విలపించుటేకాని వేరుకాదు కనుకను ఇందువలన రాముని పరదుఃఖాసహిష్ణుతారూపమగు మార్దవగుణము వ్యక్త మగుచుండుట వలనను గుణమే కాని రాముని విలాపము దోషాకరము కానేరదని తెలియదగును.

జాతా త్రాత మృతిశ్రుతే రనుజ మే రాజ్యచ్యుతే రప్యలమ్
దుఃఖాద్దుఃఖ మిదం మహత్తరమభూత్సీతాన్యసంస్పర్శజమ్,
[1*]యత్కామేన తు కైకయీ వన మిదం సంప్రేషయామాస మామ్
తత్కామ స్సఫలోరమేవ కుమతే స్సాపత్న్యమాతుస్త్వభూత్. 40

లక్ష్మణా! ఇపు డీదుష్టుడు ఈయన్యపూరుషుఁడు సీతను స్పృశించుట వలన గలిగినంతటి దుఃఖమును కైక రాజ్యభ్రష్టతను గూర్చిననాఁడును, తండ్రిచావు విన్ననాడునుఁగూడ పొందియుండ లేదు. ఇది దుఃఖములలో నెల్ల కఠిన దుఃఖము గదా! నా సవతితల్లి కైక యేకోరికతో నన్ను వనములకు వెడలపనిచినదో యా కోరిక నేడు సఫలమైనది.

1* యత్కా మేనేతి! తస్యాయ మాశయః---
సర్వజనప్రియే రామభద్రే సతి సాకేతవాసిని న హి స్వాత్మజస్య రాజ్యం సుస్థిరం భవేత్. కించ పౌరా జానపదాశ్చ సహి స్వపుత్రస్య వశంగతా భవేయుః. అపి చ తే రామభద్ర ఏవ నిరూఢ ప్రేమాతిరేకతో భరతేన వివదేయు, ఇత్యాలోచ్య రామభద్రే వనం ప్రేషితే సతి తదా సతీ భూమిజారామ మనుసృత్య వనం గమిష్యతి, తతో యేన కేనాపి రక్షసాపహృతా భవేత్, తత స్తద్వియోగాన్నహి రామోఽపి జీవితుమిచ్ఛేత్, తతో మదాత్మజస్య రాజ్యం స్థిరీకృతం భవేది త్యేతావదాలో చ్యైవ కైకేయీ కేవలం స్వాత్మజస్య రాజ్యమే వానాపృచ్ఛ్య రామస్య వనవాస మపి వృతవ త్యభూత్|తదీయ మనోరథ స్స్వచిర మేవ ఫలిత ఇతి రామస్యాశయః | ననుపూర్వోక్త చిత్రకూట చరితేన కైకయీ సద్భావస్య స్వయమేవ రామేణ విదిత త్వేన భూయోఽప్యత్రరామేణ కైకయీ దూషణం నసంగచ్ఛత ఇతి చేద త్రోచ్యతే. న హి కైకయీ సద్భావేన చిత్రకూటే రాఘవంప్రతి తథోక్తవతీ కిం తు స్వపుత్ర పౌర జానపద దూషణభియా బహి స్తథా ప్రవర్తయామా సేతి వా వక్తుం శక్యతే.
యద్వా, సతిసంప్రాప్తే కష్టకాలే పరాపకృతివిస్మరణ శీలానామపి పూర్వాపకృతిః స్మృతిపథా గతా భవేదితి వా సమాధేయమ్.

1ఏ కోరిక చేత కైక నన్నడవికిఁ బంపెనో యనుదాని యాశయ మే మనఁగా---సర్వజనప్రియుఁడైన రామచంద్రుఁ డయోధ్యలో నుండిన పక్షమున తన పుత్రునకు రాజ్యముస్థిరముగా నుండ దనియు, పురజనులు వశులుగా నుండక పోవుటయే కాక ప్రజలు రాముని యందు నిరూఢమైన ప్రేమ గల వారగుటచే భరతునితోఁ గలహించుదురనియు నాలోచించి తానేవిధముగ నైనను రామునడవికి బంపినచోఁబతివ్రతయైన సీత రామునిఁదప్పక వెంబడించుననియు, బిమ్మట సీతావియోగముచే రాముఁడుగూడ జీవింపడనియు, అప్పుడు తన పుత్రునకు రాజ్యము స్థిరపడుననియు, నింతదనుక నాలోచించియే తన పుత్రునకు

ఇత్యేవం కథయంతం తం రాఘవం వీక్ష్య లక్ష్మణః,
క్రుద్ధోఽబ్రవీ దిదం వాక్యం జ్వలన్నివ హుతాశనః. 41

రాముడిట్లు పలుకఁగా విని లక్ష్మణుడు ప్రచండాగ్నివలె మండిపడుచు నిట్లనెను.

సమర్థోఽపి కిమర్థం త్వం తిష్ఠసి ప్రాకృతో యథా,
జహ్యేన మసురం త్వం వా హంతు మాజ్ఞాపయాథవా. 42

అన్నా! సర్వ సమర్థుడవైన నీవుగూడ ఇట్లు సామాన్యజనులవలె నుపేక్షించెదవేల? యీ దుష్టరాక్షసుని వెంటనే ఖండింపుము. లేదా! నా కనుజ్ఞ నిమ్ము. వీనిని తెగనఱికెదను.

అలం విలంబేన రఘూత్తమాద్య, శరం త్వరం ముంచ నిశాచరేఽస్మిన్,
ఇతి ప్రకోపేన తు లక్ష్మణేన ప్రోత్సాహితః క్రోధగతోఽభవ త్సః. 43

ఓ రఘూత్తమా! ఆలసింపక యీ తుచ్ఛదానవుని శరవర్షమున ముంచి వేయుము- అని లక్ష్మణుఁడు ప్రోత్సహింప శ్రీరాముఁడతిక్రుద్ధు డయ్యెను.

రాజ్యము మాత్రమేకాక కైక రాముని వనవాసము కూడకోరెను. కైకకోరిక నేడు సఫల మయ్యెనని రాముని భావము. ఇందుపై నొక యాశంక కలుగును. (ఏమన) పూర్వము చిత్రకూటచరిత్రమును విచారించినచో కైక సద్భావముతో నున్నట్లు రాముఁడు స్వయముగ గ్రహించినందున తిరిగి యిచ్చట కైకను రామచంద్రమూర్తి దూషించుట సంగతముగా లేదను నాశంకకు సమాధానమే మనగా---

అంతంతపనులు చేసిన కైక తిరిగి సద్భావముతో రాముని గూర్చి చిత్ర కూటములోఁ దన తప్పును మన్నించవలసినదని చెప్పినదని విశ్వసింపగూడదు. ఇక నేమన తనపుత్రుడు, ప్రజలు దూషించెదరని దూషణభయముచే చెప్పినవిషయముగాని అంతశ్శుద్ధితోఁ జెప్పినది కాదనవచ్చును. లేక ఇతరులు జేసిన యుపకారమును మరచిపోవుస్వభావము కల వారికిని కష్టకాలము ప్రాప్తించినపుడు పూర్వము తమకు చేసిన యుపకారము స్మరణకు వచ్చునని కూడ సమాధానము చెప్పుకొనవచ్చును.

పశ్చా చ్చాపమనుత్తమం రఘుపతి స్సజ్యం విధాయ ద్రుతం
సన్ధాయాసుర మాజఘాన నిశితా ప్రాణాపహారాన్శరాన్,
విద్ధ స్సన్నసురో విదేహతనయాం విన్యస్య భూమౌ కృథా
రామం సానుజ మాశు హంతు మనసా దద్రావ శూలాన్వితః. 44

పిమ్మట రామచంద్రుడు తనయుత్తమోత్తమ మైన చాపమ్ము నెక్కుపెట్టి బాణమ్మును సంధించి ప్రాణమ్ములను దొంగిలించు బాణమ్ములచే నయ్యసురునిం గొట్టెను. ఆ రామబాణములచేఁ బీడితుడై విరాధుడు వైదేహి నచ్చట భూమిపై దిగవిడచి మహాకోపమున రామలక్ష్మణులను సంహరించు నూహతో శూల మొండు హస్తమునఁ బూని వారివైపునకు బరుగిడెను.

తస్మి న్నక్షసి వర్షతిస్మ నితరాం రామశ్శరాసారకమ్
శూలం తు ప్రయుయోజ రాక్షసవర స్తస్మిం స్తతో రాఘవే,
తచ్ఛూలం తు శరద్వయేన వితరాం చిచ్ఛేద రామ స్తతః
సౌమిత్రిశ్చ వర్ష బాణవితతిం తత్రాంతరే రాక్షసే. 45

రాముని శరపరంపరలు మేనున దాకుచున్నను దున్నపోతు వర్షపు జడి నోర్చిన ట్లోర్చుచుఁ బోయిపోయి విరాధుడు రామునిపై శూలముం బ్రయోగించెను. రాముఁడు నారక్కసుని శూలమును రెండమ్ములేసి వ్రయ్యలొనర్చెను. లక్ష్మణుడు నింతలో దన చేతితీట తీరునట్లు వానిపై బాణవర్షము గురిపించెను.

తస్మి న్విరాధే తరసైకవారం, విజృంభమాణే సతి రాఘవాభ్యాం,
స్వాంగే ప్రయుక్తం శరజాలమాసీ, ద్బహిర్గతం చిత్ర మలం ప్రతీకాత్. 46

ఆ రక్కసుడు రామలక్ష్మణులతోఁగలసి పోరుచుఁ దనశరీరమందు నాటిన శరసమూహమును ఒక్క మారావులించి బహిర్గత మొనర్చెను. ఆరాక్షసుని చర్య రామలక్ష్మణుల కాశ్చర్యకర మయ్యెను.

తా వారోప్య భుజద్వయే తు తరసా రక్షోఽధిపే రాఘవౌ
ఘోరారావ మలం విధాయ విపినం త్వభ్యద్రవ త్యాశు వై,
తద్రక్షో వశరాఘవౌ జనకజా సంవీక్ష్య దుఃఖాన్వితా
స్వోరస్తాడనపూర్వకం విలపతి స్మోచ్చై స్సముద్దిశ్య తౌ. 47

అట్లు రామలక్ష్మణుల పైఁ గినిసి విరాధుఁడు వారినిద్దరను రెండు భుజమ్ముల నుంచుకొని కెవ్వున నార్చుచు నవ్వనమ్మునఁ బడి పారుచుండ దననాథుడును, మఱందియు రాక్షసవశులౌటఁ జూచి సీత గుండె బాదు కొనుచు వారి నుద్దేశించి బిగ్గరగ నేడువ సాగెను.

శ్రుత్వా భూమిసుతావిలాప మసురం హంతుం సముద్దిశ్య తం
సౌమిత్రి ర్దనుజాంసగోఽసురపతే శ్చిచ్ఛేద వామం భుజమ్,
రామో దక్షిణబాహు మచ్ఛిన దరం తస్యాసురస్య క్రుధా
తౌ ద్వౌ రాక్షసబాహు భంగవశత స్సంపేతతుశ్చావనౌ. 48

ఆ రోదనమును విని లక్ష్మణుడు రాక్షసుని యుసురులఁ బాపనెంచి వాని భుజమందుండియే వానియెడమచేతిని గత్తిచేఁ దెగనఱికెను. ఇంతలో రాముఁడు గూడ నతికృద్ధుఁడై రక్కసుని కుడిచేతినిఁగూడ నరికివైచెను. ఇట్లు తమచేత నఱుకఁబడిన రక్కసుని బాహువులతో పాటు రామలక్ష్మణులు గూడ భూమిపైఁబడిరి.

వజ్రచ్ఛిన్న ఇవాచల స్సురవర స్సంభగ్న బాహుర్భువి
స్పష్టం వై పతతిస్మ తంతు పతితం ముష్టిప్రహారై స్తథా,
పాదై ర్జానుభి రప్యరం రఘువరౌ తౌ సూదయంతౌ పునః
ఖడ్గాభ్యాం చ పరిక్షతం వ్యతనుతాం శస్త్రైశ్చ తం రాక్షసమ్. 49

అప్పు డా దానవుఁడు వజ్రముచే ఱెక్కలు నఱుకఁబడిన పర్వతరాజు బోలె భగ్నబాహుఁడై గుభేలున నేలపైఁబడెను. ఆ క్రింద పడిన యసురుని శరీరమును పిడిగ్రుద్దులచేత, పాదతాడనములచేతను, మోకాలిపోటులచేతను రామలక్ష్మణులు మర్దించి మర్దించి ఖడ్గములచే దెగనఱికిరి.

నిష్పిష్టోఽపి స నైకధా న హి మృతిం సంప్రాప్తవా న్రాక్షసః
జ్ఞాత్వాఽవధ్య మముం నిశాచరవరం రామోఽబ్రవీల్లక్ష్మణమ్,
నాయం రాత్రిచరో వినా తు నిఖనా ద్ధంతుం న శక్యో పరైః
తచ్ఛ్రుత్వా రఘునాయకస్య వచనం ప్రాహాసురస్తం వచః. 50

ఇట్లు మర్దింపఁబడియు నద్దనుజుఁడు మృతినందఁ డయ్యెను. పిమ్మట రాముఁ డాతని నిట్లవధ్యునిగాఁదలంచి లక్ష్మణునితో నిట్లనెను. లక్ష్మణా! ఈతఁడు భూమియందు ఖనన మొనర్చినఁగాని చచ్చునట్లు లేడు. అప్పలుకులు చెవింబడిన వెంటనె రక్కసుఁడు రామునితో నిట్లనెను.

1*న జ్ఞాతోఽసి పురా మయాఽద్యభగవ న్జానామ్యహం త్వాం హరిం
పూర్వం తుంబురునామకోఽహ మభవం గంధర్వరాజో విభో,
రంభా లౌల్యవశా ద్విభోర్ధనపతే ర్నాగా మహం సంసదం
తస్మాత్త్వోధ ముపేయివా న్ధనపతిర్మాం శప్తవా న్రాక్షసమ్. 51

రామా! ఇంతకు మున్ను నిన్ను సాక్షాత్తు విష్ణుమూర్తిగా గుర్తింపనైతిని. ఇప్పుడు నిన్నెఱింగితిని. నాకథఁ జెప్పద నాలకింపుము. పూర్వము నేను తుంబురుఁడను గంధర్వనాయకుడను, నేనొక్కమారు రంభయందలి మోహముచే కుబేరుని సభకు హాజరు కానైతిని. అందుమూలమున నాపైఁగినిసి యాకుబేరుడు నన్ను రాక్షసునిగా శపించెను.

పశ్చా ద్రాఘవ మా మిదం ధనపతిః ప్రాహ ప్రసన్నీకృతో,
రామో దాశరథి ర్వధిష్యతి యదా త్వాం సానుజస్సంయుగే
భూయస్త్వం ప్రకృతిం గతోఽవనితలం త్యక్త్వాఽదివం ప్రాప్స్యసి
త్వం తావ ద్భువి తిష్ఠ రాక్షసతనుం లబ్ధ్వా శుచం మాగమః. 52

---

*న జ్ఞాతోఽసి పురేతి----తవ సచ్చిదానంద జగన్మోహనశ్రీమూర్తి సంస్పర్శ భాగధేయాత్పూర్వం నిరవధిక కరుణయా మదీయ శాపవిమోచనాయావిర్భూత శ్రీరామ స్త్వ మితి మయా న జ్ఞాత ఇత్యర్థః.

1* ఇంతకుమున్ను నేను గుర్తెరుగక పోతిని. యనుదానికి వివరణము :- ఓ రామచంద్రా! నీయొక్క సచ్చిదానంద జగన్మంగళ దివ్యదేహస్పర్శ భాగ్యము నాకు గలుగకపూర్వము నీ వపారకృపా రసముచే నాశాపవిమోచనమునకై యవతరించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తివి యని నేను నిన్ను గుర్తించక పోతినని భావము.

పిమ్మట నేనాతనిని ప్రార్థించితిని. దానఁబ్రసన్నుఁడై కుబేరుఁడు నాతో నిట్లనెను! దశరథ పుత్రుడైన రాముఁడనుజుని గూడి యుద్ధ మందెప్పుడు నిన్ను వధించునో యప్పుడు నీవు మరల నీస్వరూపమును బొంది స్వర్గమును జేరగలవు. అంతవఱకుఁ బోయి భూమిపై రాక్షసరూపుడవై వసింపుము; దుఃఖింపకుమనెను.

పశ్చాద్రాక్షసకాయనిర్గత మహాదివ్యాకృతిః పూరుషః
ఆత్మీయేన, సుతేజసా రవి రివ ప్రద్యోతయ న్త్వైదిశః
ఆరు హ్యాశు విమాన మంబరతలే భక్త్యాన్విత స్సంస్థతో
నత్వా రాఘవ మేవ మాహ వచనం సానంద ముచ్చైస్స్వరః. 53

అనంతరము రాక్షసశరీరమునుండి యొక్క దివ్యస్వరూపుడగు పురుషుడు బయల్వెడలి తనశరీరకాంతిచే నలుదిక్కులు సూర్యునిపగిది వెలుగుచు విమానారూఢుడై రాముని భక్తితో నమస్కరించి యిట్లు పలికెను.

నిక్షిప్తాస్తు భవంతి యేఽవటతలే ప్రాప్స్యంతి తే సద్గతిం
ధర్మోఽయం హి సనాతనో వ్యపగతాసూనాం భవేద్రక్షసామ్,
తస్మాత్త్వం త్వవటే మదంగ మనఘ ప్రక్షిప్య పశ్చాద్ద్రుతమ్,
గచ్ఛేత శ్శరభంగదర్శనకృతే శ్రేయస్తతస్తే భవేత్. 54

రామా! ఎవరు గోతిలో పాతిపెట్టబడుదురో వారలు స్వర్గము నొందెదరు. ఇది విగత జీవులగు రాక్షసులకు సనాతన ధర్మమై యున్నది. అందువలన నీవు నా శరీరమును గోతియందుఁ బాతిపెట్టి యనంతరము శరభంగాశ్రమమున కేగుము. అందువలన నీకు శ్రేయస్సు కలుగగలదు.

శ్రీ రామచంద్ర! భవదీయకృపాకటాక్షా
న్ముక్తో వ్రజామి నిజలోక మహం తు శాపాత్,
భక్తి స్సదాస్తు చరణాబ్జయుగే త్వదీయే
మా విస్మృతిర్భవతు మే త్వయి రామచంద్ర! 55

ఓ రామచంద్రా! నీ కృపా కటాక్షమువలన నేను శాపముక్తుడనై నిజలోకమున కేగుచుంటిని. నీపాదారవిందముల యందు నిశ్చలమైన భక్తిభావ మెల్లప్పుడు నా కుండు నట్లు నీవనుగ్రహింపుము. నీ పాదారవిందములయందు విస్మృతి లేకుండగఁ జేయుము.

త్వయి చావనిజాయాం చ యత్కృతం దురితం మయా,
క్షమస్వ రామచంద్ర! త్వం తదజ్ఞానా త్కృతం మయా. 56

ఓ రామచంద్రా! నేను నీ విషయమై సీత విషయమై యింతదనుక చేసిన దుష్కృత్యము తెలియక చేసినదిగాన క్షమింపుము.

రామే తఃపర మన్యసంస్కృతి మరం త్యక్త్వా మనో మే సదా
త్వత్పాదాబ్జరతం సదాస్తు భవతా ద్వాణీభవత్కీర్తనే,
శ్రోత్రం త్వచ్చరితశ్రుతౌ భవతు మే పాణిశ్చ తే స్పర్శనే
నిత్యం తే పదకంజయుగ్మ నమనే చాస్తూత్తమా గం మమ. 57

ఓ రామచంద్రా! ఇటు పిమ్మట నితరచింత మాని నామనస్సు నీ పాదారవింద సంసక్తమై యుండునట్లును, నావాక్కు నిన్నుఁ గీర్తించుట యందాసక్తమై యుండునట్లును, నా శ్రోత్రము నీదుచరిత్రను వినుట యందే లగ్నమగు నట్లును, నాహస్తము నిన్నుఁ బూజించుట యందే యాసక్తమై యుండునట్లును, నాశిరము నీపాదపద్మములను నమస్కరించుట యందాసక్తమై యుండు నట్లును నీవనుగ్రహింపుము.

ఇతి స్తువ న్రాఘవం తం తదనుజ్ఞా మవాప్య సః,
విమానేన జగామాశు దివ్యరూపధరో దివమ్. 58

ఇవ్విధముగ విరాధుడు రాముని స్తుతించి యనుజ్ఞ నొంది దివ్యరూపముతో విమానారూఢుడై స్వర్గమున కేగెను.

రాఘవో౽పి తతః కృత్వా రక్షసోక్తం తు సానుజః,
సంప్రాప్య భూమిజాం తస్యై గతముక్త్వా త్వనందయత్. 59

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తియును రాక్షసుడు చెప్పిన విధముననే యతని శరీరమును గోతియందుఁ బూడ్చిపెట్టి సీతయొద్ద కేగి గత వృత్తాంతమును జెప్పి యామెను సంతోషపెట్టెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్య కాండే ప్రథమ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్య కాండమున
ప్రథమ సర్గము సమాప్తము.

****

ద్వితీయ స్సర్గః - రెండవ సర్గ

*స్వర్గస్థే సతి రాక్షసే రఘుపతి స్సీతానుజాభ్యాం యుతః
పశ్చాద్వై శరభంగతాపసవర స్యాగా త్క్రమా దాశ్రమమ్,
నేతుం స్వం దివ మాగతేన దివిజాధీశేన శక్రేణ వై
తత్కాలే శరభంగయోగ్యపి ముదా జల్పన్నభూ దాశ్రమే. 1

విరాధుడు స్వర్గస్థుడైన పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి సీతాలక్ష్మణ సంయుతుఁడై బయలువెడలి క్రమముగ శరభంగాశ్రమమునకు వచ్చెను. ఆ సమయమున శరభంగ మహర్షియును తనను దేవలోకమునకుఁ దీసికొని పోవుటకు వచ్చిన దేవేంద్రునితో సంభాషించుచుండెను.

శక్రం త్వంబరసంస్థితం రఘుపతి ర్వీక్ష్యానుజం ప్రాహ తం
సౌమిత్రేఽవని మస్పృశంత మతులం పశ్యాంబరస్థం రథమ్,
తత్రత్యా న్ప్రియదర్శనా న్సురవరా న్నాగాధిపం పశ్యతా
చ్ఛక్రోఽవీక్షి తు మాగతో మునివరం త్వేవం మయా మన్యతే. 2

అప్పుడు రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణునితో నిటుల బలికెను. లక్ష్మణా! భూమిని స్పృశించకుండగఁగొంచె మెత్తులో నాకాశమునందున్న యా రథమును, ఆరథమునందున్న ప్రియదర్శనులగు దేవతలును, వారి నడుమ నున్న నాకాధిపతిని జూడుము. ఆ దేవేంద్రుడు శరభంగమునిని సందర్శించుటకు వచ్చెనని యూహించెదను.

వైదేహ్యా త్వ మిహ క్షణం నివసతా ద్వేత్తుం రథస్థం ధ్రువం
గచ్ఛామీతి నిగద్య తేన సహసాఽఽయాంతం మునేరాశ్రమమ్,
రామం వీక్ష్య సురేశ్వరోఽవదదిదం వాక్యం మునీంద్రం ప్రతి
త్వాం రామస్సముపైతి వీక్షితు మతో యుక్తా న మేఽత్ర స్థితిః. 3

సోదరా! నేను వెళ్ళి యా రథారూఢునిఁ దెలిసికొని వచ్చుదనుక సీతయును నీవును నిచ్చట నుండుడని చెప్పి ఋష్యాశ్రమములోనికి వచ్చుచున్న యా రామచంద్రుని దేవేంద్రుడు చూచి యమ్మునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ మునీంద్రా! శ్రీరామచంద్రమూర్తి నిన్ను జూచుటకు వచ్చుచున్నాడు. కాన

1క.విః.

నేనిప్పుడిచ్చట నుండుట సమంజసము కాదు. (రావణవధ జరుగు వరకు తనతో సంభాషింప కుండునట్లు మహావిష్ణువు దేవతల నాజ్ఞాపించెనని తెలియదగును.)

ఇత్యుక్త్వా తు గతే మరుత్పతి దివం రామ స్ససీతానుజః
సంప్రా ప్యాశ్రమ మగ్ని సేవనకృతం సంవీక్ష్య తం తాపసమ్,
నత్వా తేన సుపూజిత శ్చ వసతిం కృత్వా మునిం రాఘవః
పప్రచ్ఛ త్రిద శేశ్వరాగతి మథ ప్రాహైవ మేతం మునిః. 4

ఇట్లు రామచంద్రుఁడు స్వర్గమున కేగఁగా రామచంద్రుఁడు తిరిగి సీతాలక్ష్మణులతో గలిసి శరభంగమహాముని యాశ్రమములోని కేగి యచ్చట నగ్ని కార్యమును జేసికొనుచున్న యమ్మహర్షిని జూచి యమ్మునిచేఁబూజితుండై యచ్చట నివసించి యిష్టాగోష్ఠి మాట్లాడుచు దేవేంద్రుని రాకకు గారణమేమని యమ్మహర్షి నడుగఁగా రామచంద్రునితో శరభంగముని యిట్లు చెప్పెను.

శ్రీరామ! త్రిదశేశ్వరోఽవనితలా న్మాం నేతు మాగా ద్దివమ్
దేవ! త్వాం త్వవిదూరసంస్థిత మహం జ్ఞాత్వాఽనవేక్ష్య ప్రభుమ్,
రామ! త్వాం ప్రియదర్శనం చ సుచిరా దాకాంక్షితం చాతిథిం
గంతుం నేచ్ఛితవా నహం తవ విభోర్దృష్టేః కృతార్థోఽభవమ్. 5

ఓ రామచంద్రా! దేవేంద్రుఁడు భూలోకమునుండి నన్ను దేవలోకమునకు దీసికొని పోఁదలచి యిచ్చటకు వచ్చెను. ఓ ప్రభువర్యా! నీవు సమీపమునకు వచ్చితివని తెలిసికొని చిరకాలమునుండి వాంఛింపఁబడినట్టియు, ప్రియదర్శనుఁడ వైన నీదర్శనము చేయకుండఁగ వెళ్లుట కిష్టము లేక వెళ్లకుంటిని. నీ దర్శనముచేఁ గృతార్థుఁడ నైతినని చెప్పెను.

పశ్చాత్త్రీ నపి తా న్మని స్సుమనసా పాద్యార్ఘ్య మూలాదిభి
స్సంపూజ్యాహ రఘూత్తమం ప్రతివచో భక్త్యాన్విత స్సాంజలిః,
త్వాం జానామి హరిం త్వదాగమవశా ద్ధన్యోఽభవం దుష్కృతాం,
నాశాయాద్య వినిర్గత స్త్వమితి వై జానా మ్యహం రాఘవ! 6

అనంతరము శరభంగ మహర్షి సీతారామలక్ష్మణులను సుమనస్సుతో నర్ఘ్యపాద్యాది విధులచేఁ బూజించి పిమ్మట భక్తియుక్తుఁడై యంజలి ఘటించి

రామచంద్రునితో నిటులఁ బలికెను. రామచంద్రా! నీవు శ్రీహరి వనియు, దుష్టసంహరణమునకై బయలిదేరితి వనియుఁ గూడ నెఱుఁగుదును.

పశ్చా ద్రాఘవ మంబుజాక్ష మనఘం దూర్వాంకుర శ్యామలం
సీతాలక్ష్మణసంతయుం నిఖిలహృత్సంస్థం చ దివ్యాకృతిమ్,
కోదండాశుగ ధారిణం మునివర శ్చీరాంబరేణాన్వితం
సుస్నిగ్ధేన జటాచయేన సహితం ధ్యాత్వా క్షణం ప్రాహ తమ్. 7

అనంతరము పుండరీకాక్షుఁడును దూర్వాదళమువలె శ్యామవర్ణముచే నొప్పువాఁడును, సీతాలక్ష్మణసహితుఁడును, సకలహృదయాంతర్యామియును, దివ్యమంగళ విగ్రహుఁడును, కోదండపాణియును, నారచీరలను ధరించినవాఁడును, జటామండల మండితుఁడును అగు శ్రీరామచంద్రుని శరభంగమహర్షి తన హృదయపుండరీకమున క్షణకాలము ధ్యానించి యా కౌసల్యానందనునితో నిటులఁ బలికెను.

*లోకే నాస్తి మమాపరం ప్రియతమం కార్యం భవద్దర్శనా
దక్షయ్యాశ్చ మయార్జితా రఘుపతే త్వన్నామ సంకీర్తనాత్,
కర్తవ్యం మమ నాస్తి చాప్య మపి మే నాస్తి క్షితౌ యామ్యహం
లోకం త్వాత్మభువ స్త్వదాగమకృతే త్వేతావ దత్రావసమ్. 8

*రామచంద్రా! నీ దర్శనము కంటె వేరుగఁ బ్రియమైనది యేదియు నా కీలోకమున లేదు. నీ నామ సంకీర్తనముచే నేను శాశ్వతమైన లోకమ్ములను సంపాదింపఁ గల్గితిని.ఇంక నాకు భూమిపై జేయదగినదియుఁ బొందఁ దగినదియు నేదియు లేదు. ఇంక నేను శాశ్వత బ్రహ్మలోకమున కేగెదను. నీ రాకకై నే నింతదనుక వేచియుంటిని.

---

*వ్యా:- లోకం త్వాత్మభువ ఇతి, తస్యాయ మాశయః. నిత్యనిరతిశయ నిర్మలానందస్వరూపస్య భక్త పారిజాతస్య తవదర్శనానందం విహాయ మమ బ్రహ్మలోకేఽపి కిమపి కర్తవ్యం నాస్తి. తథాఽపి స్వబలప్రారబ్ధ కర్మాధీనో బ్రహ్మలోకం గమిష్యామీ త్యేవ వక్తవ్యమితి; అత్ర బ్రహ్మలోక శబ్దేన సగుణ బ్రహ్మలోక ఏవ గ్రాహ్యః, నతు చతుర్ముఖ బ్రహ్మలోకః, ఉపాసకానాం సగుణ బ్రహ్మలోక వాసస్యోపనిషది కథితత్వాత్.

తథాహి-తేర్చిషమసంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణ పక్ష మా పూర్యమాణ పక్షా న్మాసాన్ మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య

త్వత్తోఽన్యో భువి వర్తతే రఘుపతే కో వా దయాళు ర్విభో
భక్తాభీష్టవరప్రద స్త్వితి చిరా త్త్వా మేవ సేవే త్వహమ్
సంత్యజ్యాద్య తనుం దివం జిగమిషో రేరామ! సందర్శనం
దత్వాత్వం శ్రితవత్సలత్వ మవనా వావిష్కరోషి ప్రభో! 9

ఓ రామచంద్రా! నీ కంటె దయానిధి లోకమున వేరొండు లేఁడనుట నిక్కము. నీవు భక్తచింతామణి వనియే చిరకాలమునుండి నిన్ను నేను సేవించుచుంటిని. ఈ పాంచభౌతిక శరీరమును విడిచి లోకాంతరమునకు బోవ నిచ్ఛగించుచున్న నా కీ సమయమున నీవు దర్శనమిచ్చి నీభక్త వాత్సల్యమును లోకమునకు వెల్లడించితివి గదా?

మాదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్బ్రహ్మగమయతీతి. బ్రహ్మణా సహ సంవిశ్యతే యాంతి పరమంపద మిత్యాదినా తేషాం సగుణబ్రహ్మణా సహ ముక్తి రిత్యవధేయం.

*నేను శాశ్వత బ్రహ్మలోకమున కేగెదను నీరాకకై యింతదనుక వేచియుంటిని అనుదాని వివరణము.

వేచియుండుట యేలననగా నిత్యనిరతిశయ నిర్మలానందస్వరూపుఁడును, భక్త కల్పద్రుమము నగు శ్రీరామచంద్రుని దర్శనము కంటె బ్రహ్మలోకమునఁ జేయదగినదియుఁ బొందదగినదియు లేకపోయినను ప్రారబ్ధకర్మబలముచే బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళుచుంటిననియే శరభంగముని భావము. ఇచ్చట బ్రహ్మలోక మనగా చతుర్ముఖ బ్రహ్మలోక మనునది కానేరదు. దానియందుఁ బునరావృత్తి యుండుట వలననని తెలియదగును. ఇక నేది యన సగుణ బ్రహ్మలోకమనియే చెప్పఁదగినది. సగుణ బ్రహ్మలోక వాసులకే పునరావృత్తి లేదని యుపనిషత్తుల యందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. (ఎట్లన) "ఉపాసకులు మృతినొందుట తోడనే యర్చిర్లోకమున కేగుదురనియు, నచ్చట నుండి యతివాహకులు (బోయీలు) అహర్లోకమునకు మోసికొని పోయి దిగిపెట్టెదరనియు, నచ్చట నుండి యతివాహకులు శుక్ల పక్షాభిమాని దేవతా లోకమున విడిచెద రనియు, అచ్చట నుండి యతివాహకులు వీరిని మోసుకొని పోయి మాసాభిమాని దేవతాలోకమున విడిచెదరనియు, నచ్చట నుండి యతివాహకులు సంవత్సర లోకమునకుఁ దీసికొని పోయి విడిచెదరనియు, నచ్చటనుండి వీరలను వాహకులు మోసికొని పోయి చంద్రలోకమున విడిచెదరనియు, నచ్చటనుండి వీరిని విద్యుల్లోకమునకుఁగొని పోవుదురనియు, నచ్చటనుండి యామానవ పురుషులు వీరిని సగుణ బ్రహ్మలోకమునకుఁ దీసికొని వెళ్ళియచ్చట దిగవిడిచెదరనియు, నా సగుణ బ్రహ్మలోకమున వీరలు సర్వసుఖముల ననుభవించి సగుణబ్రహ్మతో ఁగూడ ముక్తి నొందుదురనియుఁ బునరావృత్తి లేదనియుఁ జెప్పబడినది.

రూపద్వయం రఘుపతే! తవ విద్య తే హి
వాచ్యం చ వాచక మితి ద్వివిధం జగత్యామ్,
ఆద్యాద్ద్వితీయ మధికం భవితా యత స్త
చ్ఛక్తం బభూవ భవసాగర తారణాయ. 10

ఓ రామచంద్రా! నీ రూపము వాచ్యము, (అర్థము) వాచకము (నామము) అని రెండు విధముల గలదై యున్నది. ఈ రెంటిలో సంసార సముద్రమును దాటించుటకు వాచకమే (నీ నామమే)సమర్థమై నందున మొదటి దాని కంటె రెండవదియే గొప్పదని చెప్పనొప్పును.

శ్రీ రామచంద్ర! విషయేషు భవే న్నరస్య
యో వై కదాచి దనురాగరసో జగత్యామ్,
త్వన్నామ్ని రాఘవసచేద్భవితానురాగః
కో నామ నో భువి తరే ద్భవవారిధిం తు. 11

ఓ రామచంద్రా! నీ నామము సంసార వారిధి దాటింప సిద్ధముగా నుండినను నందరు నెందులకుఁ దరించుట లేదనినఁ జెప్పెద వినుము. ఐహిక విషయములందు మానవులకున్న నేయనురాగము కలదో యా యనురాగము నీ నామమునందు కూడ నుండినచో నెవ్వడు భవసాగరమును దరింపఁడో చెప్పుము.

అజ్ఞానా దపి కీర్తితం ప్రభవితా త్వన్నామ హర్తుం త్వఘం
కర్తుం త్వాత్మగుణా న్యథాఽగద మవిజ్ఞోపయుక్తం క్షమమ్
మంత్రోఽల్పోఽపి యదృచ్ఛయా భువి జనై రుచ్చారితోఽపి ద్రుతం
దాతుం చ ప్రభవేద్యథా ఫల మలం త్వన్నామ తద్వత్ప్రభో! 12

"నీ నామమం దిట్టి మహిమ యున్నదని తెలియక పోయినను నీ నామము నుచ్చరించిన మాత్రముననే పాపపుంజము నశించి పోవును. లోకమునం దౌషధ మందలి మహిమ తెలియక పోయినను వీర్యవంతమైన యౌషధమును సేవించినచో దన గుణమును జేయకమానదు గదా. మఱియు, మంత్రము స్వల్పమైనను యదృచ్ఛచే నుచ్చరింపఁబడినను అది తన ఫలమును కొండంతగఁజేయ గలుగునట్లు నీ నామముగూడ యదృచ్ఛచే నుచ్చరింపఁబడినను మహాఫలదాయకము కాఁగలదు.

యావజ్జీవ మలంకరోతు విధినా కర్మాణి మర్త్యోఽవనౌ
కాశ్యాం వా వసతా చ్చిరం తు మనుజో రుద్రానువాకా న్జపన్,
త్యక్త్వా సర్వ మిదం వనే వసతు వా కుర్వం స్తపో మానవః
*ముక్తి స్త్వస్త్యఘనాశకే భవహరే త్వన్నామసంకీర్తనే. 13

శ్రీరామచంద్రా! మానవుడు యావజ్జీవము యథావిధిగ సత్కర్మలను జేసిన జేయుగాక. లేక ఏ మనుజుడైనను కాశిలో విశ్వేశ్వరుని సాన్నిధ్యమున నమక చమకములను జపించిన జపించునుగాక. లేక యెప్పుడైనను సర్వమును త్యాగము జేసికొని వనములందు తపము జేసినఁ జేయుఁగాక! *మోక్షము మాత్రము భవమోచకము నఘనాశకము నగు నీ నామ సంకీర్తనమునందే యున్నది.

* వ్యా----ముక్తి స్త్వస్త్యఘనాశకే భవహా రేత్వన్నామసంకీర్తనే, ఇతి. నను కీర్తనం క్రియా న చ క్రియాసాధనో మోక్షః, తస్య శ్రుతిస్మృతిపురాణేతి హాసాదిషు జ్ఞానైకసాధ్యత్వే నాచార్యైరేవకథితత్వాత్, న చ సాక్షాత్ జ్ఞానసాధనత్వమేవ తస్య మోక్షసాధనత్వ మితి, శ్రవణాదేరేవ సాక్షాద్జ్ఞానసాధనత్వేన కథితత్వాదితి చే దత్రోచ్యతే.

"మ్రియమాణో హరే ర్నామ గృణ న్పుత్రో్ప చారితం| అజామిళో౽ ప్యగా ద్ధామ కిముత శ్రద్ధయాన్వితః ఇత్య నేన తస్య మోక్షసాధనత్వం విజ్ఞాయతే."

కించ----"అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్తితే సర్వపాతకైః పుమా న్విముచ్యతే సద్య స్సింహత్రస్తైర్మ గైరివ" (అస్యాయమాశ్యః. యథా కశ్చి ద్రాజకుమారః సింహశిశుం పరిగృహ్య పంజరే విధాయ పుష్ణాతి తేన చ పరిచయ ప్రరూఢానురాగేన వనాంతరే విహరతి, తస్మాచ్చకితై ర్వనగజవ్యాఘ్రాదిభి ర్ముచ్యతే దూరాత్, తథా వదనపంకజస్థాద్భగవన్నామ కంఠీరవా ద్భీతైః పాతకైః పురుషః పరిహ్రీయతే)ఇత్యాదినా తస్యాఘనాశకత్వం చ సువ్యక్తం భవతి.

కించ----"సకృదుచ్చరితం యేన హరి రిత్యక్షరద్వయం బద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతీ" త్యనేనా ప్యఘహరత్వం కథితం, పరికరబంధ శ్చాత్ర ప్రక్షీణ పాపత్వమేవ తస్యై వాపవర్గ ప్రాసాదారోహణాయ ప్రథమసోపానత్వేన కథితత్వాత్.

అపిచ----"హత్యాయుతం పానసహస్ర ముగ్రం గుర్వం నాగకోటి నిషేవణం చ| స్తేనాన్యసంఖ్యాని హరేః ప్రియేణ గోవిందనామ్నా నిహతాని సద్య" ఇత్యనేనాపి భగవన్నామ కీర్తనస్య మహాపాతకాది సర్వపాపహరత్వం ప్రతిపాదిత మేవ.

నను సమస్తనామేవ భగవన్నామ్నా మేతాదృశం సామర్థ్య ముత వ్యస్తానామపి;నతావ త్సమస్తానామేవ; అవశేనాపీతి విశేషణాత్, స హ్యవశేన సమస్తానా

ముచ్చారణం సంభవతి. అథ వ్యస్తానాం తత్రాపి కిం సర్వేషామేవ ఉత కేషాంచిదేవ? తత్ర యది సర్వేషామేవ నరకస్పృష్టే రానర్థక్యం ప్రసజ్యేత. సహ్యాజాతిబధిరస్య కస్యాప్యేత త్సంభావ్యతే,యన్నామ సహస్రమధ్యే కించిదపి కదావాపి కథంచిదపి న శ్రుణోతి న గృహ్ణాతి, అపి చ యది సర్వేషాం సమానం సామర్థ్యం, ఏ కేనైవ పురుషార్థసిద్ధే రన్యేషామానర్థక్యం ప్రసజ్యేత, అన్యచ్చ సమాన సామర్థ్యానాం నామ్నాం సమాహారేత న్మహిమ్నా మపి సమాహారాత్ ఏకస్య శ్రీ రామనామ్నో నామసహస్రసామ్యాభిధానం నావకల్పతే, న హి ప్రదీపసహస్రస్య యావాన్ప్రకాశః తావానేకస్య ప్రదీపస్య భవిష్యతి, సామర్థ్యాయ చ వైషమ్యేతు భవత్యేవ. యావత్ఖలు ఖద్యోతసహస్రస్య తేజస్తావ దేకస్యై ప్రదీపస్య.

అథ కేషాంచిదేవ, తర్హి అన్యేషా మానర్థక్యం తు తదవస్థ మేవేతి చే దత్రాభిధీయతే.

సర్వేషామపి భగవన్నామ్నాం ప్రత్యేక మేతాదృశం సామర్థ్యం, న చ నరక స్పృష్టే రానర్థక్యం, దగ్ధేఽపి కథంచి త్ప్రాచీనే పాప్మని తదుత్తరకాలభావిభి ర్మహాదవమానైశ్చ నరకపాతస్యాపి సంభవాత్.

న చావృత్తి గుణకమేవ కీర్తనం సర్వస్యాపి కశ్చి దస్తి నియమః, అత ఏవ భరతదేవస్యాపి ఋషభ దేవే నానుగృహీతస్యాపి ప్రతిబద్ధాపరోక్షానుభవత్వాత్, అంతరాయై రత్యంత సముచ్ఛిన్న భగవదుపాసనత్వాచ్చ, త దుత్తరకాలభావినా మృగాసక్తి రూపేణ కర్మణా నికృష్ట దేహారంభః, జయవిజయయోశ్చ వైకుంఠవాసినో రపి బ్రహ్మవిదవమానా దధఃపతనం, వేనస్య తు భగవన్నిందా ప్రతిబద్ధసామర్థ్యం సకృత్కీర్తన మావర్త్యమానమపి న పాపక్షయా యాలం, శిశుపాలాదీనాం తు నిత్య వైరానుబంధ పరికల్పితసంపద స్సమాధే రేవ నిందా దోషస్యాపి దగ్ధత్వాత్ పురుషార్థప్రాప్తి రితి సమాధేయం.

యదప్యుక్తం ఏకైనైవ పురుషార్థసిద్ధే రన్యేషా మానర్థక్యమితి తదప్యయుక్తం, పురుషభేదేన సర్వేషా మపి పురుషార్థ సాధనత్వోపపత్తేః.

యత్తు సమానమహిమ్నాం నామ్నాం సమాహారే తత్తన్మహిమ్నా మపి సమాహారాత్ నైకస్య తాదృశో మహి మేతి.

తదపి పరిచ్ఛిన్న ప్రభావేషు ప్రతిపాదిషు ఘటతే; నపున ర్నిరంకుశ మహిమసు భగవన్నామసు, న ఖలు చింతామణీనాం నిచయస్య ఏకస్య వా చింతామణేః, కల్పశాఖినాం వనస్య ఏకస్య వా కల్పశాఖినః కశ్చిదస్తి విశేషః అతః భగవ న్నామకీర్తనమేవ పాపనాశక మపవర్గ ప్రదం చేత్యలం విస్తరేణ.

*' మోక్షము మాత్రము నీ నామ సంకీర్తనము నందే యున్నది' యనుదానిపై నొక యాశంక కలుగు చున్నది. (ఏమనగా) సంకీర్తనము క్రియ కావున మోక్షము క్రియాసాధ్యము కానేరదు ఇక నేమన మోక్షము జ్ఞానైకసాధ్య మని శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహా సాదులయందుఁ చెప్పబడినది. సంకీర్తనమునకు సాక్షాద్‌జ్ఞాన సాధనత్వమే మోక్షసాధనత్వమని చెప్పుటకును వలనుపడదు. శ్రవణ మన నాదులు సాక్షాద్‌జ్ఞానసాధన మని చెప్పబడి యుండలేదని నిచ్చట నామకీర్తనము మోక్షసాధనమని చెప్పుట సమంజసముగ లేదనియు నాశంక పొడమగా సమాధానము చెప్పబడు చున్నది. (ఏమనగా) "మరణకాలమున నజామిళుడు నారాయణా యని తన పుత్త్రునిఁ బిలిచినంత మాత్రముననే భగవన్నామోచ్చారణ ఫలము కలిగి యాతడు ముక్తి నొందెననియు, శ్రద్ధతో భగవన్నామ ముచ్చరించినచో నింక చెప్పవలసిన దేమియున్న దనియెడి పురాణవాక్యమును విచారించిన నామ సంకీర్తనము ముక్తిసాధన మని స్పష్టపడుచున్నది.

మఱియు" అవశుడై యుండియు భగవన్నామమును నొక్క మారుచ్చరించిన మాత్రమున, సింహమువలన మృగములు భయపడి పారిపోయిన విదమున పాపములు వెడలిపోవును" (అనగా నొకరాజుపుత్త్రుడు సింహపుపిల్లను పట్టుకొని పంజరమునఁబెట్టి పోషించుచు దానితోఁజిరపరిచయము గలుగుటవలన గలిగిన ప్రేమచే నాసింహపు పిల్లను గూడ వెంటఁబెట్టుకొని వనమధ్యమున సంచరించుచుండగా నతని వెంటనున్న సింహమువలన భయపడి వనగజములు మొదలగునవి పారిపోవ రాజపుత్త్రు డా వనమృగములనుండి విముక్తుడైనట్లు ముఖపంజరమునందున్న భగవన్నామమను సింహమువలన పాపము లనియెడి వనమృగములు పారిపోవ నాపాపములవలన విముక్తు డగును.) అనియెడి పురాణవచనముచే భగవన్నామసంకీర్తనము నందు పాపనాశకత్వము స్పష్టమగుచున్నది.

ఇదియును గాక "హరియను రెండక్షరములను నొక్కమా రుచ్చరించినంత మాత్రమున మోక్షమునకు వెళ్ళుటకు బరికరములను గట్టినవాడగును" (పరికరములను గట్టుట యనగా మోక్షసౌధము నెక్కుటకుఁబ్రథమ సోపానము పాపక్షయముగాన నిశ్చయముగాన నిచ్చట పాపక్షయ మగుటయే పరికరములను గట్టుట యని) అనియెడి పురాణవచనము చేతనుగూడ భగవన్నామ సంకీర్తనమున పాపనాశకత్వ మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియేకాక "పదివేల హత్యలను జేసిన పాపములును, అసంఖ్యాకములగు చౌర్యదోషములును, గోవిందాయని యొక్కమారు నామోచ్చారణము నాలోచించిన నామకీర్తనమునఁ బాపక్షయము చేయుశక్తి యున్నదనుట స్పష్టమగుచున్నది. కాన భగవన్నామము మోక్షదాయక మనుట సమంజసమే యని తేలుచున్నది.

ఇందుపై నొక యాశంక పొడముచున్నది (ఏమనగా) సమస్త భగవన్నామములయం దన్నిటియందు కలిసి యిట్టి సామర్థ్యము కలదా! లేక, వ్యస్తములకుఁ గూడ ప్రత్యేకముగా నిట్టి సామర్థ్యము కలదా!

సమస్తభగవన్నామములకుఁ గలిసి యిట్టి సామర్థ్య మున్నదనినచో అవశుడై యుండియు నొక్కమారుచ్చరించిన ముక్తి కలుగునని" పూర్వవాక్యమును విచారించిన నవశుడు సమస్త నామముల నుచ్చరించుట సంభవింపదు. వ్యస్తములకే యనినచో నందులోఁ గొన్నిటికా, లేక యన్నిటికా? యను నాశంక కలుగును. అన్నిటికే యనినచో సహస్రనామములలోనే యొక నామమునైనను పుట్టుచెవుడులేని మానవుడెల్ల నుచ్చరించియే యుండును గాన నరకసృష్టియే యనర్థక మగును. ఇదియునుం గాక నామములయం దన్నిటి యందును సమానసామర్థ్యమే యున్న దనినచో నేయొక నామము చేతనే పురుషార్థము సిద్ధించుటవలన నితరనామము లన్నియు నిరర్థకములు కావలసివచ్చును. ఇదియునుంగాక, సమానసామర్థ్యము గల నామములకు సమాహారము (సమూహము) చెప్పినచో నా యా మహిమలకును సమాహారము చెప్పవలసి యుండును. అప్పుడు శ్రీరామనామ మొక్కటియే సహస్రనామములతో సమానమయినదని చెప్పు వాక్యము కూడ నసంగత మగును. లోకమందు వెయ్యి దీపముల కుండెడి ప్రకాశ మొక్క దీపమున కుండుట యసంభవము గదా! సామర్థ్యములో వైషమ్యము (భేదము)ఉండినచో నటు సంభవింపవచ్చును. ఎట్లనగా వెయ్యి మిణుగురుపురువుల కుండెడి ప్రకాశ మొక పెద్ద దీపమున కుండుట యసంభవము కాదుగదా!

ఇట్లు పైన చెప్పబడిన విధముగ నామములకు సమానసామర్థ్యము చెప్పుటలో నాశంక కలుగును. సామర్థ్యము కొన్ని నామములకే యనినచో నితర నామములకు నిరర్థకత్వము సంభవించునను నాశంక కలుగును. వీనికి సమాధాన మేమనగా-----భగవన్నామముల కన్నింటికినిఁ ప్రత్యేకముగానే యిట్టి సమానసామర్థ్య మున్నది. ఇటులఁ జెప్పినచో నరకసృష్టియే నిరర్థకము కావలసి వచ్చునను నాశంకకు సమాధాన మేమనగా సకృనా మ్నస్మరణముచేఁ బూర్వపాపము క్షీణించినను, అనంతర కాలమునందుఁ జేయబడు సజ్జనతిరస్కారము మొదలగువాని వలన నరకమునఁ బతనముకూడ సంభవించునుగాన నరకసృష్టి యనర్థక మనుటకు వలనుపడదు. అందరును నామము నావృత్తిచేయుదురను నియమము లేదు. కావుననే జడభరతుడు ఋషభదేవునిచే ననుగ్రహింపఁబడినను ప్రతిబంధింపబడిన యపరోక్షానుభవము గలవాడు కాన మధ్య విఘ్నముచే భగవదుపాసనము విచ్ఛిన్నమైనందువలనను మృగాసక్తి రూపమగు, నుత్తరకాలిక మగు కర్మచే నికృష్ట

పశ్చాత్తం తు తపోధనం రఘుపతిః ప్రాహ ప్రసన్నో వచః
వస్తుం మే మునివర్య! యోగ్యవనతిం బ్రూహి ప్రసన్నో మయి,
ఇత్యుక్త్వా మునిరా డ్విచార్య మనసా ప్రాహాథ రామం వచః
శ్రీరామత్వమితో వ్రజేశ్శుభతరం రమ్యం సుతీక్ష్ణాశ్రమమ్. 14

అనంతరము ప్రసన్నుఁడైన యా రామభద్రుండు ఆ మునీంద్రునితో నిటులం బలికెను. ఓ మునివర్యా! నేను కొంతకాలము నివసించుటకు యోగ్యమగు తావును జెప్పుమనఁగా నమ్మునీంద్రుఁడు మనమున విచారించి

దేహారంభము కలిగెను. జయవిజయులు వైకుంఠవాసులైనను బ్రహ్మవేత్తల నవమానించుటచే నధఃపతనము సంభవించెను.

వేనుడు సకృన్నామోచ్చారణము చేసియే యుండునుగదా. వానికి ముక్తియేల కలుగలేదనగా, భగవన్నిందచే నామకీర్తనము నందలి సామర్థ్యము ప్రతిబంధింపబడి పాపక్షయమునకు సమర్థము కాజాలదయ్యె నని సమాధానము చేసికొన దగియున్నది.

శిశుపాలుడు మొదలగు వారు నిత్యవైరానుబంధరూప మగు సమాధి సాధనసంపత్తి గలవారైనందున నిందాదోషము కూడ దగ్ధమై పురుషార్థ ప్రాప్తిని గలుగఁజేసినదని తెలియదగును. ఒక నామముచేతనే పురుషార్థము సిద్ధించిన యితర నామము లనర్థకములు కావలసివచ్చును. పై యాశంకకు సమాధాన మేమనగా, పురుషులు భిన్న భిన్నులు గాన పురుషభేదముచే నామము లన్నిటికిని సఫలత్వము గలుగునని సమాధానమై యున్నది. సమానమహిమ గల నామముల కెల్ల సమాహార మగు నెడల నాయా మహిమలకెల్ల సమాహారము చెప్పవలసి యుండునుగాన నొక్కనామమునకుఁగూడ నట్టి సామర్థ్యము లేకపోవలసి వచ్చునను పైయాశంకకు సమాధాన మేమనగా, మితమైన ప్రభావముగల దీపాదులయెడ నది సంభవించును గాని యమితప్రభావము గల భగవన్నామముల విషయమై యది సంఘటింపదు. ఎట్లనగా, చింతామణుల సముదాయమునకు గాని, లేక, యొక చింతామణికి గాని సామర్థ్యములో భేదమేమియు నుండదు. మఱియు, కల్పవృక్షముల వనమునకు గాని, యొక కల్పవృక్షమునకు గాని భేదముండనట్లు భగవన్నామ సముదాయమునకు గాని లేక యొక భగవన్నామమునకు గాని సామర్థ్యములో బేద ముండదని, సమాధానము చెప్పుకొన దగియున్నది. కాన భగవన్నామము పాపక్షయ కరము, నపవర్గప్రద మనుటలో సందియ మెంతమాత్రమును లేదని పర్యవసానము.

రామునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ రామచంద్రా! నీ విచటి నుండి శుభప్రదమైన సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకు నేగుము. నీ కచట సుఖముగా నుండగలదు.

మామకం సుకృతం సర్వం రామచంద్ర! దదామి తే
న హి తేన ఫలం కించి న్మ మాస్తి భువి గృహ్యతామ్.
సీతయా సహిత స్త్వం తు వసతా న్మే హృది క్షణమ్. 15

ఓ రామచంద్రా! నాదు సుకృతము నీకిచ్చుచున్నాఁడను. నా కింక సుకృతముతోఁ బనిలేదు. కావున నీవు గ్రహింపుము. సీతాసమేతుఁడవై నీవు నాహృదయ పుండరీకమున క్షణకాలము నివసించెదవు గాక.

సీతానాయక!పాంచభౌతికతనుం త్యక్ష్యా మ్యహం తేఽగ్రతః
జీర్ణాం వ్యాళఇవ త్వచం త్వితిముని స్తూక్త్వాఽగ్ని మాధాయ చ,
హుత్వాజ్యేన సమంత్రకం భగవతే దత్త్వా చ పుణ్యం నిజం
పృష్ట్వాఽఽజ్ఞాం చితిమాశ్రితో*నిజతనుం దగ్ధ్వాఽజలోకం గతః. 16

ఓ సీతాపతీ! సర్పము ప్రాతకుబుసమును విడిచిపెట్టు చందమున ఈ పాంచభౌతిక దేహమును నీ ముందు నేను విడువంగోరుచుంటినని చెప్పుచు,

---

*వ్యా:- నిజతనుం దగ్ధ్వేతి-నను తస్యానల ప్రవేశో న సంగచ్ఛతే, ఆత్మహత్యారూపదోష సంభవా దితి చేదత్రోచ్యతే. యద్యుత్కంఠా తదావాప్తౌ బ్రహ్మమేధానలం వ్రజేదితి వచన పర్యాలోచనయా, 'వృద్ధ శ్శౌచక్రియాలుప్తః ప్రత్యాఖ్యాత భిషక్క్రియః, ఆత్మానం ఘాతయే ద్యస్తు భృగ్వగ్న్యనశనాదిభి'రితి ధర్మశాస్త్రవచనేన చ శరభంగస్యాగ్ని ప్రవేశ స్సమంజస ఇతి వేద్యం.

*వ్యా|| తన దేహమును దహింపజేసికొని యనుటచే శరభంగ మహర్షి యగ్నిప్రవేశము చేసినట్లు తెలియబడుచున్నది. అత్మహత్యారూపదోషము సంభవించును గాన న మ్మహర్షి యగ్నిప్రవేశము చేయుట సమంజసముగా లేదని యాశంక కలుగును. ఇందునకు సమాధాన మేమనగా, అగ్నిప్రవేశము చేయవలయు నను కోరిక యుండిన బ్రహ్మమేధాగ్నినిఁబ్రజ్వలింపఁజేసి యందుఁబ్రవేశించి శరీరమును వదలి పెట్టవచ్చును" అను స్మృతివచనము నాలోచించి నను" వృద్ధులు, లుప్తశౌచులు, వైద్యులచే నిరాకృతులై జీవితాశ లేనివారలును, అగ్నిప్రవేశము చేసికాని, నిరశనవ్రతమును బూని కాని శరీరమును విడిచినను నాత్మహత్యా రూపదోషము సంభవింపదు." అను ధర్మశాస్త్రవచనమును విచారించినను శరభంగమహర్షి యగ్నిప్రవేశముచేయుటవలన నాత్మహత్యా రూపదోషము లేదని భావము.

నమ్మునీంద్రుఁడు వెంటనే యగ్నిని బ్రజ్వలింపజేసి సమంత్రకముగ నాజ్యముచే నందు హోమముచేసి, తన పుణ్యఫలమును రామార్పణముచేసి, యా రామచంద్రుని యానతి నొంది, చితిని బేర్చి, యందుఁబ్రవేశించి, శ్రీరాముని ధ్యానించుచుఁ దన పాంచ భౌతిక దేహమును *దహింపఁ జేసికొని దివ్యరూపధరుఁడై బ్రహ్మలోకమున కేగెను.

ఏవం తచ్ఛరభంగతాపసవరే సద్బ్రహ్మలోకం గతే
దంతోలూఖలిన స్తథార్ద్ర వసనా శ్శాంతాశ్చ పంచాగ్నయః
అబ్భక్షాశ్చ సమీరణాశనపరాః పర్ణాశనాః కేచన
సర్వే తాపసపుంగవా రఘుపతిం ద్రష్టుం తు తత్రాగతాః. 17½

ఈ ప్రకారము శరభంగమహర్షి శాశ్వత బ్రహ్మలోకమున కేఁగగా దంతములచే గింజలపై పొట్టును దీసి తిని జీవించువారును, అర్ద్ర వస్త్రధారులును, శమప్రధానులును, పంచాగ్ని సేవకులును, జలభక్షకులును, వాయుభక్షకులును మొదలగు తాపసపుంగవు లందరును శ్రీరాముని దర్శించుటకై శరభంగాశ్రమమునకు వచ్చిరి.

దృష్ట్వా తన్మునిసంఘమాశు పరయా భక్త్యాన్వితా స్తే త్రయ
స్సీతారాఘవలక్ష్మణా మునివరా న్నేముః క్రమా ద్దండవత్,
ఆశీర్భి స్త్వభినంద్య తేఽపి మునయో రామం ససీతానుజం
పశ్చాత్సాంజలయోఽబ్రువన్రఘుపతిం ధర్మైక శీలం విభుమ్. 18½

ఇట్లు తన సమీపమునకు వచ్చిన మునిసంఘమును సీతారామలక్ష్మణులు చూచి పరమభక్తితో వారికి నమస్కరింపఁగా నమ్మహర్షులును వారల ముువ్వర నాశీర్వదించి యనంతరము చేతులు జోడించి ధర్మ శీలుఁడగు రామచంద్రప్రభువుతో నిటుల విన్నవించిరి.

అత్రత్యేషు తపోధనేషు సలిలాహారాశ్చ నిత్యాగ్నయో
వ్యబ్భక్షాశ్చ సమీరణాశనకృతః పంచాగ్నయోఽపి స్థితాః,
ఏతే తాపసపుంగవా రఘుపతే! శ్రుత్వాఽఽ గతం త్వామిహ
ద్రష్టుం తే నిజకష్టనష్టనిచయం విజ్ఞాపితుం చాగతాః. 19½

ఓ రామచంద్రా! ఇచ్చట నున్న యీతపోధనులలో జలాహారులును, వాయుభక్షకులును, పర్ణభక్షకులును, నిత్యాగ్నులు, పంచాగ్నులు మొదలగు వారున్నారు. వీరందరును నీ విచ్చటకు వచ్చినట్లు తెలిసికొని నిన్ను జూచిపోవుటకును తమ కుండెడి కష్టనష్టములను విన్నవించుకొనుటకును వచ్చియున్నారు.

శ్రీరామ! త్వదుపాసనాబలవశా త్సర్వే వయం త్వాం పునః
భూభారవ్యపనోదనాయ జగతి ప్రాప్తావతారం హరిమ్,
సీతాం మంగళ దేవతాం త్వదనుజం శేషం చ విద్మో ధ్రువం
తస్మా న్మానుషభావతో వయ మమీ నో వంచనీయా స్త్వయా. 20½

("మీ కష్టములను నాకుఁజెప్పిన మాత్రమున సామాన్యమనుష్యుఁడును నే నేమి చేయుదును" అని యనునేమో యని ముందుగనే యందుకు సమాధానముఁ జెప్పుచుండిరి). ఓ రామచంద్రా! నీవు భూభారహరణార్థమై భూమిపై నవతరించిన సాక్షా చ్ఛ్రీహరివే యనియు, సీత లక్ష్మీదేవి యనియు, లక్ష్మణుఁడు శేషాంశసంభూతుఁ డనియు, నీ మంత్రోపాసనాబలముచే మేమెఱుఁగుదుము. అందువలన నేను సామాన్య మనుష్య మాత్రుఁడ నని నీవేదియో చెప్పి మమ్ము మోసగింపకుము.

త్వన్నామైవ భవాబ్ధి తారణకృతే త్వస్మాక మస్తి ప్రభో!
కిం త్వత్ర ప్రభవేమ నో వయ మమీ స్థాతుం తు రక్షోభయా,
క్రవ్యాదా స్సముపేత్య రాత్రిషు బలాదత్తుం యతం తే మునీన్
రక్షోభక్షిత తాపసాస్థినిచయం పశ్యాత్ర సంస్థం విభో!. 21½

ఓ రామా! సంసారసముద్రమును దాటించుటకు మాకు నీనామ మనునావ యున్నదిగాన నాముష్మికవిషయమై ని న్నిపుడు మేము కోరలేదు. ఇక నే మన రాక్షసబాధ యిచ్చట మెండుగా నున్నందున మేమిచ్చట నివసింపఁ జాలకుంటిమి. రాక్షసులు రాత్రులయం దిచ్చట సంచరించుచు బలాత్కారముగా మునులను భక్షించుచుందురు. మే మనృతము చెప్పుట లేదు. రాక్షసులచే భక్షింపఁబడిన మునుల యస్థిపంజరములు గుట్టలుగ నిచ్చటనే యున్నవి. చూడుము.

రక్షోభయం యథా న స్యా త్తథా కురు మహాప్రభో!
అన్యథా శరణం నాస్తి రక్ష న శ్శరణార్థినః. 22½

రామచంద్రప్రభూ! మాకు రాక్షస బాధ లెట్లు లేకుండనుండునో యటులఁజేయుము. మాకు వేఱు శరణ్యము లేదు. కాన శరణాగతుల మగు మమ్ములను నీవు రక్షింపుము.

ఇతి తైః ప్రార్థితో రామః ప్రాహ తా న్మునిపుంగవాన్,
హరిష్యా మ్యసురా న్సర్వాన్కించిత్కాలవిలంబతః. 23½

ఈ ప్రకారము వారలచేఁ బ్రార్థితుఁడై యా రామచంద్రమూర్తి యమ్మునులతో నిటులఁ బలికెను. ఓ మహాత్ములారా! నేను రాక్షసుల నందరను గొలదికాలములో సంహరింపఁగలను గాన నిర్భయముగా నుండుడు.

పిత్రాజ్ఞాకరణవ్యాజా ద్భవతా మర్థసిద్ధయే,
సమాగతోఽహం విపినం రక్షసాం నాశనాయ చ. 24

పితృవాక్య పరిపాలన మను మిషచే మీ పనులను జక్క పెట్టుటకును రాక్షస వినాశనమునకును నేను వనభూమి కేతెంచితిని.

ఇతి తేభ్యోఽభయం దత్వా తత్తదాజ్ఞా మవాప్య సః,
సీతాలక్ష్మణసంయుక్త స్సుతీక్ష్ణస్యాఽశ్రమం గతః. 25½

ఇట్లు రామచంద్రమూర్తి యమ్మహర్షుల కభయ మొసంగి వారిసెలవు నొంది సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై పయనమై క్రమముగ సుతీక్ష్ణ మహర్షి యాశ్రమమునకు నేగెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యకాండే ద్వితీయస్సర్గ స్సమాప్తః.

ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్యకాండమునందు

రెండవసర్గము సమాప్తము

****

తృతీయస్సర్గః - మూడవ సర్గ

[1]రామో భూసుతయాఽనుజేన సహితో గత్వా సుతీక్ష్ణాశ్రమం
తత్రత్యంముని మప్యవేక్ష్య సహితో భక్త్యా ప్రణమ్యాహ తమ్,
శ్రీరామోఽస్మ్యహ మాగతో మునివర! త్వాం ద్రష్టుకామస్త్వితి
ప్రోక్తః ప్రాహ మునీశ్వరో రఘుపతిం త్వాలింగ్య దోర్భ్యాం తదా. 1

పిమ్మట రాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై సుతీక్ష్ణాశ్రమమును జేరి యచ్చట తపశ్చర్య నున్న మునిని జూచి భక్తితోడ నమస్కరించి "మహాత్మా! నేను శ్రీ రాముఁడును, నిన్ను దర్శించు తలంపుతో నిచ్చటకు వచ్చితిని." అని పలుకఁగా విని యా సుతీక్ష్ణుడును తన బాహుయుగ్మమున రాముని గౌగిలించికొని యిట్లు పలికెను.

దారా పుత్త్ర గృహౌఘ కూప పతితం వ్యామోహపాశావశం
త్వం మాఽనన్యగతిం కృపారసవశా దుద్ధర్తు మాగా ధ్రువమ్,
సాక్షా దద్య భవత్పదాబ్జ మతులం వీక్షేఽహ మీడ్యంబుధైః
ధన్యోఽహం భవదాగమాద్రఘుపతే! మాన్యశ్చ భూమా వహమ్. 2

దారాపుత్రులు, ఇండ్లు వాకిండ్లను కూపములం బడి మహామోహ పాశముచే బంధితుఁడనై దిక్కులేకయున్న నన్నుద్దరింప దయపుట్టి నా వద్ద కేతెంచితివి. దేవతలచే నెల్లప్పుడును సేవింపబడు నీ పాదాబ్జములను గన్నారఁ గాంచి ధన్యుఁడ నైతిని. నీ యాగమనము వలన నేను ధన్యుడ నగుటయేగాక యీ భూమిపై నేను మాన్యుఁడనుగూడ నైతిని.

రామచంద్ర! కృపాసింధో! భవవారిధితారక!
జప న్మనుం తేఽహ మపి భక్తకోటౌ విధీయతామ్. 3

ఓ రామచంద్రా ! కృపాసింధూ! భవవారిధితారక! నీ మంత్రోపాసకుఁడనగు నున్ను గూడ నీ భక్తకోటిలోఁజేర్చికొనుము.

ఏక ఏవార్యమా యద్వ జ్జలపాత్రే ష్వనేకధా,
భాతి త్వ మప్యేక ఏవ మాయయా భాస్యనేకధా. 4

1క.వి.

సూర్యుఁడొకఁడైనను జలపాత్రములం దనేక రూపములతో బ్రకాశించునట్టు నీవును ఒక్కడవయ్యు మాయచే ననేక విధములుగ భాసించుచున్నావు.

త్వం సర్వభూతహృదయేషు కృతాలయోఽపి
త్వన్మంత్రజాప్యవిముఖేషు కరోషి మాయామ్,
త్వన్మంత్రసాధనపరే ష్వపయాతి మాయా
సేవానురూపఫలదోఽసి యథా మహీపః. 5

నీవు సమస్తభూతముల హృదయాంతర్యామివై యున్నను నీ మంత్రమును జపించుటయందు విముఖులైన జనులయందు మాయను బ్రసరింపఁజేయుచున్నావు. నీ మంత్రమును జపించు జనులనుండి మాయను దొలగింపఁ జేయుచున్నావు. రాజు భృత్యులకు సేవానురూపమైన ధనాది రూపమగు ఫలము నొసంగుచున్నట్లు నీవు భక్తులకు గూడ సేవానురూపమైన ఫలము నొసంగుచున్నావు.

పశ్యామి రామ తవ రూప మరూపిణోఽపి
మాయావిడంబనకృతం తు మనుష్యవేషమ్,
కందర్పకోటిసుభగం కమనీయచాప
బాణం దయార్ద్రహృదయం స్మితచారువక్త్రమ్. 6

రామా! నీవు నిరాకారుఁడవైనను మాయామానుష విగ్రహుఁడవును, కోటిమన్మథులకు సాటియగు నందచందముల వాడవును, మనోహరములైన విల్లునమ్ములు ధరించినవాడవును, దయార్ద్ర హృదయుఁడవును, చిరునవ్వుఁదొలఁకు ముఖపద్మముచే నొప్పువాఁడవు నగు నీ మనోహరాకారమును ఇప్పుడు ప్రత్యేకముగఁ జూడఁగల్గుచున్నాడను.

సీతాసమేత మజినాంబర మప్రధృష్యం
సౌమిత్రిణా నియతసేవిత పాదపద్మమ్
నీలోత్పలద్యుతి మనంతగుణం ప్రశాంతం
మద్భాగధేయ మనిశం ప్రణమామి రామమ్. 7

సీతాసహితుఁడవును, నారచీరలు ధరించినవాడవును, లక్ష్మణునిచే నెల్లప్పుడును సేవింపఁబడువాడవును, నల్లకలువఁబోలు దేహము కలవాఁడవును, అనంత గుణాకరుఁడవును, శాంతస్వరూపుడవును, నా యదృష్టదేవతవు నగు శ్రీరామచంద్రుఁడవైన నిన్ను నేను నమస్కరించెదను.

జానంతు రామ తవ రూప మశేష దేశ
కాలాద్యుపాధిరహితం ఘనచిత్ప్రకాశమ్,
ప్రత్యక్షతోఽద్య మమ గోచర మేత దేన
రూపం విభాతు హృదయే న వరం హి కాంక్షే. 8

రామా! దేశకాలాద్యుపాధి రహితమైన నీ స్వయంప్రకాశ చిత్స్వరూపమును గొందరు సేవించిన సేవింతురుగాక! ఇచ్చట నిప్పుడు నాకు బ్రత్యక్ష గోచర మగుచున్న యీరూపమే నా హృదయ సీమల నిరంతరము వెల్గొందుఁగాక. ఇతర స్వరూపమును నేను గోరను.

[1]ఏవం సంస్తువతో మునే ర్భగవతో రామోఽబ్రవీ త్సస్మితః
భక్తిం తే విమలాం తు వేద్మ్యహ మలం మన్నామసంకీర్తనాత్,
తస్మా త్త్వా మహ మద్య వీక్షితు మిహ త్వాగాం ససీతానుజః
కిం చాహం శరభంగనామమునినా ప్రోక్తో భవద్యోగ్యతామ్. 9

ఇట్లు స్తుతించుచున్న మునివరుని జూచి శుచిస్మిత శోభితవదనారవిందుఁడై శ్రీరాముఁ డిట్లనెను. మునివరా! నీ పరిశుద్ధమైన భక్తిని నేనెఱుంగుదును. నీ భక్తి తాత్పర్యములకు నీయెడ నేను సంతసించితిని. కావున నేను నిన్ను జూచుటకు సీతాలక్ష్మణులతోఁగూడి యిచ్చటకు వచ్చితిని. శరభంగముని గూడ నీయోగ్యతను మిక్కిలి చెప్పఁగా వినియున్నాడను

కంచి త్కాల మిహ స్థాతు మహ మిచ్ఛామి తాపస!
స్థాతుం కథయ యోగ్యం మే నివాసస్థాన ముత్తమమ్. 10

మునివరా! కొంతకాల మిచ్చట నేను నివసింపఁగోరుచున్నాను. కావున నాకు నివాసయోగ్యమైన తావొక్కటిఁజూపుము.

రాఘవస్య వచ శ్శ్రుత్వా సుతీక్ష్ణో ముని రబ్రవీత్,
రమ్యోఽయ మాశ్రమో రామ వాసయోగ్యోభవే త్తవ. 11

ఇట్లు రాముఁడు వచింప విని సుతీక్ష్ణుఁడును ఈమనోహరమగు నాశ్రమప్రదేశము నీకు నివాసయోగ్యము కాఁగలదని పలికెను.

ఋతే మృగభయా దన్యో దోషహేతు ర్న దృశ్యతే,
రాక్షసేభ్యో భయం చాస్తి రామచంద్రాశ్రమాంతరే. 12

1కవిః || సర్గసమాప్తి పర్యంతం.

మఱియు రామా! మృగభయ మొక్కటి యీతావున మెండు. ఇంక నితరాశ్రమములలో రాక్షసబయయముగూడ నప్పుడప్పుడు మిక్కుటముగఁ గల్గుచుండును. ఇంతకు మించి యీ చోటునకు దోష మేమియుఁ గన్పింపదు.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తతో రఘుపతి స్తం తాపనం త్వబ్రవీత్
హన్యాం క్రూరమృగాం చ్ఛరాదిభిరహం రక్షోభయం నాస్తి మే,
స్థిత్వాఽత్రాన్య తపోధనాశ్రమచయం ద్రష్టుం గమిష్యా మ్యహం
యూయం తాపసపుంగవాః పరమితో భీతిం త్యజేత ధ్రువమ్. 13

మునివరుడిట్లు పలుకుట విని పిమ్మట రఘురాముడు మునివరునితో తిరిగి యిట్లు పలికెను. ఇచ్చట గ్రూరమృగములు నా శరజాలమున కెఱకాగలవు. నాకు రాక్షసభయము లేదు. ఇచ్చట నివాస మేర్పఱచు కొని యితర మున్యాశ్రమములను దర్శింప నేగెదను. ఓ తాపసులారా! యింక మీరు క్రూరమృగముల వలన గాని, రాక్షసులవలన గాని భయమును మానుడు.

ఇత్యుక్త్వా రజనీముఖే రఘుపతి స్సంధ్యా ముపా స్యానుజం
హిత్వా భూసుతయా సమం మునివరానీతం ఫలౌఘం తతః,
భుక్త్వా తన్నిశి తన్మునీంద్రరచితే సత్పర్ణశయ్యాతలే
సుప్త్వోత్థాయ చ కల్య ఏవ నిఖిలం కృత్యం సమా ప్యావసత్. 14

ఇట్లు సుతీక్ష్ణాది మునిపుంగవులతోఁ బలికి యింతలో సాయంసమయ మగుటచే సంధ్య నుపాసించి మునివరుఁడు తెచ్చి యిడిన ఫలాదులను సీతాసమేతుఁడై భక్షించి యారాత్రి యచ్చట పర్ణశయ్యయందుఁ బరుండి నిద్రించి వేకువన లేచి తిరిగి సంధ్యాది కృత్యముల నిర్వర్తించెను.

ఏతస్మిన్నంతరే తత్ర రాఘవం సముపాగతమ్,
నిశమ్య మునయః కేచి ద్రామం ద్రష్టు ముపాగతాః. 15

ఇంతలో నచ్చటకు రాముడు వచ్చుట విని మఱికొందరు మును లచ్చటకు శ్రీరాముని దర్శనార్థమై వచ్చిరి.

రాఘవోఽపి మునీ న్నత్వా సంపూజ్య చ తదా వదత్,
భవతాం దర్శనా ద్ధన్యః కృతార్థ శ్చా భవం ధ్రువమ్. 16

రాముఁడు నా మునులకు నమస్కరించి భక్తిచే బూజించి యిట్లు పలికెను. మీ దర్శనభాగ్యము లభించినందున నేను ధన్యుడనైతిని. కృతార్థుఁడను, కృతార్థుఁడను.

మయాఽద్య భవతాం కార్యం యద్యస్తి వదత ద్రుతమ్,
భవతా మర్థసిద్ధ్యర్థ మహ మత్రాగతో ధ్రువమ్. 17

మునీశులారా! నా వలనఁ దమకుఁ గావలసిన కార్యములను వచింపుడు. నే నవశ్యము జేయుచున్నాఁడను. మీకు వలసిన కార్యములను సిద్ధింపఁజేయు కొఱకే నే నిచ్చటకు వచ్చియుంటిని.

ఇత్యుక్తా స్తేఽపి మునయః ప్రాహు రేవం తు తేఽపి తమ్,
త్వత్పాదరజసా పూతా నాశ్రమా న్నః కురు ప్రభో! 18

రాముడిట్లు పలికిన విని యా ఋషీశ్వరులు తిరిగి రామునితో నిట్లనిరి. రామా! నీ పాదపద్మములందలి పుప్పొడిచే మా యాశ్రమములను పవిత్రముల నొనర్పుము.

రక్షోభయా దృతేఽ స్మాక మపరం నాస్తి కించన,
సర్వం తవైవ విదితం భవితా చ త్వదాగమే. 19

రామా! మాకు రాక్షసభయ మొక్కటి దక్క మఱి యేదియు నిట క్లేశము లేదు. నీవాశ్రమ దేశములను జూచుటకు వచ్చినపుడు నీకే తెలియగలదు.

ఇత్యేవం కథితో రామ స్తథే త్యుక్త్వా మునీం స్తతః,
సుతీక్ష్ణ ముపసంగమ్య ప్రాహైవం మునిపుంగవమ్. 20

అపుఁడు వల్లెయని సుతీక్ష్ణునివద్ద కరిగి యా మునిపుంగవునితో నిట్లు పలికెను.

ఏతే సంత్వరయంతి మాం మునివరా నేతుం స్వకీయాశ్రమాన్
గత్వాఽహం కతిచి ద్దినాని వసతిం కృత్వాఽఽ శ్రమేషు క్రమాత్,
సీతాలక్ష్మణసంయుతో ద్రుత మిహాగంతుం యతిష్యే మునే
తస్మాత్త్వం త్వధునా గతే ర్మమ మునే! దేహ్యనుజ్ఞాంసత్వరమ్. 21

మునివరా! ఈ మునిచంద్రులు నన్ను తమ యాశ్రమ ప్రదేశములకుంగొని పోవుటకుఁ ద్వరపడుచున్నారు. కొన్ని దివసము లీ ఋషుల యాశ్రమములందు నివసించి తిరిగి సీతాలక్ష్మణులలో గూడ నచిరకాలముననే యిట కరుదెంతును. కావున నాకు సెలవిమ్ము, పోయివచ్చెదను.

ఇత్యేవం కథిత స్తేన మహర్షిః ప్రాహ రాఘవమ్,
రామచంద్ర! సుఖం గత్వా ద్రుత మేహి మదాశ్రమమ్. 22

అనిన విని య మ్మహర్షియు రామవునకి ట్లనియెను. నాయనా, రామచంద్రా! కుశలముగఁ బోయి తాపసుల యాశ్రమములం గొన్ని దివసంబు లుండి సుఖముగ వెంటనే తిరిగిరమ్ము.

ఇత్యుక్త స్తేన్న మునినా రాఘవో౽పి త థేతి తమ్,
నిగద్య నిర్గత స్సీతాలక్ష్మణాభ్యాం మునీశ్వరైః. 23

అపుఁడు రాముఁడును నాతని యనుజ్ఞ పొంది మునీశులతోఁగూడ సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై యచ్చటనుండి బయలు వెడలెను.

నిర్గత్వ రాఘవ స్త్వేవం సీతాలక్ష్మణసంయుతః,
మునీ నా మాశ్రమా న్గత్వా తత్ర తత్రా వస చ్చిరమ్. 24

ఇట్లు సీతాలక్ష్మణ సహితముగ సుతీక్ష్ణాశ్రమమునుండి బయలుదేరి యా మునీశుల యాశ్రమ ప్రదేశములకుఁ జేరి యాయా మునుల యాశ్రమములఁ గొంతకాలము నివసించెను.

సీతాలక్ష్మణసంయుతో రఘుపతి ర్మున్యాశ్రమా న్వ్రె వ్రజ
న్నేకత్రావస దేకవత్సర మసా వన్యత్ర మాసాన్దశ,
త్రీన్మాసాన్క్వచిద ప్యవాస చతురో మాసా న్పరత్రావసత్
మాసా న్పంచ పరత్ర కుత్రచి దసౌ మాసా నయాసీచ్ఛ షట్. 25

ఇట్లు రామచంద్రుఁడు భార్యానుజ సహితముగ నా ఋష్యాశ్రమముల యందు సంచరించుచు నొక్కచో నొక సంవత్సరమును, మఱియొక్కచో బది మాసములును, వేరొక్కచో మూడుమాసములును, నాల్గుమాసము లింకొకచోటున నివసించెను. మఱియు మాసపంచక మొకచో వెళ్ళించెను. మఱి యారుమాసములు మఱియొక్క మున్యాశ్రమమున నివసించెను.

అష్టమాసా న్క్వచిత్సంస్థో మాసా దప్యధికం క్వచిత్,
మునిభిః స్సత్కృతో రామస్స్వ నైషీ ద్వత్సరా న్దశ. 26

మఱియు నొక మునీశుని యాశ్రమమున నెనిమిది మాసములు సుఖముగఁ గడచినవి. మఱియొక్కచోట ఇంచుమించు మాసము మాత్రమే నివసింప వీలయ్యెను. ఈ విధముగ శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై యాయా ఋష్యాశ్రమముల నివసించుచు పది సంవత్సరములు గడపి పుచ్చెను.

తస్మి న్కాలే రాఘవ స్తు మునీనా మాశ్రమేషు సః,
దివా తన్మునిభి ర్గోష్ఠిం కుర్వ న్కాలం తు యాపయన్.
నిశాసు సంచర న్నేకో ధనుర్బాణధరో వనే,
ఆశ్రమే ష్వాగతా న్సర్వా నసురా న్సంహర న్మునః.
దూరస్థిత కబంధస్య పురతః పాతయం శ్చ తాన్,
ఏవం కుర్వ న్ప్రతినిశ మజాన న్నివ కించన.
ప్రాత రేవాగత స్స్వీయ మాశ్రమం జానకీంప్రతి,
కథయ న్గతవృత్తాంతం నందయ న్స్వామిజాం పునః.
రక్షో భయవిహీనాం స్తా నాశ్రమా నకరోత్తథా,
మునయో నిర్భయా స్తత్ర నిర్విఘ్నతపసోఽవసన్. 27-31

ఆ మున్యాశ్రమముల నివసించు కాలమున రామచంద్రుఁడు పగటి వేళల ఋషీశుల గోష్ఠితోడఁ గాలమును గడపి పుచ్చెను. రాత్రులయందు తా నొక్కఁడే ధనుర్ధారియై యవ్వనమందుఁ గ్రుమ్మరుచు నాశ్రమధ్వంసమున కేతెంచు రాక్షసతండము నెల్ల మాటిమాటికి సంహరించుచు నాశ్రమప్రదేశములకు దూరముగ నున్నటువంటి కబంధుని ముందు పడునట్లు పారవైచుచుఁగాలమును వెళ్ళబుచ్చును. తా నేమియు నెఱుఁగని వానివలె ప్రొద్దుననే తన యాశ్రమమునకు వచ్చి రాత్రి జరిగిన వృత్తాంతము నంతయు సీతతోడ నచ్చెరువు కలుగు నట్లు చెప్పుచు నామెను సంతోషపెట్టుచు నయ్యాశ్రమ ప్రదేశములం దెచ్చటను రాక్షసభయము లేకుండునట్లు చేసివైచెను. అచ్చటి మునులుగూడ రాక్షసభయము లేకుండ నిర్విఘ్నముగఁ దపస్సు చేసికొనఁజొచ్చిరి.

ఏవం రామో బహూ న్రమ్యా నాశ్రమాన్సంచరం శ్చ తాన్,
రక్షోభయేన రహితా నాశ్రమా నకరో త్తదా. 32

ఇట్లు రాముఁడు మనోహరములైన యరణ్యప్రదేశముల గ్రుమ్మరుచు నయ్యాశ్రమభూముల నెల్ల రాక్షసభయము లేకుండఁ జేసివైచెను.

తత్ర తత్ర దశాబ్దాంస్తు యాపయిత్వాఽఽశ్రమేషు సః, 33
సీతాలక్ష్మణసంయుక్త స్తతో నిర్గత్య రాఘవః.
సుతీక్ష్ణ స్యాశ్రమం భూయ స్సమాగా ద్ద్రష్టు మిచ్ఛయా,
రామం సమాగతం జ్ఞాత్వా సుతీక్ష్ణోఽపి ముదాన్వితః

ప్రత్యుద్గ మ్యానయిత్వా చ పూజయామాస భక్తితః.
రాఘవోఽపి గతం వృత్త మాచచక్షే యాథాతథమ్.
తత్రాపి మునినా రామః పూజితో బహుధా తతః,
కంచిత్కాల ముషి త్వాథ సుతీక్ష్ణం ప్రాహ రాఘవః.
అగస్త్యం ద్రష్టు మిచ్ఛామి సుతీక్ష్ణ! భవతో గురుమ్.
ఇత్యుక్త స్తేన మునిరా ట్సుతీక్ష్ణః ప్రత్యువాచ తమ్.
రామచంద్ర! త్వయా సార్ధ మాగమిష్యా మ్యహం ధ్రువమ్,
ఉషి త్వాస్మిన్దినే త్వత్ర శ్వ స్త్వం నిర్గచ్ఛ తం ప్రతి.
ఇత్యుక్త స్తేన రామోఽపి తథే త్యుక్త్వా తదాశ్రమే,
తస్మిన్దినే స్థితః పశ్చాన్నిరగా త్కుంభసంభవమ్. 34-39

ఇట్లచ్చట నివసించుచుఁ బదిసంవత్సరములు గడిపి తిరిగి సీతాలక్ష్మణ సహితముగ సుతీక్ష్ణాశ్రమమున కా మహర్షిని దర్శింపఁగోరి వచ్చెను. రాముని వచ్చుట విని సుతీక్ష్ణమునియు సంతోషపులకిత గాత్రుఁడై వాని నెదుర్కొని యాశ్రమము లోనికిం దోడ్కొని పోయి భక్తితోఁ బూజించెను.

ఇ ట్లారాముడుఁగూడ చెప్పి ఆమునిచే గడచిన వృత్తమును యథాతథముగా ననేక విధములఁబూజితుఁ డగుచు కొంతకాల మచ్చట గూడ నుండి పిమ్మట సుతీక్ష్ణమునితో నిట్లనెను.

'ఆర్యా! మునివరా! తమ గురువర్యులగు నగస్త్యులంగూడ దర్శింప నాకు వేడ్క పొడముచున్నయది'. ఆమాట విని సుతీక్ష్ణుఁడు రామున కిట్లనెను.

రామచంద్రా! నీతో నేనును వచ్చెదను. ఈ రోజునకు మాత్రమిచ్చట నిలిచిపోవుదము.

ఇట్లు సుతీక్ష్ణుఁడాడు మాటలకు రాముఁడును వల్లెయని సమాధాన మిచ్చి యయ్యాశ్రమమున నాడుండి మరుదినము నగస్త్యాశ్రమమునకుఁ బోవ చ్చుననెను. రాముడట్లేయని ఆదినమచ్చటనే యుండి మరుదినము ప్రయాణమయ్యెను.

ఆశ్చర్యరామాయణే అరణ్యకాండేఁ తృతీయస్సర్గః సమాప్తః

ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యకాండమున మూడవ సర్గము సమాప్తము

****

చతుర్థ స్సర్గః - నాల్గవ స్సర్గ

[1]శ్రీరామోఽపి తత స్సుతీక్ష్ణ మునినా సీతానుజాభ్యాం యుతో
నిర్గ త్యోషసి సంచర న్ద్రుతతరం మధ్యాహ్నకాలేతు సః,
*రమ్యం కుంభసముద్భవానుజమునే రాగాత్తమా దాశ్రమం
శ్రుత్వా రామ ముపాగతం ముని రపి ప్రత్యుజ్జగామాథ తమ్. 1

పిమ్మట శ్రీరాముడు సీతా లక్ష్మణ సుతీక్ష్ణులతో వేకువజాముననే పయనమై త్వరితముగ నడచుచు, మధ్యాహ్న కాలమగు సరికి రమణీయమైన

---

* కుంభసముద్భవానుజమునే రిత్యనేన అగస్త్యభ్రాతేత్యర్థోఽవగమ్యతే. నను కుంభసముత్పన్నస్యాఽగస్త్య స్యాసత్యను కథ మత్ర తదనుజ ఇతి కథనం సంగచ్ఛత ఇతి చేత్సత్యం. తథాఽపి తేన సహాఽస్యాపి పోషితత్వా దయ మగస్త్యభ్రాతేతి వ్యవహార ఇతి వేద్యం. నన్వస్య నామ వినాఽగస్త్య భ్రాతేతి వ్యవహృతిః కథ మాగతేతి చేన్న. తస్య సుదర్శన ఇతి నా మావస ది త్యగస్త్యేనైవ సనత్కుమార సంహితాయాం ప్రతిపాదితం.

తథాహి---------యవీయా నేష మే భ్రాతా సుదర్శన ఇతి స్మృత" ఇతి. తస్యానామకత్వే కేచి దేవం వర్ణయంతి. అస్య జననా దారభ్య బ్రహ్మవేత్తృత్వేన వ్యవహారజ్ఞానప్రాపంచిక సంబంధశూన్యత్వాదయ మనామకోఽభూదితి. పరంతు సనత్కుమార సంహితావచనే నేదం విచారాసహమితి వేద్యం.

* అగస్త్య భ్రాతయాశ్రమము-కలశమునుండి పుట్టియగస్త్యునకు భ్రాత లేనందున నిచ్చట నగస్త్యభ్రాత యని చెప్పుటయెట్లు పొసగు నను నాశంక కలుగును. ఔను, అగస్త్యునకు భ్రాత లేనిమాట వాస్తవమేకాని యయ్యగస్త్యునితోఁ బాటు నితడు కూడఁ బోషింప బడుటచే నగస్త్యభ్రాత యని వ్యవహారము కలిగినదని తెలియదగును.

అట్లైనను నెవ్వనికేని వ్యావహారిక నామ మేదైన నుండునుగదా! అట్లుగాక యగస్త్యభ్రాత యను వ్యవహార మెట్లు వచ్చెను? అను నా శంకకు సమాధాన మేమనగా ఇతినికిగూడ వ్యవహార నామము లేకపోలేదు. సనత్కుమార సంహితయందీ యగస్త్యుడే యీఋషికి సుదర్శనుడని పేరుండెడిదని ప్రతిపాదించి యున్నాడు. "ఈ సుదర్శనుడను నాతడు నా సోదరుడు" అని.

అగస్త్యభ్రాతయని యనామకుఁడు గా నుండుటకు గొంద రీక్రింది విధముగఁజెప్పెదరు. ఇతడు పుట్టినప్పటినుండియు బ్రహ్మవేత్తగా నున్నందునను వ్యవహారజ్ఞానము ప్రాపంచిక సంబంధము లేనివాడగుట వలనను నామము లేనివాడయ్యెనని, కాని పై సనత్కుమార సంహితా వచనముచే నిది విచారసహమైనదిగా లేదని తెలియదగును.

---

1 కవి కృతశ్లోకాఏవ సర్గసమాప్తి పర్యంతం నాన్య ఇతి వేద్యం.

*యగస్త్య్రభ్రాతయాశ్రమమునకుఁజేరుకొనెను. రాముని రాక విని యా మునిపుంగవుండును నాతని నెదుర్కొలున గౌరవించెను.

ప్రత్యుద్గమ్య చ రాఘవం తదనుజం సీతాం సుతీక్ష్ణం చ సః
ఆనీ యాశ్రమ మత్యనల్ప విమల ప్రేమాతిరేకాన్వితః,
పాద్యార్ఘ్యాసనదానత స్సుమధురై రభ్యర్చ్యమూలైః ఫలైః
పశ్చాద్రాఘవ మేవమాహ సహితో భక్త్యా మునిస్సాంజలిః. 2

అట్లెదురేగి సీతాలక్ష్మణ సుతీక్ష్ణ సహితు డగు రాఘవుని నఖండ భక్తియుతుడై తన యాశ్రమములోనికిఁ గొంపోయి యర్ఘ్య పాద్యాసన కందమూల ఫలాదులచే గౌరవించి పిమ్మట నగస్త్య భ్రాతయగు నా సుదర్శన ఋషి రామున కంజలి ఘటించి వినయ వచనములతో నిట్లనెను.

ధన్యోఽహ మద్యఫలితం చ తపో మ మాభూ
న్మందస్మితస్య మృదుభాషణసంయుతస్య,
కర్ణాంతదీర్ఘ నయనస్య ముఖాంబుజస్య
సందర్శనేన తవ రాఘవ సుందరస్య. 3

ఓ రామచంద్రా! మందహాసపూర్వకమగు మృదుభాషణములతోడను, ఆకర్ణాయతములైన నేత్రములతోడను, జెన్నారు చున్నదియును సుందరమగు రూపముతో నేత్రపర్వమగు చున్నదియు నగు నీముఖారవిందమును సందర్శించుటవలన నే నిప్పుడు ధన్యుఁడనైతిని, నాతపమ్ము నేడు ఫలరూపము దాల్చినది.

యోగీంద్రహృద్భ్రమరసేవ్య మఘాపహారి
శాపాపహం నపది గౌతమధర్మపత్న్యాః,
చక్రాంకుశాబ్జముఖచిహ్న యుతం త్వదీయం
సంవీక్ష్య పాదకమలం త్వహ మద్య ధన్యః. 4

ఓ రామభద్రా! యోగీంద్రుల మానసము లనెడి భ్రమరములచే సేవింపబడునదియును, పాపక్షయకరమై నదియును, గౌతముని భార్యయైన యహల్యయొక్క శాపమును బోద్రోచినదియును, శంఖచక్ర పద్మాంకుశాది శుభరేఖలచే నొప్పుచున్నదియు నగు నీపాదపంకజమును జూచి నేనిప్పుడు ధన్యుడనైతిని.

సాకేతనాథ రఘునాయక తావకీన
వీక్షాకటాక్షవితతిం సుమనోఽభిగమ్యామ్,
విన్యస్య సుష్ఠు మయి తావక పాదపద్మ
సేవాభిలాష మమలం తనుతా ద్భవాన్మామ్. 5

ఓ సాకేతనాథా! ఓ రఘునాయకా! భక్తజనమాత్ర సులభములగు నీ కరుణాకటాక్షములను నాయందుఁ బ్రసరింపఁజేయుము. ఎల్లప్పుడును నేను నీ పాదపద్మ సేవాభిలాషినై యుండునట్లును, పవిత్రస్వభావము కలిగి యుండునట్లును వరప్రదాన మొసగి న న్నను గ్రహింపుము.

* నమ స్తే రామచంద్రాయ నమో *భక్తప్రియాయ తే 5½

* 1 ఓ రామచంద్రా! 2 ఓ భక్తిప్రియా!

విశేషము

(సుతీక్ష్ణాశ్రమస్య యోజనద్వయదూరేఽగస్త్యభ్రాతురాశ్రమః. ఏతస్య యోజనదూరే త్వగస్త్యాశ్రమ ఇతి వేద్యం. ఇదానీం బస్తరురాజ్యే వర్తతే.)

(సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకు రెం డామడ దూరములో అగస్త్య భ్రాత యాశ్రమ మున్నదనియు దానికి యోజనదూరములో అగస్త్యాశ్రమనియు నిప్పుడు బస్తరురాజ్యములో నున్నదనియుఁ దెలియదగును)

* రామచంద్రాయేతిః రామచంద్రశబ్దార్థః కించి దత్ర వ్యక్తీక్రియతే. 'చది'ఆహ్లాదన ఇత్యస్మాద్ధాతో స్సముత్పన్నస్య చంద్రశబ్దస్య సకలలోకాహ్లాదక ఇత్యర్థేఽవగమ్యతే. తాదృశాచ్చంద్రా దప్యభిరామో రామచంద్రః అనేన తస్యానితర సాధారణ దివ్య సౌందర్య విగ్రహత్వం వ్యజ్యతే. చంద్ర ఇవ రామః రామచంద్ర ఇత్యుక్తే, నిరుపమాన సౌందర్యవర్ణనవ్యాఘాతసంభవా దితి జ్ఞేయం.

భక్తప్రియాయేతి:- "వ్యాధస్యాచరణం, ధ్రువస్య చ వయో, విద్యా గజేంద్రస్య కా, కాజాతి ర్విదురస్య, యాదవపతే రుగ్రస్య కిం పౌరుషమ్, కుబ్జాయాః కమనీయరూప మధికం, కింత త్సుదామ్నో ధనం, భక్త్యా తుష్యతి కేవలం, న చ గుణైర్భక్తప్రియో మాధవ "ఇత్యనేన తస్య భగవతః భక్తప్రియత్వం వ్యక్తం భవతి------కించ|| "నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా, శక్య ఏవంవిధైర్ద్రష్టుం దృష్టవానసి యన్మమ"ఇతి భగవద్వచనే నాఽపి భక్తప్రియత్వం వ్యక్తం భవతి. కించ, భక్తానామ భక్తిమంతః. భగవతో భక్తిప్రియత్వా త్తద్వత్స్వపి ప్రీతిమత్త్వం తస్య భవే దితి

వేద్యం. తస్య భక్తి ప్రియత్వం మహానారాయణోపనిషది ప్రతిపాదితం-తథాహి:- సర్వేషా మధికారిణాం భక్తియోగ ఏవ ప్రశస్యతే. భక్తియోగో నిరుపద్రవః. భక్తి యోగా న్ముక్తిః. బుద్ధిమతా మనాయాసే నాచిరాదేవ తత్త్వజ్ఞానం భవతి. తత్కథ మితి, భక్తవత్సల స్స్వయమేవ సర్వేభ్యో మోక్షవిఘ్నేభ్యో భక్తినిష్ఠాన్సర్వాన్పరిపాలయతి, సర్వాభీష్టాన్ ప్రయచ్ఛతి, మోక్షం దాపయ తీతి.

*1 రామచంద్ర శబ్దార్థ మిచ్చట వివరింపబడుచున్నది. చది- అను ధాతువువలన నుత్పన్నమైన చంద్రశబ్దమునకు సకలలోకాహ్లాదకరుడని యర్థము. అట్టి చంద్రునికంటె నభిరాముడు కాన రామచంద్రుడని చెప్పబడెను.

ఇందుచే, రామచంద్రున కనితర సాధారణ దివ్య సౌందర్య విగ్రహత్వము ద్యోతిత మగుచున్నది. చంద్రునివలె నభిరాముడు కాన రామచంద్రుడని వ్యవహారము కలిగెననినచో, రాముని సౌందర్యము నిరుపమానమని చెప్పిన దానికి వ్యాఘాతము వచ్చును.

2 భక్తప్రియా! అను దాని వివరణము

"వ్యాధునకున్న యాచార మేమి? ధ్రువుని వయస్సెంత? గజేంద్రుని విద్య యేపాటిది? విదురుని జాతియేది? యాదవపతియగు నుగ్రసేనుని పౌరుషమేమాత్రము? కుబ్జకున్న సౌందర్య మధికమా? ఆ కుచేలు డేమి ధనవంతుడు? వీరి నెల్ల రక్షించుటకు భగవంతున కేమి యభిమానము? కేవలము భక్తిచేతనే భగవంతుడు సంతోషించును గాని గుణములచే సంతోషించువాడు కాడు" అను ప్రాచీన వాక్కులచే భగవంతుని భక్తప్రియత్వము వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియు, "అర్జునా! తపస్సుచేతను, యజ్ఞముల చేతను, దానములచేతను గూడఁజూడలేని నా రూపమును కేవల భక్తిచే మాత్రము చూడఁగలుగుదురు" అనెడి భగవద్వచనముచే గూడ భగవంతుని భక్తప్రియత్వము వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియు, భక్తులనగా భక్తిగలవారని యర్థము. కాన భగవంతుడు భక్తిప్రియుడై నందున భక్తిగలవారియందును ప్రియుడై యుండునని తెలియదగును. భక్తిప్రియు డనుట మహానారాయణోపనిషత్తునందు చెప్పబడెను.

"అందరకును భక్తియోగమే ప్రశస్తమైనది. భక్తియోగము నిరుపద్రవమైనది. భక్తియోగమువలన ముక్తి, సుఖము అనాయాసముగ లభించును. అది యెట్లన భక్తవత్సలుడు సమస్తమోక్షవిఘ్నముల నుండి భక్తులను స్వయముగ రక్షించుచున్నాడు. వారలకెల్ల కోరికల నిచ్చుచున్నాడు. మోక్షము గూడా నొసంగుచున్నాడు.

నమో 3 వేదాంతవేద్యాయ 4 నమోనంత గుణాయ తే. 6

3ఓ వేదాంతవేద్యా! 4ఓ యనంతగుణా! నీకు నమస్కారము.

కుంభయోనేః కృతం భ్రాత్రా స్తవం శ్రుత్వాఽథ రాఘవః,
ప్రహస న్నాహతం మౌని మగస్త్య స్యానుజం వచః. 7

ఇట్లగస్త్యభ్రాత చేసిన స్తవమునకు రామచంద్రమూర్తి సంతసించి చిరునగవుతో నా మునితో నిట్లు పలికెను.

3వేదాన్త వేద్యాయేతి- రామోత్తరతాపనీ యోపనిషది గర్భజన్మ జరామరణ సంసారమహద్భయాత్సంతారయతి తస్మాదుచ్యతే షడక్షరం తారకమితి య ఏతత్తారకం బ్రహ్మబ్రాహ్మణో నిత్య మధీతే న సంసారం తరతి స సర్వం తరతీతి.

4అనంత గుణాయేతి సకలకల్యాణగుణ పరిపూర్ణాయేత్యర్థః. భగవతి కళ్యాణగుణాః భాగవత ప్రథమస్కంధే వర్ణితాః - తథాహి.

సత్యం శౌచం దయా క్షాంతి స్త్యాగ స్సంతోష ఆర్జవం, శమోదమ స్తప స్సామ్యం తితిక్షోపరతి శ్రుతం, జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతి, స్వాతంత్ర్యం కౌశలం కాంతి ర్ధైర్యం మార్దన మేవచ, ప్రాగల్భ్య, ప్రశ్రయ, శ్శీలం సహ ఓజో బలం భగః, గాంభీర్యం స్థైర్య మాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః, ఏతేచాన్యే చ బహనో యస్మి న్నిత్యా మహాగుణాః, ప్రార్థ్యా మహత్త్వా మిచ్ఛద్భి ర్న వియంతి స్మకర్హిచిత్, ఇత్యాదినాఽనం తగుణత్వం వర్తత ఏ వేతి వేద్యం.

3. వేదాంతవేద్యా! అనుదాని వివరణము

రామోత్తరతాపనీయోపనిషత్తునందు నిటులఁజెప్పబడినది. "గర్భజన్మ జరామరణములు సంసారము మొదలగు భయముల నుండి తరింప జేయువాడు కాన షడక్షర రామమంత్రము తారక మంత్రమని చెప్పబడినది. కావున నీ తారకమును నిత్యము జపించుటచే సంసారమును తరించును". అని వేదాంతముల యందు దెలియదగినవాడు కాన రామునకు వేదాంత వేద్యత్వ ముపపన్న మగుచున్నది.

4అనంతగుణా! అను దాని వివరణము.

అనంతగుణుఁడన, సకలకళ్యాణ గుణ పరిపూరుడని యర్థము. భగవంతుని యందలి కల్యాణగుణములు భాగవతప్రథమస్కంధమున నిట్లు వర్ణింపబడెను.

"సత్యము, శౌచము, దయ, క్షాంతి, త్యాగము, సంతోషము, ఋజుస్వభావము, శమము, దమము, తపస్సు, సమభావము, తితిక్ష, ఉపరతి, జ్ఞానము, విరక్తి, ఐశ్వర్యము, కౌశలము, తేజము, బలము, స్మృతి, స్వాతంత్ర్యము, శౌర్యము, కాంతి, ధైర్యము, మార్దవము, ప్రాగల్భ్యము, శీలము, ఓజస్సు, గాంభీర్యము, స్థైర్యము, ఆస్తిక్యము, కీర్తి, అభిమానము, నిరహంకారము - ఈ మొదలగు గుణములు మహత్త్వమును గోరువారలచేఁ బ్రార్థింపదగినవి" అని-కావున శ్రీరాముఁడు పూర్వోక్తానంత సకల సద్గుణములు గలవాడని భావము.

మన్మంత్రోపాసనా దేవ ముక్తిం ప్రాప్స్యసి సువ్రత!
అచంచలాఽస్తు తే భక్తి ర్నిర్మలా చ మునీశ్వర! 8

ఋషిపుంగవా! నీవు నా మంత్రోపాసనాబలముచేతనే ముక్తినొందెదవు. నీయొక్క భక్తి నిర్మలమై యచంచలమై వర్ధిల్లుగాక.

ఇత్యుక్త్వా రాఘవోఽగస్త్య భ్రాత్రా వై మునినా తతః,
కుంభయోనే స్తు చరితం సుతీక్ష్ణం పృష్టవా న్మునిమ్. 9

ఈ ప్రకారముగ రామచంద్రమూర్తి యగస్త్యభ్రాత యగు సుదర్శనమునితోఁ జెప్పి పిమ్మట నగస్త్యమహామునియొక్క జన్మ కర్మవృత్తాంతము గూర్చి తచ్ఛిష్యుడగు సుతీక్ష్ణమహామునినిఁ బ్రశ్నించెను.

****సుతీక్ష్ణో ముని రప్యాత్మగురో ర్జన్మ చ కర్మ చ,**
అవద ద్రామచంద్రాయ కుంభయోనే ర్యథాతథమ్. 10

సుతీక్ష్ణ మహర్షియును శ్రీరామచంద్రమూర్తికి తనగురువైన యగస్త్య మహర్షి యొక్క జన్మవృత్తాంతములను గొన్నిటినిఁ జెప్పెను.

** అగస్త్యజన్మకర్మ వృత్తాంతః

పురా కదాచి త్కేచి దసురాః దివా సముద్రే నిలీయ రాత్రౌ భూమ్యాం మున్యాశ్రమేషు సాయుధా స్సంచరంతః దృశ్యమానాం స్తాపసజనా న్సర్వా నపి సంహరంతః, కిం చ లోకే త్వితరజనా నప్యనేకా న్పీడయంతః, యథేచ్ఛం ప్రవర్తయంతః. పునః ప్రాత స్సముద్రే ప్రవిశ్య సుఖేన కాలం గమయంతిస్మ తదా మహేంద్రస్తా న్సంహర్తుం వినా సముద్రశోషణ మన్యోపాయ మపశ్యంతో లోక కల్యాణార్థం వాయ్వగ్నీ సమాహూయ "యువాం గత్వా సముద్రం శోషయత" మిత్యాజ్ఞాపయామాస. తథాతయో రకరణా న్మహేంద్ర స్తయోః కుపితః" యువాం మర్త్య లోకే జన్మ లభేథా" మితి తౌ శశాప. తతః కదాచి న్మిత్రావరుణౌ సముద్రతీరే సంచరంతౌ ఊర్వశీసందర్శనేన కామబాధా ప్రపీడితా వభూతాం. స్వీయవీర్యం తతో భువి పతితం చాజానంతా వేవ స్వస్వనిలయం జగ్మతుః.

విశ్వంభరా పతిత తద్వీర్యస్య కేనచి త్కలశప్రక్షేపణేనతస్మా ద్వావుత్పన్నౌ తావేవ వసిష్ఠాగస్త్యౌ తత ఏవ తయోర్ద్వయో రపి కుంభసంభవ ఇతి మైత్రావరుణి రితి నామనీ సమాగతే. సోయ మగస్త్య స్తత్వవి ద్ధనుర్వేదనిపుణః పరోపకార పరాయణశ్చ, శ్రీరామమంత్రోపాసకాగ్రేసర శ్చ సోయం గార్హస్థ్య మనిచ్ఛ న్న ప్యంతతః పితృదేవతానురోధ పాశబద్ధః లోపాముద్రాం పరిణీతవాన్. పరిణీయ

చ పిత్రూణవిముక్త్యై తస్యా మాత్మజా నుత్పాదయితుం ప్రయతతోఽప్యస్య రతి సమీహం ధనాశాపిశాచ పరిపీడితా సేయం లోపాముద్రా నిరాకృతవతీ. తతస్స్వ జాయాసమీహాం ప్రథమం పూరయితుం ధనార్జనార్థం శ్రుతద్రురాజనికట ముపేత్య తత్ర విఫల మనోరథ స్తత్ప్రేరణ యైవ తేన సహ ప్రథశ్వరాజాంతిక మాజగామ. తత్రాపి స్వాభీప్సితస్య విఫలతయా తత్ప్రేరణయా సహతేన త్రసదస్యుసమీప మాయయౌ. తత్రాఽప్యలబ్ధ ధనస్తత్ప్రేరణయా తేన స హేల్వలాంతిక మాగాత్. వాతా పీల్వలౌ సోదరా వుభా వపి స్వాశ్రమాగతా న్మునీన్ ఆతిథ్యాయ నియంత్ర్య ఆత్మనో రేకం ఛాగం కృత్వా, పక్త్వాచ తన్మాంసం, భోజయిత్వా చాతిథీన్ వాతాపే, సమేహీతి తస్మి న్సమాహూతే సోఽప్యతిథిజఠరం ఛిత్వా సమాగతో భవేత్. ఏవ మాత్మనో ర్నియతవిధి మనుసృత్య స్వాశ్రమసమాగత మగస్త్యం చాతిథ్యాయ సంప్రార్థ్య పూర్వవు ద్వాతాపిం ఛాగీకృత్య ఛిత్వా చ తం, పక్త్వా చ తన్మాంసం, భోజయిత్వా చ కుంభయోనిం, పూర్వవ ద్వాతాపే ద్రుత మాయా హీతీల్వలేన తస్మిన్నాహూతేఽపి బహి రనాగతే చింతాంకురస్తస్య హృదయే ప్రాదుర్భూతః. జీర్ణో వాతాపి ర్జీర్ణ ఇతి మునివచనేన శాఖోపశాఖిత శ్చాభూత్. తతః కింక ర్తవ్యతావిమూఢో వాతాపి ర్వినా తచ్ఛరణ మామృగ్యమాణ మప్యపశ్యన్, ఆత్మనోఽపిప్రమాదభియా త్వనన్యగతిర్న కేవల మగస్త్యం శరణ మేవగతః కింతు తస్యచ రాజ్ఞాం చ మణికనకవస్తుజాలం పారితోషికం పుష్కలతయా వితీర్య కృత్వా త్వహింసాశపథం, తదాది త ఏవ చ దుష్కర్మణో విరరామ. అగస్త్యోఽపి సఫలమనోరథః సమాదాయ పుష్కలం ధనం, సమాగత్య చ నిజాశ్రమం, వితీర్య చ సర్వం దేవ్యై, సంతర్ప్య చ తాం, ఉత్పాద్య చ తస్యాం దృఢదస్యుదృఢాస్యునామానా వాత్మజౌ, నిర్వార్య చ పిత్రూణముక్తిం, మత్వా చాత్మానం చ ధన్య, మాశ్రావయన్మునీ న్నామతత్త్వ మాశ్రమే నివసతిస్మ.

అగస్త్యజన్మ వృత్తాంతము.

*పూర్వ మొకానొకప్పుడు కొంద రసురులు పగటి వేళల సముద్రమందు దాగి రాత్రులయందుఁ బుడమిపైకి వచ్చి యాయుధములతో మునిపుంగవుల యాశ్రమ ప్రదేశముల సంచరించుచుఁ గనుపడిన తపస్విజనుల నెల్ల సంహరించుచు, మఱియు లోకమున జనుల ననేకులఁబీడించుచు యథేచ్ఛగఁ బ్రవర్తించి తిరిగి ప్రాతఃకాల మగుసరికి సముద్రమందు జొరబడి సుఖముగఁ గాలయాపన మొనర్చుచుండెడివారు. అప్పుడు దేవేంద్రుడు వారిని సంహరించుటకు సముద్ర శోషణముకంటె వేరు తెన్నుఁగానక లోకకల్యాణ మొనర్పఁగోరి, వాయ్వగ్నులను బిలిచి "మీరుపోయి సముద్రమును శోషిల్లఁజేసిరండు" అని యానతిచ్చెను.

వారట్లు చేయమికి మహేంద్రుడు వారిపై గినిసి మీరు మర్త్యలోకమున జనింపుడని వారిని శపించెను. అంత గొంత కాలమునకు మిత్రావరుణులు సముద్రతీరమ్మునం గ్రుమ్మరుచు నూర్వశీ సందర్శనము వలనఁ గామబాధా ప్రపీడితులై తమ వీర్యము స్ఖలితమై భూపతితమ మగుటఁగూడ గుర్తింపఁజాలక తమతమ సెలవులకుం జనిరి.

అప్పు డా భూపతితతమైన వీర్యము నొకానొకఁడు కలశమందుంచి పోషింప నా కలశము నుండి యిర్వురు జన్మించిరి. వారే వసిష్ఠాగస్త్యులు. కావుననే వారి కిద్దరికిని కుంభసంభవు లనియు, మైత్రా వరుణులనియు, బేర్లు వచ్చెను. ఈ యగస్త్యుడు తత్త్వవేత్తయు, ధనుర్విద్యానిపుణుఁడును, పరోపకార పారీణుఁడును, శ్రీరామ మంత్రో పాసకాగ్రేసరుడునై యున్నాడు. ఈతఁడు గృహస్థధర్మము నొల్ల నిష్టము లేకున్నను పితృదేవతాజ్ఞాపాశ బద్ధుఁడై లోపాముద్ర యను కన్యకం బెండ్లియాడెను. పరిణయమై పితౄణవిముక్తి కొఱకు నామెయందు సందనుల బడయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నను అమ్ముని కోరికను ధనాశాపరిపీడిత యగు లోపాముద్ర నిరాకరించెను. అతఁడును దన భార్య మనోరథమును బూరింపనెంచి, ధనార్జనమ్మునకై శ్రుతద్రురాజునొద్ద కరిగి యచ్చటవిఫల మనోరథుడై తత్ప్రేరణమున వానితో గూడ ప్రధశ్వని సమీవమునకుం బోయెను. అచ్చటనుం దనకోరిక సిద్ధింపమి తత్ప్రేరణమున వానితోఁగూడ త్రసదస్యురాజు సమీపమున కేగెను. అచ్చటచ్చటను దన కోరిక సపలము గామి నతని ప్రేరణచే నతనితోఁగూడ నిల్వలుని దరింపజేరెను.

సోదరులగు వాతాపీల్వలు లిర్వురును దమ యాశ్రమ సమాగతులగు మునుల నాతిథ్యమునకై వేడి తమలో నొక్కని మేకనుగ నొనర్చి దాని మాంసమును వండి యతిథులకు భుజింపనిడి వారు భుజించి కూర్చుండునెడ "వాతాపీ! రమ్ము, రమ్ము" అని పిలువఁగా వాఁడయ్యతిథి యుదరమును చించుకొని వచ్చుచుండువాఁడు. ఇట్లే తమ నిత్య విధి ననుసరించి తమ యాశ్రమమున కరుదెంచిన యగస్త్యునిఁగూడ నాతిథ్యమున కరించ పూర్వముంబోలె వాతాపిని మేకనుగ నొనర్చి, ఛేదించి వాని మాంసముం బచనముచేసి, యగస్త్యుని భుజింపఁజేసి, యెప్పటి యలవాటుచొప్పున" వాతాపీ! రమ్ము, రమ్ము" అని పిలువఁగా నగస్త్యుని యుదరమునుండి యాతఁడు బయల్వెడలక పోవుటచే జింతాంకుర మాతని హృదయ భూమిని ప్రాదుర్భవించెను. ఇంతలో"జీర్ణుఁడయ్యెను. వాతాపి జీర్ణుఁడయ్యెను ఇక వాతాపి యెచ్చటనుండి వచ్చును." అని అగస్త్యుడు చెప్పిన క్షణముననే వాని చింతాంకురము శాఖోపశాఖలుగ హృదయాంతరాళమునఁగ్రమ్ముకొనెను. పిమ్మటఁ గింకర్తవ్యతా విమూఢుఁడై యిల్వలుఁ డగస్త్యుని శరణు వేడుటకన్న తదాపన్నివారణమునకుఁ దెఱువుఁగానక వేరుగతి లేక తనకుఁగూడ ప్రాణాపాయము సంభవించునను భయమున నగస్త్యుని శరణు వేడుటయే కాక యతనికిని, నతనితో వచ్చిన రాజపుంగవులకుం గూడ ధన కనక వస్తు వాహనాదులు పారితోషికముగ నొసంగి యగస్త్యు నెదుటనే యహింసా శపథ మొనర్చి, యది మొదలు దుష్కృత్యములు మాని వర్తించు చుండెను. అగస్త్యుఁడును సఫల మనోరథుఁడై పుష్కలముగ ధనముఁ గైకొని తన యాశ్రమమున కరుదెంచి తెచ్చిన ధనము నెల్ల లోపాముద్ర కర్పిత మ్మొనర్చి, యామెను దృప్తపఱచి యామె యందు దృఢదస్యు, దృఢాస్యునాములగు నిర్వురఁ గుమారులం గని పితౄణమునుండి ముక్తుఁడై, తనను ధన్యతమునిఁగాఁ దలంచుచు తన యాశ్రమమునం దుండి శ్రీరామ తత్త్వమును మునిజనులకుం గర్ణ పర్వముగ విన్పించుచు సుఖముగ నుండెను.

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవ స్తుష్టః కించి త్సందిగ్ధ మానసః,
సుతీక్ష్ణం పరిపప్రచ్ఛ పున రేవం మహామతిమ్. 11

అని విని రాముఁడు సంతోషమున మఱియు కొరత సందేహించుచు నా సుతీక్ష్ణు నిట్లడిగెను

అగస్త్యేన సముద్రస్తు పురా పీత ఇతి శ్రుతమ్,
కిమర్థం తత్కృతం తేన వద తచ్చరితం మునే. 12

మునివరా! అగస్త్యునిచేఁ బూర్వము సముద్రోదక మంతయు నాచమింపఁ బడిన దని వినియుంటిని. అతఁడట్లెందులకుఁ జేయవలసివచ్చెనో యా చరిత్రమును నాకు సవిస్తరముగ విన్పింపుము.

ఇతి పృష్ట స్సుతీక్ష్ణోఽపి వక్తు మారబ్ధవా నితి.
పురా కదాచన విభో రాక్షసా స్త్వహ్ని వారిధౌ, 13
నిలీయ రాత్రౌ నిర్గత్య బహి రాగత్య మానవాన్,
మహర్షీన్ భక్షయిత్వా చ పున రహ్న్యబ్ధి మాశ్రితాః. 14

నావుఁడు సుతీక్ష్ణుఁడును రామున కిట్లు చెప్ప నారంభించెను. పూర్వము గొందరు రాక్షసులు పగటి వేళ నబ్ధియందు డాగి రాత్రులం దందుండి వెల్వడి భూమిపై సంచరించుచు, మానవులను ఋషీశులను, భక్షించి తిరిగి తెల్లవారు సరికి సముద్రములోనికిఁ జొచ్చుచుండిరి.

ఏవం ప్రతిదినం తే తు కుర్వంతి స్మాసురాః పునః.
శోషణేన వినా సింధో స్తత్ర త్యాసురమారణమ్.
దుస్సాధ మితి మత్వాథ దేవతా ఋషయః పునః.
వినిర్గ త్యాగతాః ప్రాపు శ్శరణం కుంభసంభవమ్,
ఉక్త్వా చ సకలం తస్మై తే త్వేవం తం యయాచిరే,
మహర్షే వారిధిః పీతో భవతా యది రాక్షసాన్,
తత్రత్యా న్సంహరిష్యామ స్తైభ్యస్సర్వేఽపి బిభ్యతి. 15-17½

ఇట్లు వారు ప్రతిదినము జననాశన మొనర్చుటఁ జూచి సహింపఁజాలక సముద్రశోషణము వలనఁగాని ఈ రాక్షసుల సంహరింప వీలుకాదని దేవతలు తలంచి కుంభసంభవుని దరిఁజేరి సమస్త వృత్తాంతము నాయనకు విన్పించి యిట్లు వేడికొనిరి. మహర్షీ!నీవు సముద్రజలము సర్వమును గ్రోలితివేని

దానియందు దాగిన లోక భక్షకులగు రాక్షసులను సంహరింపఁగలము. వారివలన లోకము చాల భయపడుచున్నది.

ఇతి సంప్రార్థితో దేవై రగస్త్యోఽపి తథేతి తాన్,
నిగద్య ప్రేషయిత్వా చ పశ్చా దాలోచ్య మానసే.
రామచంద్ర! భవన్నామ సంస్మర న్వారిధిం మునిః
పపౌ త్రిరాచమనత స్తతో దేవా స్సమాగతాః,
వార్థిస్థా నసురా న్సర్వాన్ సంజఘ్నుస్తే తతః పునః,
సోఽపి దేవార్థితో భూయః పూరయామాస వారిధిం. 18-20½

ఇట్లు దేవతలు ప్రార్థింప నగస్త్యుడును వల్లెయని వారిని వీడ్కొలిపి కార్యనిర్వహణమునకుఁ గొంతయాలోచనము సలిపెను. రామచంద్ర!నీ నామస్మరణము చేయుచు వారిధిలోని నీటిని ముమ్మా రాచమించి నిశ్శేష మొనర్చెను. వెంటనే దేవత లచ్చటకు వచ్చి యందుఁ జిక్కియున్న యసురుల నెల్ల సంహరించిరి. దేవతల కోర్కెపై నగస్త్యుడు మరల సముద్రమును జలముచేఁ బూరించెను.

ఇత్యుక్తో రాఘవః ప్రాహ పున రేవం మహామునిః, 21
కుంభయోనే ర్మునే రస్య త్వగస్త్య ఇతి నామ తత్,
కిమర్థ మాగతం బ్రూహి గురుచారిత్రవిత్తమ. 22

పిమ్మట రాముఁడు కుంభజున్మన కగస్త్యుఁడను నామమెట్లువచ్చెనో చెప్పుమని సుతీక్ష్ణు నడుగగా నా మునివరుఁడు రామునితో నిట్లు చెప్పఁదొడంగెను.

ఇత్యుక్త స్సోఽప్యవా చేదం వచవం రాఘవం ప్రతి.
మహత్త్వే వింధ్యమేర్వోస్తు వివాదోఽభూత్కదాచన. 23
ప్రదక్షిణీకృత్య మాంతు సూర్య స్సంచర తీత్యతః,
అహ మేవ మహాం శ్చేతి మేరు ర్వింధ్య మువాచ తమ్,
వింధ్యాచల స్తతో వృద్ధి మగా త్సూర్యావరోధకృత్. 24½

తొల్లి యొకప్పుడు వింధ్యపర్వతమునకును, మేరువునకును, గొప్పతనము విషయమై గొప్పవివాదము వచ్చెను. సూర్యుఁడెల్లప్పుడును నాకుఁ బ్రదక్షిణ మాచరించుచుండుటచే నేను గొప్పదాననని మేరువు వింధ్యముతోఁబోరాడెను. అందుపైఁ గోపించి వింధ్యము పెరిగి పెరిగి సూర్యమార్గము నడ్డగించెను.

సూర్యసంచరణాభావా దభూ త్సర్వం తమోమయమ్,
సూర్య తేజోఽవరోధేన సర్వే దుఃఖ ముపాగమన్. 26

సూర్యసంచారము లేమిచే భూలోక మెల్ల జీకట్లమయ మయ్యెను. సూర్యతేజోదర్శనము లేమికి జగ మెల్ల దుఃఖముల పాలయ్యెను.

తతో దేవా స్సమాలోచ్య కుంభయోనిం సమాశ్రితాః,
అవదం శ్చాపి తే సర్వం వింధ్యవృత్తం మునిం ప్రతి. 26½

అప్పుడు దేవతలు తమలో తామాలోచించికొని కుంభసంభవుని సమీపించి వింధ్యవృత్తాంతము నెల్ల నాయనకు విన్పించి శరణు వేడిరి.

తతోఽగస్త్యోఽభయం దత్వా ప్రేషయిత్వా చ తా న్సురాన్,
వింధ్యాద్రి నికటం చాగా ద్దేవకార్యచికీర్షయా. 27½

అగస్త్యుఁడును వారికభయ మ్మొసంగి, సురలను వీడ్కొలిపి, దేవకార్యనిర్వహణమునకై వింధ్యాద్రిదరి కేగెను.

వింధ్యోఽపి స్వగురుం వీక్ష్య త్వాగతం కుంభసంభవమ్,
నమ్రభావేన తం మౌనిం ప్రణనామ చ తద్భయాత్. 28½

వింధ్య పర్వతమును, తన గురువగు నగస్త్యుడు తన్ను జేరనే తెంచుటఁజూచి భయభక్తులు పెనఁగొన నమ్రభావమున గురువునకు నమస్కరించెదను.

అగస్త్యోఽ ప్యథ తన్మూర్ధ్ని నిక్షిప్య స్వకరం తదా
సంప్రయు జ్యాశిషం ప్రాహ త మేవం వింధ్యపర్వతమ్.
మదాగమన పర్యంత మేవం నివసతా ద్భవాన్.
ఇత్యుక్త్వా కుంభయోని స్తు గతవా న్దక్షిణాం దిశమ్,
తదాది వింధ్యనికటం ముని ర్నాగా త్పున స్తు సః.
వింధ్యోఽపి నమ్రభావేన గురుశాపభయా త్తథా,
సంస్థి తోఽద్యాప్యగస్త్యోఽపి దక్షిణస్యాం దిశి స్థితః, 29-32

అగస్త్యుడు వాని శిరమ్మునఁదనకర మ్మునిచి యాశీర్వదించి నేను తిరిగి వచ్చువరకు నిట్లే యుండుమని వింధ్యాద్రి కానతిచ్చి, అటనుండి దక్షిణదిక్కునకు బయనమై పోయెను. అదిమొదలుకొని యగస్త్యుఁడచ్చటనుండి

తిరిగి రాక పోయెను. గురుశాప భయముచేతనః వింధ్యాపర్వతము నొంగియేయుండెను.

అగస్త్యేవం వారణేన త్వగస్త్య ఇతి కీర్త్యతే,
రామచంద్ర భవన్నామ కీర్తనా త్కుంభసంభవః.
అనన్యసాధ్యకార్యాణి కృతవా న్నాత్ర సంశయః, 33½

"అగ" - పర్వతమును "స్త్య" - నిరోధించిన వాడు కనుక అగస్త్యుడని బిరుదు నామము కలిగెను. రామచంద్రా! నీ నామస్మరణ వలనఁ గుంభసంభవుఁ డనన్య సాధ్యము లగుఁ గార్యముల నాచరించి యున్నాఁడు.

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవ స్స్వాంతే మహ దాశ్చర్య మాప్తవాన్.
ఏవం సంభాషమాణానాం తేషాం తు రజనీముఖమ్,
బభూవ సాయంకృత్యాని కర్తుం సర్వే వినిర్గతాః.
కృత్వా కర్మాణి విధివ త్సమాప్య చ తతస్తు తే.
ఇష్టాగోష్ఠి ప్రసంగేన యాపయంతిస్మ తాం నిశామ్. 34-36

అన విని రాముఁ డమితానందము నొందెను. ఇట్లు వారిర్వురును సంభాషించుచుండ నింతలో సాయంకాల మయ్యెను. అంత నందరును సాయంకృత్యముల నిర్వర్తించుకొన నేగి, తమ తమ జపవిధుల నెఱవేర్చికొని, పిమ్మట నిష్టాగోష్ఠులతో నాటి రాత్రిఁ గడిపి పుచ్చిరి. మరుసటి దినమున ప్రాతః కాలముననే లేచి, నిత్య కృత్యముల నెర వేర్చుకొని, యమ్ముని యనుజ్ఞ గైకొని యచ్చటినుండి సుతీక్ష్ణునితోఁగూడ నగస్త్యాశ్రమమునకుం బయనమైరి.

తతః ప్రాత స్సముత్థాయ స్నానసంధ్యాదిసత్క్రియాః,
కృత్వాఽనుజ్ఞాం మునేః ప్రాప్య తేఽగ స్త్యంప్రతి నిర్గతాః,
శ్రీ రామ స్సహలక్ష్మణేన మునినా భూజాతయా నిర్గతః
గత్వా దూర మలంకృతం సురగణం సంసేవితం చ ద్విజైః,
నానాభూజచయై స్సుశోభితతమం సర్వర్తు పుష్పాన్వితమ్,
రమ్యం చాథ దదర్శ కుంభజ మునే స్తస్యాశ్రమం తు క్షణాత్. 37-39

ఇట్లు శ్రీరాముఁడు సుతీక్ష్ణ సీతా లక్ష్మణ సమేతుడై బయలు దేరి పోయి, పోయి, యొక్కచో బ్రాహ్మణ జన సేవితమును, అనేక వృకజాతులచే

మనోహరమును, అన్ని ఋతువులందునుం బుష్పించు పుష్పములచే నయనానందకరము నగు నా కుంభసంభవుని యాశ్రమమును జూచెను.

ఏతస్మి న్సమయే త్వగస్త్యముని రప్యాత్మాశ్రమే సంసది
తత్రత్యా నుపవేశ్య తాపసవరా న్పార్శ్వద్వయేఽగ్రేఽవ్యయమ్
**స్వోఽర్థాన్గోప్యతమా న్బహూనపి వదన్ శ్రీరామనామ స్థితాన్
బ్రహ్మానందనిమగ్న మానసతలా న్కుర్వ న్మునీ న్సంస్థితః. 40

ఈ సమయమునం దచ్చట నగస్త్యమునియుం దన యాశ్రమము నందు ముందు భాగమునను నిరుపార్శ్వములను నచ్చటి తాపసవరులు నలుప్రక్కలం దన్నుం బరివేష్టించి సేవింప రామనామము నందలి యనేక* రహస్యార్థములను వివరించుచు వారిని బ్రహ్మానందరసపూర నిమగ్నులం జేయుచుండెను.

---

* అర్థాన్గోప్యతమా నితి :-

వ్యా---శ్రీరామనామ గతరహస్యార్థనానార్థాస్తు, రామతారకోపనిషది విశేషతః ప్రతిపాదితాః---తథాహి; "చిన్మయేఽస్మి న్మహావిష్ణౌ జాతే దాశరథౌ హరౌ!రఘోః కులేఽఖిలం రాతి రాజతే యో మహీ స్థితః" ఇతివచనేన నామైకదేశే నామగ్రహణ మితిన్యాయేన వైకుంఠవాసీ భగవాన్ రాతి రాజతే మహీతలఇతి రామః నన్వేతస్యా ఉపనిషదః రామకథాప్రతిపాదకతయా శ్రీరామావతారా త్పరమే వోపనిషదో జాతా ఇతి చేన్న. "అంబేఅంబాల్యంబి కే" "మనుఃపుత్రేభ్యోదాయం వ్యభజత్" ఇత్యాద్యా శ్రుతయస్తు స్థితాః శ్రుతౌ మను పుత్రదాయభాగకథ నేన మనుదాయభాగా త్పర మేవ శ్రుతి స్సముత్ప న్నేతి, అంబాలి కాదినామ కథనమాత్రేణ భారతకథానంతర మేవ శ్రుతి రుత్పన్నేతి కథనం యస్య నిశ్వసిత మిత్యాదినా శ్రుతేరనాదిత్వావగమాత్ యథాఽవిద్యా విలసితమేవ, తథేదమపీతి బోధ్యం. కిం చ నారాయణతాపి న్యుపనిషది "రమంతే యోగినోనంతే నిత్యానందే చిదాత్మని" ఇతి రామపదే నాసౌ పరబ్రహ్మాభిధీయతే|| చిన్మయ స్యాఽద్వితీయస్య నిష్కళ స్యాశరీరిణః| ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా" ఇత్యాదివచనైః త్రిమూర్త్యతీత పరబ్రహ్మైవ రామపదవాచ్య మితి, తన్మాయాకల్పితా ఏవ రామకృష్ణాద్యవతారా ఇత్యవగమ్యతే||

తత్రైవ శ్రీరామమంత్రరాజస్య సమ్యగర్థోఽయముచ్యతే. "నారాయణాష్టాక్ష రేచ శివపంచాక్షరే తథా సార్థ కార్ద్వయం రామో రమంతే యత్ర యోగినః" ఇత్యాదినా తదుభయమంత్రస్థిత సార్థక వర్ణద్వయ మేళనేన రామనామ సిద్ధ

మిత్యుక్తం. ఏత మర్థ మనుసృత్యైవ "నాయనాయ ముఖతో వినార్ధకం, మౌళితోఽపి న శివాయ పంచకం, రామనామ ఇతితాదృశం, తథా తత్తదన్వయవశాచ్చ తద్ద్వయ" మిత్యభియుక్తేనాప్యుక్తం సంగచ్ఛత ఇతి. అతఏవ రామనామ హరిహరాభేదవ్యంజక మితి కదనం సంగచ్ఛతే. "అహం రామో భవిష్యామి త్వం సీతా భవ పార్వతీ" తి శివవచనేన సీతారామౌ పార్వతీ పరమేశ్వరాత్మకా వితి జ్ఞాయతే||

అథవా :- రమ్యతేఽనే నేతి వ్యుత్పత్త్యా దివ్యసుందర విగ్రహ ఇత్యర్థో గమ్యతే. కిం చ బ్రహ్మవైవర్తే కృష్ణజన్మఖండే "రాశబ్దో విశ్వవచనః మ శ్చాపీశ్వరవాచకః విశ్వానా మీశ్వరో యో హి తేన రామః ప్రకీర్తితః" ఇత్యాదినా విశ్వేశ్వర ఏవ రామపదవాచ్య ఇత్యర్థోఽవగమ్యతే. కించ "రమతే రమయా సార్ధం తేన రామం విదుర్బుధాః" ఇత్యనేన, "రా చేతి లక్ష్మీవచనో మ శ్చాపీశ్వర వాచకః లక్ష్మీపతిం త్వీమం రామం ప్రవదంతి మనీషిణః" ఇత్యనేన చ లక్ష్మీపతిరేవ రామపదే నాభిధీయత ఇతి. కించ-"రాక్షసా యేన మరణం యాంతి స్వోద్రేకతోఽథవా, రామనామ భువిఖ్యాత మభిరామేణ వా పునః" ఇతి రామతాపన్యుపనిషద్వచనేన రాక్షస మారకత్వా ద్రామ ఇతి.

అథవా అభిరామత్వా ద్రామ ఇతి చార్థోఽవగమ్యతే.

కిం చ, నామ్నైకదేశే నామగ్రహణన్యాయేన రాశబ్దో రావణవాచకః, మకారోమరణవాచకః, రావణో యేన మరణం యాతి స రామ ఇతి, రావణమారకత్వా ద్రామ ఇతి పర్యవసితం. యద్వా పూర్వోక్తన్యాయేన రాతి దదాతి ముక్తిం భగవా న్మహీస్థిత ఇతి రామః--

కించ, ఆత్మని రమత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఆత్మారామ ఏవ రామ శబ్దార్థః.

అపిచ---"రకారోఽనలబీజ స్యాజ్జన్మకర్మ కరోతి చ, అకారో భానుబీజం స్యాదవిద్యాం నాశయే త్తమః మకార శ్చంద్రబీజం స్యా త్తాపం హరతి వై సదే" త్యనేన పాపనాశక త్వాదజ్ఞానాంధకార నివర్తకత్వం తాపత్రయనివార కత్వరూప శక్తిత్రయవ ద్రామనా మేత్యర్థః||

కించ "రకార స్తత్పదార్థ స్యాన్మకార స్త్వం పదార్థకః తయో స్సంయోజన మసీ త్యేత త్తత్త్వ విదుః, ఇత్యా దినా జీవబ్రహ్మైక్యరూపాద్వైతార్థోఽ ప్యవగమ్యతే.

అథవా--- రామః శ్యామ ఇత్యర్థః

అథవా---నామైకదేశ న్యాయేన రాజ్ఞాం మహీస్థితానాం నీతిబోధకత్వా ద్రామ ఇతి. ఇదం చిత్రకూటే భరతం ప్రతి రాజనీతికథనేన సంగచ్ఛతే. భరతం నిమిత్తీకృత్య సర్వేషామపి రాజనీతి బోధనార్థ మేవ రామేణ భరతం ప్రతి నీతికథన మితి వేద్యం.

అథవా---"రాశబ్దోచ్చారణా దేవ ముఖాన్నిర్యాంతి పాతకాః, పునః ప్రవేశభీత్యైవ మకారస్తు కవాటవత్, శ్రీశబ్దోచ్చారణా దాదౌ లభతే శ్రియ మైహికీం" ఇత్యాదినా పాపనాశక ఇత్యర్థో ఽవగమ్యతే.

అథవా---'రమ్' ధాతోః ద్యుతి మోదాద్యర్థా నాదాయ రమతే, మోదత ఇతిరామః. సర్వదా ఆనందరూప ఇతియావత్ అథవా స్వేచ్ఛయా రమణీయవపుర్ధారణా ద్రామ ఇతి. యద్వా---రమయతీతి రామః;

యద్వా- రమతే ప్రకాశత ఇతి రామః స్వయం ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః

యద్వా- రమారూపిణ్యా సీతయా రమత ఇతి రామః అనేన సీతాలోలః దాశరథి రిత్యర్థో ఽవగమ్యతే.

యద్వా- "కళాతీతా భగవతీ స్వయం సీతేతి సంజ్ఞితా తత్పరః పరమాత్మా చ శ్రీరామః పురుషోత్తమః" ఇతి తారసారో పనిషద్వాక్యేన నాదబిందుకళాతీతా భగవతీ సీతేత్యుచ్యత ఇతి తత్పరః పరమాత్మైవ పురుషోత్తమః శ్రీరామ ఇత్యుచ్యతే.

యద్వా:- "వైదికా స్తాంత్రికా శ్చైవ మంత్రాణాం సప్తకోటయః. తత్ర శైవా వైష్ణవాశ్చ ప్రాధాన్యేన ద్విధామతాః. శివ పంచాక్షరీ శైవే మంత్రజాతే ప్రశస్యతే, నారాయణాష్టాక్షరీ తు వైష్ణవేషు విశిష్టతే, రాకారో వైష్ణవో గ్రాహ్యో మకా శ్శైవరసంగ్రహః, రామేత్యక్షరయుగ్మం తు శైవవైష్ణవసారవత్, శాక్తానా మథ మంత్రాణాం గ్రాహ్యో శ్రీకార ఉచ్యతే, తత్సర్వం చ సమాఖ్యాతం శ్రీరామేత్యక్షరత్రయం, ఐహికాముష్మికసుఖం శ్రీరామే త్యక్షరత్రయాత్, త్ర్యక్షరం తారకం బ్రహ్మ శ్రీ రామేతి భజంతి యే, ధర్మార్థ కామమోక్షాణాం సిద్ధి స్తేషు న సంశయః" ఇతి యోగరహస్య మంత్రశాస్త్రవచనే నైహికాముష్మిక సుఖదాయక శ్రీరామ ఇత్యర్థో ఽవగమ్యతే

కించః---రామ ఇతి నామని సూర్యచంద్రాగ్ని బీజసద్భావాత్ సూర్యస్య కళాః ద్వాదశ, చంద్రస్య త్వేకాకళా, అగ్నే స్తిస్రః కళాః సంభూయ షోడశ కళః. తాదృశకళా పరిపూర్ణ ఇత్యర్థో ఽవగమ్యతే. అనేన పరిపూర్ణావతారః రామావతార ఇత్యుక్తం భవతి.

కించః---రమాశబ్దా దపి రామ ఇతి భవతి. రమయా సహితో రామః లక్ష్మీపతి రిత్యర్థోఽవగమ్యతే.

కించ:---శ్రీరామరహస్యోపనిషది "రామ ఏవ పరం తత్త్వమ్ శ్రీ రామో బ్రహ్మతారకం" ఇత్యనేన శ్రీరామో నామ తారక బ్రహ్మేత్యర్థోఽ వగమ్యతే. అతఏవ శ్రీరామః పరమాత్మతత్త్వ మితి హనుమతా యోగీంద్రం ప్రత్యుపదేశోఽపి సమీచీన ఏవ.

అథవా:---రామ ఇత్యనేన కటపయాదిసూత్రసిద్ధ సంఖ్యాక్రమేణ (రా2 మ5 సంభూయ 25) పంచవింశతి తత్త్వాత్మక ఇత్యర్థోఽవగమ్యతే.

అథవా:---రా2+మ5 =7 సంకలన సిద్ధసంఖ్యాకః ప్రణవః. శివసూత్రేషు సప్తమవర్ణ ఓంకారః. తస్మా ద్రామః ప్రణవాత్మక ఇత్యర్థోఽవగమ్యతే. "నామ్నాం సహస్రం దివ్యానాం స్మరణే యత్ఫలం భవేత్, తత్ఫలం లభతే నూనం నామోచ్చారణమాత్రతః" ఇత్యనేన సహస్రనామోచ్చారణ ఫలప్రదం రామనామేతి పూర్వోక్త్యా సిద్ధ్యతి.

"తాదృఙ్నామసహస్రేషు రామనామ పరం మత" మితి వచన మపి పూర్వోక్తార్థమే వానువద తీతి గ్రాహ్యం. "రామం త్రినేత్రం సోమార్ధధారిణం శూలినం పరం, భస్మోద్ధూళిత సర్వాంగం కపర్దిన ముపాస్మహే! రామాభిరామాం సౌందర్యసీమాం తాం జనకాత్మజాం పాశాంకుశధనుర్బాణధరాం ధ్యాయే త్రిలోచనాం" ఇతి శ్రీరామరహస్యోపనిషద్వచనేన రామస్య హరాభిన్నత్వం ద్యోత్యతే.

కించ:---"ఓం తత్పరః పరమపురుషః పురాణపురుషోత్తమో నిత్య శుద్ధ బుద్ధముక్త సత్య పరమానందానంతాద్వయపరిపూర్ణః పరమాత్మా బ్రహ్మైహం నాన్యోఽస్మి" ఇత్యుపనిషద్వచసా రామస్య సచ్చిదానంద పరమాత్మత్వం చావగమ్యతే.

కించ:---" అకారాక్షర సంభూత స్సౌమిత్రి ర్విశ్వభావనః,
ఉకారాక్షరసంభూత శ్శత్రుఘ్న స్తైజసాత్మకః,
ప్రజ్ఞాత్మకస్తు భరతో మకారాక్షరసంభవః,
అర్ధమాత్రాత్మకో రామో బ్రహ్మానందైకవిగ్రహః,
ఉత్పత్తిస్థితి సంహారకారిణీ సర్వదేహినాం,
సీతా భగవతీ జ్ఞేయా మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా,
ప్రణవత్వా త్ప్రకృతి రితి వదంతి బ్రహ్మవాదినః||

ఇతి రామోత్తరతాపనీయోపనిషద్వాక్యేన సీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్ర షడవయవప్రణవ వాచ్య ఇతి ప్రణవ స్వరూప ఇతి చావగమ్యతే||.

కించః -"షడక్షర మహామంత్రం తారకం బ్రహ్మ ఉచ్యతే, యో భజంతి చ మాం భక్త్యా తేషాం ముక్తిర్న సంశయః" ఇతి పాద్మోత్తరఖండవచనేన తారకబ్రహ్మరూప ఇత్యవగమ్యతే.

"యో మహామంత్రరాజం శ్రీరామచంద్ర షడక్షరం నిత్య మదీతే సోఽగ్నిపూతో భవతి, స వాయుపూతో భవతిః" ఇత్యనేన, "ఇతిహాసపురాణానాం రుద్రాణాం శతసహస్రాణి జప్తాని పలాని బవంతి, ప్రణవానామయుత కోటిజపాని భవంతి, దశ పూర్వా న్దశోత్తరాన్పునాతి, స పంక్తి పావనో భవతి స మహా న్భవతి, సోఽమృతత్వం గచ్ఛతి, సోఽమృతత్వం గచ్ఛతి" -- ఇత్యుపనిషద్వచనేన చ రామమంత్రజపస్య సర్వాఘపరిహారకత్వం సర్వాభీష్ట ఫలప్రదత్వం, ముక్తి దాయకత్వం చావగమ్యత ఇత్యలం విస్తరేణ||

* శ్రీరామనామము నందలి విశేషార్థములు రామతారకోపనిషత్తునందు విశేషముగ ప్రతిపాదింపఁబడియున్నవి. ఎట్లన "చిత్స్వరూపుఁడగు మహావిష్ణువు దశరథ పుత్రుఁడై పుట్టి రఘుకులమునఁబ్రకాశించుచున్నాడు" అను వచనముచే నామములో నేక దేశమును గ్రహించిన నామము నంతను గ్రహించినట్లగు" నను న్యాయము ననుసరించి వైకుంఠవాసియగు భగవానుఁడు మ=మహీతలమున, రా=ప్రకాశించుచున్నాడు, అనఁగా భూతలమునఁ బ్రకాశించుచున్నాడు. కావున రాముఁడను నర్థము నిర్వచింపఁబడినది దీనిపైనొక యాశంక కలుగును. (ఏమనగా) ఉపనిషత్తునందు రామకథ ప్రతిపాదింపఁబడుటచే శ్రీరామావతారము ముగిసిన తరువాతనే యుపనిషత్తులు పుట్టిన వను నాశంకకు సమాధాన మేమనఁగా, వేదములో, అంబ అంబాలిక, అను పేర్లు చెప్పినంత మాత్రముననను, మనుపుత్రుల దాయభాగము వేదములోఁ జెప్పబఁడిన మాత్రముననను, మనుపుత్రదాయ భాగమైన తర్వాతనే శ్రుతి పుట్టినదని కాని భారతము పుట్టిన తర్వాతనే వేదము బయలుదేరిదని కాని చెప్పుటయు "యస్య నిశ్వసిత మేవ ఋగ్వేదః" ఇత్యాది వాక్యములచే శ్రుతుల కనాదిత్వము స్పష్టము గాన నెట్లజ్ఞానవిలసితమో; యట్లే దీని విషయమైకూడ నా యాశంక యజ్ఞానవిలసితమే యగును. ఏలనన, శ్రుతు లనాదు లగుటవలన నని తెలియఁదగును. నారాయణతాపిన్యుపనిషత్తునందు "అనంతుడును నిత్యానందుఁడును, చిన్మూర్తియును, నగు వీనియందు యోగులు రమింతురు గనుక రాముఁడని చెప్పబడుటచే నీ రామ యను పదము పరబ్రహ్మమును బోధించుచున్నది.

మఱియు చిన్మయుఁడును, అద్వితీయుఁడును, నిష్కళుఁడును, అశరీరియు నగు నీ పరబ్రహ్మ స్వరూపమునకు రూపకల్పన యుపాసకుల సౌకర్యము కొఱకై యేర్పడినది. ఈ మొదలగు వచనములచే రాముఁడు త్రిమూర్త్యతీతుఁడగు బ్రహ్మగా జెప్పబడినది. కావుననే రామకృష్ణాద్యవతారములెల్ల మాయాకల్పితములే యని తెలియుచున్నది.

అచ్చటనే శ్రీరామమంత్ర రాజమున కీ యర్థము చెప్పబడు చున్నది. "నారాయణాష్టాక్షరియందలి, రా యను వర్ణమును, శివ పంచాక్షరియందలి మ యను వర్ణమును గలిపి రామ, యని యయ్యెను. ఈ యర్థము ననుసరించియే ప్రముఖాక్షరమగు రా, యనునది లేకున్న నష్టాక్షరి మోక్షము కొఱకుఁగాదనియు, మౌళి స్థానీయమైన మకారము లేకున్న శివపంచాక్షరి శుభముకొఱకు గాదనియుఁ గావున రామనామము శైవవైష్ణవమంత్ర సమన్వయము వలన రామయను రెండక్షరము లుత్పన్నములను నభియుక్తవచనము పూర్వోక్తములైన యర్థములనే బలపఱచుచున్నది. కావుననే రామనామము హరిహరాభేదవ్యంజక మని చెప్పుట గూడ సమీచీన మగుచున్నది.

లేక "రమ్" ధాతువునకు క్రీడించుట యర్థము కాన, రాముఁడనగా సమాధికాలమున నెవనియందు యోగులు క్రీడించెదరో, అతడని తెలియదగును. "నేను రాముఁడ నయ్యెదను. నీవు సీత వగు మను శివవచనముచే సీతారాములు పార్వతీ పరమేశ్వరాత్మకులని తెలియబడుచున్నది.

లేక లోక మితనిచే రమింపఁజేయబడుచున్నదను వ్యుత్పత్త్యర్థముచే దివ్యసుందరవిగ్రహుఁడను నర్థ మవగత మగుచున్నది. మఱియు బ్రహ్మవైవర్తమునందు కృష్ణజన్మ ఖండమునందు "రా" యనఁగా విశ్వమనియు, మకారమున కీశ్వరుఁడనియు, విశ్వేశ్వరుఁడే రాముఁడని చెప్పఁబడుచున్నాడు" అను వాక్యములచే విశ్వేశ్వరుఁడే రామపద వాచ్యుఁడనియు నర్థ మవగత మగుచున్నది. మఱియు రమతోగూడ రమించుచున్నాఁడు గాన బుధులు రాముఁడని చెప్పుచున్నారు అనుటచేతను, "రా, యన లక్ష్మీవాచక మనియు, మ, యనునది యీశ్వరవాచక మనియు, రాముఁడనఁగా లక్ష్మీపతియని విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు" అను వచనము చేతను, లక్ష్మీపతియే రామపదముచే బోధింపబఁడుచున్నాడు. నామైక దేశన్యాయముచే, 'రా' యనఁగా రాక్షసులను, 'మ' అనఁగా మారణము చేయువాడు కాన రాముఁడనఁగా రాక్షస మారకుఁడని యర్థముకూడ రామతాప న్యుపనిషద్వచనముచే నవగత మగుచున్నది.

మఱియు రాముఁడనఁగా నభిరాముఁడనియు పై యుపనిషత్తునందే చెప్పఁబడియున్నది.

ఇట్లే నామైక దేశ న్యాయముచే, 'రా'యనగా రావణుఁడని యర్థము. మకారమునకు మారకుడని యర్థము. రావణ మారకుఁడు గాన రాముఁడని యర్థముగూడ నవగతమగుచున్నది. అనగా 'రా'యనగా రావణుని, 'మ' అనగా మారణము చేయువాడని అర్థము.

లేక 'మ' అనగా మహీతలమునం దవతరించి 'రా' అనగా ముక్తినిచ్చు వాడు గాన రాముడని యర్థము.

మఱియు నాత్మయందు రమించుచున్నాఁడను వ్యుత్పత్త్యర్థముచే నాత్మారాముఁడే రాముఁడని రామశబ్దార్థము.

లేక రామ అను నామములో రకారము, అకారము, మకారమునున్న, వీనిలో రకారమున కగ్నియర్థము. అగ్నికి భస్మముచేయు శక్తి కలదు. అకారమునకు సూర్యుఁడని యర్థము. అతడు తమోనాశకుఁడు. మకారమునకు జంద్రుడర్థము. అతడు తాపాపహారకుఁడు" అను వచనములచే రామ అనుపదములో సూర్యబీజము, చంద్రబీజము లున్నవి. అగ్నిబీజ మున్నందున పై ముగ్గురిశక్తులు రామనామమం దున్నందున రామ అను పదమునకు పాపనాశకత్వము తాపత్రయ నివారత్వము, నజ్ఞానాంధకార నివర్తకత్వము అను నర్థము లవగతము లగుచున్నవి.

మఱియు రకారమునకు తత్పదార్థమగు పరబ్రహ్మ మర్థము. మకారమునకు త్వంపదార్థకమగు జీవుఁడర్థము. ఈ రెండింటి కలయికయే యైక్యముకాన జీవబ్రహ్మైక్యరూప వేదాంతార్థము రామనామముచే జెప్పఁబడినది.

లేక:--- రాముఁడనఁగా శ్యామవర్ణుడని యర్థము.

లేక:--- మ, అనఁగా మహీతల మందున్న రా, అనగా రాజులకు నీతిని బోధించువాడు గాన రాముడని యర్థము. ఈ విషయము చిత్రకూటమందు భరతునితో రాముడు రాజనీతిని గురించి చెప్పుటచే సంగతార్థ మగుచున్నది. ఎట్లనఁగా, భరతుని నిమిత్తముగాఁజేసి రాముడు లోకములో రాజులకు రాజనీతిని బోధించెను. కాని భరతునికొఱకే కాదని తెలియదగును.

మఱియు 'రా' శబ్దోచ్చారణము వలన పాతకములు ముఖమునుండి బయల్వెడలుచున్నవి. పునఃప్రవేశ భీతిచే 'మకారము' కవాటమువలె నగుచున్నది.

అదియందు 'శ్రీ'శబ్దము నుచ్చరించుటచే నైహిక సంపద లభించుచున్నది' అను వచనముచే రామనామము పాపనాశక మనునర్థ మవగత మగుచున్నది.

మఱియు, ధాతువు లనేకార్థబోధకములు గాన (రమ్) ధాతువు యొక్క ద్యుతిమోదాద్యర్థములం గొని, రమతే=అనఁగా సంతసించు చున్నాఁడు గాన రాముడు అనఁగా నానంద రూపుఁడని యర్థము. లేక, స్వేచ్ఛచే రమణీయ శరీరమును ధరించుచున్నాడు కాన రాముడనియు, లేక సంతోషము పెట్టువాడు గాన రాముడు, లేక ప్రకాశించువాడు గాన రాముడనియు, అనఁగా స్వయంప్రకాశమానుఁ డనియు,

లేక, రమారూపిణియగు సీతతో రమించువాడుగాన రాముఁడనియు, ఇట్లనుటచే సీతాలోలుఁడను నర్థమవగత మగుచున్నది.

లేక, "కళాతీత యగు భగవతి స్వయముగ సీతయై యవతరించినది. ఆమె యం దాసక్తుఁడగు పరమాత్మ శ్రీరాముఁ"డని తారసారోపనిషద్వాక్యముచే నాదబిందు కళాతీత యగు భగవతి సీత యనియు, తత్పరుఁడగు పురుషోత్తముఁడు శ్రీరాముఁడని యర్థము చెప్పబడుచున్నది.

లేక వైదికములు, తాంత్రికములు అని సప్తకోటి మంత్రములు రెండు విధములుగ గలవు. అవి యెల్ల శైవములు వైష్ణవము లని ద్వివిధములు. శివపంచాక్షరి శైవమంత్రములందును, నారాయణాష్టాక్షరి వైష్ణవమంత్రములందును, సారభూతము లనియు, రాకారము వైష్ణవ మంత్రసార మనియు, మకారము శైవమంత్రసార మనియు, శ్రీకారము శాక్తమంత్రములతో నుత్తమ మనియు, కావున శ్రీరామ యను నక్షరత్రయుము ఐహికాముష్మిక సుఖప్రద మనియు, కావున శ్రీరామ యను నక్షరత్రయము ధర్మార్థ కామమోక్షముల నొసంగుచున్న దనియెడి యోగరహస్య మంత్రశాస్త్ర వచనములచే నైహి కాముష్మిక సుఖదాయకుఁడు శ్రీరాముఁడను నర్థ మవగత మగుచున్నది.

మఱియు రామనామమందు సూర్యచంద్రాగ్ని బీజము లుండుటచే సూర్యునికి కళలు పంద్రెండును, చంద్రుకళ యొక్కటియును, అగ్నికి కళలు మూఁడును, సంఘీభవించి షోడశకళ లయ్యెను. అట్టి షోడశకళా పరిపూర్ణుఁడు రాముడఁను నర్థమవగత మగుచున్నది. ఇందుచే రామావతారము పరిపూర్ణావతారమని తేలుచున్నది.

మఱియు, రమాశబ్దమునండి గూడ రామశబ్ద ముత్పన్న మగుచున్నది. కావున రమాసహితుఁడుగాన రాముఁడనుటచే లక్ష్మీపతియను నర్థముగూడ నవగత మగుచున్నది.

మఱియు శ్రీరామ రహస్యోపనిషత్తునందు శ్రీ రాముఁడు పరతత్త్వమనియు, శ్రీరాముఁడే తారక బ్రహ్మము నను వచనముచే రాముడు పరమాత్మ తత్త్వమని హనుమంతునిచే యోగీంద్రున కుపదేశింపఁబడినది గూడ సుసంగత మగుచున్నది.

మఱియు కటపయాది సూత్రసిద్ధమైన సంఖ్యాక్రమమున, యరలవలలో రా ౨వ యక్షరము గాన 'రా' ౨. మ అనగా పవర్గులోని అయిదవ యక్షరముగాన 'మ' యనగ ౫ సంఖ్యము సంఘీభవించి ౨౫ అయ్యెను కాన రాముఁడనగా, పంచవింశతి తత్త్వాత్మకుఁడని యర్థము.

లేక రా ౨ మ ౫ సంకలనముచే ౭అయ్యెను. శివసూత్రముల యందు సప్తమవర్ణము ఓంకారము. కావున రాముఁడు ప్రణవాత్మకుఁడని తెలుచున్నది. మఱియు, సహస్రనామ సంకీర్తనము వలన నెట్టి ఫలమో, అట్టిఫలము ఒక్కమారు రామనామము నుచ్చరించిన మాత్రముననే సంభవింపఁగలదని వచన ముండుటచే సహస్ర నామోచ్చారణ ఫల ప్రదము శ్రీరామనామమని యవగత మగుచున్నది.

విష్ణునామ సహస్రమునందు రామనామ ముత్కృష్టమను పచనముఁగూడ పూర్వోక్తార్థమునే యనువదించుచున్నదని గ్రహింపనగును. మఱియు, ద్రినేత్రుఁడును, సోమార్ధధారియును, త్రిశూలియును, పరాత్పరుడును, భస్మోద్ధూళిత సర్వాంగుఁడును, కపర్దియునగు రాము నుపాసించెదను. రామాభిరామము, పాశాంకుశధనుర్బాణ ధారిణియు, త్రిలోచనయు' నగు సీతకు నమస్కరించెదను, అను శ్రీరామరహస్యోపనిషద్వచనముచే రాముఁడు హరాభిన్నుఁడును, సీత పార్వతీరూపిణియు నను నర్థము ద్యోతిత మగుచున్నది.

మఱియు, "నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్త స్వరూపుడును, సచ్చిదానందరూపుడు నగు పరమాత్మనే నేను, ఇతరుడను కానను నుపనిషద్వాక్యానుసారముగ రాముడన సచ్చిదానంద పరమాత్మస్వరూపుడని గూడ నవగత మగుచున్నది.

మఱియు, ఓంకారములో అకార ఉకార మకారార్ధ మాత్రలున్నవి గాన అకారమునకు విశ్వాత్మకుఁడగు సౌమిత్రియు, ఉకారమునకు తైజసాత్మకుఁడగు శత్రుఘ్నుఁడును మకారమునకుఁ బ్రాజ్ఞాత్మకుఁడగు భరతుడును, అర్ధమాత్రకు బ్రహ్మానందైక విగ్రహుడగు రాముడును, సీత ఉత్పత్తి స్థితి సంహార కారిణియగు మూలప్రకృతి యనియు, ప్రణవము కాన ప్రకృతి యనియు, బ్రహ్మవాదు లర్థము

చెప్పుచున్నారు- అను రామోత్తర తాపనీయోపనిషద్వాక్యముచే సీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేతుఁడగు శ్రీరామచంద్రుఁడు షడవయవ ప్రణవవాచ్యుఁడనియు ప్రణవస్వరూపుఁడనియు వ్యక్తమగుచున్నది.

మఱియు షడక్షరమహామంత్రమునకు తారకబ్రహ్మమర్థముగఁ జెప్పబడుచున్నది. మఱియెవ న న్నెవ్వరు భజించుచున్నారో వారికి ముక్తి నిస్సంశయముగ లభించఁగలదు, అను పాద్మోత్తర ఖండవచనముచే రాముఁడు తారకబ్రహ్మస్వరూపుడని యవగతమగుచున్నది.

మఱియు, రామనామకీర్తన ఫలమిట్లు కన్పడుచున్నది. ఈ మహా మంత్రరాజమగు శ్రీరామచంద్ర షడక్షరమంత్రము నెవ్వడు నిరతము జపించుచున్నాడో వాడగ్నిపూతు డగుచున్నాఁడు. వాయు పూతుఁడగుచున్నాడు. ఇత్యాదివాక్యములచేతను, ఇతిహాసపురాణములు రుద్రమంత్రములు వేనకువేలు జపించినంతఫలము శ్రీరామమంత్రమొక్కమారుచ్చరించిన నాఫలము గల్గుననియు, మఱియు రామమంత్రము నొక్కామారుచ్చరించిన సహస్రగాయత్రి జపించి నట్లగుననియు పదితరములు పూర్వమునుండి పదితరములు పరమువరకు తన వంశస్థులను బవిత్ర మొనర్చుచున్నదనియు, అతఁడే పఙ్క్తి పావనుఁ డగుచున్నా డనియు, అతడే మహత్తుగల వాఁడనియు, అతఁడే అమృతత్వ సిద్ధిని గనుచున్నాఁడనియు" అను నుపనిషద్వాక్యముచే రామమంత్రజపమునకు సమస్తపాపనాశకత్వము సర్వాభీష్ట ఫలప్రదత్వము, ముక్తి దాయకత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇక శాఖాచంక్రమణము చాలును.

ఇది శ్రీరామదాశ్చర్య రామయణే అరణ్యాకాండే చతుర్థసర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యాకాండమున నాలుగవ సర్గము సమాప్తము

****

పంచమస్సర్గః - ఐదవసర్గ

[1] వృక్షస్కంధ విలంబమానవిలస చ్చీరాంబరై శ్శోభితం
నానాజాతిమృగై ర్విరోధరహితై స్సంసేవితం పావనమ్,
శాంతం చోద్గతహోమధూమ మతులం సంసేవితం తాపసై
ర్వీక్ష్యాగస్త్య మునీశ్వరాశ్రమ మథ ప్రాహానుజం రాఘవః. 1

వ్రేలుం గొమ్మలకు నారఁగట్టబడిన నారచీరలచేఁ జెన్ను మీరు వృక్షతతుల కాకరమై, పరస్పర విరోధములు మాని యన్యోన్య స్నేహ భావముల మెలంగు నానామృగ జాతులచే సంసేవితమై, పవిత్రతమమై, శాంతి నిలయమై యొప్పు నగస్త్యమునీశు నాశ్రమస్థానమ్మును జూచి రాముఁడానంద పరవశుడై తమ్మునితో నిట్లనియెను

సౌమిత్రే! సుమహా న్మునిః కలశజో, రక్షో భయా త్తాపసాః
ఆగ త్యాత్ర మునీశ్వరేణ మహతా సంరక్షితా స్సంస్థితాః,
దైత్యాశ్చాపి మునేర్భియాఽఽశ్రమతలా ద్దూరే చరంతి ధ్రువం
తస్మాదత్ర వసామ లక్ష్మణ వయం కాలేఽవశిష్టే సుఖమ్. 2

లక్ష్మణా! యీ కుంభసంభవుఁడు మునిజనాగ్రేసరుఁడు సుమా! రాక్షస బయము మూలమున నీ చుట్టుపట్టుల నుండు తాపసు లెల్లరు నిచ్చటకు వచ్చి యీమునిచే రక్షింపఁబడుచు నిచ్చట నివసించు చున్నారు. ఈ మునివరునివలని భయమున రక్కసులు నిచ్చటఁ జేరవెఱచి దూరదూరముగఁ దొలఁగి పోవుచుందురు. కావున మనమింక మిగిలిన వనవాస కాలము నిచ్చట నివసించి శాంతముగఁ గడపిపుత్తము.

ఇత్యుక్త్వాఽథ సుతీక్ష్ణ మేవ మవద చ్ఛ్రీరామచంద్ర ప్రభుః
గత్వా త్వం గురుసన్నిధిం వద మునే మా మాగతం సీతయా,
ఇత్యుక్తో ద్రుత మేత్య తం కలశజం నత్వా సుతీక్ష్ణోఽబ్రవీత్
రామో భూసుతయా సమేత్య వసతి త్వాం ద్రష్టుకామో బహిః. 3

---

1 కవిః

ఁని లక్ష్మణునితోడఁ బలికి పిమ్మట శ్రీరామచంద్రుఁడు సుతీక్ష్ణునితో మునివరా! నీవు ముందుగ నీ గురు సన్నిధానమున కేగి సీతాసహితుఁడనై నేను వచ్చితి నని యాయన కెఱింగింపుము. నావుఁడు వల్లెయని సుతీక్ష్ణుఁడు కుంభ సంభవుని దరికేగి నతులు నుతులు సలిపి రాముఁడు సీతతోఁగూడ వచ్చి నిన్ను దర్శింప వాకిట వేచియున్నాడని విన్నవించెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం మునిః కలశజో నిర్గత్య శిష్యై ర్వృతః
ప్రత్యుద్గమ్య చ రాఘవం తదనుజం సీతాం చ తద్వందితః,
ఆశీర్భి స్త్వభినంద్య చాశ్రమతలం చానీయ పాద్యాదిభి
స్సంపూ జ్యాహ రఘూ త్తమం ప్రతివచః కృత్వాంజలిం స్తావకమ్ 4

అన విని యగస్త్యుఁడు బ్రహ్మానందమున మునిగి తేలుచు శిష్యజనసహితుఁడై సీతారామ లక్ష్మణుల నెదుర్కొని వారిచే వందితుఁడై వారి నాశీస్సుల నభినందించి యాశ్రమములోనికిం గొనిపోయి యర్ఘ్యపాద్యాదులఁ బూజించి యంజలి ఘటించి నుతివాక్యములతో రామునితో నిట్లు పలికెను.

రామాఽజేన పురా తు దుగ్ధజలధౌ భూభారవిచ్ఛిత్తయే
దేవైస్త్వం తు య దాఽర్థితో రఘుపతే! తేఽహం తదాది ధ్రువమ్
ద్రష్టుం త్వా మిహ సంవసామి తపసి స్థిత్వా ప్రతీక్ష న్మునః
అద్యాభూత్సఫలం తపో మమ మునే ధన్యోఽ హమస్మి ధ్రువమ్. 5

రామా! పూర్వము భూభార హరణార్థము బ్రహ్మాది దేవతలు క్షీర సముద్రతీరమున నిన్నుఁ బ్రార్థించిన నాటనుండియు నిన్ను దర్శింపఁగోరి తపశ్చర్యతో నీరాకకై ప్రతీక్షించుచున్నవాఁడను. నేటికి నా తపస్సు ఫలరూపముం దాల్చినది. నేను ధన్యుఁడనైతిని.

శ్రీమ ద్దశరథపుత్ర, స్సమస్తభువనైక మంగళచరిత్రః!
సీతాస్యకమలమిత్రః, పాయాన్మాం పదజగౌతమకళత్రః! 6

దశరథపుత్త్రుడవును, లోక కల్యాణ దాయకమగు మంగళ చరితముగల వాఁడవును, సీతా ముఖకమల కమలమిత్రుడవును, పాద రేణువుచే గౌతమపత్నికి

నిజరూప మ్మొసంగిన వాఁడవును, బరమాత్ముఁడవును, శ్రీ రాముఁడవు నైన నీవు నన్ను నిరంతరము రక్షింతువుగాక.

[1]మాయామానుషవేషం శ్రితజనరక్షాధి సంతోషమ్,
రక్షస్సంచయ శోషం వందే త్వాం భక్తసంపోషమ్. 7

లీలామానుషవిగ్రహుఁడవును, అశ్రితజనరక్షా దీక్షితుఁడవును, రాక్షసనాశకుఁడవు, భక్త పోషకుఁడవు నగు నీకు నమస్కరించెదను.

[2]త్వమేక ఏవాసి పురా తు సృష్టేర్నిరంజన స్త్వం నిరుపాధికశ్చ,
త్వదాశ్రయాత్వద్విషయా చ మాయా శక్తి స్త వేతి ప్రథితా జగత్యామ్.8

ఈ జగత్సృష్టికిఁ బూర్వము నీవొక్కడవే నిరంజన, నిర్వికార, స్వరూపుఁడవై యుంటివి. ని న్నాశ్రయించి త్వద్విషయకమైన మాయ నీశక్తియని జగతి యందుఁ బ్రసిద్ధి నంది యున్నది.

3 యదావృణోతి మాయా త్వాం తదాఽవ్యాకృత మిత్యభూత్,
మూల ప్రకృతి రి త్యేకే ప్రాహు ర్మా యేతి కేచన,
అవిద్యా సంసృతి ర్బంధ ఇత్యాది బహుధోచ్యతే. 9½

ని న్నావరించిన యవ్యాకృతమైన శక్తిని గొందరు మూల ప్రకృతి యనుచున్నారు. కొందరు మాయ యనుచున్నారు. అవిద్యారూప మనియు, సంసారబంధ మనియు ననేకవిధముల నదియే చెప్పఁబడుచున్నది.

త్వయా సంబోధ్య మానా సా మహత్తత్త్వం ప్రసూయతే,
మహత్తత్త్వా దహంకార స్తయా సంబోధితా దభూత్. 10½

నీచే బోధింపఁబడుచు మాయ మహత్తత్త్వమును గనుచున్నది. మహత్తత్త్వమునుండి యహంకారము దానిచే సంబోధితమై జనించుచున్నది.

అహంకారో మహత్తత్త్వసంవృత స్త్రివిధోఽభవత్,
సాత్త్వికో రాజస శ్చేతి తామస శ్చేతి భణ్యతే. 11½

1అ.|| రా|| 2క.వి:. 3 అ.|| రా||

మహత్తత్త్వ సంవృతమైన యహంకారము - సాత్త్వికి, రాజస, తామస ప్రభేదములచే త్రివిధ మయ్యెను.

తామసాత్సూక్ష్మతన్మాత్రా ణ్యాస న్భూతాఽన్యతః పరమ్,
స్థూలాని క్రమశో రామ క్రమోత్తరగుణాని చ,
రాజసా నీంద్రియా ణ్యేవ సాత్త్వికా ద్దేవతా మనః,
తేభ్యోఽభవ త్సూక్ష్మకాయం లింగం సర్వగతం మహత్.
విరాడుత్పత్తి మగమ త్స్థూలా ద్భూతచయా త్తతః,
తస్మాజ్జగ దభూ త్సర్వం త్వం రజోగుణతో విధిః
విష్ణు స్సత్త్వగుణా త్త్వం తు తమస స్త్వం శివ స్తథా.
దేవతిర్యఙ్మనుష్యాశ్చ కాలకర్మక్రమేణ తు, 12-15½

ఆ తమోమయమైన యహంకారమునుండి సూక్ష్మతన్మాత్ర లుద్భవిల్లినవి. అటుపిమ్మట స్థూలభూతము లుద్భవిల్లినవి. రాజసాహంకారమునుండి యింద్రియములును, సాత్త్వికాహంకారమునుండి దేవతలును, మనస్సును వాటినుండి సూక్ష్మశరీరమును జనించినవి. స్థూలభూతచయమునుండి విరాట్టుద్భవ మయ్యెను. రామా! నీవు రజోగుణము వలన బ్రహ్మవైతివి. తమోగుణమువలన రుద్రుడవైతివి. సత్త్వగుణమువలన విష్ణుఁడవైతివి. కాలకర్మక్రమమున దేవతలును, తిర్యక్కులును, మనుష్యులును బ్రభవిల్లిరి.

జాగ్రత్స్వప్న సుషు ప్త్యాఖ్య వృత్తయో బుద్ధిజై ర్గుణైః,
తద్వృత్తీనాం రామచంద్ర! భవసి త్వం విలక్షణః. 16½

బుద్ధిజన్యములైన గుణములచే జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తులను వృత్తులును జనించినవి. రామచంద్రా! ఆ వృత్తులకంటె నీవు విలక్షణుఁడవై యెల్లప్పుడును వెలుంగుచుందువు.

సృష్టిలీలాం యదా కర్తు మీహసే రఘునందన!
అంగీకరోషి మాయాం త్వం త దాదౌ గుణవా నివ. 17½

ఓ రామా! నీ వెప్పుడు సృష్టిలీలల సల్పుట కిచ్ఛగింతువో అప్పుడు నిర్గుణుఁడవైనను నీవు గుణవంతునిం బోలె మాయ నంగీకరింతువు.

రామ మాయా ద్విధా భాతి విద్యాఽవిద్యేతి తే సదా,
ప్రవృత్తిమార్గనిరతా హ్యవిద్యావశవర్తినః,
నివృత్తిమార్గనిరతా తే వైవిద్యామయా స్స్మృతాః. 18-19

రామా! ఆ మాయ విద్యయనియు, నవిద్యయనియు రెండువిధముల నెల్లప్పుడు నాభాసించుచుండును. సంసారమార్గనిరతు లవిద్యా రూపిణియగు మాయకు వశవర్తు లగుదురు. నివృత్తిమార్గ నిరతులు విద్యాస్వరూపిణి యగు మాయకు వశు లయ్యెదరు.

అవిద్యావశగా యే చ నిత్యం సంసారిణ శ్చ తే,
విద్యాభ్యాసరతా యే చ తే చ ముక్తాన సంశయః. 20

అవిద్యావశ వర్తను లెల్లప్పుడు సంసారలంపటులై యుందురు. జ్ఞానాభ్యాసరతులు నిశ్చయముగ నిత్యముక్తు లయ్యెదరు.

త్వద్భక్తి నిరతా యే చ త్వన్మంత్రోపాసకా శ్చ యే,
తేషాం ప్రాదుర్భవే ద్విద్యా నేతరేషాం కదాచన. 21

నీ భక్తియందు రక్తిగల జనులకును, నీ మంత్రోపాసన చేయు పుణ్యులకును, పైన చెప్పిన జ్ఞాన ముత్పన్న మగును. ఇతరులకు మాత్ర మెన్నడును జ్ఞానోదయము కలుగనేరదు.

రామచంద్ర తతో ముక్తా స్త్వద్భక్తాస్తు భవంతి చ,
అన్యేషాం ముక్తి శంకాఽపి న భవే చ్ఛ కదాచన. 22

రామాచంద్రా! నీ భక్తులు జ్ఞాన సంపాదన మొనర్చి పిమ్మట ముక్తులయ్యెదరు. ఇతరులకు ముక్తిలేశమైనఁగూడ గలుగు ననుట కల్లసుమా.

కిం రామ! బహునోక్తేన సారం కించి ద్వదామి తే,
సాధుసంగతి రే వాత్ర మోక్షహేతు రుదాహృతా. 23

రామా! పలుమాటలేల? సారాంశము నొకింత వచించెదను ఆలకింపుము, ఇహలోకమనందు సాధుసాంగత్యమే మోక్షహేతు వని యుదాహరింపఁబడినది.

సాధవ స్సమచిత్తా యే నిస్పృహా విగతైషిణః,
దాంతాః ప్రశాంతా స్త్వద్భక్తా నివృత్తాఖిల కామనాః.
ఇష్టప్రాప్తి విపత్త్యోశ్చ సమా స్సంగ వివర్జితాః,
సంన్య స్తాఖిలకర్మాణ స్సర్వదా బ్రహ్మతత్పరాః,
యమాదిగుణ సంపన్నా స్సంతుష్టా యేన కేనచిత్,
సత్సంగమో భవే త్తస్మాత్త్వత్కథాశ్రవణే రతిః.
సముదేతి తతో భక్తి స్త్వయి రామ! సనాతనే,
తద్భక్తా వుపపన్నాయాం విజ్ఞానాం విపులం స్ఫుటమ్
ఉదేతి ముక్తిమా ర్గోఽయ మాద్య శ్చతురసేవితః. 24-27½

సమస్త భూతములయందును సమదృష్టి కల వారును, నిస్పృహులును, ఈషణత్రయ విరహితులును, అంతరింద్రియ బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహులును, నీ భక్తియందు మాత్రమే నిరతులై ఆపత్సంపదలకుఁ జలింపక కోరిక లుడిగి కర్మసన్న్యాస మొనర్చి, యెల్లప్పుడును బ్రహ్మవిచారమున నాసక్తులై, నియమాది గుణసంపన్నులై, దొరకిన యాహారమునకు మాత్రమే సంతుష్టి పడియుండువారు సాధువు లనఁబడుదురు. అట్టి సాధుత్వమువలన సత్సంగతియు, దానివలన నీ కథలయం దాసక్తియు, అందువలన సనాతనుఁడ వగు నీయందు నిశ్చల భక్తియు, ఆభక్తివలనఁ బ్రస్ఫుటమైన జ్ఞానమును, దానివలన ముక్తిమార్గమును లభింపగలవు.

తస్మాద్రాఘవ సద్భక్తి స్త్వయి మే ప్రేమలక్షణా,
సదా భూయా ద్ధరే సంగ స్త్వద్భక్తేషు విశేషతః. 28½

కావున రామా! నీ యందు నాకుఁబ్రేమరూపమైన యపరిమిత భక్తియు, త్వద్భక్తులతో సాంగత్యమును, నెల్లప్పుడును గలుగుచుండుఁగాక.

[1]సార్థకం జీవితం మేఽభూత్త్వత్పదాంభోజదర్శనాత్,
అద్య మే క్రతవ స్సర్వే బభువు స్సఫలాః ప్రభో! 29½

నీ పాదపద్మములు దర్శించుటవలన నాజీవితము సార్థకమైనది. మున్ను నేఁజేసిన యజ్ఞ యాగాదు -లెల్ల సఫలము లైనవి.

1క.వి. 2అ.రా||

2 దీర్ఘ కాలం మయా తప్త మనన్యమనసా తపః
త స్యేహ తపసో రామ ఫలం తవ యదర్చనమ్. 30½

రామా! నే ననన్య మనస్కుఁడనై చాలకాలము తపస్సు చేసితిని. ఆ తపస్సున కెల్ల నిప్పుడు నాకు లభించిన నీ యభ్యర్చనము ఫలభూతమైనది.

వైదేహ్యా సహిత స్త్వం తు మత్స్వాంతే వసతా ద్విభో,
[2]యత్ర కుత్ర స్థిత స్యాపి సదా మేఽస్తు స్మృతి స్త్వయి. 31½

రామచంద్రా! వైదేహీ సహితముగ నీ వెప్పుడును నా యంతఃకరణమున నివసింపుము. నే నెచ్చట నున్నను నా మనస్సు నీయం దాసక్తమై యుండుఁగాక.

స్తు త్వైవం కలశోద్భవో రఘుపతిం ధ్యాత్వా క్షణం మానసే
సంతృప్త్యా రహిత స్తతో దృఢతరం చాలింగ్య దోర్భ్యాం తు తమ్,
పశ్చా త్స్వీయకరేణ తత్కర మరం ధృత్వాఽఽశ్రమాభ్యంతరం
నీత్వా స్థాపిత మాత్మనా సురపదం సందర్శయామాస సః. 32½

కుంభ సంభవుఁ డీ విధముగ రాముని స్తుతించి యొక్క క్షణకాల మాభగవన్మూర్తిని మనస్సునందు ధ్యానించుచుఁ దుష్టినందక గాఢముగఁ గౌగిలించికొని కైదండ యొసఁగి యాశ్రమములోనికిం దోడ్కొని పోయి యచ్చట నున్న దేవతాస్థానముల నెల్ల జూపించెను.

*బ్రహ్మాగ్నీంద్ర వివస్వతాం చ మరుతో విష్ణోః కుబేరస్య చ
గాయత్రీవసునాగరాజశశినాం ధామాని ధాతుః పదమ్,

---

*బ్రహ్మాగ్నీంద్రేతి. "యో వై సప్తదశ" మిత్యనువా కోక్తసప్తదశాక్షర దేవస్థానాని మునినా ప్రకల్పితా నీతి వేద్యమ్. అత్ర కైశ్చి దేవ మాశంక్యతే. రుద్రనామ్నో ఽకథితత్వేన త స్యాపూజ్యతా భవే దితి. తత్ర కేచి దేవం సమాదధతే. అగస్త్యోపాసనార్థ మాగతేభ్యో దేవేభ్య స్సర్వేభ్యోపి తస్యోత్కృష్టత్వేన తదాగమనం న యుజ్యత ఇతి. తత ఏవ తస్య స్థాన మపి నాస్తీతి యథా తదా శంకా త్వవిచారిత పేశలా, తథా సమాధాన మ పీద మితి వేద్యం.

*"యోవైసప్తదశ"మ్మను ననువాకోక్తమైన సప్తదశాక్షర దేవతలను బూజార్థమై యగస్త్యుడు తన యాశ్రమమునఁ బ్రతిష్ఠించి నాఁడని యెఱుంగ నగును.

2క.వి.||

ధర్మస్కంద విధాతృ వారుణ భగస్థానాని రామః క్రమాత్
దృష్ట్వా భక్తియుతః ప్రణమ్య విబుధాన్ తుష్టావ పశ్చాన్మునిమ్. 33½

*బ్రహ్మాగ్నీంద్ర సూర్యవరుణ విష్ణు కుబేర గాయత్రీ వసు శేష చంద్రుల స్థానములను, బ్రహ్మస్థానమును, ధర్మస్థానమును, స్కందునితావును, ధాతృ వరుణ భగస్థానములను జక్కఁగ దర్శించి రాముఁడు భక్తియుక్తుఁడై నమస్కరించి యటుపిమ్మట నగస్త్యుని నిట్లని సంస్తుతించెను.

తవ హుంకారమాత్రేణ నహుషోఽజగరోఽభవత్
కిం న్వతో విద్యతే చిత్రం యదబ్ధి శ్చులుకీకృతః. 34½
సూర్యమార్గనిరోధార్థం ప్రవృద్ధో వింధ్యభూధరః,
త్వయా ప్రశాంతిం గమితః కిం న్వతో విద్యతే పరమ్, 35½
త వాద్భుతాని కర్మాణి కస్స్తోతుం ప్రభవే న్మునే!

ఇచ్చట రుద్రుని నామము నుచ్చరింపమిచే నతడు పూజ్యుడు కాఁడని కొందరు ఆశంకింపగా మరికొంద రీక్రింది విధముగ సమాధానము చెప్పెదరు. అగస్త్యోపాసనముకై వచ్చిన దేవత లందరికంటె నీశ్వరున కుత్కృష్టత యున్నది గనుకనే ఈ దేవతలలో రుద్రునిగూడ జతపరుపలేదని తెలియనగు ననియు కావుననే యతనికి దేవస్థానమున స్థానము లేదనియు కొందరు సమాధానముఁ జెప్పుచున్నారు. పై యాశంకయెట్లవిచారమూలకమో యీ సమాధానము గూడా నట్లే యున్నది.

అత్ర కైశ్చిత్ "అగ్ని రత్ర రుద్ర ఇతి తిలకవ్యాఖ్యానుసారేణ, "త త్రాగ్నిశబ్దేన శంభురుచ్యత ఇతి శిరోమణి వ్యాఖ్యానుసారేణ చ, అగ్నిశబ్దేన శివ ఇ త్యర్థో వర్ణితః త దపి క్లిష్టకల్పన మేవ భవేత్. వస్తుతస్తు రుద్రపుత్రే స్కందే సతి పూజతే కుంభసంభవేన, తత్పితు శ్శివస్య కథ మపూజ్యతా భవేత్, తతః కర్మకాండప్రకారేణ తదనువాకోక్త దేవనామా న్యత్రోక్తాని. న త్వన్యా నీత్యేవ వేద్యం.

ఇచ్చట మఱికొందరు "అగ్ని" యన రుద్రుఁడని తిలక వ్యాఖ్యానుసారముగను "అగ్ని శబ్దముచే శంభుఁడు చెప్పబడుచున్నాఁడు" అను శిరోమణి వ్యాఖ్యానుసారముగను వాల్మీకి రామాయణమున అగ్నిశబ్దమునకు శివుఁడను నర్థము వర్ణింపఁబడినది. ఇదియు క్లిష్టకల్పనముగనే యున్నది. నిజమునకు రుద్రపుత్రుడైన కుమారస్వామి యగస్త్యునిచేఁ బూజింపబడినప్పుడు రుద్రున కపూజ్యత యెట్లగును. కర్మకాండలోఁ జెప్పినట్లు అయ్యనువాకోక్తములైన దేవతా నామములే యిచ్చటఁజెప్పబఁబడినవి. కాని యితరనామము లిచ్చటఁ జెప్పఁబడలేదని తెలియవలయును.

తద్రాఘవవచ శ్శ్రుత్వా ప్రహస న్మని రబ్రవీత్,
భవన్నామ ప్రభావేణ తత్త త్సర్వం మయా కృతమ్. 36-37

మునిచంద్రా! నీహుంకారమాత్రముచే నహుఁడజగరమై పోయినాఁడు. ఇంతకన్నను సముద్రజల మెల్ల నాచమింపఁబడుట మహావిచిత్రము. సూర్యమార్గ నిరోధమున కుద్యమించిన వింధ్యమ్ము తలవంప గలిగినంతటి దిట్టవు. ఇంతకన్న నేమి కావలయును. నిన్ను నుతింప నెవ్వరితరము? ఇట్లు రాము డాడుమాటలకు చిరు నవ్వు నవ్వి యగస్త్యుఁడిట్లనెను. నీనామప్రభావముచే తనేగదా నాయాపనులు నాచేఁ జేయఁబడినవి.

స్తుత్త్వైవం రఘురామ మాత్మవసతిం నీత్వా తతోఽ ర్ఘ్యాదిభి
స్సంపూ జ్యావనిజాసమేత మనఘం తం భోజయిత్వా మునిః,
త త్తద్గోష్ఠికథాభి రేవ దివసం తం యాపయామాస సః
ఏవం త ద్వసతౌ దినాని కతిచిత్తస్థౌ సుఖం రాఘవః. 37

ఇట్లు రాముని స్తుతి వాక్యములతో నాశ్రమములోనికిం గొంపోయి యర్ఘ్యాదులఁబూజించి సీతాసహితముగ నతని భుజింపఁజేసి యాయా కథా కథన విధానములచేఁ గాలమును వెళ్లఁబుచ్చుచు రాముఁడగస్త్యాశ్రమమున సుఖముండెను

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యకాండే పంచమ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యకాండమున పంచమసర్గ సమాప్తము.

****

షష్ఠ స్సర్గః - ఆఱవసర్గ

[1]పశ్చా ద్రామ మువాచ కుంభజముని శ్చాపం త్విదం వైష్ణవం
పూర్వం త్వష్టృ వినిర్మితం రఘుపతే! సౌవర్ణరత్నాంచితమ్,
దేవేంద్రేణ భవత్కృతేఽసురవధం కర్తుం మదీయాశ్రమే
నిక్షిప్తం తు మదంతికే క్షయ శరైస్సాకం గృహాణ ద్రుతమ్. 1

అనంతరము కుంభసంభవుఁడు రామునితో నిట్లనెను. రామా! ఈ ధనుస్సు వైష్ణవధనుస్సు. ఇది బంగరుతొడుగు గలిగి యచ్చటచ్చట రత్నములు గూడఁబొదిగి విశ్వకర్మచే నిర్మింపబడినది. నీకు రాక్షసవధ చేయుట కుపయోగపడు నని యెంచి దేవేంద్రుఁడు అక్షయ బాణతూణీరములతోఁ గూడ నీ ధనుస్సును నా యాశ్రమమునం దునిచినాఁడు. కావున నీవింటిని నీ యక్షయబాణ తూణీరములను బరిగ్రహింపుము.

ధృత్వేదం స శరం ధను స్తు పరమం పంక్త్యాస్యముఖ్యాసురాన్
హత్వా రాక్షసమండలం తదితరం హృత్వా చ భారం భువః,
కృత్వైవం త్వవతార కార్య నిచయం గత్వా తత స్స్వాం పురీం
ధృత్వాఽస్యే శుభ పట్టబంధఫలకం స్యాస్త్వం సుఖీ సీతయా. 2

ఈ సర్వోత్తమములైన ధనుర్బాణములను గొని రావణుఁడు మొదలగు రాక్షససమూహము నెల్ల చెండాడి భూభారమ్ము నడంచి యవతారకార్యము నెల్లఁ బూర్తియొనర్చి నీవు సాకేతమున కేగి సీతాసమేతముగఁ బట్టాభిషిక్తుఁడవై సుఖింపుము.

రామావశిష్టం కాలం తు యోజనద్వయ దూరగే
గమయ త్వం పంచవటీదేశే గోదావరీ తటే. 3

రామా! ఇంక మిగిలిన వనవాసకాలము నిచ్చటకు రెండు యోజనముల దూరమున నున్న గోదావరీ తటమునఁ గల పంచవటియందు నివసించి గడపుము.

తత్రైవ దేవ కార్యాణి సిద్ధిం ప్రాప్స్యంతి భూరిశః,
సఫలో భవితా రామ తేఽవతారశ్చ తత్ర హి. 4

---

1. కవిః.

దేవకార్యము లెల్లఁ జాలవఱకు నచ్చటనే పూర్తి కాఁగలవు. నీయవతారముఁ గూడ నచ్చటనే సఫలము కాఁగలదు.

ఇత్యుక్తవంతం కలశోద్భవం తం
ప్రణమ్య రామ స్త్విద మాహ వాక్యమ్,
దశాస్యవృత్తం సకలం చ మహ్యం
శుశ్రూషవే త్వం కథయ ప్రసన్నః. 5

అగస్త్యు డిట్లనిన విని రామచంద్రుఁడు నాతనికి నమస్కరించి రావణుని విషయమై ప్రస్తావించితిరి గాన, మునివరా! యారావణాసురుని వృత్తాంతము నెల్ల నాకు సవిస్తరముగ విన్పింపుము. నేను వినుటకుఁ గుతూహలపడుచున్నాను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం పశ్చా ద్రామం ప్రతి మునీశ్వరః,
దశాస్య జన్మ కర్మాది వృత్తం వక్తుం ప్రచక్రమే. 6

నావుఁడు మునీశుఁడు రఘుకుల జలధిసోముఁడగు రామునకు రావణుని జన్మ కర్మ వృత్తాంతము నెల్ల నిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

[1]పురా కృతయుగే రామ పులస్త్యో బ్రహ్మణ స్సుతః,
తృణబిందు సుతాయాం తు నామ్నా విశ్రవసం సుతమ్.
జనయామాస పశ్చా ద్వై భరద్వాజసుతాం తు సః,
పరిణీయ తు తస్యాం తు జనయామాస వై సుతమ్. 7-8

తొల్లి కృతయుగమ్మున బ్రహ్మసుతుఁడు పౌలస్త్యుఁడను వాఁడు తృణబిందుని కూతురునందు విశ్రవసుఁడను సుతునిఁ గాంచెను. విశ్రవసుఁడును భరద్వాజుని సుతను జేపట్టి యామెయం దొక్కసుతునిం బడసెను.

స తు వైశ్రవణో నామ తప స్తేపే విధిం ప్రతి,
చిరా త్ప్రసన్నో భగవాన్ దదౌ తస్మై బహూ న్వరాన్,
అఖండితం ధనేశత్వం స్వపుష్పక మదా ద్విధిః. 9½

అతండు వైశ్రవణుం డనంబరఁగి బ్రహ్మనుఁగూర్చి బహుకాలమ్ము తపమ్ము చేసి యాతని మెప్పువడసి యతనివలన ననేక వరము లంది యఖండితమైన ధనపతిత్వము సంపాదించుటయే గాక పుష్పక మను నొక్క విమానముంగూడ బడసెను.

---

1 అ॥ రా॥ సా॥

పుష్పకేణ ధనే శోఽథ గత్వా స్వజనకం ప్రతి,
నత్వా తం సర్వ ముక్త్వాఽథ ప్రా పేదం వచనం తు తమ్. 10½

ఆ వైశ్రవణుఁడు (కుబేరుఁడు) బ్రహ్మ తన కొసంగిన పుష్పకము నధివసించి తన తండ్రి సన్నిధి కరిగి యాతని కెఱఁగి జరిగిన కథనెల్ల వినిపించి మఱియు నిట్లనెను.

తాత! మే విధినా దత్తే ధనేశత్వం చ పుష్పకమ్,
న తేన బ్రహ్మణా స్థాతుం దర్శితం మే పదం క్వచిత్. 11½

జనకా! బ్రహ్మ నాకు ధనపతిత్వమును, ఈ పుష్పక విమానము నొసంగినాఁడే కాని నాకీ సంపదతో నివసించుటకు యోగ్యమగు తావుఁ జూపించలేదు.

కుత్ర స్థేయం మయా తాత విచార్య వద సత్వరమ్,
ఇత్యుక్తో విశ్రవా శ్చాహ సుతం వైశ్రవణం వచః. 12½

కాన నే నెచ్చట నివసింపవలెనో విచారించి నా కానతిమ్ము. అనవుడు విశ్రవసుఁడును తన సుతునితో నిట్లనెను.

లంకానామపురీ శ్రేష్ఠా నిర్మితా విశ్వకర్మణా,
పురా తత్ర నివాసం తు చక్రు ర్దైత్యా శ్చిరం సుత! 13½

పుత్రా!పూర్వము లంకయను పేర నొక పట్టణమును విశ్వకర్మ నిర్మించియున్నాఁడు మున్ను రక్కసు లనేకు లచ్చటఁ జాలకాలము నివాసము చేసియున్నారు.

త్యక్త్వా విష్ణుభయా దద్య తాం తేఽగు శ్చ రసాతలమ్,
తత్ర గత్వా సుఖం తిష్ఠ లంకాపుర్యాం సుతాధునా. 14½

ఇప్పు డా రక్కసు లెల్ల విష్ణువువలని భయము వలన నా పట్టణమును వదలి పాతాళమున కేగిరి. ఇప్పుడు నీ కా లంకాపురము నివాసయోగ్యము. కావున నచ్చటకుఁ బోయి నివసింపుము.

ఇత్యుక్త స్సోఽథ గత్వా తాం వసతిస్మ సుఖం తు సః,
కదాచన సుమాలీ తు నిర్గత్య చ రసాతలాత్,
కైక స్యాత్మజయా యుక్త స్సంచచా రావనౌ రహః 15-16

నా విని కుబేరుఁడు సంతసించి, లంకకుఁ బోయి యచ్చట సుఖముండెను. ఇట్లుండ నొకప్పుడు సుమాలి యను రక్కసుఁడు పాతాళ కుహరమునుండి వెల్వడి కైకసి యను ప్రియపుత్రికతోఁ గూడ నవనిపై రహస్యముగ సంచరించుచుండెను.

తస్మిన్కాలే పుష్పకేణ ధనేశ శ్చరతిస్మ ఖే,
పుష్పకస్థం ధనేశం తు జ్ఞాత్వా తం విశ్రవస్సుతమ్,
కైకసీం తనయా మాహ సుమాలీనామ రాక్షసః. 17½

ఆ సమయమున విశ్రవసు కుమారుడైన కుబేరుఁడు పుష్పకారూఢుఁడై యాకసమున సంచరించుచుండెను. వైశ్రవణుఁడు విమానముపై నెక్కి యట్లాకాశమున సంచరించుటఁ జూచి సుమాలి కుబేరుని చూపించుచు దన కుమార్తె కిట్లనెను.

పశ్య విశ్రవసః పుత్త్రం చరంతం పుష్పకేణ తమ్.
స ఏవాస్మత్పురీం లంకా మాక్రమ్య వసతి ధ్రువమ్. 18½

పుష్పకారూఢుఁడై యాకసమున సంచరించు నావిశ్రవసుని పుత్రునిఁ గమనింపుము. ఈతఁడే మన పట్టణమైన లంక నాక్రమించి యందు నివసించు చున్నాఁడు.

రక్షసాం హిత మిచ్ఛేస్త్వం యది విశ్రవసం మునిమ్,
గత్వా వృణీష్వ తద్వీర్యాద్ధనేశ నిభపుత్రకాః. 19½

నీవు రక్కసుల క్షేమమును గోరెదవేని వెంటనే విశ్రవసుని దరిఁజేరి, యాతని నెట్లయిన వరియించి యీ కుబేరునితో సమానులైన పుత్రులం బడయుము.

భవిష్యంతి న సందేహో రక్షోవంశవివర్ధకాః,
అవిదూరే మునే స్తస్య చాశ్రమోఽస్తి ద్రుతం వ్రజ. 20½

ఆమునివలన రాక్షస వంశవర్ధను లగు పుత్రులు నీకు నిస్సందేహముగ జనింపగలరు, పొమ్ము ఇచ్చటకు చాల దగ్గరలోనే యా విశ్రవసుని యాశ్రమ మున్నది.

ఇత్యుక్త్వా సా తథే త్యుక్త్వా వవ్రాజ మునిసన్నిధిమ్,
సంధ్యాకాలే మునేరగ్రే దివ్యరూపధరాఽవసత్,
అధోముఖీ లిఖంతీ సా పాదాంగుష్ఠేన భూతలమ్. 21-22

నావుఁడు వల్లెయని యచ్చటనుండి పయనమై దేవకన్యక రూపమును ధరించి యాకైకసి ముని సన్నిధికరిగి, యాతని యెట్టయెదుర నిలచి, తల వంచుకొని, కాలి బొటనవ్రేలితో నేల వ్రాయుచు నిలిచెను.

దృష్ట్వా తాం ముని రప్యాహ కా త్వం కింను సమాగతా,
ఇత్యుక్త్వా సా మునిం నత్వా ప్రాహ వేత్తుం త్వ మర్హసి. 23

అమెను జూచి, మునివరుఁడును "ఎవరు నీవు! ఎందుల కరుదెంచితివి?" అని యడుగ నామెయు నతనికి నమస్కరించి "మునివరా!నీకు తెలియని దేమి యున్నది" అనెను.

తతో ధ్యాత్వా ముని స్సర్వం జ్ఞాత్వా చ ప్రాహ తామిదమ్,
జ్ఞాతం త వాభిలషితం మత్తః పుత్రా నవాప్స్యసి. 24

పిమ్మట నమ్ముని శేఖరుఁడు నిమిషకాలము కనుమూసి యోగదృష్టితో సర్వము నెఱింగి "చెలువా! నీ యభిలాషమును దెలిసికొంటిని. నావలన పుత్త్రులను గాంచ గలుగుదువు".

దారుణాయాం తు వేళాయా మాగతాసి సుమధ్యమే,
అత స్తే దారుణౌ పుత్త్రౌ రాక్షసౌ జని మేష్యతః. 25

ఈ సాయంసంధ్యా సమయమున (దారుణకాలమున) నీవు నన్ను సమీపించితివి. కాన నీకు దారుణకృత్యము గల యిర్వురు పుత్రులు జనింపగలరు.

సాఽబ్రవీ న్ముని శార్దూలం త్వత్తోఽ ప్యేవం విధౌ సుతౌ,
తా మాహ తే తృతీయ స్తు భవిష్యతి మహామతిః. 26

అనిన విని కైకసియు మునివర్యునితో నిట్లు పలికెను. "ఓ మునివరా! నీవలనఁగూడ నిట్టి క్రూరులగు పుత్రులను నేను బడయుట ధర్మమా!" యని పలుకగా విశ్రవసుఁడును తిరిగి కైకసితో నిట్లు పలికెను. ఓ కైకసి!

నీకు మఱియొక పుత్త్రుఁడు కలుగును. ఆ మూడవ కుమారుఁడు సద్బుద్ధి గలవాఁడును, దైవభక్తి గలవాఁడును గాగలఁడని పలికెను.

తత స్సా సుషువే పుత్రాన్ యథా కాలం సుమధ్యమా,
రావణం కుంభకర్ణం చ క్రౌంచీం శూర్పణఖాం శుభామ్,
కుంభీనసీం కనీయాంసం తృతీయం తం విభీషణమ్. 27½

పిమ్మట నా కైకసి యమ్మునీశ్వరునివలనఁ గాలక్రమమున రావణ కుంభకర్ణులను, క్రౌంచి, శూర్పణఖ, కుంభీనసి అను ముప్వురు కొమరితలను గని, తుట్టతుదకు విభీషణుని గనెను.

రావణః కుంభకర్ణ శ్చ తిస్రో దుహితర స్తథా,
దుర్వృత్తాః ప్రాణిభక్షా శ్చ బభూవు ర్మునిహింసకాః. 28½

రావణ కుంభకర్ణులును, పిమ్మటి ముగ్గురు కూతుండ్రును గూడఁ గడుదుస్స్వభావులును, ప్రాణి భక్షకులును, మునిజన హింసకులునై యుండిరి.

ఏకదా రావణో మాత్రా లింగార్థం ప్రేషిత శ్శివమ్,
కర్తుం ప్రసన్న మకరోత్ కైలాసే కర్మ దుష్కరమ్. 29½

ఇట్లుండ నొక దినమున తల్లియగు కైకసి తాను పూజించుకొనుటకు కైలాసమున కేగి, శంకరసమీపమున నుండు నాత్మలింగమును దనకు దెచ్చిపెట్టు మని రావణుని కోరగా నతడు కైలాసమున కేగెను.

స తు స్వీయం ప్రతీకం తు వీణాం కర్తుం సముద్యతః 30
కృత్వా పీఠం హి దేహస్య తన్మూలం చ శిరస్తథా,
తదగ్రం ప్రపదం కృత్వా శంకూ నంగుళిభి స్సహ,
తంత్రీం కృత్వాంత్రమాలాభిః శతశోఽథ సహస్రశః 31

పిమ్మట రావణుఁడు శంకరుని మెప్పించుటకై తన దేహమును వీణనుగాఁజేయగోరి దేహమును వీణపీఠముగను, తన శిరస్సును వీణామూలముగను, పాదములను వీణాదండముగను, తన వ్రేళ్ళను తీగలను బిగించు బిరడాలుగను, ప్రేగులను తీగెలుగను తయా రొనర్చెను.

ఏవం కృత్వా స్వదేహం తు వీణాం షడ్జస్వరై ర్ముహుః,
చకార స్వముఖే నైవ గాంధర్వం గాన ముత్తమమ్. 32½

ఇట్లు తన దేహమును వీణగాఁజేసి, షడ్జస్వరముతో గానము చేయ నారంభించెను.

తదా కైలాసనాథోఽపి నందీశం ప్రాహ వై వచః. 33

ఇట్లు రావణుఁడు గానము చేయుచుండగా శంకరుడు నాలకించి నందీశ్వరునితో నిటుల జెప్పెను.

ఆత్మలింగం రావణ! తే శంకరో న ప్రదాస్యతి,
ఇతి నందీశ్వర! బ్రూహి, గత్వా త్వం రావణం ప్రతి 34

నందీశ్వరా! నీవు వెళ్ళి, నేను జెప్పినట్లుగ రావణునితో నిటులఁజెప్పుము. శంకరుఁడు ఆత్మలింగమును నీకు నొసంగఁడని గట్టిగ జెప్పుమని పంపెను.

ఇత్యుక్తస్తు తథై వేతి గత స్తం నందికేశ్వరః,
శంకరోక్త మవాదీచ్చ రావణం ప్రతి వై వచః. 35

ఆ నందీశ్వరుడును వల్లెయని రావణుని దగ్గరకు వచ్చి, "రావణా! శంకరుఁడు నీ కాత్మలింగము నొసంగనని చెప్పుమని చెప్పె"నని చెప్పి వెళ్లిపోయెను.

తథాఽపి న త్యజ త్యేవ గానం తు సతు రావణః,
చిచ్ఛే దాత్మశిర శ్చాపి తుష్ట్యర్థం శంకరస్య తు
ఇత్థం దశదినా న్యేవ రావణేన కృతాని చ. 36½

ఇట్లు నందీశ్వరుఁడు చెప్పినను రావణుఁడు పై విధము వీణాగానమును మానక చేయుచునే యుండెను. మఱియు శంకరుని మెప్పింప నెంచి తనశిరస్సును బలి యిచ్చుటకు నుద్యమించెను. ఇట్లు పదిదినములు రావణుఁడు చేయుచుండెను.

అథ తత్కర్మణా తుష్ట శ్శంకర స్తస్య గానతః,
ప్రసన్నచేతా స్తం ప్రాహ వరం వరయ రావణ! 37½

తుదకు రావణుఁడు తన శిరస్సును గూడ ఛేదించుకొనఁగా వాని సాహసమునకును, వాని గానమునకును శంకరుఁడు మెచ్చికొని స్వయముగ రావణుని యొద్దకు వచ్చి వరమును వేడుకొనుమని చెప్పెను.

నత్వా శంభుం రావణోఽథ శిరసా తేన సంధితః,
జనన్యై వరయామాస హ్యాత్మలింగం తదాత్మనః,
పత్న్యర్థం పార్వతీం చాపి తథేత్యుక్త్వా దదౌ శివః. 38

మఱియు రావణుని శిరస్సును నతికించెను. పిమ్మట రావణుఁడు శంకరునకు నమస్కరించి, తన తల్లి కొఱకై యాత్మలింగమును తనకు పార్వతిని పత్ని యగునట్లును వరమును గోరెను. శివుఁడును నట్లే యిచ్చెను.

గృహీత్వా గంతు కామం తం పునః ప్రాహ హర స్తదా,
మత్తోషార్థం త్వయా వీర దశవారం నిజం శిరః,
ఖడ్గేన ఛేదితం యస్మా త్తస్మా త్త్వేఽద్య శిరాంసి తు,
దశ స్యు ర్వింశతిభుజా భవిష్యంతి న సంశయః. 39-40½

పిమ్మట రావణుఁడాత్మలింగమును పార్వతిని దీసికొని బయలుదేరు సమయమున శంకరుఁడు మరల వానితో నిట్లనెను. రావణా! నీవు నాప్రీతికై పదిమారులు శిరశ్ఛేదమును చేసికొంటివి కాన నీకు పది శిరస్సులును, ఇరువది భుజములును గాగలవు అనియు వరమిచ్చెను.

తత స్స రావణ స్తుష్టో గిరిజాలింగసంయుతః,
వింశద్భుజో దశగ్రీవః స్వస్థలం ప్రతి నిర్గతః. 41½

పిమ్మట పదితలలు నిరువది చేతులు గల రావణుడు సంతుష్టుడై పార్వతి తోడను, ఆత్మలింగముతోడను స్వస్థలమునకు బయలుదేరెను.

కించిద్దూరం గతే తస్మిన్ గౌరీ సస్మార వై హరిమ్,
గౌర్యాహరే స్సంస్మరణాత్ హరి రిత్యాహ రావణమ్,
స్వభార్యాం రావణా వన్యాం దాతు మిచ్ఛే త్పరస్య కః. 43

ఇట్లు రావణుఁడు బయలుదేరి కొంతదూర మేగిన పిదప పార్వతీదేవి విష్ణుమూర్తిని స్మరించెను. ఆ శ్రీహరియును స్మరణమాత్రము చేతనే యచ్చుటకు వచ్చి, రావణునితో నిటుల బలికెను. రావణా! లోకములో తన భార్యను నితరుల కిచ్చువా డుండునా? (ఉండడని భావము)

శివ స్త్వాం వంచయామాస నేయం గౌరీ ధ్రువం ధ్రువమ్,
యత్రస్థితా సా గిరిజా దర్శయేయం చ రావణ!

లింగ మత్రైవ నిక్షిప్య త్వమేనాం శంకరాంతికం
ప్రేష యేతి తదుక్త స్సన్ రావణోఽపి తథా పునః,
విధాయ హరిసాన్నిధ్య మాగా చ్ఛీఘ్రగతిః పునః. 44-45½

ఓ రావణా! శివుడు నిన్ను నిశ్చయముగ మోసగించెను. ఈమె పార్వతి కాదు. ముమ్మాటికి నిశ్చయము. పార్వతి యున్న చోటును నీకుఁ జూపించెదను. నీ యొద్ద నున్న లింగమును నిచ్చటనే యుంచి, నీవు శంకరుని యొద్దకు నీ మెను దీసికొని వెళ్ళి, దిగ బెట్టిరమ్ము- అని చెప్పగా రావణుఁడును న వ్విధముగనే లింగ మచ్చట నుంచి, పార్వతిని దీసికొనిపోయి శంకరుని యొద్ద దిగవిడిచి, తిరిగి యచ్చటికి వచ్చెను.

సింధుతీరే వినిక్షిప్త మాత్మలింగం తు రావణః,
ఉద్ధర్తుం యతమానోఽపి వ్యర్థయత్నోఽభవత్తదా,
త దాత్మలింగవిన్యాస దేశో గోకర్ణ ముచ్యతే. 46-47

సముద్రతీరమున తనచే నుంచబడిన యాత్మలింగమును రావణు డెత్తుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని, యా లింగ మచ్చటనుంచి కదలదయ్యెను. ఆ లింగమే గోకర్ణక్షేత్రమందలి గోకర్ణేశ్వరుఁడని చెప్పబడుచున్నది. ఆ లింగము నుంచిన ప్రదేశమే గోకర్ణక్షేత్రమని చెప్పబడుచున్నది.

పశ్చాద్ధరి స్త మానీయ మయే నాధిష్ఠితాం గుహామ్,
దర్శయిత్వా మయసుతాం ప్రా హేదం రావణం వచః. 48

అనంతరము శ్రీ హరియు రావణుని వెంటఁబెట్టుకొని మయుఁడు నివసించిన గుహయొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి మయుని కూతురగు మండోదరిని జూపించి రావణునితో నిటులఁ బలికెను.

ఏషైవ సా తత స్త్వేతాం సమాదాయ నిజాం పురీమ్,
దశానన! వ్రజే త్యుక్త్వా హరి రంతర్దధే తతః. 49

ఓ రావణా! ఈమెయే యామెయై యున్నది. కాన నీమెను దీసికొని నీ పట్టణమున కేగుమని చెప్పి, పిమ్మట శ్రీహరి యంతర్ధాన మయ్యెను.

తతో మయోఽపి సంతుష్టో దత్త్వా మండోదరీం సుతామ్
ఏకప్రాణి హరాం శక్తిం రావణాయ దదౌ తతః,
మండోదరీం సమానీయ రావణోఽగా న్నిజాం పురీమ్. 50½

అనంతరము మయుఁడును కూతురికిఁ దగినవరుఁడు దొరకెనని సంతసించి తన కొమరితయగు మండోదరిని రావణున కిచ్చుటయే కాక యాపత్సమయమున నొకనిని సంహరింప శక్తిగల శక్తియను నాయుధమును గూడ నిచ్చెను. రావణుఁడును మండోదరిని వెంటబెట్టుకొని తన పట్టణమున కేగెను.

దృష్ట్వైకదా ధనాధ్యక్షం పుష్పకస్థం తు కైకసీ,
పుత్రా న్ధిక్కారయామాస యూయం షండా మృతోపమాః. 51½
సాపత్న్య బంధు యే దృష్ట్వా న భవం త్యతిలజ్జితాః,
మహోన్నతపదస్థం తు తేఽవనౌ తు మృతోపమాః. 52½

ఒకప్పుడు పుష్పకవిమానముచే సంచరించుచున్న కుబేరుని రావణ మాతయగు కైకసి చూచి రావణుఁడు మొదలగు పుత్రులను దిక్కరించుచు నిటులఁ బలికెను. ఓ పుత్రులారా! మీరలు నపుంసకులు, జీవన్మృతులు నయియుంటిరి సవతిసోదరుఁడు మహోన్నతమైన పదవియందుండగా వానినిఁజూచి సిగ్గులేనివారలై యెవరుండుదురో వారలు మృతతుల్యు లనియే చెప్పవలయు ననియెను

తే మాతృవచనం శ్రుత్వా యయుర్గోకర్ణ ముత్తమమ్,
దశవర్ష సహస్రాణి కుంభకర్ణోఽకరోత్తపః. 53½

వారును తమ తల్లి మాటల వలనఁ గ్రోదానలము హృదయములఁ బ్రజ్వరిల్ల గోకర్ణక్షేత్రమునకుఁబోయి తపస్సు చేయ నారంభించిరి. వారిలోఁ గుంభకర్ణుఁడు పదివేల సంవత్సరములు ఘోరమైన తపస్సు చేసెను.

విభీషణోఽపి ధర్మాత్మా సత్యసంధపరాయణః
పంచవర్ష సహస్రాణి పాదాంగుష్ఠేన తస్థివాన్,
తీవ్రం తప శ్చకా రాజ ముద్దిశ్య విజితేంద్రియః. 54-55

దర్మాత్ముఁడును సత్యసందుఁడునగు విభీషణుడు అయిదువేల సంవత్సరములు జితేంద్రియుఁడై కాలి బొటనవ్రేలిని మాత్రము భూమిపై మోపి తీవ్రతప మాచరించెను

దివ్యం వర్ష సహస్రకం దశముఖః కృత్వా చ తీవ్రం తపః,
సంపూర్ణేఽబ్దసహస్రకే నిజశిర శ్ఛిత్వా విధేః ప్రీతయే,
హుత్వాఽగ్నౌ తు పున స్తపో విరచితుం ప్రారబ్ధవా న్రావణః,
పూర్వస్మా దపి తీవ్రభూత మతులం కుర్వ న్నభూద్వై తపః. 56

రావణుఁడు ధూమాహారుఁడై వెయ్యి దివ్యసంవత్సరములు తపముచేసి సహస్రవర్షములు పూర్తియగుట తోడనే దేవతాప్రీతికై తనశిరస్సును ఛేదించి యగ్నియందు హోమము చేసి తిరిగి తపమును బ్రారంభించుచుండెను.

నవవర్ష సహస్రాణి కృ త్వైవం పరమం తపః,
ఛి త్వో త్తమాంగనవకం హుత్వా చాగ్నౌ దశాననే,
సహస్రే దశమే పూర్ణే ఛేత్తుం చ దశమం శిరః,
ఉద్యుక్తే విధి రేత్యాహ వరం వృణు దశానన. 57-58

ఇట్లు తొమ్మిది వేల సంవత్సరములు తపస్సుచేసి తొమ్మిది శిరస్సులను ఛేదించి యగ్నియందు హోమముచేసి పదియవవెయ్యి పూర్తి కాగాఁ దనపదియవ తలనుగూడ ఛేదింప యత్నించు తరి బ్రహ్మ యాతనికిఁ బ్రత్యక్షమై వరముగోరు మిచ్చెదనని తెలిపెను.

సురజ్యేష్ఠం తదా నత్వా ప్రార్థయామాస రావణః,
త్రిమూర్తి దేవగంధర్వ యక్షరక్షోముఖై ర్మమ
అవధ్యత్వం వరం దేహి మానవేభ్యో న భీర్మమ. 59½

అప్పుడు రావణుఁడు బ్రహ్మకు నమస్కరించి "దేవా! దేవదానవ యక్షసుపర్ణ నాగగంధర్వాదుల వల్లను, త్రిమూర్తులవలనను నాకు చావు లేకుండునట్లు వర మిమ్ము. మానవులవలన నాకెవ్విధమయిన భయము లేదు. (వారలు రాక్షసుల కాహారమయినందున వారి వలన భయము లేదని భావము.)

ఏవం తేన వృత స్త థేతి విధి రప్యుక్త్వా దశాస్యం, తత
స్సంధా యాస్య శిరాంసి వై దశ తతో నిర్గత్య తత్సోదరమ్,
సంప్రా ప్యాథ విభీషణం త మనఘం జ్ఞాత్వా త దప్రార్థితః
సద్బుద్ధిం హ్యమరత్వ మప్యసులభం తస్మై దదౌ ప్రీతితః. 61½

ఇట్లు రావణుఁడు బ్రహ్మను వరము వేడగా నతఁడు కోరినటులనే బ్రహ్మయును వరమొసంగి యాతని పదితలలను తిరిగి సంధించెను. పిమ్మట

విభీషణునకు మరణము లేకుండునట్లును సద్బుద్ధి కలుగునట్లును బ్రహ్మ వరమిచ్చెను.

దేవేంద్రస్య పదం స్వమానసతలే వృత్వా చరంతం తపః
దేవ ప్రేరిత వాగ్విమోహిత ధియం తు కుంభకర్ణం విధి
స్సంప్రా ప్యాహ వరం వృణు స్వభిమతం త్వం కుంభకర్ణేతి సః,
ప్రోక్తస్త ద్విధినా తదాఽహ వచనం త్వేవం దశాస్యానుజః. 62½

దేవేంద్రపదవిఁ గోరి తపముఁ జేయు కుంభకర్ణుని వంచించుటకై దేవప్రేరితయై సరస్వతి కుంభకర్ణుని వాక్కునందుఁ బ్రవేశించి యున్నందున బ్రహ్మ కుంభకర్ణుని వరమును గోరుకొనుమని చెప్పగా నతఁడీ క్రింది విధముగ వరమును గోరెను.

బ్రహ్మన్ షణ్మాసనిద్రాం చ జగ్ధి మేకదినే తతః,
నిద్రాం పున ర్దేహి మే త్వ మిత్యుక్తే సో ఽప్యదా త్తథా. 63½

సరస్వతిచే వంచితుడైన యా కుంభకర్ణుఁడు ఆరుమాసములు నిద్రయు నొకదినము భోజనము తిరిగి నిద్రయు కలుగునట్లు వరము వేడగా నటులనే బ్రహ్మయు నతఁడు కోరిన విధముగ నిద్ర నిచ్చెను. ఆరు మాసముల కొక దినము భోజనమును గూడ నిచ్చెను. (నిద్రా కాలములో బలవంతముగ నతనిని లేపినచో మరణము కలుగునటులగూడ బ్రహ్మ చెప్పెనని కూడ మఱియొకచోట గలదు.)

పశ్చా దంతర్దధే బ్రహ్మా సోదరా స్తే విధే ర్వరాన్,
ప్రాప్యైవం స్వపదం జగ్ము స్సుమాలీ తై ర్వృతం గతః. 64½

పిమ్మట బ్రహ్మదేవుఁడంతర్ధాన మయ్యెను. ఇచ్చట రావణ కుంభకర్ణ విభీషణులును బ్రహ్మ వలన వరములఁ బడసి తమయిండ్ల కేగిరి. సుమాలియు తన మనుమలైన రావణ కుంభకర్ణ విభీషణులను బ్రహ్మవలన వరములం బడసి వచ్చిన వారలనుగాఁ దెలిసికొని ప్రహస్తాది రాక్షససమూహముతోఁగూడి పాతాళము నుండి భూమికి నిర్భయముగ వచ్చి చేరెను.

ప్రహస్తాద్యైః ప్రేరిత స్స న్కుబేరం తు దశాననః,
నిష్కాస్య లంకాపుర్యా స్తం వివేశానుచరై స్సమమ్. 65½

రావణుఁడును రాక్షస మంత్రి ప్రేరితుఁడై కుబేరుని లంక నుండి వెడలగొట్టి, యా పట్టణమున తాను నివసించి యచ్చట రాక్షస సంఘమును స్థాపించెను.

పశ్చా చ్ఛూర్పణఖాం దత్వా విద్యుజ్జిహ్వాయ రావణః,
పరిణీయ దదౌ తస్త్యై ప్రీత్యా దండక కాననమ్. 66½

పిమ్మట రావణుఁడు చెల్లెలైన శూర్పణఖను విద్యుజ్జిహ్వున కొసంగి వివాహము చేసి యామెకు దండకారణ్యము నరణముగ నిచ్చెను.

కుంభీనసీం స్వసారం తు మధుదైత్యాయ రావణః,
దత్వా వివాహం కృత్వా దా త్తస్త్యై మధువన మ్ముదా. 67½

కుంభీనసియను చెల్లెలిని మధువను రాక్షసున కిచ్చి రావణుఁడు వివాహము చేసి మధువనమును నామె కరణముగా నిచ్చెను.

క్రౌంచీం తు ఖడ్గజిహ్వాయ దత్వాచ పరిణీయ సః,
పరలంకాం దదౌ తస్త్యై పారిబర్హం దశాననః,
లంకాం తికస్థా విజ్ఞేయా పరలంకాభిధా మహీ. 68-69

పిమ్మట రావణుఁడు తన చెల్లెలగు క్రౌంచియను రాక్షసిని ఖడ్గజిహ్వుఁడను రాక్షసున కిచ్చి వివాహము చేసి యామెకు పరలంకను నరణముగా నిచ్చెను. (పరలంక యనునది లంకకు సమీపమున నున్నది యని తెలియదగును.)

తతో వైరోచనిసుతాం వృత్రజ్వాలాం తు రావణః,
వివాహం కారయామాస కుంభకర్ణాయ దాపయన్. 70½

పిమ్మట వైరోచనుని కూతురగు వృత్రజ్వాలను తన తమ్ముడగు కుంభకర్ణున కిప్పించి వివాహము చేయించెను.

గంధర్వ రాజశ్శైలూషపుత్రికాం సరమాం తు సః,
కనిష్ఠ సోదరా యార్థ దాపయామాస రావణః. 71

పిమ్మట రావణుఁడు శైలూషడను గంధర్వరాజుయొక్క కూతురగు సరమను వీభీషణున కిప్పించి వివాహము చేయించెను.

తతో మండోదరీ పుత్రం మేఘనాద మజీజనత్,
జాతమాత్రస్తు యో నాదం మేఘవ త్ప్రచకార హ,
తత స్సర్వేఽబ్రువ న్మేఘనాదోఽయ మితి వై జనాః. 72½
గుహాయాం కుంభకర్ణోఽపి నిద్రావ్యాప్తోఽతినిద్రితః,
షణ్మాసా త్పర ముత్థాయ భుక్త్వా నిద్రాం గతః పునః 73½

పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు రావణుని భార్యయగు మండోదరి మేఘనాదుఁడను పుత్త్రునిఁ గనెను. అతడు పుట్టుటతోడనే మేఘమువలె నాదమొనర్చెను గాన నాతనిని నెల్లవారలు మేఘనాదుఁడనిరి. కుంభకర్ణుఁడు నొక గుహయందు బ్రహ్మ వర ప్రసాదములచే లభ్యమైన నిద్రాసుఖము ననుభవించుచుండెను.

తత స్స రావణ శ్చాపి దేవగంధర్వ కిన్నరాన్,
హత్వా ఋషీశ్వరాన్నాగాన్ స్త్రియస్తేషా ముపాహరత్. 74½

పిమ్మట రావణుఁడు దేవతలను, గంధర్వులను, కిన్నరులను, కింపురుషులను బాధించుచు ఋషీశ్వరులను హత మొనర్చెను, వారి స్త్రీలను హరించుచుండెను.

ధనదోఽపి చ తచ్ఛ్రుత్వా రావణ స్యాక్రమం తదా,
అధర్మం మా కురు ష్వేతి దూతవాక్యా ద్వ్యజిజ్ఞపత్. 75½

ఇవ్విధమునఁ జేయుచున్న రావణుని దుశ్చేష్టలను కుబేరుఁడు విని, "అధర్మమును మానుము తమ్ముడా!" యని రావణునకు దూతముఖమునఁ గబురంపెను.

రావణ స్తేన రుష్ట స్స న్నిర్గ త్యానుచరై స్సమమ్,
గత్వా ధనేశం నిర్జిత్య జహా రాస్య చ పుష్పకమ్. 76½

అందుకును రావణుఁడు కోపించి, కుబేరుని పైకి యుద్ధమునకు వెళ్లి వాని నోడించి; యాతని పుష్పక విమానము నపహరించెను.

తతో మయం చ వరుణం నిర్జిత్య సమరేఽసురః,
స్వర్గలోకం మగా త్తూర్ణం దేవరాజ జిఘాంసయా. 77½

మఱియు మయుని వరుణుని యుద్ధమున నోడించి యా రాక్షసరాజు దేవేంద్రునిగూడ నోడించు నుద్దేశ్యముతో స్వర్గమున కేగెను.

తతో రావణ మభ్యేత్య బబంధ త్రిదశేశ్వరః,
తచ్ఛ్రుత్వా సహసాగత్య మేఘనాదః ప్రతాపవాన్.
కృత్వా యుద్ధం మహాఘోరం జిత్వా త్రిదశపుంగవమ్,
ఇంద్రం ధృత్వా దృఢం బధ్వా మేఘనాదో మహాబలః.
మోచయిత్వా స్వపితరం గృహీ త్వేంద్రం యయౌ పురీమ్.
బ్రహ్మా తం మోచయామాస వరా న్దత్వా చ తస్య తు,
ఇంద్ర జి న్నామ తస్యాసీత్త దారభ్య రఘూత్తమ! **78-79-80-81**

రావణుఁడు తనపై దాడివచ్చుట విని, దేవేంద్రుడు వానినెదుర్కొని, యుద్ధమున వానిని జయించి కారాగృహమునందు వానిని బంధించెను. తన తండ్రియగు రావణుని దేవేంద్రుఁడు బంధించినట్లు మేఘనాదుఁడు విని మహా బలపరాక్రమ వంతుఁడయిన యతఁడు దేవేంద్రుని పైకి యుద్ధసన్నాహముతో వచ్చెను.

ఇటుల మేఘనాదుఁడు వచ్చి యింద్రునితో యుద్ధమునకు ఢీకొని ఘోరయుద్ధ మొనర్చి వాని నోడించి బంధించెను.

పిమ్మట మేఘనాధుఁడు తన తండ్రిని కారాగృహము నుండి విడిపించి బంధింపబడిన యింద్రునితోఁగూడ తవ పురమున కేగెను. పిమ్మట బ్రహ్మదేవుఁడీ వృత్తాంతము విని లంకాపురికి వచ్చి; మేఘనాదున కనేక వరము లిచ్చి యింద్రుని చెఱనుండి విడిపించెను. నాటి నుండియు మేఘనాదునకు నింద్రజిత్తను బిరుద నామము కలిగెను.

నృసింహవరదానా చ్చ రావణో ఽభూద్దశాననః,
దశాస్యవృత్తం కథితం రామచంద్ర! యథాతథమ్. **82**

పూర్వము నృసింహస్వామి వరమిచ్చి యుండుటవలననుగూడ రావణుఁడు దశాననుఁడు (పదితలలు గలవాఁడు) అయ్యెనని తెలియఁదగును. ఓ రామచంద్రా! రావణుని వృత్తాంత మంతయు చెప్పబడినది. (పూర్వము హిరణ్యా కశిపుని నృసింహస్వామి సంహరించునపుడు హిరణ్యకశిపుడు నరసింహస్వామితో నీక్రిందివిధముగఁ బలికెను. నీవు పంచాననుడవు గాన ఏకముఖము గల

నన్నుఁ జంపగలిగితివి యనగా, నప్పుడు నరసింహమూర్తి యా రాక్షసునకు జన్మాంతరమున పదితలలు గలవాఁడగునట్లు వరమిచ్చెనని తెలియఁదగును.

అస్తి పంచవటీనామా ఆశ్రమో గౌతమీతటే,
తత్రైవ బహు కార్యాణి దేవానాం కురు రాఘవ. 83

ఓ రామచంద్రా! గోదావరీతీరమున పంచవటియను నాశ్రమ మొకటి కలదు. నీవచ్చటికేఁగి దేవ కార్యములను జక్క బెట్టుము.

రామస్తతో మునిం నత్వా ప్రా ప్యానుజ్ఞా చ తస్య చ,
వినిర్యయౌ పంచవటీం సీతాలక్ష్మణ సంయుతః. 84

ఇవ్విధముగ నగస్త్యుడు చెప్పగాఁబిమ్మట రామచంద్రమూర్తియు నగస్త్యమహామునికి నమస్కరించి యమ్ముని యనుజ్ఞను బొంది సీతా లక్ష్మణ సమేతుఁడై పంచవటికిఁ బయన మయ్యెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యాకాండే షష్ఠ స్సర్గ స్సమాప్తః.
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్యాకాండమున నాఱవసర్గము ముగిసెను.
****

సప్తమ స్సర్గః - ఏడవసర్గ

[1]అథ రామో వినిర్గత్య తదగస్త్యాశ్రమా త్పునః,
సీతాలక్ష్మణసంయుక్తో వ్రజ న్పంచవటీ మభూత్. 1

అనంతరము రామచంద్రమూర్తి సీతాలక్ష్మణ సమేతుఁడై యగస్త్యాశ్రమము నుండి బయలుదేరి పంచవటికి వెళ్ళుచుండెను.

నిర్జలే నిష్ఫలే ఘోరే తేషాం తు వ్రజతాం వనే,
మధ్యాహ్న సమయ శ్చాభూ ద్గ్రీష్మ బాధాధికాఽభవత్. 2

నిర్జలమును ఫలరహితమును భయంకరము నగు వనమున సీతారామ లక్ష్మణులు వెళ్ళుచుండ మధ్యాహ్న మయ్యెను. గ్రీష్మ బాధ కూడ నధిక మయ్యెను.

న హి పాతుం జలం తత్ర దృష్టం భోక్తుం ఫలం తు వా
ఏకస్మి స్తరుమూలే తు సీతాఽన్యస్మిం స్తరోస్థ్సలే,
రామ స్సముపష్టౌ ద్వౌ గ్రీష్మ బాధాసహౌ స్థితౌ. 3½

ఆయరణ్యమునఁ ద్రాగుటకు నీరుగాని తినుటకు ఫలముకాని కన్పడనందునను, గ్రీష్మ బాధ యధిక మయినందునను సీత యొక చెట్టుక్రిందను, రామచంద్రమూర్తి మఱియొక చెట్టుక్రిందను గూర్చుండిరి.

తత స్సీతా సముద్దిశ్య విధిం ప్రాహ వచ స్త్విదమ్,
హా విధే! క్లేశయసి వా ఫలం వాఽదర్శయం శ్చ నౌ. 4½

పిమ్మట సీతాదేవి దైవము నుద్దేశించి యివ్విధముగఁ బలికెను. ఓ దైవమా! నేడు మాకిచట నొక ఫలమైనను గనుపఱుపక మమ్ముల నెంత కష్టపెట్టుచుంటివి?

ఇత్యేవం ప్రార్థయంత్యా స్తు భూమిజాయా స్త దాంజలౌ,
తద్వృక్షా దపత త్స్వాదు రస మేకం ఫలం మహత్. 5½

ఇట్లు దైవమును ప్రార్థించుచున్న సీతయొక్క దోసిలిలో నా చెట్టు నుండి యొక మధురమైన ఫలము పడెను.

---

1 క.వి:.

ఏతస్మి న్నేవ కాలే తు రామహస్తేఽపత త్ఫలమ్,
సీతాయాః ఫలదానేన సీతాఫలతరు స్త్వితి.
రామస్య ఫలదానేన రామాఫల తరు స్త్వితి,
*కథితౌ తౌ తరూ సద్యః పాపముక్తౌనిజం వపుః.
ధృత్వా నత్వా భూమిజాం చ రామచంద్రం చ తౌ తతః,
దివ్యరూపౌ విమానేన జగ్మతు శ్చ సురాలయమ్. 6-7-8½

ఈ సమయముననే రాముని దోసిలిలో నొకఫలము చెట్టునుండి పడెను. సీతకు ఫలమును సమర్పించిన వృక్షమునకే సీతాఫల మనియు, రామునకు ఫలమును సమర్పించిన వృక్షమునకు రామాఫలమనియు ప్రసిద్ధి కలిగెను. ఆ వృక్షములు రెండును వెంటనే *పాపవిముక్తి నొందినవై తమ నిజరూపములు ధరించి సీతారాములకు నమస్కరించి దివ్యరూపధరులై తమకై వచ్చిన విమానముల నధిష్ఠించి స్వర్గమున కేగెను.

---

* పాపముక్తావితి :- నన్వేతౌ తరూ పురా కౌ తాభ్యాం కృతం దుష్కృతం కిమిత్యాశంకా సముదేతి. తత్రేద మవధార్యం. కదాచన గంధర్వనగరే సీతా రామాలయే పురాణ కాలక్షేపః ప్రచలతిస్మ. సర్వేఽపి తత్రత్యా గంధర్వాః ప్రత్యహం పత్ర పుష్ప ఫలాదిహస్తా స్తత్ర గత్వా, దత్వా చ ఫలాదికం భగవతే, కథాం చ పౌరాణికీం శ్రుతవంతో బభూవుః. తత్రద్వావేవ గంధర్వౌ జాయాపతీ న కదాపి గతా వాలయం, గతావపి కదాచన తౌ శూన్యహస్తౌ గత్వా ఫలసమర్పణకృతో గంధర్వాన్ పరిహసంతౌ స్థితౌ. తావే వోత్తరజన్మని భగవత్ఫలానర్పణజా దఘా ద్దండకాటవ్యాం తరుభూతౌ. అధునా సీతారామయోః ఫలసమర్పణేన పాపముక్తౌ నిజలోకం జగ్మతురితి.

* పాపవిముక్తి నొందినవై యను దాని విమర్శనము---ఈ వృక్షములు పూర్వ మెవ్వరై యుండిరి? వారలు చేసిన పాపమేమి? అను నాశంక కలుగును. అందువిషయమై యీ విధము తెలిసికొనదగి యున్నది. ఒకప్పుడు గంధర్వనగరములో సీతారామాలయమున పురాణకాలక్షేపము జరుగుచుండెను. అచ్చటనున్న గంధర్వు లందరును ప్రతిదినము పత్రపుష్ప ఫలాదులతో నచ్చటకు వెళ్ళి యాలయములోని సీతారాములకు సమర్పించి పురాణకాలక్షేపము చేయుచుండిరి. కాని యా నగరమున గంధర్వ దంపతులు మాత్ర మెప్పుడును దేవళమునకు వెళ్ళకకాని, యొకవేళ నొకప్పుడు వెళ్ళినను శూన్యహస్తములతో వెళ్ళి భగవంతునకు ఫలాదులను సమర్పించువారిని గూడ పరిహసించుచుండిరి. ఆ గంధర్వదంపతులే యుత్తరజన్మమున భగవంతునకు ఫలమునైన నర్పింపని దోషముచే దండకారణ్యమున వృక్ష జన్మముల నొందిరి. ఇప్పుడు సీతారాములకు ఫలము నర్పించుటచేఁ బాపవిముక్తులై దివ్యరూపధారులై తమ నిజ గంధర్వ రూపములతో దేవలోకమునకుఁ బోయిరి. (అని తెలిసికొనఁదగును.)

తతో నిర్గత్య రామోఽపి సీతాలక్ష్మణ సంయుతః,
వ్రజ న్నద్రి దద ర్శాద్రి సన్నిభం విహగాధిపమ్. 9½

అచ్చటనుండి బయలుదేరి రామచంద్రమూర్తి సీతాలక్ష్మణ సహితుడై పంచవటికి వెళ్లుచుండ మార్గమధ్యమునఁ బర్వతాకారము గల యొక పక్షిరాజు (జటాయువు) కన్పడెను.

దృష్ట్వా తం గృధ్రరాజం తు మత్వా రామోఽ సురం పునః,
ప్రాహేదం వచనం క్షిప్రం సౌమిత్రి మనుజం తదా,
రాక్షసోఽయం వధాయ త్వం ధనుస్సజ్యం కురు ద్రుతమ్. 10-11

ఆ గృధ్ర రాజమును జూచి రాక్షసు డనుకొని యప్పుడు రామ చంద్రమూర్తి లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! ఇతడు రాక్షసుడై యుండవచ్చును. కాన వీనిని వధించుటకు ధనువు నెక్కు పెట్టుము.

తచ్ఛ్రుత్వా రామవచనం గృధ్రరా డ్భయపీడితః,
రామచంద్ర మువాచైవ మాత్మవృత్తం యథాతథమ్. 12

ఆమాటవిని పక్షిరాజగు జటాయువు భయపడి శ్రీరామునితోఁ దన వృత్తాంతము నున్నది యున్నటుల నిటులఁ జెప్పదొడగెను.

[1]సోఽ స్మద్గోత్ర మహత్తరః ఖగపతి ర్య స్తుష్యతి శ్రీపతేః
దృప్య ద్దానవదాన కర్మణి మహా నానందన స్స్యందనః,
యే నాజౌ సహకృత్వనా సురపతే రాజన్వతీ భూ రభూ
త్తస్య ప్రాణసమ స్సఖా దశరథ స్యాసం సమా శ్శాశ్వతీః. 13

ఓ రామచంద్రా! దైత్యులను సంహరించు కాలముననే మహనీయుడగు గరుత్మంతుఁడు లక్ష్మీపతికి వాహనమై యొప్పుచుండునో, అట్టి గరుత్మంతుఁడు నాకు మూలపురుషుఁడై యుండెను. మఱియు, దేవ దానవ యుద్ధములో నింద్రున కే దశరథుడు సహాయుఁడయ్యెనో ఆ దశరథుడు నాకు ప్రాణస్నేహితుడై యుండెను.

1 వా.రా.

ప్రీతిం తే కరవా ణ్యహం రఘుపతే వధ్యో నచాహం విభో!
2గృధ్రోఽహం న తు రాక్షసోఽహ మభవం త్వద్వంశసంబంధ్యహమ్,
కిం చాహం తు సమీప ఏవ నివస్సంఛ్రీపంచవట్యాః పునః
రక్షిష్యామి చ మైథిలీం త్వయి గతే కుత్రాపి సౌమిత్రిణా. 14

ఓ రామచంద్రా! నేను నీకు సంతోషమును జేయుదును. నేను వధార్హుడను గాను. నేను జటాయు వను పక్షినిగాని రాక్షసుఁడను కాను. ఇదియుంగాక నీ సూర్యవంశ సంబంధికుఁడనై యున్నవాడను. మఱియు; నేను పంచవటికి సమీపములోనుండి సీతను గాపాడుచుందును. నీవు లక్ష్మణునితో నెచ్చటికైన వెళ్లినను వెళ్లు చుండవచ్చును.

రామ! త్వం పితృవాక్యపాలనకృతే సీతానుజాభ్యాం వనం
ప్రాప్తోఽ సీతి మయా శ్రుతం తవ విభో ర్దృష్ట్వా కృతార్థోఽభవమ్,
తిష్ఠా మ్యత్ర రఘూత్తమ! ప్రియకృతే తే సర్వథా సాంజలి
స్తస్మా న్మామవతా ద్భవాం స్తు మనుతాం మాం దాసభూతం తవ. 15

ఓ రామచంద్రా! నీవు పితృవాక్య పాలనమునకై సీతాలక్ష్మణ సమేతుఁడవై యరణ్యమునకు వచ్చినట్లు నేను వినియుంటిని. నీ దర్శనముచేఁ గృతార్థుడనైతిని. నీకు సర్వవిధములఁ బ్రియమును జేయుదలచియే యిచ్చట నీ రాక కెదురుఁజూచుచు సాంజలియై యున్న వాడను. నన్ను నీ దాసునిగాఁదలఁచి రక్షింపుము.

భూమే ర్భార మపోహితుం భువి సతాం రక్షాకృతే శిక్షితుం
దుష్టానాం నిచయం భవంత మనఘ ప్రాప్తావతారం హరిమ్,
జానామ్యేవ రఘూత్తమాహ మపి భో శ్రీరామచంద్ర ప్రభో!
తస్మాన్మా మవతా ద్విభో రఘుపతే! త్వద్దాసభూతం తు మామ్. 16

ఓ రామచంద్రా! మఱియు నీవు భూభార హరణార్థమై దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణములకై యవతరించిన పురాణ పురుషుఁడ వని కూడ నెరుగుదును. ఓ భక్తరక్షకా! దాసుఁడనగు నన్ను రక్షింపుము.

1గ॥ జయజయ జగతీపతే! లోకకర్త! శ్రియఃకాంత! నాథ! త్రిలోకీశరణ్యా! ప్రతాపైకసింధో! జయార్తై కబంధో! కృపాళో! జయాంభోజనేత్రాంబుద

రా॥ 2 కవిః॥ 1 నవ॥ రా॥ సా॥

శ్యామగాత్ర! క్షమాపాల కోటీరకోటి స్ఫురద్దీర నీరాజితాంఘ్రే!జయ క్షాంతితిక్తో! జయోదారబుద్ధే! జయాశేషసిద్ధే! జయావా ప్తవృద్ధే!జయ గ్రీవ యాపాస్తకంబో! త్రయీ మౌళి వేద్య! త్రిలోకీశుభం యో! జయాతుల్యవాత్సల్యసింధో!జయ స్వాస్త్రవాతూలతూలాయమానో చ్ఛలత్తాటకేయ క్రియాయోగి గాధేయయజ్ఞఘ్న నిఘ్నార్భకక్రీడయైవ ప్రణశ్యత్సుబాహో! జయాజానుబాహో! జయ స్వావలోక క్షణ క్షీణశాపోపలీఢావలబ్ధ ప్రమోదర్ధ్యహల్యాసమభ్యర్చితాంఘ్రే! పినాకప్రమర్దిన్! జయ జ్వాల తావత్సమాకృష్ట సీతామనః పుణ్యకీర్తే! జయానంగమూర్తే! జయారణ్యవాసప్రియ! బ్రహ్మవిద్భి స్సమారాధి తాంఘ్రే! విరాధ ప్రమాథిన్! ప్రపన్నార్తిహారిన్! జయబ్రహ్మరుద్రేంద్ర ముఖ్యైశ్చ దేవై రభిష్టూయమాన ప్రభావ! ప్రసాధిన్! జయిన్! జానకీదృ కృకోరైక చంద్రక్షమా మండలేంద్ర ప్రభో! రామచంద్ర! ప్రసీద ప్రసీద ప్రసీద ప్రకృష్ట ప్రశస్తే! నమస్తే నమస్తేనమః.17

గ|| ఓ లోకేశా! లోకరక్షకా! శ్రియఃకాంత! త్రిలోకీశరణ్యా! ప్రతాపనిధీ! ఓ యార్తత్రాణ పరాయణా! ఓ దయాసముద్రా! ఓ పుండరీకాక్షా! ఓ మేఘశ్యామలాంగా! ఓ మహీకాంతా! ఓ యుదారమతీ! నీకు జయము కలుగుగాక; ఓ అశేషసిద్ధీ! ఓ సంప్రాప్తవృద్దీ! రాజాధి రాజుల కిరీటముల యందలి హీరమణులచే నీరాజింపబడిన పాదపద్మములు గల నీకు విజయము చేకురుగాత! ఓ వేదాంత వేద్యా! లోకత్రయ శుభంకరా! ఓ యాశ్రిత వత్సలా! గాలి దూది నెగురఁగొట్టినటుల వాయవ్యాస్త్రముచే మారీచుని శతయోజన దూరము నెగురఁగొట్టిన నీకు జయము గలుగుగాక! మఱియు విశ్వామిత్రుని యాగమునకు విఘాతము చేసిన రాక్షసులఁ జెండాడిన నీకు మంగళము గలుగుగాక! ఓ పాపసంహారకా! నీ కటాక్ష వీక్షణకాలముననే పాపక్షయమై శిలారూపమును విడిచి నిజరూపమును ధరించిన యహల్యచేఁ గొల్వబడిన పాదపద్మములు గలవాడవును, శివధనువు నెక్కు పెట్టి నారిత్రాడుతోఁబాటు సీతా మనస్సునుగూడ నాకర్షించి యామెను జేపట్టి కీర్తి నొందిన వాడవును. నవమన్మథుఁడవు నగు నీకు మేలు గలుగుగాక.

ఓ వనవాసప్రియా! బ్రహ్మవేత్తలచేఁ బూజింపబడిన పాదపద్మములు గలవాడవును; విరాధుని సంహరించినవాడవును; శరణాగత రక్షకుడవు నగు నీకు విజయము కలుగు గాక.

బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులచేఁ గొనియాడఁబడిన ప్రభావము గలవాడవును; ప్రసన్నుడవును; జయశీలుడవును; జానకీదృక్చకోర చంద్రుడవు నగు నో రామచంద్రా! ముమ్మాటికి నీకు నమస్కారము. దాసుఁడనగు నాయందుఁ బ్రసన్నుండ వగుము. ప్రసన్నుండ వగుము.

[2] శ్రుత్వా త త్స్తుతివాక్యజాల మతులం శ్రీ రామచంద్ర ప్రభుః
ప్రీ త్యాలింగ్య చ తం ఖగాధిప మిదం ప్రాహాదరేణాన్వితః,
అస్మ త్తాతసుహృత్త్వమస్య భవత స్సందర్శనాచ్చాప్యహం
సత్యం మత్పితృ దర్శనోద్భవముదం ప్రాప్నోమి గృధ్రాధిప! 18

ఇట్లు జటాయువు స్తుతింపగా రామచంద్ర ప్రభువు విని, సంతోషముతో నా జటాయువును గౌగిలించుకొని యాదరముతో నిటుల బలికెను. ఓ పక్షిరాజమా! మా తండ్రి యగు దశరథునకు స్నేహితుడవైన నిన్నుఁ జూచుటవలన నిజముగ మాతండ్రినిఁ జూచిన సంతోషము గలుగుచున్నది.

గృధ్రేంద్రత్వ మిత స్తునో జనకవత్ క్షేమం సమాలోచయ
న్నస్మ త్స్థానసమీప ఏవ వసతా త్ప్రీతిం ప్రకుర్వం శ్చ నః,
ఇత్యుక్త్వా తమథానుజేన సహితో నిర్గత్య భూజాతయా
ప్రాగా త్పంచవటీం క్రమా ద్ద్రుతగతిర్గోదాతటీ సంస్థితామ్. 19

ఓ గృధ్రరాజమా! ఇంతటినుండి మాతండ్రి వలె నీవు కూడ మాక్షేమమును గోరుచు మా యాశ్రమ సమీపముననే యుండి మాకు సంతసము నొనగూర్చుచుండుము - అని చెప్పి రామచంద్రమూర్తి యచ్చట నుండియు సీతాలక్ష్మణసమేతుఁడై బయలుదేరి క్రమముగ గోదావరీ తీరమునందలి పంచవటీ క్షేత్రమును బ్రవేశించెను.

ఏవం పంచవటీ మేత్య దృష్ట్వా త ద్రామణీయకమ్,
తతోఽనుజ మువా చేదం వచనం రాఘవ స్తదా. 20

ఈ ప్రకారముగ రామచంద్రమూర్తి పంచవటిని బ్రవేశించి యందలి రామణీయకతను జూచి యాశ్చర్య మొంది పిమ్మట లక్ష్మణునితో తను నిటులఁ బలికెను.

---

2 కవిః||

సౌమిత్రే! తటినీతటే విలసతీ ప్రాంచత్పటీరాటవీ,
సేయం పంచవటీ తు వస్తు మిహ నో యోగ్యా దరీదృశ్యతే,
ఏతస్యా రమణీయతా నిజపురీం విస్మారయే న్మాం ధ్రువం
నూనం భూమిజయా త్వయా యది యుతో ఽయోధ్యాం చ నాభ్యర్థయే. 21

ఓ లక్ష్మణా! ఈ గోదావరీ తీరమునం దొప్పుచున్నదియు, మంచి గంధపు వనముచేఁ జుట్టుకోబడినదియు నగు పంచవటీ క్షేత్రము మనకు నివసించుటకు యోగ్యమై కన్పడుచున్నది. ఇందలి రామణీయకము నన్ను సాకేత పురమును గూడ మఱపించు నని తోఁచుచున్నది. నిశ్చయముగ సీతయు, నీవును నాకిచ్చట దగ్గర నుండిన నిచ్చట నాకేమి కొఱత యుండు నని యయోధ్య జ్ఞాపకము వచ్చును? (రాదని భావము).

కుంభోద్భవోక్తాం తు వయం ప్రాప్తాః పంచవటీ మిమామ్,
యత్ర తేఽభిమతో దేశః క్రియతా మాశ్రమ స్త్వయా
ఇత్యుక్త స్తేన సౌమిత్రిః ప్రాహేదం రాఘవం వచః. 22½

తమ్ముడా!మన మగస్త్యునిచేఁజెప్పబడిన పంచవటికిఁ జేరితిమి, నీ కభీమతమైన స్థలమునందు పర్ణశాలను నిర్మింపుము అని రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణునితోఁజెప్పగా నతఁడు శ్రీరామునితో నిటుల(బలికెను.

జ్యాశబ్దేన తు దుష్టసత్త్వ నివహం దూరం నయామి ద్రుతం
శాలా మాశు కరోమి రాఘవదళై ర్బధ్నామి శయ్యాం సుమైః,
వేత్రై రాసన మాశు మౌనివితతే ర్భ్రాతః తరోమ్యద్భుతం
కృత్వా భూమి మిమాం సమాం జలకణై స్సిక్తాం కరిష్యామ్యహమ్. 23½

అన్నా! నీ యానతికే నిరీక్షించుచుంటిని. క్షణములో ధనుష్టంకారము చేతనే దుష్టజంతువులను దూరముగఁ దఱిమి భూమిని సమముగఁ జేసి పర్ణశాలను నిర్మించెదను. నీటిచేఁ దడిపి శుభ్రము చేసెదను. మఱియు మునీశ్వరులు కూర్చుండుట కాసనముల నేర్పరచెదను. మీరు పరుండుటకుఁ బుష్పశయ్యల నేర్పరచెదను.

యావత్క రోమి సంపూర్ణాం పర్ణశాలా మిమా మహమ్,
సదార స్త్వం నదీతీరే శ్రమం త్వపనుద న్వస. 24½

అన్నా! పర్ణశాల పూర్తిచేయు దనుక నీవు సీతతోగూడ మార్గశ్రమాపనోదార్థమైన నదీతీరమున నివసింపుము.

ఇత్యుక్త్వా రాఘవం నీత్వా సీతయా తటినీతటే,
ఉపవేశ్య స తు ప్రాగా త్కర్తుం త త్పర్ణ మందిరమ్. 25½

ఇవ్విధముగఁ జెప్పి సీతారాములను నదీ తీరమునఁ బ్రవేశ పెట్టి పర్ణశాలను నిర్మించుటకై లక్ష్మణు డేగెను.

తత స్సీతా మువాచేదం రాఘవో హర్షయ న్వచః,
దృశ్యతే పురవాసా చ్ఛ వనవాసో ఽధికః ప్రియే. 26½

పిమ్మట సీతను సంతోష పెట్టుటకై శ్రీ రామచంద్రమూర్తి తన ప్రేయసితో నిటులఁ బలికెను. ఓ ప్రేయసీ! మన కీ వనవాసము నగరవాసముకంటెను సుఖకరముగ నున్నదని తలంచెదను

*దే వ్యస్మాక మితః పురా నివసతాం సాకేతపుర్యాం సతా
మావాసో విపినే ముహూర్త మపి నో సోఢుం తు శక్య స్త్వితి,
ఉత్పన్నా మతి రద్య కాననవసత్సౌఖ్యానుభూతేర్మమ
శ్రేయా న్వై వనవాస ఏవ నగరావాసాదితి ప్రత్యయః. 27½

*దేవీ! మన మయోధ్యలో నివసించినప్పుడు వనవాసమును క్షణము కూడ సహింపలేమని తలంచితిమి. వనవాసములోని సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్న నా కిప్పుడు నగరవాసముకంటె వనవాసమే శ్రేయస్కరమని నమ్మకము కలుగుచున్నది.

---

*అథ రాఘవ స్సర్వ రాక్షసవధప్రతిజ్ఞానంతరం తదుత్సాహ మవలంబ్య వర్తమానః పంచవటీం భయానక యాతు ధాననిషేవితా మాకర్ణ్య తన్నివాసం రాక్షసవైర సంఘటనా ద్వారభూతం మన్యమానః సౌమిత్రి సీతాభ్యాం సహ తన్మధ్యగతాయా ఆర్యాయా గోదావర్యాస్తట మాసాద్య పర్ణశాలాయా నిర్మాణార్థం లక్ష్మణం నియుజ్య తత్తరంగశీతల సమీరణ సేవాపనీయమానాధ్వపరిశ్రమ స్సన్ దశవర్షాణి ఋష్యాశ్రమేషు ఋషిపత్నీభి స్సంలాలితాయా నివసంత్యా అస్యాః వనవాసో ప్యేతావంతం కాలం సాకేతనివాసతుల్య ఏ వాభూత్. ఇదానీం ఘోరతరేఽస్మి న్విజ నేఽరణ్యే నివాసో యద్యస్యా అనభిమతస్స్యాత్ తర్హ్యయ ముత్సాహ ఏత ద్వనవాసాభావే నాలబ్ధ వై రావకాశత్వాత్, కుంఠప్రసర ఏవ భవేత్, ఇత్యాలోచ్య ఉత్సాహాంగత్వేన సీతాయా వనవాసాభిరుచి ముత్పాదయన్ అయోధ్యానివాసాత్ వనవాసస్య శ్లాఘ్యత్వం సమర్థయతే, ఇతి వేద్యం.

అవతారిక

*రామచంద్రమూర్తి రాక్షసవధకు ప్రతిజ్ఞజేసిన పిమ్మట నత్యుత్సాహము గలవాడై పంచవటి

వసతాం విపినేఽస్మాకం కథ ముద్యానభూసుఖమ్,
ఇతి చింతా న కా ర్యైవ వన ముద్యానతోఽధికమ్,
వనభూమ్యాత్మ కోద్యాన మయత్నే నైవసిద్ధ్యతి,
నివాసలాభోఽత్ర సదా విశేషోఽత్రైవ తిష్ఠతి,
నగరోద్యాన మస్మాకం యత్నసాధ్యం భవే త్ప్రియే,
కించాత్ర సర్వదా వాసలాభ స్తత్ర తథా నహి,
తత్రాపి పాదపా స్సంతి పుష్పితా స్సంతి తేఽత్ర చ. 28-31

ఓ ప్రేయసీ!వనమునందు నివసించు మనకు ఉద్యానభూముల సుఖమెట్లు కలుగునని తలంపకుము. ఈ వనమే యుద్యాన వనము. ఈ యుద్యానమున మనకు చిరకాలము నివాసలాభము కలుగుచున్నది. ఇదియునుంగాక వనరూపమైన యుద్యానవనము (పూలతోట) ప్రయత్నము లేకుండగనే సిద్ధించుచున్నది. పుష్పించిన వృక్షము లిచ్చట నచ్చటను సమముగానే యుండును. నగరోద్యాన మన్ననో ప్రయత్న సాధ్యమైనది కాన నగరోద్యానముకంటె నీయుద్యానమే శ్రేష్ఠమని నాభావము.

శైలాః క్రీడాద్రయోఽస్మాకం భవంతి ప్రేయసి ధ్రువమ్,
స్నానార్థం సంతి నద్యశ్చ వాయు ర్వాతి సులక్షణః. 32

ప్రేయసీ! క్రీడా పర్వతము లచ్చట నుండును గదా! ఇచ్చట నవియేవని తలంపకుము. ఇచ్చటనున్న పర్వతములే క్రీడా పర్వతములుగ నున్నవి. జలక్రీడలకు క్రీడా సరోవరములు లేవనికూడ సంశయింపకుము. వానికంటె గొప్పవి యగు నదులే యిచ్చట స్నానార్థమై యొప్పుచున్నవి.

భయంకర రాక్షస సేవిత మని విని, యచ్చట నివసించుట రాక్షసవైరమునకు ద్వారముగా నుండునని తలంచి సీతాలక్ష్మణులతో గోదావరీ తీరమునొంది పర్ణశాలా నిర్మాణమునకై సీతాలక్ష్మణులను నియోగించి గోదావరినుండి వచ్చు పిల్లవాయువుల సేవచే మార్గశ్రమను బోగొట్టుకొనుచు మనమునం దిట్లు చింతించెను. పది సంవత్సరముల నుండి ఋష్యాశ్రమములలో ఋషిపత్నులచే లాలింపబడు చుండిన యీ సీతకు వనవాస మయోధ్యా నివాసమువలె నున్నది. ఇప్పుడు ఘోరమైన యీ యరణ్యమునందు నివసించుట యీ సీత కభిమతము కానిచో నాకుకూడ నీ యరణ్యమునందే యునికి సంభవించని హేతువుచే రాక్షసవైరమునకే యవకాశ ముండనందున రాక్షస సంహారమునకై నాదు నుత్సాహమంతయు నిరర్థక మగును- అని చింతించి యుత్సాహాంగముగ సీతకు వనవాసాభిరుచిని బుట్టించుటకై యయోధ్యా నివాసముకంటెను వనవాసమే శ్రేయస్కరమని సమర్థింప బడుచున్నది.

తచ్ఛ్రుత్వా జనకాత్మజా పతివచ స్తుష్ట్వాంతరంగే పునః
సంత్యక్తాఖిలసంశయా రఘుపతిం సప్రశ్రయా ప్రాహ తమ్.
స్థాతుం మే విపినే చతుర్దశసమా ఏవార్య నోదేతి ధీః
కిం తు స్థాతు మిహాభ్యుదేతి చ మతి ర్మే జీవితాంతం విభో! 33

ఇట్లు చెప్పుచున్న భర్తృవాక్యములకు సీత సంతోషించి సర్వసంశయములను విడిచి, సాంజలియై రామునితో నిటులఁ బలికెను. నాథా! పదునాలుగు సంవత్సరములు మాత్రమే యీ వనవాసము చేయవలయు నని బుద్ధి నాకు పుట్టుట లేదు. ఇక నేమన జీవితాంతము నిచ్చట నుండఁగోరిక నాకుఁ కలుగుచున్నది.

సీతారామౌ నదీతీరే భాషయంతౌ పరస్పరమ్,
సంత్యక్తాధ్వశ్రమౌ తత్ర సంస్థితౌ ద్వౌ సుఖేన తౌ. 34

ఇట్లు సీతారాములు సంభాషించుకొనుచుఁ బిల్లవాయువులచేఁ బోగొట్టబడిన మార్గశ్రమ గలవారలై నదీతీరమున సుఖముగ నుండిరి.

సౌమిత్రి శ్చ గతో ద్రుతం వనతలాదానీయ వంశాం స్తథా
శాఖాః పర్ణలతాచయం సమతలే శ్రీపర్ణశాలాం దృఢామ్,
బద్ధ్వా పుష్పబలిం విధాయ నితరాం కృత్వా చ శాంతిం తతః
ఆనేతుం ద్రుత మగ్రజం తు నిరగా ద్గోదాతటే సంస్థితమ్. 35

లక్ష్మణుఁడు నచ్చటనుండి శీఘ్రముగ వనమున కేగి యచ్చటినుండి శమీశాఖలను, వెదురుబొంగులను, లతలను, పర్ణములను దీసికొని వచ్చి పర్ణశాలను దృఢముగ నిర్మించి పుష్పబలి నిచ్చి వాస్తుశాంతి చేసి గోదావరీ తీరమునందున్న సీతారాములను దీసికొనివచ్చుటకు బయలు దేరెను.

సౌమిత్రి స్తు వినిర్గతోఽగ్రజకృతే గోదాతటం త్వాగతః,
సౌవర్ణాభరణై ర్దుకూలవసనై శ్ఛత్రై స్తథా చామరైః,
భృత్యాద్యై ర్నృపలక్షణై శ్చ రహితం భార్యాద్వితీయం స్థితం
దృష్ట్వా చీరజటాధృతం రఘువరం శోకాకులః ప్రాహ తమ్. 36

లక్ష్మణుఁ డిట్లు బయలుదేరి గోదావరీతీరమున కేగి యచ్చట సీతా ద్వితీయుఁడై యున్నట్టియు, సువర్ణాభరణములు, దుకూలములు, ఛత్రచామరములు, భృత్యపరివారము మొదలగు రాజలక్షణ రహితుఁడై

యున్నట్టియు, జటావల్కలధారియు నగు రాముని జూచి శోకాకుల మనస్కుఁడై శ్రీరామునితో నిటులఁ బలికెను.

భ్రాత స్తే పరిదృశ్యమాన మధునాఽ వస్థాంతరం యత్త్వితం
స్వప్నే వా న నిరూపితం రఘుపతే కేనాపి పూర్వం తు తత్,
నోల్లంఘ్యం తదిదం హి తే విధివశా త్ప్రాప్తం త్వవస్థాంతరం
యుక్తాయు క్తవివేక ఏవ తు విధే ర్నాస్తీతి విజ్ఞాయతే. 37

అన్నా! ఇప్పుడు కన్పడుచున్న నీ యవస్థాంతరము (నీ స్థితి) స్వప్న మునందుగూడ నెన్నఁడు నెవ్వఁడుకూడ నిటుల జరుగునని తలంచి యుండలేదు గదా! దైవవశముచేఁ బ్రాప్తమైన యీ యవస్థ యుల్లంఘించుటకు శక్యము కాదుగదా!

భ్రాంతోఽభవ మహం భ్రాత ర్న చైత ద్విధినా కృతమ్,
అవస్థాంతర మేతత్తే కై కేయ్యా స్సముపాగతమ్. 38

అన్నా! నేనే భ్రాంతి పడుచుంటిని. నీకుఁ గలిగిన యీ యవస్థ విధి వలన సంప్రాప్త మైనది కాదు ఇక నేమన, కైక మూలముగ వచ్చినది.

ఇత్యుక్త్వా రాఘవం భూయ శ్శోకాకులమనా స్తదా,
సంబోధ్యా కైకేయీ మేవం సౌమిత్రి స్తాం నినింద సః. 39

ఇట్లు లక్ష్మణుఁడు రామునితోఁ జెప్పి విచారపడుచు కైకను సంబోధించి యిటుల నిందింపసాగెను.

*కై కేయ్యంబ పురా త్వయా కృత మభూద్యత్కర్మసర్వంకషం
తస్మాత్కర్మణ ఏవ వల్కలజటాధారీ స్థితో మేఽగ్రజః,
సీతా కష్టదశా మవాప తనయస్తేఽ ప్యాప కార్శ్యం మహత్
త్వం చాసీ ర్విధవా శుచం పురజనాః ప్రాపు శ్చ తే కర్మధిక్. 40

*ఓ కైకమ్మా! నీవు చేసిన యేకర్మ యుండెనో యది సర్వంకషమై నదికదా! నీ దుష్కర్మవలననే గదా మాయన్న జటావల్కలధారి యయ్యెను. సీత కష్టముల పాలయినది నీ కర్మవలననే గదా! నీవెవని కొరకు రాజ్యమును సంపాదింపఁ గోరితివో యతఁడు (భరతుడు) కృశించెను గదా! పౌరులును

దుఃఖములపాలయిరి. నీవా-భర్తృహీనురాలవైతివి. తుదకు నీ కర్మ (నీపని) సర్వనాశకమయ్యెఁ గదా! ఎంత కష్టము.

త్వత్పుత్త్రాయ తు రాజ్యకాంక్షణ మిదం యుక్తం భవేత్కైకయీ
రామప్రవ్రజనం త్వయా త్వవనిజాప్రవ్రాజనం యత్కృతమ్,
విద్వేషం తవ రాఘవే జనకజాదేవ్యాం చ త త్సూచయేత్
నో దూయేఽగ్రజస్థితిం ప్రతి పరం దూయే మహీజాస్థితిమ్, 41

ఓ కైకయి! నీ కుమారునకు రాజ్యమును గోరుట యొక పక్షమున యుక్తము కావచ్చును, కాని సీతారాముల నరణ్యమునకుఁ బంపుట యనునది నీకు వారల యందలి ద్వేషభావమును సూచించు చున్నది. రాముని దుఃస్థితిని గూర్చికూడ నేను విచారపడను కాని సీతయొక్క కష్టమును జూచి పరితాప పడుచుంటిని.

ఇత్యేవం వదత స్తస్య ముఖరాగం నిరీక్ష్య సః,
ప్రహస్య రాఘవః ప్రాహ సౌమిత్రిం సాంత్వయ న్వచః. 42

ఈ ప్రకారము కోపావేశముతోఁ బలుకుచున్న లక్ష్మణుని ముఖవైఖరి రామచంద్రమూర్తి చూచి నవ్వుచు లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను.

నాద్యాపి శాంత స్సంరంభ స్సౌమిత్రే! తవ మాతరి,
*వ్యాజేన కారయామాస కై కేయీ హిత మేన నః. 43

---

*వ్యా-యత్కర్మేతి-తన్మే వరద్వితయ మాశ్రుత పూర్వమేవ యాచే బిభర్తు భరత స్తవ రాజ్యలక్ష్మీం, వర్షాణి తిష్ఠతు చతుర్దశదండ కాయాం సౌమిత్రి మైథిలసుతా సహితశ్చ రామః|| ఇత్యేవం రూపేణ వచనేన మంథరాముఖే నాభిషేకనిరోధాదికం కర్మేతి వేద్యం.

*నీవు చేసిన యేకర్మ యుండెనో అను దాని వివరణము.

"నాథా! నీవు నాకిచ్చెదనని పూర్వము ప్రతిజ్ఞ చేసిన రెండు వరములలో నొక వరముచే భరతునకు రాజ్యమును, రెండవ వరముచే సీతాలక్ష్మణ సమేతముగ రాముని కరణ్యావాసమును గలుగ జేయుము. అను వచనములచే 'మంథరాముఖమున నభిషేక నిరోధరూపమగు నేకర్మ కలదో యాకర్మయని తెలియదగును.

*వ్యాజేనేతి----అమీ యౌవనమదాంధాః స్వయమాత్మహితం న బుధ్యంతే, బోధితా అపి విషయభోగేచ్ఛయా న కుర్వం త్యేవ, అతో యేన కేనాపి ప్రకారేణ అమీ హితే ప్రవర్తయితవ్య ఇతి మత్వా భరతాధిపత్య లాభాత్మకం వ్యాజమాశ్రిత్యైవం కృతం-అనేన వాత్సల్యాతిశ యోఽవ్యజ్యత ఇతి.

ఓ లక్ష్మణా! తల్లియగు కైక విషయమై నీకిప్పటికిని కోపము శాంతింపలేదా? కైక* వనవాసమను మిషచే మనకు హితమే చేసెను.

*ఆరభ్యాది నృపా త్సమస్తపృథివీ పాలైశ్చ గమ్యం వనం
కైకేయ్యాఽవని భారదూరకలనౌత్సుక్యేన నీతా వయమ్.
తత్స్వై రం పథి తీర్థసేవన మభూ త్సేవా మునీనాం చ న
స్తన్మాలై ద్దురితక్షయోఽభవదతోఽవిద్యానివృత్తిస్త్వభూత్. 44

*ఇక్ష్వాకు మహారాజు మొదలు నేటిదనుక యుండెడి రాజు లందరిచే సేవితమైన వనమును గూర్చి మనలను కైక పంపివేయుట రాజ్యభార మెట్లయినను మనకుఁ దొలగింపఁజేయుఁ గుతూహలముతోఁ జేసెను. కాని వేఱు కాదు. ఇదియునుం గాక, కైక మనకు వనవాసమును గల్పించుటవలన ననేక లాభములు మధ్యమార్గమునఁ గలిగెను. (అని యేవన) తీర్థసేవయు, మహర్షి జనసేవయు, నందువలనఁ బాపక్షయము, అందుచే నవిద్యానివృత్తియు గలిగెను.

---

* వనవాసమను మిషచేనను దాని వివరణము-కైక మనలను వనమునకుఁబంపిన యభిప్రాయ మేమనగా, యౌవన మందాధులగు వీరలు స్వయముగ తమహితమును గుర్తింపలేరనియు, నొకపక్షమున బోధించినను భోగేచ్ఛచే, దానిని నాచరింపరనియు, గాన నెవ్విధమున నైనను వీరలను మంచిమారమునఁ బ్రవేశపెటవలెననియు, కైక తలఁచి భరతునకు యౌవరాజ్యమును గోరుట యనుమిషచే మహర్షి జనసేవితమగు నీ యరణ్యమునకు మనకు హితమును గలుగజేయ నుద్దేశ్యముతో కైక మనలను నడవికిఁ బంపెను. ఇందు మూలమున నామె వాత్సల్యాతిశయము వ్యజ్యమాన మగుచున్నది.

*అనేన వనవాసోఽపి కులధర్మ ఇతి సూచితం సత్సేవా సదుపదేశబలాల్లబ్దే నాత్మజ్ఞానేన అవిద్యానిరాసో దర్శితః యథోక్తం-"భిద్యతే హృదయగ్రంది శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మి న్దృష్టే పరాపరే ఇతి-వస్తుత స్త్వస్యాపి వచనస్య సర్వరాక్షసవధోత్సాహం గత్వ మేవ వ్యజ్యతే-తదాహ-యోఽయం సర్వరాక్షసవధాత్మకోఽర్థః ప్రతిజ్ఞాతః, తత్రైకో లక్ష్మణ ఏవ సహాయత్వేన నిరూపితః. తత్రయదిసోఽపిరాజ్యాభిలాషా ద్వనవాసం రాక్షస వైరసంఘటనా హేతు భూతం నాభినంధేత్, తతోభిన్నమతి త్వేన తస్యసాహాయ్యక మస్థిర మాపద్యేతేతి మత్వా, వనవాసస్య శ్రేయ స్త్వరత్వం సమర్థిత మితి వేద్యమ్.

*ఇక్ష్వాకువు మొదలుకొని యని చెప్పుటచే వనవాసము కులధర్మమని సూచితమగు చున్నది. మునిసేవా తదుపదేశములచే నాత్మజ్ఞానము గలుగుననియు, నందుచే నవిద్యానివృత్తి యనియు తెలియదగినది. అవ్విధముగనే యుపనిషత్తునందుఁ జెప్పబడినది. ఆత్మదర్శనము వలన హృదయగ్రంది బిన్న మగుననియు, సర్వసంశయములు విచ్ఛిన్నము లగుననియు, కర్మక్షయ మగుననియు, జెప్పబడినది. వాస్తవికము విచారించిన పై వాక్యము గూడ సర్వ రాక్షసవధ కుత్సాహంగముగ నున్నట్లు వ్యంగ్య మగుచున్నది. (ఎటనగా) రామచంద్రమూర్తి లోగడ సర్వరాక్షసవధ రూప మగు ప్రతిజ్ఞ చేసి యుండెను. ఆవిషయమున లక్ష్మణుఁడును రాజ్యాభిలాషచే రాక్షసవైర సంఘటనకు ద్వారమైన వనవాసము నభినందింపక పోయినచో భిన్నాభిప్రాయము గలవాఁడనదగును కాన నతని సాహాయ్య మస్థిర మగునని తలచి వనవాసమే శ్రేయస్కరమని రామచంద్రమూర్తిచే సమర్థింపబడుచున్నదని తెలియదగును.

ఏవం నో ముక్తి మార్గస్య హేతుభూతాం తు మాతరమ్
సౌమిత్రే! త్వం వృథా క్రోధా త్క్రై కైయీం కిం వినిందసి. 45

ఇవ్విధముగ ముక్తి మార్గమునకు మనకు హేతువగు కైకను వ్యర్థముగఁ గోపావేశమున నెందులకు దూషించెదవు.

మాతా ఽఽరాధిన్యపి వందనీయా, మాత్రా భవంతం ప్రతి నాపరాద్ధమ్,
సంరంభ ఏవానుచితో హి తస్యాం తత్రాప్యముక్తా హ్యనువృత్తి రస్య. 46

తమ్ముడా! తల్లి యపరాధము చేసిననుగూడఁ బూజనీయురా లేయని శ్రుతమగుచుండ, నీవిషయములో నామె యెట్టితప్పు చేయకపోయినను నీ విటుల సంరంభముతో (అటోపముతో) మాట్లాడుటయే దోషము. అందున నావృత్తి (పదే పదే) బొత్తిగఁ గూడదని చెప్పునదేమి?

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య లక్షణః ప్రాహ రాఘవమ్
న హి సం త్యగుణా ఏవ గుణినా మితి యద్వచః,
తదద్య సత్యం భవతి దృశ్యతే నాత్ర సంశయః
తవాత్యంతాపకారిణ్యా ముపకార మతి స్త్వహో. 47-48

ఆ రాముని వచనములను విని లక్ష్మణుఁడు రామచంద్రునితో నిటులఁ బలికెను. అన్నా! నీ విషయమై యత్యంతాపకారము చేసిన కైక విషయమై, యామె యుపకారమే చేసినదని నీవు సమర్థించుట చూడ, గుణవంతులుగ నుండువారికి గుణ హీనుడే కన్పడఁడను వచనము నీయందు సార్థకమైనదని తలచెదను.

కైకేయ్యా మతదర్హేణ మాతృభావం తు కర్మణా,
ప్రతిక్షిప న్నామ మేవం సౌమిత్రిః ప్రావద త్పునః. 49

అన్నా! ఆమె చేసిన పనులనుబట్టి యామె విషయమై మాతృశబ్దము నుపయోగించుటకూడ ననర్హ మనియే నేను భావించెదను. ఏలననఁ జెప్పెదను వినుము.

*ప్రారబ్ధస్య తవాభిషేక మహసో మధ్యే విఘాతం పునః
కృత్వాలోక మిమం విచారజలధౌ మగ్నం విధాయాపి చ,
కించ త్వాం సహ సీతయా వనభువం సంప్రేష్య నిస్సంశయం
భర్తృఘ్నీం చ కథం ను కేకయసుతాం త్వం మన్యసే మాతరమ్. 50

*ప్రారంభింపబడిన నీ పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకు మధ్యలో విఘాతము చేసి లోకము నంతను విచారసముద్రములో ముంచుటయే కాక సీతతో గూడ నిన్నడవికిఁ బంపి నిస్సంశయముగ భర్త మరణమునకుఁగూడ కారణమయిన కైకను నీవింకను మాతనుగా (తల్లినిగా)దలచుచుంటివా?

సౌమిత్రే ర్వచనం శ్రుత్వా సద్యః కర్ణౌ పిధాయ సః,
రాఘవః ప్రాహ సౌమిత్రిం శాంతం పాప మితి బ్రువన్. 51

ఇట్లు చెప్పుచున్న లక్ష్మణుని మాటలు విని రామచంద్రమూర్తి చెవులు మూసికొని యుట్టి వినగూడని మాటలు వినుటవలన గలిగిన దోషముపశమించుగాక యని లక్ష్మణునితో నిటుల బలికెను.

పాప మూలే శుచో హేతౌ నింద్యే రాజ్యేఽభిలాషతః,
అహో భవా న్పూజనీయాం మాతరం చ వినిందసి. 52

పాప మూలకమును, దుఃఖహేతువు నగు రాజ్యమునందలి యభిలాషచేఁ బూజనీయురాలైన తల్లిని నీవిటుల నిందించుట తగదు.

---

* ప్రారబ్ధస్యేతి-ప్రారబ్ధస్య గురుణా వసిష్ఠేన ప్రారబ్ధస్యేత్యర్థః, అనేన సర్వలోకవంద్యేన వసిష్ఠేన క్రియమాణస్య కర్మణో నిరోధా న్మహ దతిక్రమ నిబంధనో దోషః నిరూపితః. యథోక్తం "హంతి శ్రేయాంసి సర్వాణి పుంసో మహ దితిక్రమ" ఇతి.

* ప్రారంభింపఁబడిన యనుదాని వివరణము :- ప్రారంభింపబడిన దనగా గురువగు వసిష్ఠునిచే ప్రారంభింపబడినదని తెలియవలయును. ఇట్లు చెప్పుటచే సకలలోక వంద్యుడగు గురువగు వసిష్ఠునిచే సంకల్పింపబడిన పట్టాభిషేక రూపమగు కర్మను నిరోధించుటవలన మహ దతిక్రమ రూపమగు దోషము గూడ కైక కు సంభవించెనని సూచిత మగుచున్నది. "మహాత్ముల నతిక్రమించుట సర్వశ్రేయస్సులకు విఘాతము చేయు"నని చెప్పబడినది.

**పరితోషవిహీనానాం జనానాం సతతం మనః,
అలబ్ధస్య భవే ల్లబ్ధై గుర్వధిక్షేప తత్పరమ్. 53

**లక్ష్మణా! అసంతుష్టులైన వారి మనస్సు ఎల్లప్పుడు ప్రాప్తింపనిదాని ప్రాప్తికై పూజనీయుల నవమానించుటయం దాసక్తమై యుండు ననుట నిక్కవము.

యద్రాజ్యే త్వభిలాషేణ వదస్యేవం నిరంకుశః,
తద్రాజ్యే బహవో దోషా స్సంతి తా న్వచ్మ్యహం శ్రుణు. 54

ఓ లక్ష్మణా! నీవు రాజ్యాభిలాషచే నిట్లు నిరంకుశముగ మాట్లాడుచుంటివి కాని, రాజ్యమునందున్న దోషములను గ్రహింపవైతివి, చెప్పెదను వినుము.

ఏకేన భుజ్యమానాపి మహీ వీక్ష్య గుణాధికమ్
అపరం స్వైరిణీ వాన్య మవ్యవస్థానుయాతి హి,
ఏతాదృశీ మహీ రాజ్ఞః కళత్ర మితి గద్యతే. 55½

ఒకనిచే ననుభవింపఁ బడుచున్న భూదేవి యతనికంటె గుణాధికుఁడు కన్పడిన వానిని వ్యభిచారిణివలె ననుసరించును. ఇట్టి యవ్యవస్థత గల భూమి రాజునకు కళత్రమయి యున్నది. రాజునకు కళత్రమా యిట్టిది?

విమృశ్యమానే బంధుత్వే రాజ్ఞ స్త్వస్త్రాణి బంధవః,
యతో ఒస్య మిత్రభృత్యేషు నాస్తి విస్రంభణీయతా. 56½

ఇక రాజునకు బంధుత్వవిషయ మాలోచించుదము. రాజునకు శస్త్రాస్త్రములే బంధువులు. మిత్రుల యందును భృత్యుల యందుగూడ విశ్వాస ముండదు.

** అనేన సంతోషగుణః సర్వోత్కృష్టత్వేన సూచితః తథాహి---అకించనో ఒపి సంతుష్ట శ్శేతే సర్వాంగవిజ్వరః, అసంతుష్టో సకృత్క్లేశా న్నాప్నోత్యపి సురేశ్వరః ఇతి.

** ఇందుచే సంతోష గుణము సర్వోత్కృష్టమని సూచిత మగుచున్నది. (ఎట్లన) "దరిద్రుడయ్యు సంతోషముతో నుండిన నెట్టి మనస్తాపములు లేక సుఖముగ నుండును. ఇంద్రుఁనంతవాడైను అసంతుష్టుఁ డైనచో మాటిమాటికి క్లేశములను బొందు"నని చెప్పబడినది

**రాజ్ఞో లబ్ధాధిపత్యస్య తనయా ఏవ శత్రవః
సుతాశ్చ పితరం హంతుం రాజ్యప్రాప్త్యై యదుద్యతాః,
రాజా ఽపి భ్రాతృపుత్రాదీన్ హంతు మిచ్ఛే చ్ఛ్రియై పునః. 57-58

**రాజునకు పుత్రసౌఖ్యము విచారించెద మన్నను రాజునకు కుమారులే శత్రువులు. కుమారులు రాజ్యకాంక్షచే తండ్రిని జంపుటకు గూడ వెనుదీయరు. రాజు రాజ్యమునకై సోదరులను పుత్త్రులను గూడ జంపుటకు వెనుదీయడు.

*కిం చాన్యదురితాదస్య నరకే పతనం భవేత్,
శ్వేతచ్ఛత్రా చ్చామరా చ్చ ఫల మన్య న్న దృశ్యతే. 59

*లక్ష్మణా! ఇదియునుం గాక యితరుల పాపము రాజులకు సంభవించును గాన రాజునకు నరకపతనము సంభవించును. ఛత్రచామరములు రెండు తప్ప రాజ్యపాలనములో వేఱు ఫలము కన్పడదు.

**రాజేతి, యథోక్తం--- "క్షత్రి యాణా మయం ధర్మః ప్రజాపతివినిర్మితః, భ్రాతాపి భ్రాతరం హన్యా ద్యేన ఘోరతమం తమః" ఇతి.

**ఇవ్విధముగ ధర్మశాస్త్రమునందు జెప్పబడినది. ఘోర తమస్సును బొందింప జేయు భ్రాతృహత్య కూడ సోదరులు రాజ్యకాంక్షచే జేయుదురు. ఇది క్షత్రియ ధర్మమని ప్రజాపతిచే నిర్మింపబడినది." అని.

*వ్యా-నరకేపతన మితి-అస్యాయ మాశయః వర్ణాశ్రమానురూప్యేణ యథావిధి ధర్మప్రవర్తనస్య పాపీయసాం దండ్యానాం యథార్హం దండన స్యానీషత్కరత్వా త్తద్గతా దోషాః రాజానం ప్రాప్నువంతీ త్యన్యపాపా దస్య నరకే పతన మితివేద్యం. శ్వేతచ్ఛత్రా దిత్యస్యాయ మాశయః. క్షత్రియ స్యాధిపత్యఫలం కిమితి విమర్శే క్రియామాణే శ్వేతచ్ఛత్రచామరద్వయా దన్య దసాధారణం ఫలం నాస్తి. శ్వేతచ్ఛత్ర చామరద్వయాత్మకఫల స్యాధిపత్యేన వినాపి సులభత్వేన న తదర్థ మాధిపత్యం ప్రార్థనీయం. శ్వేతచ్ఛత్రాదే ర్నానన్యసాధ్యసుఖహేతుత్వమస్తి. ఉపాయాంతరేణాపి ఆతపనిరాసాదిఫలస్య సాధయితుం శక్యత్వా దితి భావః.

* నరకపతనమను దాని వివరణము.

వర్ణాశ్రమములకు దగునట్లు యథావిధిగ ధర్మముగ బ్రవర్తించుట కాని, పాపులను దగునటుల దండించుట కాని రాజునకుఁగష్టసాధ్యములు గాన, సక్రమముగ పైవానిని జరుపక పోవుటవలన సంభవించు దోషములు రాజును బొందగలవు. కాన నితరుల పాపముచే నరకపతనము రాజునకుఁగల్గునని చెప్పబడినది. ఛత్రచామరముల కంటె వేరుగ ఫలము లేదను దాని భావ మేమనగా-క్షత్రియున కాధిపత్యఫల మేమని విచారించినచో గన్పడదు. ఛత్రచామరము లాధిపత్యము లేకున్నను సులభముగ లభ్యమగును కాన, వాని నిమిత్తము ఆధిపత్యము కోరదగినది కాదు. ఛత్రచామరాదులు అనన్య సాధ్యసుఖహేతువులు కానేరవు. ఇతరోపాయములచేతను అతపనివారణరూప ఫలము సాధింప శక్య మగునని భావము.

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ సౌమిత్రి ర్వచనం రాఘవం త్విదమ్,
న కేవల మహం త్వేక స్సర్వే నిందంతి కైకయీమ్. 60

లక్ష్మణుఁ డావచనములను విని రామునితో నిటులఁ బలికెను. కేవలము నే నొక్కడనే కైకను నిందించుటలేదు. ఇఁక నేమన లోకమంతయు నిందించుచున్నది.

రాజ్యాభిలాషా దభిషేకవిఘ్న
కృతే ర్న మే క్రుత్సముపాగ తాభూత్,
అస్మత్కులీనా చరితస్య ధర్మ
స్యాతిక్రమా న్మే సముపాగతా క్రుత్. 61

రాజ్యాభిలాషచేఁ బట్టాభిషేకమునకు విఘ్న మాచరించినందున కైకమీదను నాకుఁ గోపము వచ్చుట లేదు. మన వంశీకులచే ననుష్ఠింపబడుచు నేటివరకు జరుగుచున్న సనాతనధర్మమును (పెద్దవాడుండగాఁ జిన్నవాడు రాజ్యమునుఁ బాలింపకపోవుట యను ధర్మమును) కైక యతిక్రమించినందున నామె విషయమై నాకు కోపము వచ్చెననియెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం రామ స్సౌమిత్రి మిద మాహ సః,
యద్యేవం తర్హి సౌమిత్రే తవోపాలంభగోచరః,
ప్రథమం త్వహ మేవేతి వాచ్యం తత్కారణం శృణు. 62

ఆ మాటలు విని రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను తమ్ముడా! నీవు చెప్పినదే నిజమైనచో నేనుగూడ నట్టిధర్మము నతిక్రమించినవాఁడనే కాన నీ నిందకు నేనుగూడ పాత్రుఁడను కావలసినవాడనే. కారణము చెప్పెదను వినుము.

రాజ్యస్య భరణే శక్తే జనానా మనురంజకే,
రాజ్ఞి స్థితేఽభిషేకాయ సిద్ధోఽహం య దపత్రపః,
సౌమిత్రే రక్షితుం భూమి మశక్తః కిము నః పితా
రరక్ష విక్రమో యస్య దైత్యా నున్మూల్య దేవతాః. 63-64½

రాజ్యమును భరించుటకు సమర్థుఁడై యుండినవాఁడును, ప్రజారంజకుఁడు నగు మన తండ్రియగు దశరథుఁడుండగ పట్టాభిషేకము చేసికొనుటకు సిద్ధపడితినిగదా!ఎవడు తన పరాక్రమముచే రాక్షసులను జయించి దేవతలనుగూడ రక్షించెనో అట్టి మనతండ్రి భూమిని బరిపాలించలేనివాఁడా?

రాఘవస్య వచ శ్రుత్వా సౌమిత్రిః ప్రాహ తం ప్రతి,
యద్యేవ మపరాద్ధోఽహం ప్రసీదతు భవాన్మయి.
కథాప్రసంగా న్మర్యాదా మతిక్రమ్య త్వభాషయమ్
నిర్మితా పర్ణశాలాఽభూత్ శాంతి శ్చాపి కృతా మయా
సీతయా నిర్గత స్తూర్ణం ప్రవేశం కురుతా ద్భవాన్. 65-66-67

ఆ రాముని వచనములను విని లక్ష్మణుఁడు రామునితో నిటులఁ బలికెను. అన్నా! ఇట్లయినచో నేనే తప్పుగ మాట్లాడితిని. తెలియక మాట్లాడిన నా మాటలను క్షమించి నన్ననుగ్రహింపుము. మాటల ధోరణిని నేను హద్దు నతిక్రమించి మాట్లాడితిని. క్షమింపుము. ప్రకృతము ననుసరించుదము. పర్ణశాల పూర్తిఅయినది. వాస్తుశాంతి గూడ చేసితిని. సీతతోఁగూడ వచ్చి గృహప్రవేశమును జేయుము.

ఇత్యుక్త స్సీతయా సార్థం లక్ష్మణేన చ నిర్గతః,
రాఘవః పర్ణశాలాయాం ప్రవివేశ ద్రుతం గతః. 68

ఇట్లు లక్ష్మణుఁడు చెప్పుట తోడనే రామచంద్రమూర్తియును సీతా లక్ష్మణ సమేతుఁడై శీఘ్రముగ పర్ణశాలలోఁ బ్రవేశించెను.

తతో రామోఽభితో వీక్ష్య లక్ష్మణేన వినిర్మితామ్,
*పర్ణశాలాం తు ముదితః ప్రాహేదం జానకీం వచః. 69

అనంతరము రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణునిచే నిర్మింపబడిన *పర్ణశాలనంతటను బరిశీలించి చూచి సంతుష్టుఁడై సీతతో నిటులఁబలికెను.

---

*పర్ణశాలావిషయే కించిదత్ర విచార్యతే. తద్విషయే ద్వాపర స్తుచిరా దనేకా న్బాధతే. భద్రాచలనికటస్థితా పర్ణశా లేతి కేచన. నాసికానికటస్థి తేత్యపరే సంవదంతే. ద్వయోరనయోః కా నామ సత్యభూ తేత్యత్ర రామాయణ వచనై రస్తత్తత్స్థలశోధనై శ్చ నిర్ధారణం కరణీయ మస్తి. పర్ణశాలా గోదావరీతీరవర్తినీ త్యత్ర నిర్వివాద ఏవాయం విషయః. వాల్మీకివచనపరిశీలనే పర్ణశాలానికటే సీతాద్రి, రథాద్రి పద్మసరాంసి స్నాతవ్యానీతి సంధృశ్యతే. తేషాం త్రయాణాం భద్రగిరినికటస్థితపర్ణశాలాంతిక ఏ వాధునాపి పరిదృశ్యమానత్వాదియ మేవ పర్ణశాలేతి వక్తుం శక్యతే తథాహి (1) భద్రాచల నికటస్థిత పర్ణశాలాయా నికటే రథాద్రిః (రథగుట్ట) ఇతి వ్యవహ్రియమాణః కశ్చిదచలో వర్తతే, సేవాయం దశాస్యరథనిక్షేపణాద్రి రితి తత్రత్యై రధునాపి కంఠరవేణోచ్యతే (2) తత్రైవ సీతాద్రిః (సీతగుట్ట) ఇతి వ్యవహ్రియమాణః కశ్చనాన్యోఽద్రి

రప్యస్తి యస్మిన్నరస్య యద్ధార్థ మాగమనసమయే సీతాలక్ష్మణౌ స్థితౌ. అత ఏవ తస్య సీతాద్రి (సీతగుట్ట) రితి కథన మపి సంగచ్ఛతే. (3) వాల్మీకి వచనపరిశీలనే పర్ణశాలా నికటే కస్యచి త్పద్మసరసో౽పి స్థాతవ్యత్వేన సందృశ్యమానత్వా దిదానీ మప్యేత త్పర్ణశాలానికటే మహాం స్తటాకః కశ్చ నాస్తీతి తన్ని కటస్థై రిదానీమపి కథ్యతే-తదే వేద మితి వక్తుం న శక్యతే.

అపిచాత్ర సీతాస్నానకుండ స్యోష్ణ కుండ మిత్యద్యాపి వ్యవహృతి రస్తి--కించ, అస్యాః పర్ణశాలాయా భద్రాచలం ప్రత్యాగమనే మధ్యేమార్గం దొమ్మగూడె మితి కశ్చన గ్రామో౽ద్య సందృశ్యతే. రాక్షసైర్యత్ర రామస్య కలహః, దొమ్మిత్యాంధ్రభాషాయాం వ్యవహ్రియమాణః సంబభూవ, తస్యైవ ప్రదేశస్య దొమ్మిగూడెమితి దొమ్మ గూడె మితిచ వ్యవహృతి రద్యాపి ప్రచలతీతి తత్రత్యైః కంఠరవేణోచ్యతే. కేచన దొమ్మగూడె మిత్య స్యార్థాంతర మేవం వర్ణయంతిస్మ. అస్య జటాయో రగ్ని సంస్కరణ ప్రదేశత్వేన తత్సంస్కారకాలీన ధూమ ప్రసార దేశత్వా ద్ధూమగూడె మిత్యభూదితి క్రమాద్దొమ్మ గూడె మిత్యధునా వ్యవహ్రియత ఇతి ద్విధాపి తన్నామ సార్థకాఖ్య మేవ భవతీ త్యతో ప్యేషైవ పర్ణశాలా వాల్మీకివర్ణితేత్యపి కథయితుం శక్యతే. ఉపరితనచిహ్నానాం నాసికానికటే త్వపరిదృశ్యమానత్వేన నాసికా పంచవటీతి కథనం న సంగచ్ఛత ఇతి.

అన్య దపి మహ త్కారణం పశ్యామః. యేన నాసికా పంచవటీతి కథన మవిచార పేశలం భవేత్. తథాహి చిత్రకూటా ద్వినిర్గత్య నాసికాం ప్రతి గమనే మార్గమధ్యే నర్మదాతపతీ నద్యౌ తర్తవ్యే దృశ్యేతే. కృతం తయో స్తరణ మేభి స్త్రిభి రితి న కుత్రాపి వర్ణితం భగవతా వాల్మీకినా చ. తతో౽పి నాసికా పంచపటీ నేతి, భద్రగిరినికటస్థ తైవేతి నిర్ధార్యత ఇత్యలం విస్తరేణ.

* పర్ణశాల విషయమై కొంచె మిచ్చట విచారింప బడుచున్నది. ఈ విషయమైన సందేహము బహు జనులను చిర కాలమునుండి బాధించుచున్నది. పర్ణశాల యనునది భద్రాచల సమీపమున నున్న పర్ణశాలయే యని కొందరును, నాసిక యొద్ద నున్నది యని మఱి కొందరును వాదించెదరు. ఈ రెండింటిలో నేది సత్యమను విషయము రామాయణ వచన విషయములవలనను స్థలశోధనముల వలనను నిర్ధారణము చేయవలసియున్నది.

వాల్మీకి వచనములను పరిశీలించినచోఁబర్ణశాల దగ్గర సీతగుట్ట, రథముగుట్ట, పద్మసరస్సు, అను నీ మూడు నుండవలసి యున్నట్లు స్పష్టమగును.

పై మూడును భద్రాచల సమీపమందున్న పర్ణశాలకు సమీపమున నున్నట్లు నిప్పటికిని గన్పడుచుండుటవలనే నిచ్చటి పర్ణశాలయే రామాయణమునందు వర్ణితమైన పర్ణశాలయని చెప్పఁదగియున్నది. భద్రాచల సమీపమందలి పర్ణశాలయొక్క సమీపమున నేటికిని రథగుట్టయని వ్యవహరింపబడు నొకపర్వతము కలదు. రథగుట్ట యనగా రావణునిచే తన రథ మేగుట్టయం దుంచబడెనో యాగుట్టకే రథగుట్టయని పేరు కలిగినట్లు అచ్చటివారలు చెప్పుదురు. అచ్చటనే

పశ్య ప్రేయసి సర్వతో ముఖ మిదం సౌమిత్రినైపుణ్యకం
జ్యాశబ్దేన తత స్త్వితో విచరతో జంతూ నపాస్య ద్రుతమ్,
కృత్వా చాప్యవనిం సమాం దృఢతరం బద్ధ్వా చ పర్ణై ర్గృహం
కృత్వా నవ్యసుమైశ్చకార శయనం సంసిచ్య గేహం జలైః. 70

ఓ ప్రేయసీ! చూచితివా లక్ష్మణుని సర్వతోముఖ పాండిత్యము. మొదట నిచ్చటికి వచ్చినప్పు డిచ్చట మృగములు విశేషముగ నచ్చటచ్చట సంచరించుచుండెను. వాని నన్నిటిని ధనుష్టంకారముచేతనే లక్ష్మణుఁడు పారదోలి భూమిని చదునుగ జేసి, పర్ణశాలను దృఢముగ నిర్మించి జలముచే భూమిని దడిపి పుష్పములచే శయ్యను గూడ నేర్పరచెను.

సీతగుట్టయనెడి యొక చిన్న పర్వతము గలదు. సీత గుట్ట యనగా, పూర్వము ఖరదూషణాదులు 14వేల రాక్షసులతో యుద్ధమునకు వచ్చు సమయమున రామచంద్రమూర్తి సీత నేగుట్టయందలి గుహలో నుంచి లక్ష్మణునిఁ గావలియుంచి రాక్షసులతో యుద్ధము చేయవెడలెనో యా గుట్ట సీత గుట్టయని చెప్పబడుచున్నదని చెప్పెదరు. మఱియు, వాల్మీకి వచనమును బరిశీలించినచో బర్ణశాల సమీపమున నొక పద్మసరస్సు కూడ నుండవలసియున్నట్లు కన్పడును. ఇప్పుడీ పర్ణశాల సమీపమున గొప్ప తటాకము కలదని కూడఁజెప్పుదురు. ఆ సరోవరమే యిది యగునో కాదో చెప్పుట కాధారము కన్పడదు.

మఱియు, సీత స్నానము చేసిన కుండ మొకటి ఆమె పేరుతో నొప్పుచున్నది. ఇదియునుంగాక పర్ణశాలనుండి భద్రాచలమునకు వచ్చు మధ్యమార్గమున దొమ్మగూడె మను నొక గ్రామము కలదు. రాక్షసులతో నిచ్చటఁ బూర్వము రామునకు దొమ్మి (కలహము) కలిగినందున దొమ్మిగూడెమని, దొమ్మగూడెమని పేరు గలిగెనని చెప్పెదరు.

దొమ్మగూడె మనుపేరు వచ్చుటకు హేత్వంతరమును గొందరు చెప్పెదరు. (ఏమన) జటాయువున కగ్ని సంస్కారమును నిచ్చట బూర్వము జరిపినప్పుడు ధూమము (పొగ) ఇచ్చట విశేషముగా వ్యాపించినందుచే నీ ప్రదేశమునకు ధూమ గూడెమని పేరు వచ్చిన దనియు, కాలక్రమముచే నదియే దొమ్మగూడెమని పిల్వబడుచున్నదనియు నచ్చటివారలు చెప్పెదరు. రెండు విధముల నామము సార్థకమే యగును. పై హేతువులవలన పర్ణశాల యనునది భద్రాచల సమీపమునందున్న పర్ణశాలయనియే తెలియదగినది. పైన చెప్పిన చిహ్నములు నాసిక యొద్ద లేనందున నచ్చటిది కాదనియు స్పష్టము. పర్ణశాల యచ్చటిది కాదనుటకు మఱియొక గొప్ప కారణముగూడ కలదు. (ఏమన) చిత్రకూటమునుండి నాసికకు రావలయు ననిన మధ్యమార్గములో నర్మదా తపతీనదులను దాటవలయును. వీరు వానిని దాటినట్లు వాల్మీకి యెచ్చటను వర్ణించనందున నది కాదని స్పష్టము.

ప్రాహాథ వచనం సీతా పర్ణశాలా విభో! ధ్రువమ్,
అధఃకరోతి సౌధాదీ న్సమృద్ధా సుమపల్లవైః. 71

సీతయు రాముని వచనములను విని యిటులఁ బలికెను. ఓ నాథా! నిశ్చయముగఁ బుష్పసమృద్ధితో నొప్పుచున్న యీ పర్ణశాల యయోధ్యాపురమందలి సౌధమును గూడ మఱపించు చున్నది.

సౌమిత్రి స్తు తతః ఫలా న్యనుదినం త్వానీయ దత్వా తయో
స్సేవాతత్పరధీ ర్నిశాసు సధనుర్బాణస్తు జాగర్తి సః,
స్నానార్థం తటినీం త్రయోఽప్యనుదినం గత్వా ద్రుతం తత్ర తే
స్నాత్వాఽఽగత్య నిజాశ్రమేఽధికసుఖం కాలం నయంతిస్మ తే. 72

ఇట్లు వారచ్చట సుఖముగఁ గాలము గడుపుచుంటిరి. లక్ష్మణుఁడును సీతారాములకుఁ బ్రతిదినము కందమూలఫలములను దీసికొని వచ్చి యిచ్చుచు వారిసేవ చేయుచుండెను. రాత్రులయందు ధనుర్బాణములను ధరించి మేలుకొనుచుండెను. నదికి స్నానమున కేగినపుడు ముప్పురును కలిసియే వెళ్ళి స్నానము చేసి తమ యాశ్రమమునకుఁ జేరుచు సుఖముగఁ గాలము గడుపుచుండిరి.

సౌమిత్రి స్తు కదాచి దేవ మవద ద్రామం తు సప్రశ్రయః
త్వత్తోఽహం త్వపవర్గమార్గవిషయం శ్రోతుం చిరా ద్వాంఛితః.
తస్మా త్త్వం వద ముక్తిమార్గ మమలం వక్తాఽస్తి నో త్వత్పరః
భ్రాతస్త్వం మయి శిష్యభావ మధునా విన్యస్య శీఘ్రం వద. 73

లక్ష్మణుఁడొకప్పుడు చేతులు జోడించి రామునితో నిటులఁ బ్రార్థించె అన్నా! నీవలన మోక్షవిషయము దెలిసికొనఁ గోరిక యున్నది. అందుచే ముక్తిమార్గమును నా కుపదేశింపుము. నాకీ విషయము చెప్పువాఁడు నీకంటె నితరుఁడు దొరకడు. అన్నా!నీవు నాయందు శిష్యభావ ముంచి చెప్పుము.

ఇత్యుక్తో ఒవనిజాపతి మవద ద్గోప్యా చ్చ గోప్యం పరం
యద్జ్ఞాత్వా మనుజో జహాతి హృదయ గ్రంథిం భ్రమం సత్వరమ్,
యా ఒనాత్మన్యనుజాత్మబుద్ధి రుదితా మాయాభిధా సా భవేత్
సంసార శ్చ తయైవ కల్ప్యత ఇతి త్వం విద్ధి తం మాయికమ్. 74

ఇట్లు లక్ష్మణుఁడడుగుట తోడనే"యేముక్తి మార్గమును దెలిసి కొనుటవలన మానవుడు హృదయ గ్రంథులను భ్రమను వదలునో యట్టి గోప్యతమమగు ముక్తిమార్గము నిట్లు రాముఁడు చెప్పఁదొడగెను. లక్ష్మణా! అనాత్మ యందాత్మ బుద్ధి యేది కలదో యదియే మాయయని చెప్పబడును. ఆమాయచేతనే సంసారము కల్పితమైనది కాన సంసారము మాయిక మని తెలిసికొనుము.

జీవో దేహవిలక్షణ శ్చ సతతం జీవేశయో ర్నో భిదా
తద్విజ్ఞానసుసాధనాని మయి సద్భక్తి ర్గురో స్సేవనమ్.
బాహ్యాభ్యంతరశుద్ధి కర్మనిరతీ దేహాతిరిక్తాత్మధీః
మద్భక్తే ర్విముఖస్య తత్తదఖిలం స్యా ద్దుర్లభం లక్ష్మణ! 75

లక్ష్మణా! జీవుడు దేహముకంటె విలక్షణుఁడు. జీవేశ్వరులకు భేదము లేదు. త ద్విజ్ఞానమునకు సాధనములను జెప్పెదను వినుము. నాయందలి భక్తియు, గురుసేవయు, బాహ్యశుద్ధియు, నాంతరశుద్ధియు, కర్మాసక్తియు, దేహముకంటె నాత్మ విలక్షణుఁడను విజ్ఞానమని తెలియదగు. నాయందు భక్తి లేని వానికిఁ బైసర్వము దుర్లభము.

మద్భక్త్యా స్వయమేవ భాతి హృదయే స్వీయే పరాత్మానుజ
మద్భక్తేరపి వచ్మి హేతునిచయం మద్భక్తసంగ స్తథా,
మత్సేవా మమ నామకీర్తన మలం రక్తిః కథాయాం మమ
మత్పూజానిరతి ర్మదాశ్రితజనే రక్తి ర్విరక్తిః ఖలే. 76

లక్ష్మణా! నాయందు భక్తి కలిగినచోఁ బరమాత్మ సాక్షాత్కారము హృదయ గుహాయందుఁగలుగును. నాయందు భక్తి గల్గుటకుఁ గారణములఁ జెప్పెదను.

నాదు భక్తులతో స్నేహము, నాకథలయందాసక్తియు, నన్నుఁ బూజించుట యందాస్థయు, నాయాశ్రితజనమునం దనురక్తియు, ఖలులయందు విరక్తియును, (ఇవి నాయందు భక్తికి సాధనములు.)

ఏతస్మా న్మయి భక్తి మేతి మనుజో మద్భక్తిభాజస్తతో
వైరాగ్యం సముదేతి తేన విమలం జ్ఞానం సముత్పద్యతే,
తస్మాన్ముక్తి ముపైతి ముక్తిసులభోపాయ స్త్వయం కీర్త్యతే
మద్భక్త్యా విముఖాయ జాతు భవతా వాచ్యం న యత్నాదిదమ్. 77

ఈపై సాధనములవలన మానవుడు భక్తియుక్తుఁడగును. నాయందు భక్తి గలిగిన వెంటనే వైరాగ్య ముదయించును. వైరాగ్యముచే విమలజ్ఞానము అందుచే ముక్తి నొందును. ఇది ముక్తి నొందుటకు సులభోపాయము. నాయందు భక్తిలేని వానికి నీచే నెప్పుడు నిది చెప్పఁదగదు.

శ్రూయతే దృశ్యతే యచ్చ స్మర్యతే వానరై స్సదా
అసదేవ హి తత్సర్వం యథా స్వప్న మనోరథః,
దేహ ఏవ హి సంసార వృక్షమూలం దృఢం స్మృతమ్. 78½

లక్ష్మణా! మనచేఁ జూడబడునదియు, వినబడునదియు, స్మరింపబడునదియు, నంతయు స్వప్న మనోరథము వలె నసత్యమని తెలిసి కొనుము. సంసారమను వృక్షమునకు దేహము మూలము.

రజ్జౌ భుజంగ వద్భ్రాంత్యా విచారే నాస్తి కించన,
ఆత్మజ్ఞానే సదోద్యోగః వేదాంతార్థావలోకనమ్.
ఆచార్య శాస్త్రోపదేశా దైక్యజ్ఞానం యదా భవేత్,
లీయతే కార్యకరణై స్సహైవ పరమాత్మని,
ఇదం మోక్షస్వరూపం తే కథితం రఘునందన! 79-81

లక్ష్మణా! త్రాడును జూచి సర్పమని భ్రాంతి చెందినట్లు భ్రాంతి జెందెదరు. విచారించినచో బ్రహ్మకంటె నితర మేదియు సత్యము కాదు. ఆత్మజ్ఞానము నొందుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. అందునకు వేదాంత

పరిశీలన మవసరము, ఆచార్యశాస్త్రోపదేశములచే నైక్యజ్ఞాన మెప్పు డుదయించునో, అప్పుడు కార్యకరణసంఘముతో బరమాత్మయందు విలీను డగును. ఇదియే మోక్షస్వరూపము. సంక్షిప్తముగ నీకిది చెప్పబడినది.

ఏవం రామేణ కథితం ముక్తితత్త్వం నిశమ్య సః,
పూర్వస్మాదధికం రామే భక్తియుక్తో౽భవ త్తదా. 82

పై విధముగ రామునిచేఁ జెప్పఁబడిన ముక్తి తత్త్వమును లక్ష్మణుఁడు విని పూర్వముకంటె నధిక భక్తితో రాముని విషయమై మెలగుచుండెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యాకాండే సప్తమ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యాకాండమున సప్తమసర్గము ముగిసెను.

****

అష్టమస్సర్గః - ఎనిమిదవసర్గ

[1]ఏవం తత్ర సుఖేన సంస్థితవతాం తేషాం త్రయాణాం సతా
మాగాచ్ఛీతల వాతపోతవిసరో హేమంతకాల స్తదా,
స్నాతుం జాతు నదీజలే రఘుపతిం గచ్ఛంత ముద్వీక్ష్య స
సౌమిత్రి స్త మనుప్రజన్హిమకణై రార్ద్రో ఽవద ద్రాఘవమ్. 1

ఈ ప్రకారముగా నా పంచవటియందు సీతారామ లక్ష్మణులు ముప్పురు సుఖముగ నివసించుచుండగా, చల్లని పిల్ల తెమ్మెరల సంచారములచే నొప్పారు హేమంతకాలము వచ్చెను. ఆ సమయమున నొకప్పుడు నదీ జలమున స్నానము చేయ వెడలుచున్న రామచంద్రమూర్తి ననుగమించుచున్న లక్ష్మణుఁడు మంచుబిందువులచేఁ దడిసినవాడై యన్నతో నిటుల బలికెను.

సంవర్తస్సరసా మర్కతాపసర్వంకష స్తథా
సమాగతో ఽయం హేమంతో దుర్బలానాం భయావహః. 2

అన్నా! ఈ హేమంతకాలము కొలకులకుఁబ్రళయకాల సమమైనదియును, (అనగా వానిలోని పద్మములను గళాహీనములనుగా జేయునదియని భావము) సూర్యుని వేడిమిని నిర్మూలించు నదియును, బలహీనులకు దుస్సహ మైనదియునై యున్నది.

కల్యే సంచరణం బహి ర్హిమమయే కాలే న శక్యం ధ్రువమ్,
వాయోశ్శైత్యయుతస్య వేష్టనవశా న్నై కో ఽపి సంధృశ్యతే
కిం చారణ్యక పక్షిజాత మనిలా చ్ఛీతా దభూ త్పిండవత్
భ్రాత స్సర్వజనా శ్చ బిభ్యతి హిమాత్కాలో హ్యయం దుస్సహః. 3

సోదరా!హిమమయ మగు నీ సమయమున నుదయమున జనులు బయట సంచరించుట కశక్తులుగ నున్నారు. అత్యంత శైత్యముతో గూడిన

---

1 క.విః.

వాయువుచే దిక్కు లావరింప బడినందున నెటుజూచినను నొక్కడైనను కన్పించుట లేదు. అదియునుంగాక, వనమునందలి పక్షు లన్నియు చలిగాలిచే ముద్దకట్టుకు పోయినట్లున్నవి. జనులందరు నీ మంచువలన మిగుల భయమును జెందెదరు. ఈ కాలము కడు దుస్సహ మైనది.

చంద్రికాచంద్రశాలాసు చందనే చామరే తథా,
నిరుత్సుకా భవం త్యేవ జనా లోకే రఘూత్తమ. 4

సోదరా! లోకమందలి జనులందరు వెన్నెలల యందును, చంద్రకాంతమణి నిర్మిత సౌధములయందును, మంచి గంధము నందును, చామరములందును నుత్సాహము వీడుదురు.

భవే త్ప్రతీకం కఠినం ప్రజానాం
స్ప్రష్టుం త్వసాధ్యం జల మద్య నూనమ్,
వైశ్వానరో ఽప్యాప్తతమః ప్రజానామ్
కర్తుం యతంతే విబుధా*న వేష్టిమ్. 5

జనుల శరీర మీ కాలమున కఠినముగ నుండును. జలము ప్రజలకు స్పృశింప నలవిగాక యుండును. అగ్ని యాప్తతమముగ నుండును. కర్మిష్ఠు లీ కాలమున నూతనమైన *ఇష్టినిఁ జేయఁబ్రయత్నింతురు.

---

*నవేష్టిమితి—అగ్రయణ మిత్యర్థః నవధాన్యే సమాగతే త త్క్షీరే పక్త్వా తద్దేవతాభ్యోనివేద్య పాపరహితా భవం తీ త్యాపస్తంబోఽప్యాహ. "నానిష్ట్వాగ్రయణే నాహితాగ్ని ర్నవస్య ధాన్య స్యాశ్నీయా ద్వ్రీహీణాం శ్యామాకానా మగ్రేపాకస్య యజేత" ఇతి.

*నూతనేష్టి యనగా అగ్రయణ మను పేరుగల యాగ విశేషమని యర్థము. "నూతన ధాన్యము పండి రాగానే యాధాన్యమును దంచి యా తండులమును క్షీరమున వండి యా ధాన్యాధి దేవతలకు నివేదించినఁబాప విముక్తు లగుదురు అను నాపస్తంబ మహర్షి వచనముచే నాహితాగ్ని పైవిధముగా నాచరించి క్రొత్తధాన్యమును భుజింపవలయును. పైవిధముగ నాచరింపక క్రొత్త ధాన్యమును భుజింపరాదు.

హిమాభిభూత స్తేజస్వీ నోదితోఽపి దివాకరః,
◆ ఏవం స్థితే భవే దస్య తపనాఖ్యా నిరర్థకా. 6

సూర్యుడుదయించి మంచుచేఁ గప్పబడినందునఁ బ్రకాశము లేని వాడయ్యెను. అట్లగుటచే సూర్యునకు గల తపను డను పేరు (తపింప జేయువాడను పేరు) నిరర్థక మగుచున్నది.

భ్రాతః పశ్చిమశీతవాయు రధికో వాతిస్మ హా దుస్సహో
నీహారేణ న భాతి గాఢతమసా వ్యాప్తో యథా దిక్చయమ్,
కిం చైషా వనపంక్తి రప్యవిమలా సుప్తేవ సందృశ్యతే
కాలేస్మిం స్త్వయి భక్తితస్తు భరత శ్శేతే హి శీతావనౌ. 7

సోదరా! సహింపరాని చలిగాలి మిక్కుటముగా వీచుచున్నది. ఎంతకష్టము! దట్టమగు చీకటిచే నావరింపఁబడినట్లు దిక్కులు మంచుచే నావరింపబడి స్పష్టముగఁ గన్పడుటలేదు.

మఱియు, వనపంక్తి నిద్రించుచున్నదో యనునట్లు స్వచ్ఛముగ గన్పించుటలేదు. ఇట్టి సహింపరాని యీ చలి కాలమున నీ యందలి భక్తి విశేషముచే భరతుఁడు గూడఁ జల్లని నేలమీదఁ బరుండుచుండును గదా!

తచ్ఛ్రుత్వానుజ మేవ మాహ భరతస్నేహాకులో రాఘవో
భూయ స్తద్భరతేన లక్ష్మణ! కదా నునం సమేష్యామ్యహమ్,
ప్రోక్త్వైవం త్వనుజస్మృతే ర్వికల హృత్పశ్చా దుపే త్యాపగాం
స్నాత్వా తత్ర విధాయ తర్పణమపి ప్రాగా త్పున స్స్వాశ్రమమ్. 8

◆ హిమాభిభూత ఇత్యత్ర కశ్చి ద్వ్యంగ్యార్థోఽపి ప్రతీయతే. వనవాస మాగతవత స్తవ చిరకాలో గతః. తథాపి రాక్షసై రవమానితః కథం తూష్ణం తిష్ఠసి. భ్రాత స్తవ శక్తిం లోకై రదృష్టాం రాక్షసాః కుర్వంతి. కించ రామో రాక్షసమర్దన ఇతి సమాఖ్యాపి తే నిరర్థకా భవేదతస్తవోపేక్షా న యుక్తేతి భావః.

◆ ఇచ్చట నొక వ్యంగ్యార్థము గోచరించుచున్నది
సోదరా! నీ కరణ్యావాసము చాల గడచినది నీవు రాక్షసులచే నావృతుడవై యిట్లు ప్రకాశము లేకుండ నుండనేల? రాక్షసులు నీ ప్రకాశము లోకవిదితము కాకుండఁజేయుచుండిరి ఇట్లు నీవుండిన "రాముడు రాక్షసమర్దనుడు" అను నీ నామము నిరర్థకము కాగలదు. కాన నీవిక నుపేక్షించుట తగదని భావము

అన విని రామచంద్రమూర్తి సోదరుడైన భరతునియందలి ప్రేమచే విచారపడుచు లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! ఎన్న డా భరతునితో నేను గలసికొందునో కదా! యిట్లనుచు సోదర స్మృతివలనఁ గలతఁజెందిన మనస్సు కలవాడై కొంతసేపటికి మెల్లగ నదికిఁజేరి స్నాన మాచరించి పితృతర్పణము మొదలగు విధుల నాచరించి పిమ్మట సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై తిరిగి తననివాసమున కేగెను.

తత్ర తే గమయంతిస్మ సుఖ మబ్దత్రయం త్రయః,
సమిదాహరణార్థం తు జాత్వగా ల్లక్ష్మణో వనమ్. 9

సీతా రామలక్ష్మణులు ముర్వురును పంచవటియందు మూడు సంవత్సరములు సుఖముగ గడిపిరి. ఇట్లుండ నొకానొకప్పుడు లక్ష్మణుఁ డింధనముల కొఱకై వనమున కేగెను.

సౌమిత్రి ర్యత్ర గతవాం స్తత్ర శూర్పణఖాసుతః,
సాంబో విధిం తపః కుర్వన్ స్థితో గుల్మాంతరే క్వచిత్. 10

లక్ష్మణుఁడే ప్రదేశమునకు వెళ్ళెనో, యచ్చటనే శూర్పణఖా పుత్త్రుండగు సాంబుఁడను రాక్షసుడు పొదరింటిలోఁగూర్చొని, బ్రహ్మను గూర్చి తపము చేయుచుండెను.

తత్రైవం వసతోఽసురస్య నికటం జా త్వాగతః పద్మభూ
స్తత్స్వాంతాశయవి ద్రిపుక్షయకృతే తస్యాంతికే కంచన,
ప్రక్షి ప్యోత్తమ దివ్య ఖడ్గ మసురా యేదం త్వనుక్త్వా యయౌ
సాంబ స్తద్విధిదత్త ఖడ్గవిషయం నో వేద యోగస్థితః. 11

ఇట్లు పొదరింటఁ దపము చేయుచున్న రాక్షసునొద్ద కొకప్పుడు బ్రహ్మయే తెంచి వాని యాశయ మెఱిగిన వాడై శత్రుసంహారకరమగు నొక ఖడ్గమును వాని సమీపమున నుంచి యీసంగతి వాని కేమియుఁ జెప్పకయే వెడలిపోయెను. ఆ సమయమున ధ్యానవశమున నున్న యా రాక్షసు డేమియు నెఱుగ డయ్యెను.

దదర్శ ఖడ్గం తత్రత్యం సౌమిత్రిః కాననే చరన్,
తదాదాయ మహాఖడ్గం లతాగుల్మాల్పభూరుహాన్
చిచ్ఛేద లక్ష్మణ స్తత్ర గుల్మాంతస్థోఽసురో హతః. 12½

ఇట్లుండ లక్ష్మణుఁడా కాననమున దిరుగుచు నచటనున్న యా ఖడ్గమును జూచి గ్రహించి దానితో నచ్చటి తీగెలను చిన్న చిన్న చెట్లను ఛేదించుచుండగా పొదలో నున్న సాంబుఁడను రాక్షసుఁడు కూడ హతు డయ్యెను.

గుల్మాంతరే హతం స్వేన సాంబం వీక్ష్య తు లక్ష్మణః,
బ్రహ్మహత్యాభియా యుక్త స్స్వాగ్రజాంతిక మాగతః
కథయామాస రామాయ గతవృత్తం శుచాన్వితః. 13-14

పిమ్మట లక్ష్మణుడు పొదలమధ్య తనచేఁజంపబడిన యా సాంబునిఁ జూచి బ్రహ్మర్షి యెవడో తనచేఁ జంపబడెననియు, నందుచే బ్రహ్మహత్యాదోషము సంభవించె ననియు, భయము గలవాఁడై తనయన్న యగు శ్రీరామచంద్రుని సన్నిధికేగి జరిగిన వృత్తాంతము నంతయు విచారపూర్వకముగఁ జెప్పెను.

విచార్య మనసా సర్వం రాఘవః ప్రాహ లక్ష్మణం,
మా శోచతు భవా న్నాయం విప్రోఽభూ ద్వచ్మి కారణమ్. 15

లక్ష్మణుఁడు చెప్పిన విషయమును నంతను శ్రీరామచంద్రమూర్తియు మనసునందు విచారించి, లక్ష్మణునితో నిటులఁజెప్పెను. లక్ష్మణా! ఇతఁడు బ్రాహ్మణుడై యుండడు. కారణము చెప్పెదను. నీవు దుఃఖింపకుము.

సౌమిత్రే భవతా హతోఽయ మసురో నాయం ద్విజర్షి ర్ధ్రువం
బ్రహ్మర్షి ర్యదిచే త్తదంతికతలే ఖడ్గస్థితి ర్నో భవేత్,
కశ్చి ద్రాక్షస ఏవ శత్రువిజయం కర్తుం తు తత్సాధనం
దైవా త్ప్రాప్తుమనా స్తపస్తు కురుతే దత్తం న వేద ధ్రువమ్. 16

లక్ష్మణా! నీచేఁ జంపబడిన యతఁడు రాక్షసుఁడు కాని బ్రహ్మర్షి నిక్కముగఁ గాడనుటకుఁ గారణ మేమనగా నతడు బ్రహ్మర్షియే యైనచో నతని సమీపమున ఖడ్గముండదు. ఎవడో యొక రాక్షసుఁడు శత్రుజయమునకై తత్సాధనము నెద్దేవునివలననో సంపాదింపఁగోరి తపము చేయుచుండ నదైవ మతనికిఁ దెలియకుండగ నొక ఖడ్గము నచ్చటనుంచి యరుగగా, నా ఖడ్గవిషయమును నతడు గుర్తెరుగక యుండియుండును. ఇది నిశ్చయము.

ఏవ ముక్త్వాఽనుజం రామ స్సమాధాయ సుఖం స్థితః,
కందమూల ఫలాద్యర్థం గతవా న్లక్ష్మణో వనమ్. 17

ఈ విధముగ రాముఁడు తమ్ముని నోదార్చి సుఖముగ నుండెను. పిమ్మట నొక సమయమునఁ గందమూలఫలాదులఁ దెచ్చుటకై లక్ష్మణుఁడు వనమున కేగెను.

యా భ్రాత్రా హతభర్తృకా దశముఖే నాద్యాపి లోకోత్తరం
భర్తృత్వేన న పూరుషం క్షితితలే చిన్వం త్యుపైతుం క్షమా,
సైషా శూర్పణ ఖాత్మజం నరహతం శ్రుత్వా శుచా నిర్గతా
చిన్వంతీ సుతహంతకం తు తటినీతీరం క్రమా దాగతా. 18

ఇంతలో తనయన్న యగు రావణాసురునిచేఁ జంపబడిన భర్తగలదియును, తదాదిగ లోకోత్తరుఁడగు పురుషుని భర్తనుగాఁ బొందగోరి లోకము నంతయు వెదకినను బొందలేనిదియు నగు శూర్పణఖ తన కుమారుఁ డొక మానవునిచేఁ జంపబడినట్టు విని దుఃఖముతో దన కుమారునిఁ జంపిన యా మనుజుని వెదకుచుఁ గ్రమముగ గోదావరీ నదీతీరమునకు వచ్చెను.

తత్రైవం విచరంతీ సా కంజాంకుశముఖాంకితాన్,
రామపాదాం స్తు పశ్యంతీ సైకతే హృ ద్యచింతయత్. 19

ఆ నదీతీరమున నా శూర్పణఖ పద్మాంకుశాదిరేఖలచే నొప్పుచున్న శ్రీరాముని యడుగులజాడల నాయిసుకతిన్నెల యందుఁ జూచి తన మనమునం దిట్లు చింతించెను.

అత్ర కశ్చిన్మహాం స్తిష్ఠే త్పూరుష స్తం వృణో మ్యహమ్,
సంచింత్యైవం కామరూపం సద్యో ధృత్వా వినిర్గతా. 20

ఇచ్చట నొక మహాపురుషుఁడుండి తీరును. నేనీ మహాపురుషు నెట్లయినను వరించెదనని యోచించి, తత్క్షణమే కామరూపమును ధరించి బయలుదేరెను.

విస్మృత్య పుత్రదుఃఖం చ విచిన్వంతీ చ తన్నరమ్,
క్రమా ద్రామాశ్రమం ప్రాప్య తత్రత్యం లోకసుందరమ్.
కోటి కందర్పసంకాశం జటావల్కలధారిణమ్,
పద్మపత్రవిశాలాక్షం రాజలక్షణ లక్షితమ్.
దృష్ట్వా శూర్పణఖా రామం వివశా కామమోహితా,
ఉవాచ వచనం త్వేవం దశాననసహోదరీ. 21-22-23

పుత్ర దుఃఖమును గూడ మఱచి, యప్పురుష శ్రేష్ఠుని నరయుచుఁ గ్రమముగా శూర్పణఖ రామాశ్రమమును జేరి, యయ్యాశ్రమమునందు నివసించుచున్నవాఁడును, సకల లోకసుందరుఁడును, కోటి మన్మథ సమానుఁడును, జటాచీరధారియును, పుండరీకాక్షుఁడును, రాజలక్షణ లక్షితుఁడును నగు, రామునిఁజూచి కామమోహితయై తన యధీనము తప్పిన మనస్సు గలదై శ్రీరామునితో నిట్లు పలికెను.

కస్త్వం కేయ మహో సుదుర్గమవనం కిన్త్వాగతో ఽస్యేతయా
కస్మా త్త్వం సముపాగతో ఽసి చ పునః కుత్ర వ్రజేస్త్వంత్వితః
ప్రాజ్ఞ! బ్రూహి యథాతథం త్వితి తయా పృష్టో మహీజాపతి
స్స్వీయం వృత్త మథానుపూర్వికతయా ప్రాహాఖిలం తాం ప్రతి. 24

ఓ సుధీమణీ! నీ వెవ్వడవు? ఈమె ఎవ్వతె? ఈమెతోఁగూడ నీవిచటి కేలవచ్చితివి? ఎచ్చటనుండి నీరాక? ఇటనుండి మరల నెచ్చటికిఁ బోయెదవు? నీవు యథార్థము చెప్పుమన శ్రీరామచంద్రుడు తన వృత్తాంతము నంతయు నామూలాగ్రముగ నామెకుఁ జెప్పెను.

ఉక్త్వైవ మాత్మనో వృత్తం రాఘవ స్తాం నిశాచరీమ్
ప్రాహేదం వచనం భద్రే! నిజవృత్తం వదాద్య మే
ఇత్యుక్తా కథయామాస రామం ప్రతి నిశాచరీ. 25

ఇట్లు తన వృత్తాంతము నంతయు నామెకుఁ జెప్పి, శ్రీరామచంద్రమూర్తియుఁ బిమ్మట నీ వృత్తాంతమును గూడ దాపక చెప్పుమని యా శూర్పణఖ నడుగ నామె యీ క్రింది విధముగఁ దన వృత్తాంతమునుఁ జెప్పఁదొడగెను.

శ్రోతవ్యం మమ వృత్త మార్య భవతా సద్వంశజాఽహం ధ్రువం
కాచి ద్రాజసహోదరీ సమభవం జ్ఞాతా భవేయం క్రమా,
దృష్ట్వా త్వామిహ సుందరం తవ వశే స్థాతుం మనో మేఽభవ
న్నాథ! త్వం మమ కామనాం తు సఫలాం కృత్వా ప్రసన్నో భవ. 26½

ఓ పూజ్యుడా! నా వృత్తాంతము వినుము. నే నొకమంచి కులమున జన్మించిన దానను. ఒకానొక రాజునకు సహోదరిని. క్రమముగ నాసంగతి నంతయు నీవు తెలిసికొనగలవు. లోకసుందరుఁడవగు నిన్నీతావునఁ జూచి

నప్పటి నుండియు నీ యధీనమునం దుండుటకు నాకుఁ గోరిక పుట్టినది. నాదు కోరికను సఫలము జేసి నన్ననుగ్రహింపుము.

మద్వంశ్యా నఖిలా న్వేత్తు నూనం *పుణ్యాజనా న్భవాన్,
సహోదరా స్త్రయ స్సంతి మమ తే విభవో బుధాః. 27

మఱియు, నా వంశీకులందరును *పుణ్యాజనులే యని తెలిసికొనుము. ఇంకను ప్రభువులును, పండితులు నగు ముగ్గురు సోదరులు నా కున్నారు.

**తేష్వాద్యో మితవిక్రమో బుధనుతో విద్వత్ప్రభు స్సంయుగే,
జిత్వా లోకపతీ నవాప్తవిభవ స్సంశోభతే మానితః,
అన్య స్తత్సమ ఏవ కింతు న బహి ర్యాయాతి నిద్రావశ
స్తార్తీయీక సహోదరస్తు నితరాం ధర్మేఽనురక్తస్సదా. 28½

** ఆ ముగ్గురిలో మొదటివాఁడు అమితపరాక్రమము గలవాఁడును. బుధులచే గొనియాడఁబడువాఁడును, విద్వత్ప్రభువును, మఱియు యుద్ధమున లోక పాలురనుగూడ జయించి విశేషవైభవమును బొందినవాఁడునై యున్నాడు. రెండవవాఁడు నన్నిట నతనికిఁ దీసిపోని వాఁడేగాని నిద్రావశుఁడై యెన్నడును బయల్వెడలడు. ఇక మూడవ సోదరుఁడు ధర్మానురక్తుఁడై యుండును.

---

*వ్యా-శ్లేషార్థోఽ ప్యత్ర గ్రాహ్యః - పుణ్య జనాన్-రాక్షసా నిత్యర్థోపి గ్రాహ్యః- తేవిభవోబుధా ఇత్యత్రాపి తేఽవిభవః, అబుధాః ఇతి చ్ఛేదే తే త్రయః (అవిభవః) త్వత్పురత స్త్వసమర్థాః, (అబుధాః) అజ్ఞానినః అథవా దేవ శత్రవః, ఇత్యర్థోఽవగమ్యతే.

*పుణ్యాజనులే యని తెలిసికొను మనునప్పుడు రాక్షసులనుగా దెలిసికొను మను శ్లేషార్థము గ్రాహ్యము. ఇట్లే 'తేవిభవోబుధాః' అనుస్థలమునందును 'తే, అవిభవః అబుధాః' అని పదవిభాగముగ చేసిన (తే) నా సోదరులు (అవిభవః) నీ కంటె నైశ్వర్య విహీనులును (అబుధా) మూర్ఖులునని, లేక దేవశత్రువులని యర్థము గ్రాహ్యము.

**వ్యా-విశేషార్థః-ఆద్యోమితక్రమ ఇత్యత్ర ఆద్యః అమితవిక్రమ ఇతి, ఆద్యః మితివిక్రమ ఇతి ద్విధాచ్ఛేదః కార్యః. తథైవ విక్రమోబుధనుత ఇత్యాత్రాపి అబుధనుతః, బుధనుతఇతి చ పదచ్ఛేదః కార్యః. ఏవం నుతోవిద్వత్ప్రభు రిత్యత్రాపి, అవిద్వత్ప్రభు రితి, విద్వత్ప్రభు రితి పదచ్ఛేదః కార్యః.

**మూలములోని శ్లేషార్థము వివరింపబడుచున్నది. 'అద్యోమితవిక్రమః' అనుచోటున ఆద్యః మితవిక్రమః, అని పదవిభాగమును చేసిన మిత పరాక్రమము గలవాడనియు, 'విక్రమోబుధనుత' అన్నప్పుడు 'విక్రమః అబుధనుతః' అని పదమును విభజించిన బుధులచే గొనియాడబడువాడు గానివాడనియు, 'నుతోవిద్వత్ప్రభుః' అనునప్పుడు 'నుతఃఅవిద్వత్ప్రభుః' అని విభాగింప మూర్ఖ ప్రభువనియు, శ్లేషార్థము స్ఫురించును.

సాపత్న్యసోదరో౽ ప్యస్తి రాజరాజో ధనాధిపః,
ధనదో విబుధాప్తశ్చ భిన్నభావేన నో స్థితః. 29½

మఱియు, నాకొక సవతిసోదరుఁడు గలఁడు. అతడు రాజరాజు. ధనాధిపతి. ధనదుడు. దేవతలకు మిగుల నాప్తుడు. భేద భావముతో మా విషయమై యుండువాఁడు కాడు.

రాజ్య మేకం మమాప్యస్తి బహవ స్సంతి సేవకాః
చతుర్దశసహస్రాణి సైనికాశ్చ స్థితా మమ,
క్రమా త్సర్వం చ విదితం భవితా తే నరోత్తమ!
ఇతో౽ధికం వివిచ్యాద్య వక్తుం సాతిత్రపం మనః
ఏ తాదృగ్బంధు సంబంధం మా విముంచతు వై భవాన్. 30-31-32

మఱియు, నాకొక రాజ్యము గలదు. అనేకులు సేవకులు గలరు. ఇంతియే కాక పదునాలుగువేల సైనికులును గలరు. ఓ మానవోత్తమా! క్రమముగ నిదంతయు నీకుఁ దెలియగలదు. ఇంతకుఁ బైని వివరించి యధికముగఁ జెప్పుటకు నా మనము లజ్జపడుచున్నది. ఇక నిట్టి యున్నతమైన సంబంధ బాంధవ్యమును విడిచిపెట్టు కొనకుము.

అనురూపవరాలాభా న్నివోఢాహం పున ర్విభో!
హేత్వంతరాది హాయాతా ధన్యాహం తవ దర్శనాత్. 33

ఓ ప్రభువరా! అనురూపుఁడగు వరుఁడు లభింపమి తిరిగి నేనింతవరకు వివాహము చేసికొని యుండలేదు. నే నిప్పుడు కొండొక కారణమున నిచ్చటకు వచ్చి మీ దర్శనము చేయుటచే ధన్యాత్మురాల నైతిని.

ఏతాదృశగుణోపేతా కామరూపా శ్రియాన్వితా
కులీనా సత్త్వసంపన్నా తవాహం సదృశీ విభో!
మమానురూపో౽సి భవాం స్తే౽నురూపా ధ్రువం త్వహమ్. 34½

రాజ్యసంపద, సైనికసంపద, బంధుసంపద మొదలగు లక్షణములతో గూడిన దానను, కామరూపిణియు, శ్రీమంతురాలును, గొప్పబలము గలదానను, గొప్పవంశమునందుఁ బుట్టినదాన నగు నేను నీకుఁ దగియుంటిని, నీవును నాకుఁ దగియుంటివి. (మన యిద్దరికి దాంపత్యము బాగుండు నని భావము)

కందర్పకోటిసదృశస్య తవేయ మార్య
యోగ్యా భవే న్నహి కురూపయుతా కుజాతా,
యోగ్యాఽహ మేవ పురుషోత్తమ! తే ధ్రువం త్వం
మహాన్ మిమా మధిప! మాం గృహిణీం గృహాణ. 35½

ఓ పూజ్యుఁడా! కోటి మన్మథులకు సమానుఁడవగు నీకు, ఈ కుజాతయు (కుత్సిత జన్మము గలదియు) ఈ కురూపిణియు నగు నీమె తగినది కాదు. ఓ పురుషోత్తమా! నిజముగ నేనే నీకుఁ దగినదానను. నీకు దగిన నన్ను భార్యనుగా గ్రహింపుము. (కుజాత యన భూమిలో బుట్టినదనియు నర్థము గ్రాహ్యము.)

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహస న్నాహ రామ శ్శూర్పణఖాం ప్రతి,
తవాయం వ్యవసాయోఽయం ప్రార్థనీయో హి మద్విధైః. 36½

అన విని శ్రీరామచంద్రమూర్తి చిరునగవుతో శూర్పణఖను గూర్చి యిటులఁబలికెను. నీదు ప్రయత్నము మాబోంట్లకును కోరదగినదే.

సౌందర్యస్య విమర్శనే తవ భవ త్యభ్యర్థనీయా మయా
యే నాభ్యర్థన యోగ్యతా తు న భవే త్తన్నా స్త్యవద్యం త్వయి,
*కింతు బ్రహ్మపదార్థినో మమ పునః పిత్రాద్యనుజ్ఞా వశా,
ద్ధర్మార్థం విధినాగ్నిసాక్షిక మసా వూఢాఽప్యభూ ద్బంధవత్. 37½

నీ యంద చందములను విచారించిన నీవు మాచేఁ గోరదగిన దానవు అట్లు కోరకుండుటకుఁ దగిన యవద్యత్వము (దోషము)నీయం దేమియు గన్పడదు. కాని* బ్రహ్మపదమును గోరు నాకు నాదు జననీ జనకుల గురువుల యానతిచే నగ్ని సాక్షిగా ధర్మార్థమై వివాహము చేసికొనబడిన యీమెయే నా కొక బంధమువలె నున్నది. (ఇట్టి స్థితిలో నితరుల పొత్తు విషయమై వేఱుగ జెప్పున దేమి యని భావము.)

---

*బ్రహ్మపదమితి. పద్యతే గమ్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా సకల విద్యాస్థానప్రతిపాద్యం పదశబ్దే నాభిధీయతే.

యద్వా, జన్మాద్యస్య యత ఇత్యనేన న్యాయేన జగదుత్పత్తిస్థాన మితి వా పదశబ్దార్థ. యద్యపి బ్రహ్మణ స్స్వప్రకాశత్వేన, నిర్వికారత్వేన చ విద్యాస్థానగమ్యత్వం జగదుత్పత్త్యాది

కారణత్వం వా పారమార్థికం నాస్తి. తథా ప్యుపనిష దర్థ విచారజన్యజ్ఞానస్య బ్రహ్మనిష్ఠత్వా దారంభాధికరణ న్యాయేన జగతో బ్రహ్మవివర్తత్వాభ్యుపగమా చ్చ తద్వ్యవహారో ఘటతే.

ప్రపంచో ఽయం బాధార్హః, దృశ్యత్వాచ్ఛుక్తి రజతవదిత్యనుమానేన ఆత్మాతిరిక్తస్య సర్వస్య భేద ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వాత్ ఆత్మనశ్చ స్వప్రకాశత్వేన దృశ్యత్వాభావాచ్చ సత్యజ్ఞానరూపత్వం సుఖరూపత్వం చ, తస్య సుఖ మహ మస్వాప్స మితి సుప్తోత్థి తస్య సుఖానుభవపరామర్శస్యాన్యథాను పపత్త్యా వేద్యమ్.

బంధకమితి—నచ వివాహస్య మోక్షపరిపంథిత్వం తస్యాభావే మోక్షాసిద్ధేః తథాచ మనునోక్తం. "ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్, అనపాకృత్య మోక్షే తు సేవమానో పతత్యధః, అధీత్య విధివ ద్వేదా న్పుత్రానుత్పాద్య ధర్మతః, ఇష్ట్వాచ శక్తితో యజ్ఞైర్మనో మోక్షే నివేశయేత్, అనధీత్య ద్విజో వేదా ననుత్పాద్య తథాత్మజాన్ అనిష్ట్వా చైవ యజ్ఞైస్తు మోక్ష మిచ్ఛ న్వ్రజ త్యధః" ఇతి కించ "ఆశ్రమా దాశ్రమం గచ్ఛేత్" ఇత్యాదినా, "గురవేతు వరం దత్వా స్నాయీత తదనుజ్ఞయా, వేదవ్రతానివాపారం నీత్వాఽ ప్యుభయ మేవవా, అవిప్లుత బ్రహ్మచర్యోలక్షణ్యాం స్త్రియ ముద్వహేత్" ఇత్యాదినా చ విహితత్వా ద్వివాహ స్యావశ్యకర్తవ్యత్వం. మోక్షార్థినా ధర్మానుష్ఠానం కర్తవ్య మేవ. జీవనం నిమిత్తీకృత్య విహితానాం దర్శ పూర్ణమాసాదీనాం చోపాత్తదురితక్షయాంతః కరణశుద్ధ్యాది సమర్పణద్వారేణ మోక్షశేషత్వాత్.

న చానూఢభార్య స్యాగ్నిహోత్రాది కర్మానుష్ఠానం సంభవతి. తస్యాగ్న్యాధానానర్హత్వే నాఽనగ్నికత్వాత్. తస్మాద్ధర్మానుష్ఠాన శేషత్వే నాపి పరిణయన మవశ్యం కర్తవ్య మేవ. అనేన ప్రకారేణాక్షర పదప్రాప్త్యనుకూలాఽపి సీతా బంధాయ భవిష్య తీతి యస్య మహతీ శంకా తస్య కథ మన్యాంగనాపరిగ్రహ స్స్యాత్. విశేషతోఽరణ్యమధ్యే సహసా దృశ్యమానాయా అవిదితకులనామధేయాయా స్సై రిణ్యా స్తవ పరిగ్రహోఽత్యంత మధర్మాయ భవిష్యతీత్యాశయ ఇతి వేద్యం.

*బ్రహ్మపద మనుచోట విమర్శనము.

పదమనగా పొందబడునది యని యర్థము. (అనగా సకల విద్యలచేఁ బ్రతిపాదించబడునది) కాన పదమని చెప్పబడుచున్నదని తెలియదగును. లేక, "జన్మాద్యస్య యతః" అను వ్యాససూత్రాను సారముగ సకల జగదుత్పత్తి స్థితిలయ కారణమని యర్థము గ్రహింపనగు. బాగుగ విచారించినచో బ్రహ్మపదార్థము స్వతఃప్రకాశమానము, సర్వవికారశూన్యము నగుటచే సకలవిద్యలచేఁ బ్రతిపాదింపబడునది యని కాని, సకల జగదుత్పత్తి స్థితిలయ కారణమయిన దని కాని వాస్తవికముగఁజెప్పవలనుపడదు. కాని, ఉపనిషచ్ఛ్రవణాదుల చేత సర్వోత్కృష్టమైన యేబోధ యుదయించునో, అయ్యదియే బ్రహ్మప్రాప్తికి ముఖ్యసాధన మగుటచేతను, ఆరంభాధికరణము ననుసరించియు, సమస్తజగత్తును బ్రహ్మపరిణామమని యంగీకరించుటచే బ్రహ్మవస్తువు సకల విద్యాప్రతిపాద్యమని కాని, సకలజగదుత్పత్తిస్థాన మని కాని వ్యవహరింపబడుట నుపపత్తియేమియు లేదు.

ఏవం స్థితే బంధకీ త్వం బంధకీ న భవేః కథమ్,
యత్రకుత్రాపి గచ్ఛ త్వం నిర్బంధేన న తే ఫలమ్. 38

ఈ ప్రపంచ మంతయు నశించునది-దృశ్యమగుటవలన-ముత్తెపు చిప్పయందలి రజత బుద్ధివలె-ననియెడి యనుమానముచేఁ బరమాత్మాతిరిక్త మగు సర్వప్రపంచము కల్లయై యున్నది.

ఆత్మ స్వయం ప్రకాశమానమైన దగుటచేఁ గనులకు గోచరింపనిది యగుటవలన సత్యజ్ఞాన రూపత్వమును, నిద్రించి మేల్కాంచిన పురుషునకు "నేను సుఖముగ నిద్రించితి" నను ప్రత్యభిజ్ఞ పొడము చున్నది గనుక సుఖరూపత్వమును, ఆత్మకు లభించుచున్నది- అని తెలిసికొనదగును.

బంధమువలె నున్నది యనుదాని విమర్శనము-వివాహము లేక మోక్షమే సిద్ధింపకుండుటవలన వివాహ మెన్నడును మోక్షమునకు విరోధి కానేరదు. మోక్షవిరోధి కాదనుటలో మను వీక్రింది విధముగ జెప్పెను. "ఋషిఋణమును, పితౄణమును, దేవ ఋణమును తీర్చి మోక్షవిషయమున మనస్సును బ్రవేశపెట్టుము. ఈ మూడు ఋణములనుండి ముక్తుడు కాక యెవడు మోక్షమార్గమును సేవించునో, వాడధఃపతితు డగుచున్నాడు. వేదాధ్యయనము చేయకయు, పుత్త్రులను గనకయు, యజ్ఞములను జేయకయు మోక్షమును గోరువాడు పతితుఁ డగును. అదియునుంగాక, ఒకయాశ్రమమునుండి మఱియొక యాశ్రమమునకు బోవలయును. మఱియు, సాంగ వేదాధ్యయనము చేసి గురుదక్షిణ నొసంగి వారియాజ్ఞను బడసి స్నాతకవ్రతము నాచరింపవలయును. వేదవ్రతములను సాంగముగ నాచరించికాని వేదములను వేదవ్రతములను రెంటిని బూర్తి చేసికాని బ్రహ్మచర్యాశ్రమము గడిపి శుభలక్షణములు గల కన్యకను వివాహ మాడవలయును". ఇట్లు మనువుచే విహిత మగుటవలన వివాహ మవశ్యము చేసికొనదగినదియై యున్నది. మోక్షమును గోరువా రందరును విధిగ ధర్మానుష్ఠానమును జేయవలసినదే. జీవనమును నిమిత్తముగా జేసికొని విహితము లయిన నైమిత్తికములగు నగ్నిహోత్రాదికర్మలు, దర్శపూర్ణమాసాదిశ్రౌతకర్మలును, పాపక్షయద్వారా చిత్తశుద్ధిజనకము లగుటచే మోక్షాంగము లయినవి.

మఱియు, నవివాహితున కగ్న్యాధానమునం దర్హతలేక పోవుటచే ననగ్నికు డగుటవలన నగ్నిహోత్రాది కర్మానుష్ఠానము పొసగదు. కాన ధర్మానుష్ఠాంగముగ వివాహము తప్పినిసరి యైనదగును. పై విధముగఁ బరమపదప్రాప్తి కనుకూలమైన దైనను సీతయే బంధము కాగలదను గొప్పసంశయము గల శ్రీరామచంద్రున కెట్లు పరస్త్రీపరిగ్రహణము సంభవించును? అంతియే కాక యరణ్య మధ్యమం దాకస్మికముగఁ గన్పించిన, తెలియబడని కులగోత్రములు గలిగి స్వేచ్ఛాసంచారిణి యగు నిన్ను బరిగ్రహించుట మిక్కిలి యధర్మము కాగలదని యభిప్రాయమని తెలియదగును.

ధర్మము కొఱకై యగ్ని సాక్షిగ పరిణీతయైన సీత విషయమే యిట్లుండ స్వతః కులటయగు నీవెట్లు నాకు బంధకము గాకుందువు? నీ వెచటికైన నీయిష్టము వచ్చిన తావునకుఁ బొమ్ము. బలవంత పరచినను నీ కేమియు ఫలము గలుగదు.

బాలే! కథ మహం జహ్యా మిమాం సౌభాగ్యశాలినీమ్,
మహాకుల ప్రసూతాం చ సీతాం సన్నిహితా మిమామ్. 39½

ఓ బాలికా! గొప్పవంశమున జన్మించినదియును, నిట్టి సౌందర్య శాలినియు, సన్నిహితయు నగు నీ సీతను నేనెట్లు వదలుదు ననుకొంటివి?

నిసర్గతో ఽహ మభవ మేకపత్నీవ్రతాన్వితః,
తస్మాన్మమ త్వద్వరణం న యుక్తమితి భాతి మే. 40½

మఱియు, నేను స్వభావము చేతనే యేకపత్నీవ్రతస్థుడను, కావున నీవు నన్ను వరించుట మిగుల నయుక్త విషయము.

***విద్ధి మాం జానకీజాని మస్య మే త్వం తు న క్షమా,**
సుష్ఠు మాం పరిశీల్య త్వ మన్యతో గంతు మర్హసి. 41½

నన్ను జానకీపతినిగాఁ దెలిసికొనుము. అందువలన నీవు నాకుఁ దగవు. *నన్ను బాగుగఁ దెలిసికొని వేఱొండు దేశమున కేగుము.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ రామం శూర్పణఖా తతః
నైవం వాచ్యం త్వయా రామ! వసం త్యత్రైవ తే వి భోః,
పాదా వుపచరిష్యామి త్వయాఽనుజ్ఞా ప్రదీయతామ్
నైవ మంగీకరోషి త్వం యది త్యక్ష్యామి జీవితమ్. 42-43

---

*పరమార్థస్తు దుష్టశిక్షణ శిష్టపరిపాలనార్థం దశరథాత్మజ రూపేణావతీర్ణస్య రాక్షససంహారకస్య విష్ణోర్మమ న హి రాక్షసీవరణం యుక్తమితి భావః.

*నన్ను బాగుగా దెలిసికొను మను దాని విశేషార్థము. దుష్టులను శిక్షించుటకును, శిష్టులను రక్షించుటకును దశరథపుత్త్రుడనై యవతరించిన రాక్షసమారకుఁడ నగు నన్ను నీవు వరించుట తగదని తాత్పర్యము.

ఇట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి పలుకగా విని శూర్పణఖ శ్రీరామునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ శ్రీరామచంద్రా! ఈ విధముగాఁ బలుకుట నీకుఁ దగదు. నే నిచ్చటనే యుండి నాథుడవగు నీ పాదముల సేవించెదను. అనుజ్ఞ నిమ్ము. ఈ నాదు దాస్యమును గూడ నీవంగీకరింపనిచో జీవితము నేనిచ్చటనే వదలుదును.

ఇత్యుక్తో రాఘవః ప్రాహ వచ శ్శూర్పణఖా మిదమ్,
నైవం భవత్యా కార్యం హి మద్వచ శ్శృణు సాదరమ్. 44½

ఇట్లన విని శ్రీరామచంద్రమూర్తి "నీ విటుల నాచరింపవలదు. నామాటల నాదరముతో విను" మని శూర్పణఖతో ననెను.

భార్యా తిష్ఠతి మేఽంతికే సుదతి తే సాపత్న్య దుఃఖం భవే
ద్భ్రాతా మే తరుణోఽతిసుందరతను ర్బాహ్యే స్థితో లక్ష్మణః,
త్వత్కార్యం సఫలం భవిష్యతి లఘు త్వం గచ్ఛ తస్యాంతికం
యోగ్య స్తే స తు విప్రయుక్త సుదతీయోగ స్తత స్తం వ్రజ. 45½

ఓ సుందరీ! నాకు సమీపమున భార్య గలదు. నీకు సవతివలన దుఃఖము కలుగగలదు. నా సోదరుఁడగు లక్ష్మణుఁడును నా వలె యువకుఁడును, మిగుల నందమైన వాఁడునై యున్నాడు. అతఁడు వెలుపల నున్నవాఁడు. నీవు శీఘ్రముగ వాని సమీపమున కేగుము. నీ కార్యము ఫలవంతము కాగలదు. అతఁడు నీకుఁ దగినవాడు. అతని భార్యకూడ దూరస్థురాలయి యున్నది. కాన వానినిఁ బొందుము.

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవం ప్రాహ తత శ్శూర్పణఖా వచః,
భవద్వశా న కిం కుర్యా మహం యామి త్వదాజ్ఞయా. 46½

ఇదంతయు శూర్పణఖ విని శ్రీరామచంద్రునితో నిటులఁ బలికెను. రామచంద్రా! నేను నీ యధీనురాలనై యున్నాను. కాన నీయాజ్ఞానుసారముగ నటులనే చేయుదును.

భవదాజ్ఞాం తు సౌమిత్రిః పాలయే ద్యది రాఘవ!
సంతోష ఏవ హి భవే న్నో చేదాయా మ్యహం పునః. 47½

రామచంద్రా! నీ తమ్ముఁడగు లక్ష్మణుఁడు నీ యాజ్ఞను బరిపాలించిన సంతసమే. లేకుండిన నేను తిరిగి నీ సమీపమునకే వచ్చెదను.

ఇత్యుక్త్వా తదనుజ్ఞాం తు ప్రాప్య శూర్పణఖా తతః,
సౌమిత్రే రంతికం ప్రాప వనా దాగచ్ఛతో ద్రుతమ్. 48

ఇట్లు పలికి శూర్పణఖ శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞానుసారముగ బయలుదేరెను. ఇంతలో లక్ష్మణుడు శీఘ్రముగ నరణ్యమునుండి వచ్చుచుండ నతని కెదురుగ శూర్పణఖ వెడలుచుండెను.

(అస్మిన్సర్గే చోత్తరత్ర చ తత్ర తత్ర శక్తిభద్రాశయాః త ద్వ్యాఖ్యాన వచాంసి గృహీతా నీతివేద్యమ్.)

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యకాండే అష్టమసర్గః స్సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్య కాండమున నెనిమిదవ సర్గము సమాప్తము

****

నవమస్సర్గః - తొమ్మిదవసర్గ

తత స్స్వాంతిక మాయాంతీం సౌమిత్రిః కామరూపిణీమ్,
దృష్ట్వా శూర్పణఖాం చిత్తే చింతయామాస నైకధా. 1

అనంతరము లక్ష్మణుఁడు తనసమీపమునకు వచ్చుచున్న కామరూపిణి యగు శూర్పణఖను జూచి తనమనము నందుఁ బలువిధములుగఁ జింతించెను.

స్త్రీరత్నస్య విలాసినో మృదుతనో రస్యాబ్జపత్రాక్షిణ
స్స్వర్గో వా వసతి ర్మహీతల మిదం న జ్ఞాయతే ధామ కిమ్,
ఏవం తు క్షణమాత్ర మాసురమహామాయాప్రభావాప్త త
ద్రూప ప్రేక్షణజన్యవిస్మయవశః పశ్చా త్స్మృతిం ప్రాప సః. 2

వెలదుల మిన్నయు, విలాసినియు, మృదుశరీరము గలదియు, పద్మములఁబోలు నేత్రములు గలదియు, నగు నీ యువతి స్వర్లోకవాసినియా! లేక భూలోక వాసినియా! తెలిసికొన లేకుండ నుంటిని- అని లక్ష్మణుఁడు క్షణకాలము రాక్షసమాయా ప్రభావముచేఁ బొందబడిన యాశ్చర్యకరమైన యా రూపమునుఁ జూచుటవలన గలిగిన విస్మయమునకు వశుఁడై పిమ్మట స్మృతి గలిగి యీ క్రిందివిధముగఁ దలంచెను.

శాంతం పాప మయం విచారవిషయో దాసస్య మే నోచితః
పిత్రో ర్వాక్య మనుష్ఠితుం రఘుపతేః ప్రాప్తస్య చైత ద్వనమ్,
సంచిం త్యైవ మథాపరత్ర గమనోద్యుక్తం సుమిత్రాసుతం
స్వానీక్షావిముఖం వ్రజం త్యను తదా సా రాక్షసీ చాప్యభూత్. 3

నా పాప ముపశమించుగాక. తలిదండ్రుల యాజ్ఞను నెరవేర్చుటకై యీ యరణ్యమున కేతెంచిన శ్రీరామచంద్రునకు దాసుఁడ నగు నాకీయాలోచన కూడదు- అని చింతించి తనను జూచుటకుఁగూడ విముఖుఁడై మఱియొక చోటు కేగుచున్న లక్ష్మణుని రక్కసియగు శూర్పణఖ వెంబడించెను.

పరావృత్య ముఖం పశ్చా దాగచ్ఛంతీం నిశాచరీమ్,
దృష్ట్వా స్వమానసతలే చింతయామాస లక్ష్మణః. 4

తన వెనుక వెంబడించి వచ్చుచున్న రాక్షసిని లక్ష్మణుఁడు ముఖము వెనుకకు మరల్చి చూచి యిట్లు చింతించెను.

***తపస్విధర్మా న్పశ్యంతీ మమాంతిక మియం వధూః,**
సమీక్షితాఽపి సావజ్ఞ మే త్యస్యా శ్చరితం త్వహో. 5

*తాపసవేషమును తాపసధర్మములను జూచియు, నాచే నవమాన పూర్వకముగఁ జూడబడియుఁగూడ నా సమీపమునకు వచ్చుచున్న యీ స్త్రీయొక్క ప్రవర్తన మిక్కలి యాశ్చర్య జనకముగ నున్నది.

ఆత్మచిత్తవిమోహాయ యతం త్యాత్మవిచేష్టితైః,
అనయా భాషణం చాపి భంజకం నియమస్య మే. 6

ఈమె తన విలాస చేష్టలచే నామనస్సును మోహపఱచుటకై ప్రయత్నించుచున్నట్లున్నది. కాన నీమెతో సంభాషించుటకూడ నా నియమమునకు భంగము కాగలదు.

ఇత్యాలోచ్య వ్రజంతం త మనుసృత్యాహ సా పునః,
'వాచాఽప్యనభినం ద్యార్య న హి ధర్మ్యా గతి స్తవ,

---

* తపస్వినా మితి-తపస్వినాం తపన ఏవ పరమ ధనత్వేన పరమ ప్రేమాస్పదత్వేన చ కళత్రాది విషయాభిలాషాభావా త్తదాచారానువిధాయినో మమాపి తదభావః ప్రకాశ్యతే. ధర్మా నిత్యనేన యమనియమాదీన్ తదంగభూత త్రికాలస్నానాదీన్ తపశ్చరణ చిహ్నభూతా న్జటావల్కలాదీనపి పశ్యంత్యా అస్యాః మదంతికాగమన మననురూపం భవేత్. తత్రాపి మనోహర వేషాభరణ మాత్మపతి మి వైవం భూతం మాం ప్రాత్యాగమన మనురాగప్రకాశనం చాత్యంతవిరుద్ధం. తత్రాపి నిందాగర్భమీక్షి తాఽపి మదంతికాగమన మతీ వానుచిత మితి భావః.

*తాపసులనగా తపస్సే ధనముగా గల జనులని యర్థము. కానఁ దపస్సే వారలకు పరమధనమును, పరమప్రేమాస్పదమునై యుండుటవలనఁ గళత్రాది విషయాభిలాష యుండదు. కాన తద్ధర్మములతో నున్న నాకును కళత్రాది విషయాభిలాష లేనట్లు ప్రకటిత మగు చున్నదని భావము. తాపస ధర్మములనగా యమము, నియమము మొదలగునవియు, వాని కంగములైన త్రికాలస్నానము మొదలయిన వని తెలియదగు. సారాంశమేమన తపశ్చర్యకు చిహ్నములైన జటావల్కలాదులను జూచుచున్నదియై యీ స్త్రీ నా సమీపమునకు వచ్చుటయే యుక్తముగా లేదు. అందునను మనోహరములైన దుస్తులను, ఆభరణములను ధరించిన నిజభర్తను వలె నివ్విధముగ నన్ననుసరించుటయు, నందునను తన యనురాగమును బ్రకటించుటయు మిగుల విరుద్ధమైనది. అంతియేకాక, నాచే నిందాగర్భముగఁ జూడబడియు నా సమీపమున కేతెంచుట మిక్కిలి యనుచిత మని భావము.

లోకవృత్తానుసృత్యాపి దేయం ప్రతివచ స్త్వయా,
*కిం చోపేక్షా న తే యుక్తా స్త్రీజనే శరణాగతే,
శ్రూయతే హి రిపు శ్చాపి నోపేక్ష్య శ్శరణాగతః,
ఏవం స్థితే సదాచారే కిం పునః స్త్రీజనోఽగతిః. 7-8-9

ఇట్లాలోచించి, వెడలిపోవుచున్న లక్ష్మణుని శూర్పణఖ వెంబడించుచు నతనితో నిట్లనెను. ఓ పూజ్యుడా! నీనిమిత్తమై వచ్చుచున్న నన్ను మాటలచేనైన సంభావింపకుండ నీ విటుల వెడలుట ధర్మము కాదు. లోకయాత్ర ననుసరించియైన నామాటకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁదగియున్నది. అదియుంగాక, స్త్రీజనము * శరణు పొందగా నిట్లుపేక్షించుట నీకుఁ దగినది కాదు. శత్రువైనను శరణు పొందిన నుపేక్షింపఁగూడదని పెద్దలు చెప్పుచుందురు. సదాచార మట్లుండ దిక్కులేని స్త్రీవిషయమై చెప్పవలసిన దేమియుండును?

గురో ర్భయాచ్చ భవతా నోపేక్ష్యాహం నరోత్తమ!
రాఘవాజ్ఞావశా దాగా మహం తు భవదంతికమ్. 10

---

*శరణాగత ఇతి---అత్రాత్మీయవ్యసన మనుక్త్వా శరణాగతేతి కథనం తదీయదురాశయ మేవం భూత మావేదయతి. ప్రథమత ఏవాహ మేతం ప్రత్యనంగపరితాపరూప మాత్మీయం వ్యసన మావేదయేయం, తతో రాగరహిత స్యాస్యోపేక్షామయిభవేత్. శరణాగతే త్యభిహితే తేన "కస్తే వ్యసన విశేష ఇతి స్వయ మేవ పృచ్ఛేత్. తదా మదీయవ్యసనం దూరీకర్తుం భవా నేవ సమర్థః, రక్షిష్యా మీత్యుక్తే వాదామీత్యుచ్యతే. తత స్త్వాత్మనోఽ సామర్థ్యభియా య ద్యయం కరిష్యామీతి ప్రతిజానీతే, తదా మద్వ్యసన మావేదయేయం. సత్యప్రతిజ్ఞా భంగభియా త్వనిచ్ఛ న్నపి మాం పరిగ్రహిష్యతీ త్యాలోచ్య శరణాగత ఇతి కథన మితి వేద్యమ్.

*శరణు పొందగా ననుదాని వివరణము-ఇచ్చట మొదట శూర్పణఖ తన సంకల్పమును బయల్పఱుపక శరణు పొందితినని చెప్పుట యా రాక్షసియొక్క దుర్వ్యసమునుఁ దెలియజేయుచున్నది. (ఎట్లన)నేను ముందుగనే వానితో నా వ్యసనమును గూర్చి తెల్పితినేని యనురాగమే లేని యాతనికి నాయం దుపేక్షయే కలుగును. కావున నేను శరణుబొందితి నన నతడే స్వయముగ నీ చింతయేమి? యని యడుగును. అప్పుడు నా చింతను బాప నీవే సమర్థుఁడవు రక్షించెదనని నచో నా వ్యసనముఁ జెప్పుదును- అని చెప్పవచ్చును. అనంతరమున నతడు తానసమర్థుడని లోకమునఁదన కపకీర్తి వచ్చునను భయముచేఁ దప్పక చేసెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసినచో నప్పుడు నా యభిలాషమును బ్రకటనఁ జేయుదును. సత్యప్రతిజ్ఞాభంగభయముచేత తనకుఁగోరిక లేకున్నను నన్ను బరిగ్రహించు నని యాలోచించి శరణుబొందితి నని చెప్పినదిగాఁ దెలిసికొనదగును.

ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! పెద్దలవలని భయమువలన నన్ను నీవుపేక్షింపవలదు సుమా! నేను శ్రీరాముని యాజ్ఞను బొందియే నీ సమీపమునకు వచ్చితిని.

తచ్ఛ్రుత్వా లక్ష్మణ స్స్వాంతే ఖేద మేవం గతో ఽభవత్,
భ్రాంత్యాహం కథ ముద్యుక్త స్త్యక్తుం రాఘవశాసనమ్
విచార్యైవం తతః ప్రాహ సౌమిత్రి స్తాం నిశాచరీమ్. 11½

ఆమాట విని లక్ష్మణుఁడు-ఎట్లు? నేను శ్రీరాముని యానతినిఁగూడ భ్రాంతిచే నుపేక్షించుచుంటినే? అని మనమున విచారపడసాగెను. ఇవ్విధముగ విచారపడి పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు రక్కసితో నిట్లు పలికెను.

భద్రే!కి మాజ్ఞాపితవా న్మా మార్యస్సత్వరం వద,
ఇత్యుక్తా సా శూర్పణఖా ప్రాహైవం లక్ష్మణం వచః. 12½

ఓ మంగళప్రదురాలా! పూజ్యుఁడగు శ్రీరాముఁడు నన్ను గూర్చి యేమి చెప్పెనో వెంటనే చెప్పుము. అనగా నా శూర్పణఖ లక్ష్మణునితో నిట్లు పలికెను.

*భవతః పరిచర్యార్థ మపృచ్ఛం త్వద్గురుం త్వహమ్,
మయా సహాత్మన స్సేవాం భ్రాతా తవ నియుక్తవాన్. 13

---

* అత్రాయ మాశయః - జాయాత్వేన మే గ్రహణం నియుక్తవా నిత్యుక్తే మమ స్వీకృతిం భ్రాతృపాదసేవావిరోధినీం మత్వా మా ముపేక్షే తాతో ఽభిలాషో భవత్పరిచర్యా మాత్ర పర్యవసిత ఇత్యుక్తం. సో ఽపి గుర్వాజ్ఞావిషయ ఇతి నివేద్యతే. అనే నావకాశేన లబ్ధసన్నిధి రహం క్రమా త్సాధయేయ మభిలషిత మిత్య నేన దురాశయేన స్వాభిమత విషయ త్వేన గుర్వాజ్ఞా నివేదనం న కృతం. తథాచోక్తం. "యస్య యస్య హి యో భావ స్తేన తేన ప్రవిశ్య తమ్ స్వయం తద్భావసంయుక్తః క్షిప్ర మాత్మవశం నయేత్" ఇతి. అయ మత్ర నిష్కర్షః. పూర్వమే వాత్మపరిచరణే సహాయాంత రాభా వేన పరిఖిన్న శ్శరణాగతాం మా మిమామవేక్ష్య దయార్ద్ర మానసస్స న్నేవం విజ్ఞాపితవాన్. హే సౌమిత్రే! భవతా పరిచరణే నియమనివర్తనే చ సాహాయ్యాయైషా గృహ్యతా, మేతేన శ్రేయోద్వయం భవితా స్సాహాయ్యలాభః. ఇతి మద్వచనా దుచ్యతా మిత్యర్థో మయా సహేత్యనేన సూచితః.

* ఇచ్చటి విశేషాశయము - నన్ను భార్యనుగా గ్రహింపుమని రాముఁ డాజ్ఞాపించెనని చెప్పినచో, నన్ను భార్యనుగా గ్రహించుట తన సోదర సేవకుఁ బ్రతిబంధకమని తలంచి నన్ను బరిగ్రహించుటయే మానును. కాన నిన్ను సేవించుటయే నా తలంపని చెప్పబడినది. అట్టి పరిచర్యయు, గుర్వాజ్ఞావిషయమని చెప్పబడుచున్నది. ఈవిధముగ సాన్నిధ్యమును సంపాదింప మెల్ల మెల్లగా, దనకోరికను నెరవేర్చుకొనియెదనను దుస్స్వభావము చేత నిట్లు చెప్పబడినది.

"ఎవరి కెవరికిఁ నే యే భావముండునో "ఆ యా భావముతో వానినిఁ జేరి తానుగూడ

*నేను నీ యొక్క సేవ చేయుటకై నీగురు వగు శ్రీరాముని యానతిని గోర నతడు నాతోగూడ నిన్నుఁదన సేవను జేయవలసినదిగా నాజ్ఞాపించెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్యాస్త్వభిలాషాం నిషేధయన్,
సౌమిత్రిః ప్రాహ వచనం హేతుమత్తాం నిశాచరీమ్. 14

ఆ మాటలు విని యామెయొక్క యభిలాషను నిషేధించుచు లక్ష్మణుఁడు యుక్తియుక్తముగ రక్కసియగు శూర్పణఖతో నిట్లు పలికెను.

స్వర్లోకే వసితుం క్షమా హి భవతీ నిత్యం వనేఽహం స్థితః
కిం చ స్థండిలశా య్యహం తు భవతీ తల్పే తు శేతుం క్షమా,
త్వం తు స్వాదుపయోఘృతౌదనపరా వన్యేన జీవా మ్యహం
వేత్తుం చాత్మహితం క్షమా న భవతీ *ముగ్ధే!న తేఽహం క్షమః 15

నీవు స్వర్గలోకమున నివసింపఁదగిన దానవు. నే నెల్లప్పుడు నరణ్యములో నుండువాడను. మఱియు, నేను నిత్యము వట్టి నేలమీదనే పరుండుఁవాడఁను. నీవు హంసతూలికా శయ్యయందుఁ బవళింపఁదగిన దానవు. నీవు మధుర పదార్థములను భుజింపదగినదానవు. నేనారణ్యక వస్తువులచే జీవయాత్ర గడుపుచున్నవాడఁను, *మూఢురాలా!నీ హితమునుఁగూడ నీవు తెలిసికొన లేకుంటివి. నేను నీకుఁ దగివాఁడను గాను.

నాభావముతోఁగూడి శీఘ్రముగ వానినిఁ దన స్వాధీన పడునట్లుగఁజేసికొనవలయును" అని యుండెను. ఇది వరకే లక్ష్మణుఁడు తనకుఁ జేయు పరిచర్యలయందు లక్ష్మణునకు సహాయ మెవరును లేక పోవుటచేఁ గష్టముతో నున్న శ్రీరాముఁడు శరణు పొందిన నన్ను జూచి మిక్కిలి దయకలిగిన మనస్సుగలవాఁడై" ఓ లక్ష్మణా! నాకుఁ బరిచర్య చేయుటలో నీకీమె తోడుగా నుండును. ఈమెను నీవు గ్రహింపుము. అట్లు గ్రహించుటచే రెండు శ్రేయస్సులు నీకు లభింపగలవు (అవియేమన?) భర్తృహీనురాలగు నీమెకు భర్త గలుగుట యొకటియు, నీకు సాయము లభించుట రెండవదియు అని నామాటగాఁ జెప్పుమని రాముని యానతి యని "నాతోఁగూడ" అను దానిచే సూచింపఁబడినది.

*ముగ్ధే, ఇత్యనేన సౌందర్యాది గుణసంపదా సురలోకవాసి జనార్హాయా భవత్యా నిత్యం వనే స్థితోఽహం కథమనురాగభాజన స్స్యామితి భావః. యది వనేఽపి భోగయోగ్యవిభవసంపన్నో భవేయం తదా వనవాసోఽపి నాత్యంతం దోషమావహేత్ తదపి నేతి. కించ స్థండిలశాయ్యహ మిత్యాదినోచ్యత ఇతి వేద్యం. అనేన నిర్మలస్వాదుక్షీ రాన్నాద్యుపభోగసముచితాయా భవత్యా స్తత్తాదృగ్విభవసంపన్నో లోకోత్తరగుణశాలీ పురుష శ్రేష్ఠ ఏవ ప్రేమపాత్రం భవతీతి వ్యతిరేకో వ్యజ్యతే.

కించ రామస్య దాసోఽహం త్వం తు దాసీ భవిష్యసి,
న హి దాసీపదం యోగ్యం కులీనాయాః స్త్రియః పునః. 16

మఱియు, నేను శ్రీరామునకు దాసుఁడను, నన్ను నీవు వరించిన నీవును దాసివి కాగలవు. స్త్రీ కెన్నడును దాసీపదవి తగినది కాదు.

సం త్యన్యాన్యపి కారణాని బహునా కిం వచ్మి సారం శ్రుణ
కామః కుత్ర తపస్తు కుత్ర సుదతి స్యాద్బద్ధవైర స్తయోః,
తద్వార్తాశ్రవణం చ తాపసజనా దూరం విముంచం త్యలం,
సాక్షాత్కర్తు మహం యతేయ సుభగే తద్ధర్మయుక్తః కథమ్. 17

ఇంతియేకాక, ఇతరకారణము లనేకములు గలవు. అధికముగఁ జెప్పి యేమి లాభము? సారాంశమును జెప్పుచున్నాను వినుము. కామమెక్కడ? తపస్సెక్కడ? ఈరెంటికిని బద్ధవిరోధము. తపస్సునందాసక్తులగు వార లాకామవార్తల వినుటను గూడ దూరముగఁద్యజించుచున్నారు. ఓ సుందరీ!అట్టి తాపసధర్మావలంబి యగు నేను నీవు చెప్పినటుల నెట్లుచేయ యత్నించుదును?

నను యస్మిన్ననురాగో విద్యతే స పరిగ్రాహ్యః ఉత్పన్నశ్చ మమ త్వద్గోచరోఽనురాగః. స హ్యనురాగోత్పత్తిర్బహి రుపాధీ నపేక్షతే తథోక్తం-"న ఖలు బహిరుపాధీన్ప్రీతయ స్సంశ్రయంతే" ఇత్యాశంకాయాం న తేహం క్షమ ఇత్యుచ్యతే. అంతరార్థస్తు-అహం విష్ణురూప శ్రీరామ భక్తత్వే నాత్యంతపావనః, శున్యా అందోళికారోహణవాం ఛితవ ద్విష్ణు భక్త వరణం దుష్కులీనాయా స్తవ న యుక్తమితి భావః.

*మూఢురాలా! అను దాని వివరణము - సౌందర్యాది గుణములచే స్వర్గలోక నివాసులగు జనులకుఁ దగియుండిన నీ కెల్లప్పుడు నరణ్యమున నివసించు నే నెట్లనురాగపాత్రుడ నగుదునని భావము. అరణ్యమునందైనను భోగముల ననుభవించుట కనువగు సంపత్తు కలిగి యుండినచో నప్పుడు వనవాసముకూడ నధికమగు దోషము కాదు గదా! యను నాశంక కలుగు నని నేను వట్టి నేలమీదఁ బరుండు వాఁడ నను దానిచే నదియును లేదని చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు చెప్పుటచే మధుర పదార్థములను భజించుట మొదలగువాని కనువగు నీకు మహా వైభవములతో నొప్పువాఁడును, లోకాతీత గుణుఁడునగు పురుషుఁడే ప్రేమపాత్రుఁ డగునుకాని తాను ప్రేమపాత్రుఁడను గానని యు వ్యంగ్యమగుచున్నది. మఱియు "నెవనియం దనురాగ ముండునో వాఁడే గ్రహింపఁదగినవాఁడు" అను న్యాయముచే నీయం దనురాగ ముదయించెను, అను రాగ మెన్నడును బాహ్యము నపేక్షించి యుదయింపదు. అట్లే పెద్దలచేఁజెప్పబడినది. "ప్రేమ యెన్నడును బాహ్యోపాధుల నపేక్షింపదు" అను నాశంకకు సమాధానముగా నేను నీకుఁ దగినవాఁడను గానని చెప్పబడినది. నేను నీకుఁదగ ననుదాని యంతరార్థ మేమనగా-నేను విష్ణుస్వరూపుఁడగు శ్రీరాముని భక్తుఁడ నగుటచే మిగులఁ బవిత్రుఁడను. ఇట్టి విష్ణుభక్తుని నీవు వరించుట శునకము అందోళికను (పాలకిని) నెక్కుటకుఁ గోరినటుల దుష్కులీనురాల వగు నీవు నన్ను వరించుట కూడనిపని యని భావము.

తత శ్శూర్పణఖా వాక్యం ప్రాహేదం లక్ష్మణం ప్రతి,
యదుక్తం భవతా వాక్యం సత్యదూరతయా స్థితమ్,
*భ్రాతా తే భార్యయా సాకం వనే ఽస్మి న్వసతిస్మ యత్,
తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ సౌమిత్రి స్త్వి మిదం వచః. 18-19

పిమ్మట శూర్పణఖ లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! నీవు చెప్పినమాట లన్నియు సత్యదూరములుగా నున్నవి. (ఏలనన) నీ యన్నయగు శ్రీరాముఁడు భార్యతో గూడియే యీయరణ్యమున నివసించెను గదా? అను శూర్పణఖా వాక్యములను లక్ష్మణుఁడు విని యారక్కసితో నిటులఁ బలికెను.

చతర్దశాబ్దా న్మునిధర్మచారీ, వనే నివాసం త్వహ మాచరేయమ్,
ఇతి ప్రతిజ్ఞా గురుసన్నిధానే, భ్రాత్రా సమక్షే చ సతాం కృతా హి. 20

నా యన్నయగు శ్రీరాముఁడు దశరథుఁడు, వసిష్ఠుఁడు మొదలగు వారి సాన్నిధ్యముననను, మునిధర్మముల నాచరించుచు నరణ్యమందు నేను పదునాలుగు సంవత్సరములు నివసించెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసితిని.

కృత్వా ప్రతిజ్ఞాపరిపూర్తి మార్యో
దృష్ట్వా జనన్యాప్తసహోదరాంశ్చ,
తతో ఽర్థకామౌ పరిసేవితుం తు
యతేత తావన్న హి సేవతే తౌ. 21

అట్టి ప్రతిజ్ఞ పూర్తియైన పిమ్మట పూజ్యుఁడగు మా యన్న, తల్లులను, సోదరులను, హితులను జూచిన పిమ్మట నర్థకామములను సేవించుదును. అంతదనుక యర్థకామములను సేవింపను. మోక్ష ధర్మములను మాత్రమే

*భ్రాతా తే భార్యయా సాకమిత్యస్యాయ మాశయః- యో గురునియోగ మంగీకృత్య తపస్విధర్మ మాచరతి సోఽప్యార్యః ధర్మాధర్మవిచారవా నపి స్వభార్యయా సహ రమమాణ ఏవ వర్తతే. గుర్వాజ్ఞాం వినా భ్రాతృస్నేహా దేవ వనం గతస్య తే మత్పరిగ్రహేణ తపోవిరోధ శ్శంకితుం న శక్య ఇతి భావ.

*నీ యన్న యగు శ్రీరాముఁడు భార్యతోగూడా నుండెను గదా యను దాని తాత్పర్య మేమనగా —

ఎవడు తండ్రియగు దశథుని యాజ్ఞానుసారము తాపసధర్మముల నాచరించుచుండెనో, అట్టి ధర్మాధర్మ విచారశీలుఁడుగు రాముఁడే భార్యతోఁగూడఁ గ్రీడించుచు సంచరించుచుండెను. గురుజనాజ్ఞ యేమియు లేక సోదరప్రేమచే నరణ్యమున కేతెంచిన నీకు నన్ను గ్రహించుటచేఁ దపోభంగ మగు నని శంకించుట నీకుఁ దగదని (తాత్పర్యము)

సేవించుదును. (భార్యతోఁ గూడియుండియుఁ గామము నందు మనస్సును జొరనీయఁడని భావము)

ఉపేక్ష్య కామం సతతం చ ధర్మే
రతోఽయ మాసీ ద్యది జాయయా కిమ్,
ఇతి త్వయాఽఽక్షేపణ ముచ్యతే చే
త్తస్యా ప్యహం కారణ మద్య వచ్మి. 22

శ్రీరాముఁడు కామము నుపేక్షించి యెల్లప్పుడు ధర్మమునందే యాసక్తుఁడై యుండినచో భార్యతో నేమిపని యని యంటివేని కారణమును జెప్పెదను వినుము.

*పతివ్రతాయాః పతిసేవనా త్తు,
ధర్మో న హీతి శ్రుతయో వదంతి,
జాయాపతిభ్యాం సతతం హి కార్యం,
సహైవ కర్మేతి విధి శ్చ సంస్థః. 22

పతివ్రతయగు స్త్రీకిఁ దనభర్తను సేవించుటకంటె మఱియొక ధర్మము లేదని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. కర్మ యెప్పుడును దంపతు లిర్వురును గలసియే చేయవలయు ననియు విధిగలదు.

---

*పతివ్రతేతి "దానా త్ప్రభృతి యా నారీ కర్మణా మనసా గిరా, పతివ్రతా భవేన్నిత్యం యావదాయు స్సమాహితా, సా భర్తృలోకా నాప్నోతి యథై వారుంధతీ, తథా నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్ధర్మో న వ్రతం నా ప్యుపోషణం, శుశ్రూషతే యద్భర్తారం తేన స్వర్గే మహీయతే "ఇతి స్మృతేః భార్యా భర్తృసమీపే కామానుభవం వినాపి స్థాత వ్యేతి ద్యోత్యతే, పతివ్రతాయాః పతిపరిచరణస్యైవ పరమధర్మత్వాత్. కించ, తయో స్సహైవ ధర్మానుష్ఠానస్య విహితత్వా చ్చ సీతాయాః వినాపి కామానుభవం రామాంతే సంస్థితి ర్యుక్తైవేతి భావః.

*పతివ్రత యనుదానికి వివరణము.

"ఏ స్త్రీ తనతండ్రిచే దానము చేయబడినది మొదలు మనోవాక్కాయ కర్మలచే నెల్లప్పుడును పతికి హితమును గోరుచుండునో, యామె యరుంధతివలె భర్తృలోకమును బొందుననియు, మఱియు "స్త్రీకి బ్రత్యేకముగా ధర్మముగాని, వ్రతముగాని, యుపవాసముగాని లేదు. భర్తృ శుశ్రూషచేతనే యామె స్వర్గలోకమునఁ బూజ్యురాలై యుండగలదు" అను మొదలగు స్మృతివాక్యములచే భార్య కామాభిలాష లేక పోయినను భర్తృసాన్నిధ్యమున నుండఁదగినదని తెలియఁబడుచున్నది. పతివ్రతయగు స్త్రీకిఁ బతిసేవయే పరమధర్మము. సతిపతు లిర్వురును గలసియే ధర్మము నాచరించుట విధివిహిత మగుటచేఁ గామపరతంత్రురాలు కాకయే సీత రాముని సన్నిధి నుండుట తగినదే యని భావము.

వినాపి కామం భార్యాయా యుక్తా భర్త్రంతికే స్థితిః,
తస్మాదహం యత్కరోమి సాఽపి తత్కురు తేఽత్ర హి. 24

కామాభిరుచి లేకయు భర్తృసన్నిధి నునికి భార్యకుఁ దగినది కాన నేను పరిచర్య చేసినటుల సీత కూడ నిష్కాముకురాలై రాముని పరిచర్య చేయుచున్నట్లు తెలిసికొనుము.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ సంప్రాప్తాఽవసరాచ సా,
నిషేవణేన సౌమిత్రి మాత్మసాత్కర్తు మానసా. 25

ఇట్లు లక్ష్మణుఁడు చెప్పగా విని శూర్పణఖ పొందబడిన యవకాశము గలదియై పరిచర్యచేతనే తానుగూడ లక్ష్మణుని వశము జేసికొన వలయు నను నూహతో నతనితో నిట్లు పలికెను.

ప్రజావతీ యథా భ్రాతు స్సేవాం కర్తుం సమీహితా,
నిరపేక్షా సతీ కామే కేవలం ధర్మ మాశ్రితా,
తథాఽనపేక్ష్య కామం తు కేవలం ధర్మతత్పరా,
పరిచర్యాం కరిష్యామి తవ మా స్త్వత్ర సంశయః. 26-27

లక్ష్మణా! సీత యెట్లు నీ యన్నయైన శ్రీరాముని నేకామము లేక కేవల ధర్మబుద్ధితో సేవించుచున్నదో, యటులనే నేనును గామాభిలాషను వీడి ధర్మాసక్తితోడనే నిన్ను సేవించుచుందును. ఈవిషయమునం దేమాత్రము సంశయింపవలదు.

నను పరిచరణం తపోధనానాం, న భవతి ధర్మవిరుద్ధ మార్యలోకే,
త దగతికమిమం జనం త్వ మద్య, ప్రముదితవృత్తవ సేవనే గృహాణ. 28

ఓ పూజ్యుఁడా! లోకములో తపోధను లగు మహాత్ములకుఁ బరిచర్య చేయుట ధర్మవిరుద్ధ మైనది కాదు. ఆ కారణమున నితరదిక్కులేని నన్ను నీ పరిచర్యకైనను బరిగ్రహింపుము.

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ వచనం సౌమిత్రి స్తాం నిశాచరీమ్,
అహో తవేదం ముగ్ధత్వం యేన దాస్యం సమీహసే. 29

ఇట్లనగా విని లక్ష్మణుఁడు శూర్పణఖతో నిటులఁ బలికెను. నీవు దాస్యమును గోరుచుంటివే! ఆహా! ఏమి నీ వెఱ్ఱితనము?

లోక స్సర్వోఽపి యతతే యస్య దాస్యస్య నిష్కృతేః,
*భవతీ స్వయమే వాహో దాస్యం తదభివాంఛతి. 30

*లోకములోఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు నే దాస్యమును దొలగింపఁజేసికొనుటకై ప్రయత్నించునో, యట్టి దాస్యమును నీవు స్వయముగఁ గోరుచున్నావు. ఎంత యాశ్చర్యము.

✦✦ యది స్నేహో భవేన్నాస్తి విచారో గుణదోషయోః
కిం భేదస్య ప్రయోగేన దాస్యం చ తవ మే హితమ్. 31

పిమ్మట శూర్పణఖ లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! ✦✦ ఎచ్చట స్నేహ మంకురించునో, యచ్చట గుణదోషవిమర్శన మెవ్వనికిని నుండదు. కనుక నీ భేద ప్రయోగమువలన నేమియు బ్రయోజనము లేదు. నాకు నీదాస్యమే హితమైనది.

ఇత్యుక్త్వాఽనుసరంతీం తాం దృష్ట్వా నిర్విణ్ణమానసః,
స్వమానసతలే త్వేవం చింతయామాస లక్ష్మణః. 32

ఇట్లు పలికి మాటాడక వెళ్ళుచున్న తన ననుసరించి వచ్చుచున్న శూర్పణఖను జూచి లక్ష్మణుఁడు నివ్వెఱపోయిన మనస్సుగలవాఁడై తన మనమునం దిట్లు చింతించెను.

---

*అత్రాయ మాశయః-దైవా దుపేతస్య యస్య దాస్యస్య ప్రతిక్రియాం కర్తుం సర్వోఽపి జనో యతతే, భవతీ తు తాదృశస్య ప్రతిక్రియార్థం న యతతే. కిం తు స్వయమేవ త దిచ్ఛసి. తవ మౌఢ్య మాశ్చర్యకరమితి భావః.

*దైవవశమున సంప్రాప్తమైన యే దాస్యమునుఁ దొలగించు కొనుటకై లోకులందరు ప్రయత్నించుచుందురో, ఆదాస్యమును దొలగించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపకపోగా, నీవిపుడు స్వయముగ నాదాస్యమును గోరుచుండుట మిగుల నాశ్చర్యమును గొలుపున్నది యని తాత్పర్యము.

✦✦ యదిస్నేహ ఇతి-యది స్నేహో భవతి గుణదోషవిచారో నాస్త్యేవ తథా చోక్తం. పరివ్రా ట్కాముకశునా మేక స్యాం ప్రముదాతనౌ, కుణపః, కామినీ, భక్ష్య ఇతి తిస్రో వికల్పనాః ఇతి.

✦✦ ఎచ్చట స్నేహ మంకురించునో యనుదాని వివరణము-స్నేహము కలిగినచో గుణదోష విచార ముండదు అటులనే చెప్పబడినది ఒక స్త్రీ శరీరమునందే యనేకము లగు వికల్పములు కలుగుచున్నవి (ఎట్లు) సంన్యాసికి శవమనియుఁ, గాముకునకుఁగామినియనియు, శునకమునకు భక్షింపదగిన వస్తువనియు (వికల్పములు గలుగునని)

అసంభాష్య వ్రజంతం మా మనుయా త్యధునా త్వియం,
సామదానే నీచజనే విఫలే హి న సంశయః.
దండోపాయః స్త్రీజనే తు నోచితః ఖల్విమా మహం,
కేనోపాయేన సుదతీం వినివర్తయితుం క్షమః. 33-34

మాటాడకయే వెళ్లుచున్న నన్నీమె యిప్పు డనుసరించి వచ్చుచున్నది. నీచులందు సామోపాయము, దానోపాయముకూడ పనిచేయదు. ఏమియు సంశయము లేదు. స్త్రీలయందు దండోపాయ ముపయోగింపఁదగనిది. ఇప్పుడు నే నేయుపాయముచేత నీమెను మరలింపఁగలుగుదును?

సింహ వ్యాఘ్రవరాహ కాసరముఖై ర్దుష్టై ర్మృగై స్సేవితం
కించారణ్యక పూరుషై రపి సుదుశ్శక్యం ప్రవేష్టుం వనమ్,
త్వేకాకి న్యబలా కథం హ్యుపగతా సర్వాంగసుంద ర్యసౌ
నిర్భికా విచర త్యహో! మమ పున స్త్వేషా పరీక్షాస్పదమ్ 35

సింహములు, వ్యాఘ్రములు, ఎనుబోతులు మొదలగు క్రూరజంతువుల చేఁ బ్రవేశింప సాధ్యము కాని యీ యరణ్యప్రదేశమున నబలయు, సర్వాంగసుందరియు నగు నీమె యొంటరిగా నే భయమును లేక యెట్లు తిరుగుచున్నదో మిగుల నాశ్చర్యకరముగ నున్నది.

ప్రేషయిష్యా మ్యహం భూయ స్త్వేతాం సామ్నైవ రాఘవమ్,
ఇతి సంచింత్య మనసి ప్రాహ తాం లక్ష్మణ స్తదా. 36

నేను మరల నీమెను సామముచేతనే శ్రీరామునియొద్దకుఁ బంపించెదను. అని లక్ష్మణుఁడు తన మనమునం దాలోచించి శూర్పణఖతో నిటులఁ బలికెను.

బాలే! రామస్య దాసోఽహం యది మాం త్వం వరిష్యసి,
సీతాయా అపి దాసీత్వం భవితాఽసి న సంశయః.
తస్మా త్త్వం రామనికటం గత్వా తం వృణుషే యది,
త్వమేవ రాజ్ఞీ భవసి గచ్ఛ శీఘ్రం తదంతికమ్. 36-37

ఓ సుందరి! నేను శ్రీరాముని దాసుఁడను. నీవు నన్ను వరియింతువేని సీతకుఁగూడ నీవు దాసురాలవు కావలసివచ్చును. ఇది నిక్కముగాన నీవు శ్రీరామునియొద్దకేగి యాయననే వరియించితివేని నీవే రాణివి కాగలవు. శీఘ్రముగ రామునొద్ద కేగుము. నీ హితమును గోరి చెప్పితిని.

ఇతఃపరం త్వయా సాకం న సంభాషితు ముత్సహే,
ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ దూర మకుర్వ న్భాషణం తు సః. 38-39

ఇంతకు నెక్కుడుగ నీతో మాటలాడను-అని తిరిగి లక్ష్మణుఁడు సంభాషింపక దూరముగా వెడలిపోయెను.

ఏవం తస్మిన్లక్ష్మణే తు సతి వ్రజతి సా పునః,
నిరాశా పరమక్రుద్ధా చింతయామాస చాత్మని. 40

అట్లు లక్ష్మణుఁడు వెడలిపోగా నా శూర్పణఖయు నిరాశ జెందినదై, కోపాతిశయము కలదియై తనలో నిటుల నాలోచించుకొనెను.

విశ్వాసా ద్యస్య వచసి సౌమిత్రిం ప్రాప్తవ త్యహమ్,
వాణీవ మూఢం త మహం భూయోఽపి ప్రాప్నువా న్యరం. 41

ఎవని మాటలయందు విశ్వాసముచే నేను మూఢుని సరస్వతి వలె లక్ష్మణునిఁ బొందవచ్చితినో, యా రామునియొద్దకే, మఱల శీఘ్రముగాఁబోయెదను.

మయాఽధునా ప్యకరుణో ఽదక్షిణో ఽపూరుషః పునః,
ద్విపా త్పశు రయం నూనం వృథా సంప్రతిపాలితః. 42

నే నిప్పుడు నిర్దయుఁడును, నసమర్థుఁడును, ద్విపాత్పశువు నగు నితనికై వ్యర్థముగ వేచియుంటిని.

అహోస్వి *దేతావ దేవ భాగధేయం హి తస్య తు,
ప్రత్యాదిష్టాఽస్మి యేనాహం రూపశీలసమన్వితా. 43

పోనిమ్ము-అహ్లాద జనకమయిన రూపము, శీలము గల నన్నీతఁడు నిరాకరించెను. *ఇతని యదృష్టమింతియే (తనంత దాను వలచి వచ్చిన రూపశీలాది సంపన్నురాలయిన సుందరి ననుభవించలేక పోవుట యే యని) కానిమ్ము. ఈతని యన్నయగు శ్రీరాము నొద్దకుఁబోయి యీ జరిగిన చరిత మంతయు నాతనికిఁ జెప్పి చేయదగిన పనినిఁ దరువాతనే చేయుదును.

---

*ఏతావదేవేతి-యేన త్రైలోక్యనాథస్య రావణస్య సహోదరీ సర్వాభిలషణీయసంబం ధ్యహం ప్రత్యాఖ్యాతా, అతస్తస్య లక్ష్మణస్య భాగధేయ మల్ప మేవేతి. అనేనైవం భూతస్త్స్యా దురభిప్రాయో గమ్యతే. సర్వథాఽనృతవచనేన మాం వంచితవంతం దురాత్మానం లక్ష్మణ ముద్దిశ్య ప్రతిపరి భవః కర్తవ్య ఏవ. స యది ప్రత్యాదేశ ప్రకారనివేదనా త్పూర్వ మేవ క్రియతే తత స్తద్ధేతు కేన కోపేన రామో న మా మంగీకరిష్యత ఇతి ప్రథమం తన్నివేదన మేవ కర్తవ్యం. పశ్చాత్స రామో యది మాం పరగ్రహీష్యతి, తతః, క్రమేణ వశీకృత్య తయోః పరస్పరం ప్రద్వేష ముత్పాద్య ప్రతిపరభవం కరిష్యామీతి భావః.

భవత్వస్యాగ్రజం గత్వా సర్వం తస్మై నివేద్య చ
కరణీయం తు పశ్చాద్వై కరిష్యామి న సంశయః,
ఇత్యాలోచ్య స్వచిత్తే సా దశానన సహోదరీ
ద్రుత ముత్థాయ నిర్గత్య రామాంతిక ముపాయయౌ.
దృష్ట్వా తాం రాఘవః ప్రాహ కి మవోచ న్మయానుజః,
ఇతి పృష్టా రాఘవేణ సాఽప్యేవం గదతిస్మ తమ్. 44-46

ఇట్లు శూర్పణఖ తన మనమునం దాలోచించుకొని శీఘ్రముగ నచ్చటనుండి లేచి బయలువెడలి రాముని సమీపమునకు వచ్చెను. ఇట్లు తన సమీపమునకు వచ్చిన శూర్పణఖను జూచి "నాతమ్ముఁడగు లక్ష్మణుఁ డేమనెను" అని ప్రశ్నింపగా శూర్పణఖయు నచట జరిగిన వృత్తాంతమును రామునితో నిటులఁ జెప్పఁదొడఁగెను.

తపస్విధర్మాచరతో మత్తే కిం ను ఫలం భవేత్,
కిం ఫలం స్యా త్త్వయా మేఽపి తపోభంగస్య హేతునా,
కించ మే రామదాసస్య భార్యా త్వం తు భవే ర్యది,
త్వం తు దాసీ భవే స్తస్మాత్తం వ్రజే త్యాహ తేఽనుజః. 47-48

ఓ రామచంద్రా! "తాపసధర్మముల నాచరించు నావలన నీ కేమి ఫలమనియు, తపోభంగమునకు మూలమైన నీవలన నాకేమి ఫలమనియు, మఱియు శ్రీరామునకు దాసుఁడనగు నాకు నీవు భార్యవైనచో, సీతకును దాసివి కావలసివచ్చెద వనియు, గాన శ్రీరాముని యొద్దకే పొమ్ము"నియు నీ తమ్ముఁడు చెప్పి పంపెను.

---

*ఇతని యదృష్ట మింతయే యను దానిలోని విశేషాంశము- ముల్లోకముల కధిపతి యగు రావణునకు సహోదరినయి, లోకమందరిచేతనుగూడఁ గౌరవదగు సంబంధముగల నేను, ఏ కారణముచే లక్ష్మణునిచేఁ దిరుగ గొట్టబడితినో, యా కారణముననే లక్ష్మణుఁడు స్వల్పమయిన యదృష్టము గలవాఁడని తెలియబడు చున్నది. ఈ కారణమున నా మెయొక్క దురభిప్రాయ మిట్టిదియని తెలియబడుచున్నది. ఎన్ని విధములచేనైన నసత్యపు మాటలచే నన్ను వంచించు లక్ష్మణునిఁ బరిభవింపవలసినదే. కాని, నన్ను లక్ష్మణుఁ డసత్యపు వచనములచేఁ బరిభవించెనని రామునితోఁ జెప్పకపూర్వమే యితనిని నేను పరిభవించినచోఁ దన తమ్మునకుఁ గలిగిన యవజ్ఞను జూచి రాముఁడు నన్నంగీకరింపఁడు. కాన ముందుగ లక్ష్మణుఁడు చేసిన యవమానమునే రామునకు మనవి చేయవలసి యున్నది. అనంతరము శ్రీరాముఁడు నన్నుఁ బరిగ్రహించినచో మెల్లమెల్లగా వశము చేసికొని యా రామలక్ష్మణులకుఁ బరస్పర ద్వేషములు గలిగించి యీ లక్ష్మణునకుఁ బ్రతీకారము కావించెద నని భావము.

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవః ప్రాహ వచనం తాం నిశాచరీమ్,
త్వద్విధానా మంగనానాం సపత్నీక జనస్య తు.
పరిగ్రహో దుస్సహ స్స్యాదితి భీత్యా వదామి తే,
భద్రే! పునశ్చ భవతీం నియోక్ష్యామి శ్రమాధ్వని.
పరిశ్రమోఽయం సోఢవ్య స్త్వయా మా భావయాన్యథా,
తదంతికం పున ర్గచ్ఛ కార్య మద్య ఫలిష్యతి.
ఇత్యుక్తోభయకూలస్థ శాద్వలభ్రమ గౌ రివ,
ఉభయ త్రాప్యలాభా సా స్వచిత్తేఽచింతయ త్తదాఽ 49-52

ఇట్లు చెప్పగా విని శ్రీరామచంద్రమూర్తి యా రక్కసిని గూర్చి యిటులఁ బలికెను, నీ వంటి యుత్తమస్త్రీకి సవతిపోరాటము దుస్సహ మైనది యను భయముచే నేనిటులఁ దిరిగి నియోగించుచున్నాను. నీవు మార్గశ్రమను సహింపుము. న న్నన్యథా భావింపకుము. ఆ లక్ష్మణ సమీపమునకే మఱలఁబొమ్ము. ఈ పర్యాయము నీకార్యము సఫలము కాగలదు - అని చెప్పగా శూర్పణఖ నదియొక్క రెండు ఒడ్లయందు పచ్చిక యున్నదను భ్రాంతిచే నిటునటు దిరుగుచున్న గోవువలె రెండుచోట్లను లాభము లేనిదై తన మనమునం దిటుల నాలోచించెను.

స్వజాయా సంస్థితే ర్మూలా న్న మా మిచ్ఛతి రాఘవః,
మయ్యై తస్యాం భక్షితాయా మయ మే వోద్వహేత్తుమాం,
ఇతి సంచింత్యతాం సీతాం హంతుం వ్యాత్తాననాఽభవత్. 53½

శ్రీరాముఁడు తన భార్య సమీపమునందున్న కారణముచే నన్నం గీకరించుట లేదు. నే నీమెను భక్షించినచో నన్నుఁదప్పక వివాహ మాడును. అని యాలోచించి సీతను మ్రింగుటకు నోరుఁదెఱచి పైకిఁబోవసాగెను.

తత స్తాం సాంత్వయ న్నాహ వచనం రాక్షసీ మిదమ్,
చిహ్న మేకం ప్రదాస్యామి దర్శనా దస్య లక్ష్మణః,
కరిష్యతి చ తే కార్యం సఫలం నాత్ర సంశయః,
అసిద్ధౌ తవ కార్యస్య సమేత్యాఽత్తు మమ ప్రియామ్,
ఇత్యుక్త్వా ప్రదదౌ తస్యై స్వనామాంకశరం ద్రుతమ్. 55-56

పిమ్మట శ్రీరామచంద్రమూర్తి యారక్కసి ననునయించుచు నిట్లనెను. ఓ సుందరి! నేను నీకొకగుర్తు నొసంగెదను. ఆగుర్తు నాతఁడు చూచిన

వెంటనే నీ కార్యమును సఫలముచేయును. సంశయింపకుము. అట్లు నీకార్యము సిద్ధింపకుండినఁ దిరిగివచ్చి నాభార్య నప్పుడు భక్షింపుము- అని పలికి రామనామాంకిత బాణము నొక దానిని నామెకు గుర్తుగా నొసంగెను.

పశ్చాచ్ఛూర్పణఖాఽపి రాఘవవచ స్సత్యం తు మత్వా ద్రుతం
గత్వా లక్ష్మణ మేవ మాహ సుమతే! భ్రాతా త వేమం శరం
చిహ్నార్థం తు పరిగ్రహే తవ దదా వేతం గృహాణేతి తం
దత్వా ప్రాహ మనోరథం తు సఫలం శీఘ్రం కురు త్వం విభో! 57

పిమ్మట శూర్పణఖ రాముని వాక్యములను సత్యమునుగాఁ దలచి లక్ష్మణుని దరికేగి యతనితో నిట్లనెను. నీ యన్నయగు రాముఁడు నన్ను నీవు పరిగ్రహించుటకై గురుతుకొఱకు నీకుఁ దన బాణము నీయవలసినదిగా దీని నిచ్చెను. దీనినిఁదీసికొనుము- అని యాబాణమును లక్ష్మణున కిచ్చి నా కోరిక వెంటనే సఫలమును జేయుమని కోరెను.

భూయ స్తే నికటం గతాఽహ మితి మాం సంత్యక్తవాం శ్చేద్భవాన్
భ్రాతు స్తే భవితా ద్వయో రపి విప త్సత్యం వచో వచ్మ్యహమ్,
పూర్వం స్త్రీజనవంచనా ద్విషదో భూపాలకాశ్చాపరే
*శప్తాస్తాభి రతీవ నాశ మగమ న్సర్వం సమాలోచ్యతామ్. 58

లక్ష్మణా! తిరిగి నేను నీదరికి వచ్చితినని నన్ను నీవు విడనాడితివేని నీకును నీయన్నకును మీ యిర్వురకుఁగూడ నాపద సంభవింపగలదు. నిజముగఁ జెప్పుచున్నదానను. పూర్వమనేకులయిన రాజులు, నితరులును గూడ స్త్రీలను వంచించుటవలన ననేకములైన యాపదలను బొందిరి. వంచితులైన యా స్త్రీలచే వారలు *శపింపబడి నాశనమును గూడఁబొందిరి. నేను చెప్పిన దంతయు బాగుగ నాలోచించుకొనుము.

---

*శప్తాస్తాభి రితి—అత్రేయం పౌరాణికీ కథాఽనుసంధేయా-పురా మేనకా శాపేన ధనదస్య రూపహీనతా, ఊర్వశీ శాపేన దేవవైద్యస్య యజ్ఞభాగానహర్హతా, మిత్రకేశీ శాపేన వాచస్పతే ర్హృత భార్యతా, మదాలసా శాపేన బలేః రాజ్య భ్రష్టతా, మోహినీ శాపేన బ్రహ్మణోఽపూజ్యతా చ సంబభూవు రితి.

*శపింపఁబడి నాశమునుగూడఁబొందిరి యనుదాని వివరణము. ఈ విషయమై పురాణప్రసిద్ధ గాథల ననుసంధానము చేసికొనవలయును. (ఎట్లనన) పూర్వము మేనకాశాపముచేఁగుబేరునకు కురూపము ప్రాప్తించెననియు, నూర్వశీశాపముచే నశ్వినీదేవతలకు యజ్ఞభాగములయం దనర్హత వాటిల్లెననియు, మిత్రకేశీ శాపముచే బృహస్పతికి భార్యావియోగము సంభవించె ననియు, మదాలసా శాపముచే బలిచక్రవర్తికి రాజ్యభ్రష్టత చేకూరె ననియు, మోహినీ శాపముచే బ్రహ్మదేవున కపూజ్యత కలిగె ననియు బురాణప్రసిద్ధి గలదని తెలియఁదగును.

మనోరథే మేఽసఫలే భావ్యం కర్మ బ్రవీ మ్యహమ్,
భక్షయే యం యువాం నూనం హృతా సీతా భవిష్యతి. 59

లక్ష్మణా! నా కోరికయే సిద్ధింపనియెడలఁ గాదగిన కార్యమును జెప్పెదను, వినుము, మిమ్ముల నిర్వురను (రామలక్ష్మణులను)భక్షించెదను. సీత నపహరించెదను.

జ్ఞాత్వా తాం తు నిశాచరీం రఘుపతే ర్భావం చ విజ్ఞాయ తం
సంధాతుం క్షురికోపమం శరవరం శ్రీ రామనామాంకితమ్,
సౌమిత్రౌ ప్రయత త్యథాఽసురతనుం ధృత్వా*విచింత్యాత్మని
వ్యాత్తాస్యా ప్రథమే తు హంతు మనసా రామం సమేతిస్మ సా. 60

ఇట్లు శూర్పణఖ పలుకగా నామెను నిశ్చయముగా రాక్షసినిగా దెలిసికొని, లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామచంద్రుని యాశయమును గూడ నతఁడు తనకుఁ బంపిన బాణమువలనఁ దెలిసి కొనినవాఁడై నందున మంగలి కత్తివలె మిక్కిలి పదునుగల శ్రీరామ నామాంకితమగు బాణమును గ్రహించి శూర్పణఖను సంహరింపఁ బ్రయత్నింపఁబోవ నామె రాక్షసీరూపమును ధరించి*లోన నాలోచించుకొని నోరుఁదెరచి రాముని ముందుగా భక్షింపఁ బరుగిడసాగెను.

---

*విచింత్యాత్మనీతి. ఏతావంత మహం కాలం దురాశా పరిపీడితా| అన్వభూవం శుచం త్వద్య తన్నివృత్త్యా సుఖం త్వభూత్|| అస్థిప్రాయాంగ సంయుక్త ఫలమూలాశినాం పునః, పిశితాశనసంజాతనిర్వేదాయాస్తు మేఽధునా స్వయంతూపనతావేతౌ సుకుమారౌ నృపాత్మజౌ, భక్ష్య భూతౌ మమ ప్రాప్తౌ దైవా దేత ద్వ్యాదనాత్| బుభుక్షాపూరణం చాపి నిర్వేదాఽపగమో భవేత్| ఖాదిత్వేమౌ తతస్సీతాంకుర్యాం భ్రాతు రుపాయనం|| మమ హస్తే శరం దత్వా ప్రేషణా దనుజాంతికం| ప్రథమం రాఘవం హత్వా పశ్చా ద్ధన్యా మిమం త్వితి||

*లోన నాలోచించుకొని యనుదాని వివరణము.

ఇంతదనుక నేను దురాశాపీడితురాలనై దుఃఖముల పాల్పడితిని. ఇప్పు డా దుఃఖము నివర్తించుటచే సుఖము కలిగెను.
ఎముకలప్రోవులవలె నున్న యవయవములు కలవారును, కందమూల ఫలాశనులు నగు మునుల మాంసమును భక్షించుటచేఁ గలిగిన నిర్వేదము గల నాకు దైవవశముచే నిప్పుడు సుకుమారులగు రాజకుమారులు స్వయముగ వచ్చి భక్ష్యములుగా సంప్రాప్తమైరి. వీరి నిర్వురను భక్షించుటచే నాకాకలియు నుపశమించును. ఈ నిర్వేదము (విచారము) కూడ నుపశమించును. ఈ శ్రీరామ లక్ష్మణుల నిర్వురను భక్షించి యనంతరము సీత నపహరించి తీసికొనిపోయి, నా యన్న యగు రావణునకుఁ గానుకగా సమర్పించెదను. నా చేతికిఁదన ఖడ్గమునిచ్చి నన్నుఁ జంపించుటకుఁ దన తమ్మునొద్దకు బంపిన రాముని ముందుగఁ జంపి యటుపిమ్మట నీ లక్ష్మణునిగూడఁ బంపెదనని యాలోచించెనని తెలియదగును.

రక్తకేశీం భీమదంష్ట్రా మద్రిసన్నిభవిగ్రహం,
సమాపతంతీం వేగేన రాక్షసీం వీక్ష్య భూమిజా.
భియాఽఽలింగ్య పతిం ప్రాహ వారయైనాం ద్రుతం త్వితి. 60½

అప్పుడు ఎఱ్ఱని వెంద్రుకలు, భయంకరమైన కోఱలు గలిగి పర్వతాకారము గలదియై పైకి దుముకుచున్న యారక్కసిని సీతాదేవి చూచి భయముచే భర్త నాలింగనముఁ జేసికొని యారక్కసిని వారింపుము, వారింపుము (అని రా మునితో సీత పలికెను.)

ఇత్యుక్తో రాఘవః ప్రాహ న తు సేయం నిశాచరీ,
న త్వయా దృష్టపూర్వా కిం? చిత్రభిత్తౌ పిశాచికా.
ఏవం రామే సాంత్వయతి భయభీతాం తు భూమిజామ్.
లక్ష్మణేన వినిర్ముక్తో రామనామాంకిత శ్శరః,
నిశాచరీం ఖురనాసం విగ్రాం కృత్వాఽ ప్యతృప్తిమాన్. 63-64

ఇట్లు సీత పలుకగా రాముఁడు నామె నోదార్చుచు నిటులఁ బలికెను. ప్రేయసీ! ఈమె నిజమైన రాక్షసి కాదు. భయపడకుము. ఇది యొక చిత్రభిత్తికా పిశాచము. (అనగా గోడల యందుఁ జిత్తరువుగా వేయబడిన పిశాచరూపమగు బొమ్మ) ఇట్టి దానిని నీ వెప్పుడును జూచియుండలేదా? భయపడకుము, అని యోదార్చుచుండ, లక్ష్మణునిచే విడువబడిన రామనామాంకిత మైన బాణము డెక్కవంటి ముక్కుగల యారక్కసిని ముక్కలేని దానినిగాఁ జేసి యంతమాత్రమునఁ దృప్తి లేనిదయ్యె.

[1]స్వైరా జాంగలికై రయంత్రితతయా చోద్వేజయత్రీ సదా,
సాధూనా మవిభావ్యమానచరణా లోకే న కేనాఽపి యత్,
క్రూరాశీ రతిజింహగాఽపి భవతి ప్రాయో భుజంగప్రియా,
నేయం శ్రోత్రయుగం తదర్హతి కిలే త్యేత చ్చ చిచ్ఛేద సః. 63

జాంగలికులచేఁ (రాక్షసులచే ననియొక యర్థము, విషవైద్యులచే నని సర్పపక్షమున మఱియొక యర్థము గ్రాహ్యము) నిరోధింపబడనిది యగుటచే స్వేచ్ఛగా సంచరించు నదియును, సాధువులను భయపెట్టునదియును, లోకములో నెవ్వనిచేతను దెలియబడని పాద సంచారము గలదియును. క్రూరత్వము

1 నవ|| రా||

గలదియును, మిగులఁ గుటిలముగఁ బ్రవర్తించునదియు నగు శూర్పణఖ భుజంగ ప్రియ కాన (విటులకుఁ బ్రియురాలని యొక యర్థము, ఆడుసర్పమని మఱియొక యర్థము) చెవులీమె కుండదగినవి కావను తలంపుతోవలె నా రామబాణ మారక్కసియొక్క చెవులనుగూడ ఛేదించెను. (అనగా సర్పమునకు నేత్రములకంటె వేరుగఁ జెవులుండవు కాన నీ శూర్పణఖ భుజంగ ప్రియ కాన దీనికిఁ జెవులుండుట కూడదను తలంపుతోవలె శూర్పణఖయొక్క చెవులను గూడ ఛేదించెనని భావము. ఇచ్చటఁ బైనచెప్పబడిన విశేషణము లన్నియు శూర్పణఖకును సర్పమునకును గూడ సమన్వయించునని తెలియవలయును.)

*[2]పూర్వ కర్మానురూపం తు తస్మా దేవం ఫలం గతా, 65½

*పూర్వకర్మకుఁ దగినట్టి ఫలమును లక్ష్మణుని వలన నివ్విధముగ శూర్పణఖ పొందెను.

*పూర్వక ర్మేతి---"పూర్వం శూర్పణఖా కాచిదభవ ద్గరుడాంగనా| స్వర్గలోకే నందనాఖ్యవనే జాతు రమాయుతం.|| శేషే శయానం వైకుంఠం వీక్ష్య సా గరుడాంగనా| పునః పునః కామనయా ద్రష్టుమైచ్ఛద్యదాహరిం|| తదా శేషఃఫణాఽవృత్యా ఛాదయామాస కేశవం| యథా ద్రష్టుం న శక్తా స్యాద్గరుడ స్యాంగనా పునః|| తతః క్రుద్ధా గారుడ స్త్రీ తస్య శేషస్య కర్ణయోః| నాసికాయాం జఘానాఽశు ముష్టిభి ర్బహుశ స్తదా|| రమా తాం దూషయామాస కామయంతీం హరిం హృది| ఏతస్మి న్నంతరే తస్యాః పతి రేత్య వివాదినీం|| స్వజాయాం గారుడీం వీక్ష్య నిర్భర్త్స్యచ విశేషత| త్వయిచే న్నతు దోష స్స్యా త్కథం త్వాం దూషయే ద్రమా|| తస్మాద్భూమ్యాం రాక్షసీ త్వం భవ చేతి శశాప సః| క్రుద్ధా శశాప సా లక్ష్మీం మన్మూలా త్సంభవేద్ధ్రువం|| భర్త్రా తవ వియోగస్తు కాలాంతర వశా ద్రమే| యత స్త్వన్మూలతో మేఽద్య వియోగోఽభూ ద్వయో స్తునౌ|| సైవ శూర్పణఖాఽభూ ద్వైశేషోఽభూల్లక్ష్మణోఽధునా| యస్మిన్ యస్మిన్ స్థలేపూర్వం ముష్టిఘాతం చకారసా|| తస్మింస్తస్మిన్థ్సలే శేషభూత స్సౌమిత్రి రవ్యయం| తాం జఘానేతి విజ్ఞేయం పూర్వకర్మఫలం త్వియం|| అనుభూతవతీ జ్ఞేయా దశాననసహోదరి|| ఇతి శ్రీరామేణ సీతాయాః వియోగోఽపి పూర్వగారుడస్త్రీ శాపా దేవేతి జ్ఞేయం.

*పూర్వ కర్మకుఁ దగిన ఫల మను దాని వివరణము.

ఈ శూర్పణఖ పూర్వ మొక గరుడాంగనయై యుండెను. స్వర్గలోకమున కొకప్పుడు నందన వనమున విహారార్థమై వచ్చి విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీదేవితో నచ్చట శేషశయ్యపై బవళించి యుండ శేషశాయియు వైకుంఠ నాథుడునగు శ్రీ మహవిష్ణుమూర్తినిఁ జూచుచుండ దాని యాశయమును గ్రహించి శేషుఁడు శ్రీమహవిష్ణునిఁ జూచుచున్న గారుడ స్త్రీకి విష్ణుమూర్తి కన్పడకుండ నుండునట్లు తన పడగలచే నడ్డుపెట్టగా నా గారుడ స్త్రీ మిక్కిలి కోపముతో నాశేషుని చెవులయందును ముక్కునందును తన పిడికిటి పోట్లతోఁ బొడిచెను. అప్పుడు లక్ష్మిదేవి తన భర్తను బ్రేమించుచు

2|| క.||

విచ్ఛిన్న నాసికాకర్ణయుగాంతర నిరర్గళమ్,
రూపితా నిర్గళ ద్రక్తధారయాఽనంగబాధయా.
పీడితా సా ద్వివిధయా పునరుక్తవికారశుక్,
స బాహూత్క్షేప మాక్రోశం కుర్వంతీ చ పలాయితా.
జనస్థానస్థితం చాత్మభ్రాతరం శరణం గతా,
నిపాత్య పాదయో స్తస్య పరిభూతినిదానకమ్.
అపదానం దాశరథ్యో రానుపూర్వ్యా దువాచ తమ్. 66-69

శూర్పణఖ కోయబడిన ముక్కు, చెవులు గలది యగుటచే వానినుండి స్రవించుచున్న రక్తధారలచేతను, మన్మథ తాపముచేతను ద్వివిధముగ బాధపడుచున్నదియై యంగ వికారమువలన గలిగిన దుఃఖము నా బాధలను ద్విగుణీకృతము చేయుచుండ, రెండుచేతులు పైకెత్తి బిగ్గరగ నేడ్చుచు, నున్మత్తురాలివలెఁ బరుగులిడుచు. జనస్థానమునకు వచ్చి యచ్చట నున్న తన సోదరుఁడగు ఖరుని శరణుపొంది యతని పాదములపైఁబడి నిజ పరాభవ మూలకారణ మయిన శ్రీరామలక్ష్మణవృత్తాంతము నంతను బూసగ్రుచ్చిన ట్లతనికిఁ జెప్పెను.

జూచుచున్న, శేషుని మోదుచున్నట్టి యా గరుడాంగనను దూషించుచుండగా నా గారుడాంగన యొక్క భర్తయు నింతలో నచ్చటకు వచ్చి లక్ష్మిదేవితో వివాదపడుచున్న తన భార్యనుగాంచి యామె నధికముగఁ గోపించి తన భార్య నిట్లు శపించెను. "నీ యందు దోషము లేకుండిన లక్ష్మిదేవి నిన్ను దూషింపదు గాన నీవు దోషము కలదానవే కాన నీవు భువిపై రాక్షసివిగాఁబుట్టుము" అని శపించగా నందుచేఁ గ్రోధము కలదియై యా గరుడాంగన లక్ష్మిదేవి నిటుల శపించెను. ఓ లక్ష్మిదేవి! నీ మూలమున నాకిపుడు భర్తృవియోగము తటస్థించెను గాన కాలాంతరమున నీభర్తతో నీకును నావలన వియోగము కలుగగలదు. (అని శపించెను) అ గరుడాంగనయే యిప్పు డీ శూర్పణఖయని తెలియదగును. ఆ శేషుఁడే యిప్పుడు లక్ష్మణుఁడు. కాన బూర్వ మేయే స్థలములయందు గరుడాంగన శేషునిఁ బిడికిలి పోట్లతో మోదెనో, ఆ స్థలములయందే శేషాంశ సంభూతుఁడగు లక్ష్మణుఁడు శరముతోఁ గొట్టెననియుఁ దెలియదగును. మఱియు సీతారాములకు గానున్న వియోగముకూడ నాగరుడాంగనా శాపమూలకమే యనియుఁ దెలియవలయును. (ఇట్లు పూర్వకర్మకు దగిన ఫలమును శూర్పణఖ యనుభవించినదని తెలియదగును)

వైరూప్యే తు కృతేఽపి కామవివశా తాభ్యా ముభాభ్యా మపి
స్వాంతే సంస్థిత మేవ భావ మధునాఽప్యాహానుజం సా పున
స్తౌ ద్వౌ దాశరథీ నమానవయసౌ రూపే బలే సన్నిభౌ
పద్మాస్యౌ వజినాంబరౌ సుతపసౌ జేతుం త్వశక్యౌ ధ్రువమ్. 70

ఆ రామలక్ష్మణు లిర్వురిచేఁ దన కంగవికారము కలిగినను, కామవశురాలైయున్న యా శూర్పణఖ తన మనోగతమైన యభిప్రాయమునకుఁ దగినటుల నిటుల వర్ణించుచు జెప్పఁదొడగెను. ఓ సోదరా! దశరథపుత్త్రులైన యా రామలక్ష్మణు లిర్వురును సమాన వయస్కులును, రూపమునను బలమునను గూడ నొక్క పోలిక గలవారును, పద్మములవంటి గుండ్రని ముఖము గలవారును, నారచీరలను ధరించిన వారలును, మంచి తపోబలము గలవారును, పరులకు జయింప నశక్యులునై యున్నారు.

సంభూయానుజ! భూమిజాం ప్రతి సముద్దిశ్యైవ తాభ్యామహం
వైరూప్యం గమితాఽగతి స్త్వగతాఽ భూవం సమీపం ద్రుతమ్,
తౌ ద్వౌ దండక కాననం గతభయం కర్తుం సమేతౌ ధ్రువం
సాంబో మే తనయోఽపి త ద్వ్యయహతః కిం వచ్మి దౌష్ట్యం తయోః 71

ఓ సోదరా! వార లిర్వురును గలసి సీత నిమిత్తముగా నన్ను వికారరూపిణిగాఁజేసిరి. నేను దిక్కులేని దాననై శీఘ్రముగ నీ సమీపమునకు వచ్చితిని. వారిర్వురును దండకారణ్యమున రాక్షసభయము లేకుండఁ జేయుటకై వచ్చిరి. ఇది నిక్కువము. నా కుమారుఁడగు సాంబుఁడుకూడ వా రిర్వురిచేతనే చంపఁబడెను. వారి దౌష్ట్యమింకేమి చెప్పుదును?

చార చక్షుర్విహీన స్త్వం కథం రాజా భవిష్యసి,
యది త్వం కుజాతోఽసి వీరోఽసి జహి తౌ రిపూ. 72

రాజుల కుండదగిన గూఢచారు లనెడి నేత్రములు లేని నీవు రాజ వెట్లగుదువు?నీవు సత్కులమునఁ బుట్టియుండిన యెడల వెంటనే యా శత్రువులను బరిమార్చుము.

తద్రక్త పానకామాఽహం మత్కామం సఫలం కురు,
అనాథాయా స్తు మే నూనం భవానేవ గతి ర్భవ. 73

వారి నెత్తురు ద్రాగవలయునని గంపెడాశతో నున్నాను, నా కోరికను నెరవేర్ప నీవే సమర్థుఁడువు. దిక్కు లేని నాకు నీవే దిక్కు వయితివి.

నోచే దద్య తవాగ్రత స్త్వహమసూం స్త్యక్ష్యామి నిస్సంశయం
శత్రుప్రాప్తపరాభవం త్వహ మితః పశ్చాన్న సోఢుం క్షమా,
సోఽయం మే న హి కేవలం పరిభవః కింతు ప్రకృష్టస్య నో
వంశస్త్యేవ భవేదితి త్వ మనుజ స్వాంతే సమాలోచయ. 74

నీవు నేను చెప్పినటుల శత్రువులను సంహరింపనిచో నీ యెదుటనే ప్రాణములను విడిచెదను. సందియము లేదు. ఇటుపైని శత్రువులచేఁ గలుగజేయబడిన పరాభవ దుఃఖమును సహింపజాలను. ఈ పరాభవము నా కొకదానికే కాదు. సోదరా! నేను జెప్పిన విషయమును నీవుకూడ బాగుగ మనమునం దాలోచింపుము.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ఖరోఽపి నితరాం ఖిన్న స్సమాశ్వాస్యతా
మేకస్మాన్మనుజా త్స్వసుః పరిభవం సంభావ్య శూలం హృదః,
ఆహూయ ద్రుత మాశరాం శ్చ నిఖిలాన్ప్రాహ ప్రయాణం యుధే
సర్వే యూాయ మరం విధత్త చ జనస్థానం వినిర్గచ్ఛత. 75

ఇట్లు శూర్పణఖ చెప్పగా విని ఖరుఁడును మిగుల దుఃఖించి, యామె నోదార్చి, యొక మనుజునిచేఁ గలిగిన పరాభవమును దన హృదయశల్యమునుగా భావించి, తన యనుచరు లయిన పదునాలుగువేల రాక్షసులను రావించి, యుద్ధమునకు సన్నద్ధులై బయలుదేరుఁడని యానతిచ్చెను.

ఏవ మాదిశ్య రక్షాంసి సహస్రాణి చతుర్దశ,
దూషణత్రిశిరోయుక్త స్సోఽపి గంతుం సముద్యతః. 76

ఈవిధముగఁ బదునాలుగువేల రక్కసులను సమరమునకై పంపి దూషణ త్రిశిరులతోఁగూడ నా ఖరుఁడును యుద్ధ ప్రయాణోన్ముఖుఁడయ్యెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యకాండే నవమస్సర్గ స్సమాప్తః.

ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యకాండమున తొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము.

****

దశమస్సర్గః - పదవసర్గ

[1]తతః ప్రాహానుజం రామ సస్స్యసమీపాఽగతం పునః,
యుక్తం కృతం త్వయా దండో వధస్థానే స్త్రియో హ్యాయమ్. 1

అనంతరము శ్రీ రామచంద్రమూర్తి తనయొద్దకు వచ్చిన తమ్మునితో నిట్లనెను, స్త్రీయగు శూర్పణఖకు వధస్థానములో నీవు చేసిన దండనము చాల యుక్తముగా నున్నది.

కిం తు శూర్పణఖా నామ వసంతీ దండకే వనే,
ఖరదూషణయో ర్జ్యేష్ఠా రావణస్య కనీయసీ,
ఇతి పూర్వం శ్రుతా సైషా భవత్యేవ న సంశయః. 2½

ఈ దండకాటవియందు ఖరదూషణులకు సోదరియు, రావణాసురునకు చెలియలునగు శూర్పణఖ యను పేరు గల రాక్షసి గలదని యిదివఱకే వినియుంటిని. అమెయే ఈమెయై యుండనోపు, సంశయము లేదు.

స్త్రీసామాన్యాత్త్వయా త్వేషా పరిభూతా యత స్తతః,
అత్యంతజాగరూకేణ స్థాతవ్యం భవతా మయా. 3½

ఈమెరక్కసి యని యెఱుఁగక సామాన్యస్త్రీ యని నీచే నీమె పరిభవింపబడినది. కాన నిక మన మిద్దరఱము మిక్కిలి జాగరూకులమై మెలగవలయును.

యద్యస్యా స్తర్జనం వాపి భర్జనం వా కృతం త్వయా,
భ్రాత్రాఽస్యాః కాలవశతో విస్మృతం చ భవే దిదమ్. 4½

నీ వీమెను తర్జనభర్జనలు మాత్రమేఁ చేసియుండినయెడల నామె సోదరుఁడా విషయమును కొలదికాలము గడచిన మఱచియుండెడి వాఁడు.

---

1 క విః.

వైరూప్యకరణం త్వాత్మభగిన్యా రావణేన హి
నిత్యం ద్రష్టుం శక్యతేఽత స్తద్దర్శనముద్భవా,
వైరానువృత్తి రస్మాక మవశ్యంభావినీ ధ్రువమ్
ఇతః పరం కార్ముకస్య విశ్రమోఽపి న సంభవేత్. 5-6½

తన చెలియలి యీ మాఱురూపము రావణునిచే ననుదినము చూడ బడుచుండును. కాన, నా వైరూప్యమునుఁ జూచుటచేఁ గలిగిన యా రావణ వైరానువృత్తి మనకు తప్పనిదే యగును. నిజము ఇప్పటినుండి ధనుస్సునకుకూడ విశ్రాన్తి యుండదు.

ఏవం రామవిభౌ వద త్యనుజనిం కోలాహల స్తు శ్రుతో
మాంతగాశ్వశతాంగ పత్తినిచయ వ్యాప్తస్య దూరే తదా
కుంతప్రాసపరశ్వథాశుగ గదా నిస్త్రింశసంశోభిన
స్స్వర్ణోజ్జ్వలవారవాణవిధృతః క్రవ్యాదసైన్యస్య వై. 7½

ఇట్లు ప్రభువగు శ్రీరామచంద్రుఁడు తన తమ్మునితో మాటలాడుచుండగనే, ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, సేనానివేశములతో వ్యాప్తమయి నటువంటివిన్ని, కుంతములు, ప్రాసములు, గండ్రగొడ్డళ్లు, గదలు, ఖడ్గములు, బాణములతో నొప్పునట్టి బంగారు కవచముల ధరించిన రాక్షససైన్యము యొక్క కోలాహలధ్వని వినఁబడెను.

కుర్వంతీ మివ దుర్దినం దిన మపి స్వస్యోపరిష్టా చ్చమూ
మాయాంతీం కిల రక్షసాం రఘుపతి స్సంవీక్ష్య చాహానుజమ్,
సౌమిత్రేఽసురవాహినీ తు మహతీ యోద్ధుం సమేతి ధ్రువం
సీతాం త్వద్రిగుహాం భవాన్నుత మతో నీత్వాఽవతా త్సర్వధా. 8½

బాగుగా సూర్యుఁడు వెలుగుచున్న పగటిని కూడ దుర్దినముగాఁ జేయుచు తనమీదికి వచ్చుచున్న రాక్షససేనను జూచి తమ్మునితో నిట్లనెను ఓ తమ్ముఁడా! నిజముగ గొప్పది యగు రాక్షససేన యుద్ధమునకై వచ్చుచున్నది. ఇటనుండి నీవు సీతను కొండగుహకు తీసికొని వెళ్ళి రక్షింపుము.

గత్వాఽహం క్షణమాత్రతోఽసురచమూం కృత్వా వినష్టాం పున
శ్శీఘ్రం త్వత్ర సమేమి రాక్షసజనాఽనీకా ద్భయం నాస్తి మే,

మాయారూపధరా శ్చరేయు రసురా స్త్వం జాగరూకో భవే
స్తిష్ఠే దత్ర భవా న్న యాతు చ భవా న్కుత్రాపి సీతాం త్యజన్. 9½

నే నిప్పుడే వెడలి క్షణకాలములోనే యా రాక్షససేన నంతను నశింపఁజేసి వచ్చెదను. నాకు రాక్షససేనలవలన భయ మేమియు లేదు. రాక్షసులు మాయారూపముల ధరించి తిరుగుచుందురు. నీవు జాగరూకుడవై యుండవలయును. సీతను విడిచి నీవు ఎక్కడకును పోవలదు. ఇక్కడనే యుండుము.

ఇత్యాదిశ్య ధరాత్మజాఽవనకృతే సౌమిత్రి మత్యుత్తమం
కృత్వా పాణితలే శరాసనశరానీకం త్వభేద్యం తదా,
ధృత్వాఽంగే చ తనుచ్ఛదం జపమణిస్రజ్నద్ధ కేశ స్తతో
నిష్క్రాంతోఽభిముఖం నిశాచరగణ స్యాగచ్ఛతో రాఘవః. 10½

ఇవ్విధముగ సీతారక్షణ విషయమై ఉత్తముఁడగు లక్ష్మణు నాజ్ఞాపించి, ఇతరు లెవరిచేతను భేదింపరాని ధనుస్సును, బాణమునుకూడ చేతఁదీసికొని శరీరమునకు కవచమును దొడిగి, యెఱ్ఱని జపాపుష్ప మాలికచేఁ జుట్టబడిన కేశబంధము కలవాఁడై తన కెదురువచ్చుచున్న రాక్షస సమూహమునకు ఎదురుగ బోయెను.

[1]అష్టా వింశసహస్రకై రపి ర్వ్యష్టాని త్రై రేకదా
ధృష్టాత్మా ఖరసైనికైః ప్రహరణా న్యాయోధనే రాఘవః,
ప్రాప్తైః ప్రాగల మచ్చిన త్కరయుగోత్సృష్టైః పృషత్కైః క్షణా
దాదిత్సా నసకృచ్ఛరా నపి పున ర్వ్యాధ తా నవ్యధః. 11½

పదునాలుగువేల రాక్షససైనికులు సవ్యాపసవ్య హస్తముల రెంటిచే బాణములఁబ్రయోగించుచు నొక్కొకపర్యాయ మిరువదియెనిమిది వేల బాణములు వర్షముగ రామునిపైఁగురిపించుచున్నను నాబాణములు తన మీదఁబడకముందే ధీరుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి తన రెండుచేతులచే విడువబడిన బాణములచే వారి యాయుధముల నన్నిటిని ఖండించుటయే కాక వారలు తిరిగి బాణము గ్రహించు లోపల నొక క్షణములో ననాయాసముగ నందరకు నన్నిరూపములతో వలె నా రాక్షసుల నందరను ఖండించెను.

---

1 నవ|| రా||

[2]ఏతస్మి న్సమయే సురాశ్చ మునయోఽ ప్యాయోధనం వీక్షితుం
సంప్రాప్యాంబర మాస్థితా రఘుపతే ర్దేహే తదా యుధ్యతః,
రుద్రాంశాంస్తుపినాకశూలడమరూన్ఖట్వాం చ ఘంటాం తథా
పశ్యంతః పరశుం చ భీతి మగమ న్ఖడ్గం చ పాశాంకుశమ్. 12½

ఆ యుద్ధము జరుగు సమయమున దేవతలును, మునులును మొదలగు వార లాయుద్ధమును జూచుటకై వచ్చి యాకసమున నుండి, యుద్ధమును జేయుచున్న యా శ్రీరామచంద్రుని శరీరమునందు పినాక, శూల, పరశు, ఘంటా, ఖడ్గ, పాశ, ఢమరుక, అంకుశములు మొదలగు రుద్రాంశములు కన్పడగఁ జూచి భయము నొందిరి.

యావంతి రక్షాంసి వసంతి తత్ర తావంతి రూపాణి విధృత్య రామః,
యుధ్యన్ని వాయం ప్రతిరాక్షసస్య పురస్థితోఽదృశ్యత ఏవ చిత్రమ్. 13½

ఆయుద్ధప్రదేశమున నెందరు రాక్షసు లుండిరో, యన్ని రూపములను శ్రీరాముఁడు ధరించి ప్రతిరాక్షసు నెదుట నున్నవాఁడై యాశ్చర్యము కొలుపునట్లు కన్పించెను.

దేవా స్త్వంబరసంస్థితా రఘుపతే ర్భీమాం నిరీక్ష్యాఽకృతిం
భీతా దూర ముపాగమ న్మునివరా శ్చాన్యే పునః కిం పునః,
ఆకాశం తు ససూర్య మప్యథ శరైర్గాఢాంధకారం పునః
కుర్వన్రుద్ర ఇవాఽబభౌ రఘుపతి ర్ద్రష్టుం త్వశక్యో యుధి. 14½

ఆకాశ మందున్న దేవతలు శ్రీరాముని భయంకరాకారమును జూచి భయము నొందిన వారలై దూరముగఁ బోయిరి. దేవతలే యిట్లు భీతినొంద యిఁక మునీశ్వరుల విషయము, నితరుల విషయము నేమి చెప్పవీలగును? సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచున్నను నాకాశమును బాణ వర్షముచే గాఢాంధకార యుతముగఁ జేయుచు యుద్ధమందు శ్రీరామచంద్రమూర్తి రుద్రునిఁ బోలి ప్రకాశించెను.

[1]ఆవృత్యాథ సమంతత శ్చ వివిధా న్యస్యాయుధా న్యస్యతా
మేకైకం శతధా తథా శకలిత గ్రీవోరు బాహూదరమ్,
భిందానో నిశితై శ్శరై రఘుపతిః క్షిప్రం సహస్రాణ్యపి
క్రవ్యాదాం సమరే చతుర్దశ తదా స ప్రాపయ త్పంచతామ్. 15½

2 క.వి. 1 నవ|| రా||

రాక్షసు లంతటను ముట్టడించి బాణములను వర్షించుచుండ శ్రీరామచంద్రమూర్తి యుద్ధములోఁదన పదునైన బాణములచే నొక్కొక రాక్షసుని నూరేసి ముక్క లగునట్లు మెడలు, తొడలు, బాహువులు మొదలగు నవయవముల ఖండించి రాక్షసులను బదునాలుగువేలను పంచత్వమును (పంచసంఖ్యను) బొందించెను. (ఒక్కొక్కని నూరు వ్రక్కలు చేసినట్లయిన పదునాలుగు వేలను బదునాలుగు లక్షలనుగా జేయవలయునుగాని పంచత్వమును నైదింటినిగా) జేయుట విరోధముగా గన్పడును. దాని పరిహార మేమనగా (పంచత్వమన మరణమనెడి యర్థమున్నందున) మరణమునుఁ బొందించెనని భావము.

కాష్ఠా స్వేకధురీణతా మిహ వహ న్నష్టాసు దిగ్దంతినాం
కుర్యా న్నిర్వృతి మేష చేదధిగత శ్శీర్షై స్త్రిభిః వంచతామ్
శృంగోచ్చైరితి చింత యన్నివ శ్శరై శ్ఛిత్వా త్రిమూర్ధం, ద్విధా
వీర స్తామథ రాఘవో యుధి నయ న్నష్టోత్తమాంగం వ్యధాత్. 16½

పర్వతశిఖరమువలె నున్నతములైన మూడుశిరములతో గూడిన త్రిశీర్షునిఁబంచత్వమును (పంచసంఖ్యనని యొక అర్థము, మరణము నని మఱి యొక అర్థము). బొందించినచో నష్టదిక్కుల భారమును నీ త్రిశీర్షుడే వహింపఁగలఁడనియు, నందువలన నెనిమిది దిగ్గజములకు భారము తగ్గుటచే సంతోషము కలుగు ననియుఁ దలంచి కాబోలు రాముఁడా త్రిశీర్షుని తన శరములచే యుద్ధమునందు రెండుగాఁ జీల్చినందున నష్టోత్తమాంగుఁడై త్రిశీర్షుఁ డయ్యెను. (రాముఁడు త్రిశీర్షుని బాణములచే రెండుగా జీల్చినప్పుడు త్రిశీర్షుఁ డారుశిరస్సులు గలవాఁడు కావలెఁగాని యష్టోత్తమాంగుఁడు అనగా నెనిమిది తలలు గలవాఁడు, ఎట్లగునను నాక్షేపమునకు సమాధాన మేమనగాఁజీల్చినందున నష్టోత్తమాంగుఁడనునపుడు జీల్చినందునన్, అష్టోత్తమాంగుఁడని పదమును విడదీయకుండగ జీల్చినందున, నష్టోత్తమాంగుడు అని పదమును విడదీసినచో నష్టోత్తమాంగుఁడు (నష్ట) నష్టమైన (ఉత్తమాంగుఁడు) శిరస్సులు గలవాఁ డయ్యెనని, అనగా త్రిశీర్షుఁడు చచ్చెనని తాత్పర్యము.)

ఆలోక్యాభిహతాం నిశాచర చమూం తాం దూషణో రోషణః
క్ష్వేళారావ సతీర్థ్యచాపనినద స్త్రత్రా భ్యమిత్రీణ తామ్,
ఆజౌ నిర్జరదుర్జయ స్సమయతే యావ త్స సీతాపతి
స్తావన్మిత్రకులే మహత్యపి భవన్నాసీ త్తదీయా సుహృత్. 17½

త్రిశీర్షునితోఁగూడ రాక్షససైన్య మంతయు నష్టమైనట్లు తెలిసికొని దూషణుఁడు రోషముతో సింహనాదము చేయుచు, ధనుష్టంకారము చేయుచు శత్రువగు రాముని నెదుర్కొనునంతలో రాముఁడు మిత్రకులములో బుట్టినను వానికి నసుహృ త్తయ్యెను. అనగా బాణములచే వానిని జంపెనని పర్యవసానము. (మిత్రకులములో బుట్టినవాఁ డనగా సూర్యవంశమునందు బుట్టినవాఁడనియు, స్నేహితకులములోఁబుట్టినవాఁ డనియు శ్లేషార్థము గ్రాహ్యము. ఇట్లే వానికి నసుహృత్తయ్యెనను నప్పుడును (వానికిన్) వానికి (అసుహృత్) మిత్రుడు కానివాడయ్యెనని యొక అర్థము. (అసు) ప్రాణములను (హృత్) హరించిన వాడయ్యెనని మఱియొక అర్థము గ్రాహ్యము.)

[1]పశ్చా ద్రాఘవవిక్రమాగ్ని శలభాన్దృష్ట్వాఽఽత్మబంధూ న్పహూ
న్క్రోధా వేశజ వీరవాదముఖరః ప్రాప్తః ఖర స్సంగరమ్,
సాక్షేపై ర్వచనై స్తదాత్మకలుషం కుర్వ న్స్ఫులింగత్విషా
ఆత్మీయేన తు చక్షుషా రఘుపతిం తస్థౌ దిధృక్ష న్నివ. 18½

పిమ్మట ఖరుఁడు తనబందుగు లందరును రామపరాక్రమమను నగ్నిలో మిడుతలవలె నగుటనుఁజూచి క్రోధావేశముచే మిక్కిలి వేగముగ యుద్ధమునకు వచ్చి వచింపరాని వాక్యములతో రాముని దిట్టుచు నగ్నికణములవలె నొప్పుచున్న నేత్రములచే శ్రీరాముని దహింప జేయువారివలె మండిపడుచు యుద్ధము చేయ నారంభించిరి.

ఏవ మేత్య ఖరోఽప్యాశు ప్రకాండైః కాండసంచయైః,
ఖండయామాస కోదండం కాకుత్థ్సశయమండనమ్. 19½

ఖరుఁడు కొంతసేపు తీవ్రముగ యుద్దము చేసి తీక్ష్ణమైన, శ్రేష్ఠమైన బాణములచే శ్రీరాముని చేతియందలి ధనువును ఖండించెను.

పశ్చా ద్రామోఽపి కోపేన ప్రదత్తం కుంభయోనినా,
శరాసనం తు జయదం గృహీత్వా సందధే శరాన్. 20½

అంతట రాముఁడు మిగుల కోపము గలవాఁడై యగస్త్య మహర్షిచేఁ దన కీయబడిన, జయశీలమైన వైష్ణవధనుస్సును వెంటనే గ్రహించి బాణము నెక్కుపెట్టెను.

అస్త్రాస్త్రప్రథనే ప్రదర్శ్య సుచిరం నైపుణ్య మప్యాత్మన

1 క.వి.

స్సోఽత్ర్యాపై ర్ముఖరః ఖరః ఖరతరే కృత్తే నిజే కార్ముకే,
వ్యాదిత్స త్యభినిష్పత న్నభిముఖం యావ జ్జిఘత్సు ర్ముఖం
తావత్తస్య శిరోహర న్నపిశరై రామో వయస్యత్వ మైత్. 21½

కొంతసేపు ఆస్త్రాస్త్రిగ ప్రవర్తించిన యుద్ధములో తన నైపుణ్యమును జూపించి యట్టహాసము చేయుచు వదరుచు నున్న యా ఖరాసురుని చేతిలోని ధనుస్సును రామచంద్రమూర్తి విరుగగొట్టగా నతఁడు భక్షించుటకై నోరు తెరచి తన పైకి వచ్చునంతలో వాని శిరస్సును రాముఁడు తనబాణములచే ఛేదించియు, నతని వయస్యత్వమును బొందగలిగెను. (అతని శిరస్సును ఛేదించినపు డతనికి వయస్యుఁడు మిత్రుఁడు అయ్యెననిన విరోధము వచ్చును. దానికి పరిహార మేమనగా వయస్యత్వమును నాశకత్వమును బొందెనని యర్థము చెప్పుకొనినచో నతనికి నాశకుఁడయ్యెనని భావము వచ్చును.

ఏవం రామేణ నిహతా స్త్రిశిరోదూషణః ఖరః
త్రయస్తే *రామసాయుజ్య మగమ న్శాపముక్తితః,
రామేణ నిహతా స్సర్వే రాక్షసా అపి సంయుగే
దుర్లభాం స్తాపసానాం చ లోకా న్ప్రాపు రనుత్తమాన్. 22-23½

పై విధముగ శ్రీరామునిచే ఖరదూషణత్రిశిరసులు చంపబడిన వారలై రాక్షసులందరు గూడ రామునిచే హతులై యుత్తమలోకములను బొందిరి.

---

* శాపముక్తి రితి-పురా ఖరదూణత్రిశిరసః కే? కస్మా త్కేన తే శప్తాః ఇతి చే దత్రేయం పౌరాణికీ గాథాఽనుసంధేయా. "యాజ్ఞవల్క్యమహర్షేస్తు ద్వే భార్యేఽవసతాం పురా। జ్యేష్ఠా నామ్నా చ మైత్రేయీ కాత్యాయ న్యభిధా పరా॥ జ్యేష్ఠా జ్యేష్ఠైవ విజ్ఞానే ద్వితీయా చాద్వితీయకా। సురూపే సముని స్తస్మాద్ద్వితీయాయాం రతోఽభవత్॥మైత్రేయ్యాం చ విరక్తోఽభూత్తాథాఽప్యేషాజహౌ న తం। సదా పరిచరంతీ సా సపత్న్యా సహితం పతిం॥ పుత్రీ మివ సపత్నీం చ పతిం జామాతరం యథా। పశ్యంతీ సాఽపి మైత్రేయీ న్యవస ద్భర్తు సన్నిధౌ॥ కస్య చిత్త్వథ కాలస్య కాత్యాయన్యాస్త్రయ స్సుతాః॥ చంద్రకాంతమహామేధ విజయాఖ్యా స్తుజజ్ఞిరే। మైత్రేయీ తత్సుతాం శ్చాపి స్వాత్మజా నివ పశ్యతీ॥ తా న్లాలయంతీ ధాత్రీవ పతిగేహేఽవసచ్చిరం॥ యాజ్ఞవల్క్యసుతాః పశ్చాన్మహాదేవస్య దూషణాత్॥ రాక్షసా ఘోరరూపాశ్చ తచ్ఛాపాత్త్వభవం శ్చ తే। ఖరశ్చ దూషణ శ్చాపి త్రిశిరా శ్చ తఏవ హి॥ ముక్తాశ్శాపా ద్రామహస్తా ద్విముక్తిం ప్రాపు రవ్యయామ్। చతుర్దశసహస్రాణి రక్షాంస్యపి మునీశ్వరాః॥ యాజ్ఞవల్క్యసుత చ్ఛాత్రా స్సశిష్యాస్తే త్రయః పునః। మహాదేవేన సంశప్తాః రాక్షసత్వం గతాః పునః। రామహస్తా ద్విముక్తాశ్చ బభూవు

రఘునా తు తే" ఇతి. కిం చైతస్మి న్విషయే శేషధర్మే ఽపి ద్రష్టవ్య మిత్యలం విస్తరేణ.

నను మహర్షిజనదుర్లభం రామసాయుజ్యం కథ మత్రదుష్టరక్షసాం సంబభూ వేతి చెన్న. "ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ| పరివ్రాడ్యోగ యుక్తశ్చ రణేచాభి ముఖోహతః" ఇత్యాదినా యుద్ధే హతానాం సర్వేషా మపి వీర స్వర్గప్రాప్తి స్సర్వవీరసామాన్యభూతా శ్రూయత ఏవ. పరం తు శ్రీరామేణ యుద్ధే నిహతానాంతు మోక్షప్రాప్తి రేవ వక్తవ్యా. కుత ఇతి చేదాసన్న మరణానాం భగవద్దర్శన తచ్చింతనాది సాధన సంపదస్సద్భావాదితి వేద్యం. కిం చ" యంయం వాపి స్మర న్భావం త్యజత్యంతే కళేబరం తంతమేవైతి కౌంతేయ సదా మద్భావభావిత" ఇతి భగవద్వచనేనాపి తేషాం తద్భావ భావితత్వా త్తత్సాయుజ్యా ముపపన్న మేవ భవేత్.

పరమ భక్తే రివ పరమవైరస్యాపి సాయుజ్యాహేతుత్వం శ్రూయతే, తథాహి.

"యేన కేనా ప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయే" దితి.

అత ఏవ 'రామవిద్ధా నిశిచరా బాణైర్మర్మసు తాడితాః, రామ మాసాద్య సమరే సాయుజ్యపదవీం గతా' ఇతిస్కాంద పురాణవచనం సంగచ్ఛతే. వస్తుతస్తు యుద్ధే నిహతానా మపి తత్తత్కర్మభేదేన లోకభేద శ్శ్రూయతే. మహాభారతే యథా.

"యైర్హుతాని శరీరాణి హృష్టైః పరమ సంయుగే| దేవ రాజసమా న్లోకాన్గతాస్తే సత్యవిక్రమాః || యే త్వహృష్టేన మనసా మర్తవ్య మితి భారత| యుధ్యమానా హ్నతా స్సంఖ్యే గాంధర్వై స్సహ సంగతాః|| యే చ సంగ్రామభూమిస్థా యాచమానాః పరాఙ్ముఖాః|| శ స్త్రేణ నిధనంప్రాప్తాగతా. స్తే గుహ్యకా న్నృతి|| పాల్యమానాః పరై ర్యేతు హీయమానా నిరాయుధాః|| హ్రీనిషేవా మహాత్మానః పరానభిముఖా రణే| భిద్యమానా శ్శతై శ్శస్త్రః క్షత్రధర్మపరాయణాః. హతాస్తే బ్రహ్మసదనం గతా వీరా స్సువర్చసః" ఇతి.

*శాపవిముక్తులై యనుదాని వివరణము.

పూర్వము ఖరదూషణత్రిశిరసులెవ్వరు? వీర లెవ్వరిచే నే కారణమున శపింపఁబడిరి? అను విషయమున నీక్రింది పురాణగాథ ననుసంధానము చేసికొనవలయును. "పూర్వకాలమున యాజ్ఞవల్క్యుఁడను మహర్షి యొకఁ డుండెను. అమ్మహర్షి కిర్వురు భార్యలుండిరి. వారిరువురిలోఁబెద్ద భార్యపేరు మైత్రేయి. రెండవ భార్యపేరు కాత్యాయని. పెద్దభార్య జ్ఞానమునఁ బెద్దది, రెండవభార్యయు నందములోఁ బెద్దదిగా నుండెను. అందుచే నా మహర్షికి ద్వితీయ భార్యయందే ప్రేమాతిశయము మెండుగా నుండెను. పెద్దభార్య యందంత యనురాగము లేనివాడై యుండినను నామె (మైత్రేయి) యమ్మహర్షిని విడిచిపోకుండ నట నుండుటయే కాక, తన సవతి యగు కాత్యాయనినిఁ గొమరితనుగాను, భర్తను అల్లునిగాను జూచు కొనుచు, సవతిని భర్తనుగూడ సేవించుచు భర్తృసమీపముననే నివసించుచుండెను. ఇట్లుండఁ గొంతకాలమునకు రెండవభార్య యయిన కాత్యాయనికి ముప్పురు పుత్త్రులు కాలక్రమముగఁ బుట్టిరి. వారికే చంద్రకాంతుఁడని, మహామేధుఁడని విజయుఁడని పేరైయున్నవి. ఆ పిల్లలను దనపిల్లలుగానే చూచుకొనుచు ధాతరివలె (పెంపుడు కత్తెవలె) వారలను లాలించుచు భర్తృ గృహమునందే యా మైత్రేయి నివసించుచుండెను.

యాజ్ఞవల్క్యుని పుత్త్రులు ముప్పురును గ్రమముగఁ బెద్దవారలై యొకప్పుడు మహాదేవుని దూషించిరి. తనను దూషించిన సంగతిని మహాదేవుఁడు తెలిసికొని వారలను ముప్పురను

"మీరలు శిష్యసహితులై" రాక్షసులు గండని శపియించెను. వారలు మువ్వురును మహాదేవుని శాపముచే రాక్షసులై పుట్టి ఖరదూషణ త్రిశిరసులను పేర్లతో నొప్పుచు నిప్పుడు శ్రీ రామచంద్రునిచేఁ జంపబడినవారలై యక్షయ మగు ముక్తినొందిరి. పదునాలుగు వేల రాక్షసులుకూడఁ బూర్వము యాజ్ఞవల్క్యపుత్త్రుల శిష్యులైన మహర్షులే యైయుండిరి. శిష్యసహితముగఁ బై ముప్వురు శపింపబడుటవలన వారితోబాటు వీరలును రాక్షసులయి రామునిచేతిలో హతులై ముక్తు లయిరని తెలియదగును. ఈ విషయము శేషధర్మము నందును జూడదగును.

ఇచ్చట నొక యాశంక కలుగును.

మహాతపశ్శాలురకుఁగూడ లభ్యము కాని శ్రీరామ సాయుజ్యము నీదుష్టులెట్లు పొందగలిగిరి? అను దానికి సమాధాన మీ క్రింది విధముగఁ దెలిసికొన దగియున్నది "లోకమున సూర్యమండలమును భేదించుకొని వెళ్ళువారు రెండు తెగలుగా నుందురు. 1యోగానుసంధానము చేయు పరివ్రాజకుడును, 2యుద్ధమున వెన్నుఁజూపక మరణించువాఁడును" అను నభియుక్తవచనముచే యుద్ధమునందుఁ జచ్చినవారలకు వీరస్వర్గము కలుగుట సర్వవీరసామాన్య విషయము. ఇచ్చట విశేష మేమనగా, శ్రీరామచంద్రునిచేత యుద్ధమునందుఁ జంపబడిన వారలగుటచే వీరికి మోక్షము కలిగెనని చెప్పుట సమంజసమే యగును. (ఏలనన)మరణ మాసన్నమైన వారలు భగవన్నామోచ్చారణ మొక పర్యాయము చేసినంతనే మోక్షము వచ్చునని శాస్త్రము చెప్పుచుండ మరణకాలమున సాక్షాద్భగవద్దర్శనము చేయుచు ప్రాణములను విడిచి పెట్టిన యీ రాక్షసులకు ముక్తిగల్గుటకు సందియ మేమి యున్నది యని తెలియదగును.

మఱియు "అంతకాలమున నేయేభావమును స్మరించుచు శరీరమును విడుచునో, యతడు తద్భావమునే పొందును" అను భగవద్వచనమును విచారించినను నా రాక్షసులకు నిరతము తద్భావభావన వలన శ్రీరామసాయుజ్యరూప మగు ముక్తి గలిగెననుట సమంజసమే యగును.

మఱియు, "గొప్పభక్తి చేతను వలె గొప్పశత్రుత్వముచేతను గూడ సాయుజ్యము కలుగును. "ఏ యుపాయముచే నైనను శ్రీకృష్ణుని యందు మనమును నిల్పుము" అను నభియుక్తవచనమును మనము వినుచునే యుంటిమికదా! కనుకనే "రాక్షసులు యుద్ధములో రాముని బాణములచే మర్మస్థలములయందుఁ గొట్టబడిన వారలై రామసాయుజ్యమును బొందిరి" అను స్కాందపురాణవచనము గూడ నుపపన్న మగుచున్నది.

యథార్థము విచారించినచో యుద్ధమునందు హతులైన వారికిని వారి వారి కర్మభేదముచేతను, భావభేదముచేతను లోకభేదము కలుగుచున్నట్లు మహాభారతమునఁజెప్పబడియున్నది. "యుద్ధములో సంతోషపూర్వకముగఁ దమశరీరమును విడిచి పెట్టిన వారలకు దేవేంద్రలోకము వచ్చుననియు, సంతోషము లేనివారలై తప్పనిసరియని యుద్ధము చేయుచు యుద్ధమున మడిసిన వారలకు గందర్వ లోకము వచ్చుననియు, యుద్ధములో శత్రువుల నభయము యాచించి పరాఙ్ముఖులై పోవుచున్నప్పుడు బాణముల దెబ్బ తగిలి హతులైన వారలకు యక్షులలోకము కలుగు ననియు, ఎవరు నిరాయుధులయ్యు శత్రువులకు వెన్నుఁజూపక క్షాత్రధర్మాసక్తులై శత్రుబాణములచే భేదింపబడియెదరో వారలకు బ్రహ్మలోకము కలుగుననియు భారతమునఁ జెప్పబడినది యని తెలియదగు.

[1]ఖరాదీ నసురాన్హత్వా దండకా న్వీతకంటకాన్,
కృతవంతం రాఘవం తం స్తువంతిస్మ మహర్షయః. 24½

ఖరుఁడు మొదలగు రాక్షసులను సంహరించి దండకమును రాక్షసభయ రహితమునుగాఁజేసిన రామచంద్రమూర్తిని మహర్షు లివ్విధముగ స్తోత్రము చేసిరి.

[2]కాకత్స్నాఖిల కారణేహ కరుణాసింధో మహౌజోరణే
సీతాంతః కరణారవిందతరణే ధర్మాత్మనాం ధారణే,
నాకామిత్రవిదారణేఽహిత తమ శ్శామిత్రముచ్చైరణే
నాశ్చర్యం భవతి ప్రపన్న శరణే త్వ య్యాశిషాం పూరణే. 25½

ఓ సకల ప్రపంచ కారణభూతా! ఓ దయా సముద్రా! ఓ యజ్ఞాన తమస్సంహరకా! ఓ సీతా మనోరవింద ప్రభాకరా! ధార్మికులకాధార భూతుఁడవును, రాక్షససంహారకుఁడవును. శరణాగత రక్షకుఁడవును, ఆశీః పూరకుఁడవునగు నీవు యుద్ధములో శత్రువులను నశింపఁజేసితివేని గొప్ప యాశ్చర్య విషయ మేమియు లేదు.

శాంతానాం విదితాత్మనా మిహ జనస్థానేఽన్యధా నీరుజాం
క్రవ్యాదాః కిల దుర్మదా స్సమభవ న్నార్తిప్రదా స్తే గదాః,
ఓజో భేషజసేవనా దుపగతేష్వేషు క్షయం తే క్షణా
న్నాసత్యాపితసంవిదాఽద్యభవతోల్లాఘాః కృతా స్తే వయమ్. 26½

ఓ రామచంద్రా! ఈ జనస్థానమునందు శాంతచిత్తులై తపము చేసికొనుచున్న వారును, తత్త్వవేత్తలును, మఱియొక విధముగ నెట్టిరోగములు లేనివారు నయిన యీ మహర్షులకు రాక్షసులే రోగతుల్యులైరి. నీ పరాక్రమ మనెడి యౌషధముచే మాకుండిన రాక్షసు లనియెడి రోగములు నశించిన హేతువుచే సత్య ప్రతిజ్ఞుఁడవగు నీచే మేము రోగవిముక్తులము చేయబడితిమి.

ద్రక్ష్యామో భువనత్రయీ గురుశిరోభాగోపకంఠే సదా
స్థిత్వోద్వేజయతం ప్రసార్య చ బహి ర్బాహారసజ్ఞా ముహుః,
ధూర్త స్యాస్య దశాస్యభీమభుజగస్యాపి క్రమాన్నిగ్రహా
దోజస్వి న్న హి తుండికేన భవతాఽపాసిష్యతే సా చ భీః. 27½

1 క|| 2 నవ|| రా||

ఓ రామచంద్రా! తన బాహువు లనియెడి నాలుకలను దెరచి లోకముల నల్లకల్లోలము చేయుచున్న ధూర్తుఁడగు రావణుడను సర్పమును గూడ విషవైద్యుని వలెఁనున్న నీవు నిగ్రహించి త్వరలో వాని వలని భయమును గూడ మాకు లేకుండఁజేయగలవని నమ్ముచున్నాము.

[3]ఏతస్మి న్సమయే దివో ఽతిముదితా దేవా స్తథా చారణాః
నిఘ్నంతో బహుదుందుభీ న్సుమచయాసారం తు రామోపరి
వర్షంతో రఘురామ మేవ మవద న్నా థైతదర్థం పురా
ప్రాహ శ్రీశరభంగనామకమునే రింద్ర స్తమేత్యాశ్రమమ్. 28½

ఈసమయమున దేవతలు, చారణులు మొదలగు వార లాకాశమునుండి రామునిపైఁ బుష్పవర్షమును సంతోషమునఁ గురిపించుచు దుందుభులను బ్రయోగించుచుఁ బిమ్మట రామునితో నివ్విధముగ విన్నవించిరి. 'ఓ జగన్నాథా! దేవేంద్రుఁడు పూర్వము శరభంగాశ్రమమునకు వచ్చినది యమ్మహర్షి ద్వారా నీకుఁజెప్పించి నిన్నిచ్చటకు రప్పించి రాక్షస సంహారమును నీ చేతఁ జేయించఁగలందులకే యని తెలిసికొనుము'.

ఆనీతో ఽసి తతో భవా న్మునిజనై ర్దేశం త్విమం తు క్రమాత్
కార్యం నో భవతా కృతం రఘుపతే త్వన్మూలతో ఽతః పరమ్,
సర్వే తాపస పుంగవా స్సుఖతరం ధర్మం చరిష్యం త్యమీ
నాథా ఽహో! భవదీయదాక్ష్య మతులం విష్ణోర్యథా దృశ్యతే. 29½

క్రమముగ నీ విచ్చటకు మహర్షులచేఁ దీసికొని రాబడితివి. ఓ రామచంద్రా! మాకుఁ గావలసిన రాక్షససంహార రూపమగు కార్యము నీ మూలకముగఁబూర్తియయ్యె. నీ దయవలన నిటుపిమ్మటఁ దాపసులందరును సుఖముగ ధర్మముల నాచరించికొనియెదరు. ఓ నాథా నీసామర్థ్యము మిక్కిలి యాశ్చర్యకర మైనది. విష్ణు సామర్థ్యము వంటిది యనియే నీసామర్థ్యము చెప్పనొప్పును.

శ్రీరామాత్ర భవాం శ్చతుర్దశసహస్రాణ్యాశరాంస్తు క్షణే
సంహర్తా ఽసి భవత్కృతం త్విదమహో కర్తుం న శక్యం పరైః,
సంస్తుత్యైవ మథా ఽనతిం రఘుపతే స్సంప్రాప్య సర్వే బుధా
స్స్వం స్వం స్థాన ముపాగమ న్రఘుపతేః కర్మ స్తువంతో ఽద్భుతమ్. 30½

---

3 క.వి.

ఓ రామచంద్రా! నీవు పదునాలుగువేల రాక్షసులను క్షణకాలములో సంహరించితివి. నీవు చేసిన పని నితరు లెవ్వరును జేయ నసమర్థులు" అని యిట్లు దేవతలు రాముని స్తుతించి యతని యనుజ్ఞ నొంది తమ తమ నెలవుల కేగిరి.

నివాసార్థం జనస్థానం మహర్షీణాం వితీర్య సః,
రామ స్తదాజ్ఞాం సంప్రాప్య నిరగా ల్లక్ష్మణాంతికమ్. 31½

పిమ్మట రామచంద్ర మూర్తియు నాజనస్థానమును మహర్షులకు నివసించుట కొసంగి వారియనుమతి నొంది యట నుండి సీతాలక్ష్మణుల సమీపమునకు వచ్చుచుండెను.

ఆగచ్ఛంత మవేక్ష్య రాఘవ మరం సౌమిత్రి రద్రే ర్బిలా
దానీయావనిజాం నిజాశ్రమ మగా ద్రామోఽప్యుపేత స్తదా
సీతాఽఽలింగ్య పతిం మిము క్తకవచం సందృశ్యమానవ్రణం
రక్షోనాశకృతం మునీంద్ర! సుఖదం స్తౌతిస్మతం నైకధా. 32½

రాముని రాక కెదురుచూచుచున్న లక్ష్మణుఁడును రాముఁడు వచ్చుచున్నటులఁ దెలిసికొని వెంటనే కొండ గుహనుండి సీతను దీసికొని తమపర్ణశాల కేతెంచెను. రాముఁడు నా సమయమున కచ్చటకు వచ్చెను. కవచము నూడతీసివేసినందున స్పష్టముగఁ గనబడుచున్న వ్రణములు గల వాఁడును, రాక్షస సంహారము చేసి మునులకు సౌఖ్యము నొనగూర్చిన వాఁడునగు రామచంద్రమూర్తిని సీత గాఢముగ నాలింగనము చేసికొని యా వ్రణములను తనచేతితో నిమురుచుఁ గొంత సేపు విచార పడి పిమ్మట రామునిపరాక్రమము ననేక విధములఁ గొనియాడెను.

నిర్గత్యాఽశు తతోఽసురేంద్ర నికటం చాకంపన స్త్వరం
లంకాం ప్రాప్య దశాననంప్రతి గత స్స్వప్రశ్రయం ప్రాఽహ తమ్,
రాజ న్నాత్రిచరా శ్చతుర్దశసహస్రాణ్యాస్థితా దండకే
సర్వే తే నిహతాః ఖరోఽనుజయుత శ్చాభూ ద్ధతః కేనచిత్. 33½

పదునాలుగు వేల రాక్షసులు చావగా మిగిలిన యకంపనుఁడను రాక్షసుఁడు జనస్థానమునుండి బయలుదేరి రావణున కీ చావుకబురును జెప్పుటకై తొందర తొందరగ లంకకేగి రావణుని దర్శించి, చేతులు జోడించి యిట్లు విన్నవించెను.

ఓ రాజా! నాకుఁ జెప్పుటకు నోరాడకుండ నున్నది. ఏమి చెప్పుదును. జనస్థాన మందున్న పదునాలుగువేల రాక్షసులను, ఖరదూషణ త్రిశిరసులను నొక మనుష్య మాత్రుఁడు చంపివేసెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం దహ న్నివ రుషా ప్రాహాథ తం రావణః
కేనైవం తు పరాసునా కృత మ రే!సర్వే కిమర్థం హతాః,
కృత్వా మేఽప్రియ మాచరన్సురపతి శ్శ్రీశోఽథవా వై యమః
ప్రాప్తుం సౌఖ్య మశక్త ఏవ వద మే తద్ధంతకం సత్వరమ్. 34½

ఆ మాటవిని రావణుఁడు భగ్గున మండిపడి యకంపనునితో నిటులఁ బలికెను. ఓరీ యకంపనా! ఆయువు మూడినవాఁడెవ డింతపని చేసెను? ఎందుకై వాఁడు రాక్షసులను జంపెను? ఇంద్రుఁడైనను, లేక యుపేంద్రుఁడైనను, లేక యముఁడైనను నెవ్వఁడు కాని నా కప్రియమును చేసి సుఖముగ నుండగలఁడా? అట్టి స్థితిలో నెవ్వడింత పని చేసెనో శీఘ్రముగఁ జెప్పుము.

భీతోఽకంపన ఏవ మాహ వచనం తం రాక్షసేంద్రం పున
ర్మహ్యం దేహ్యభయం తతోఽసురపతే సర్వం వదిష్యామ్యహమ్,
ఇత్యుక్త్వా ప్రథమం తతోఽభయవరం సంప్రాప్య చాకంపనః
ప్రాహోథో రఘురామవృత్త మఖిలం తచ్ఛౌర్యధైర్యాదికం. 35½

ఇట్లు రావణుఁడడుగగా వానిపేరు ముందుగ జెప్పుటకు, వాని పరాక్రమమును వర్ణించి చెప్పుటకును రావణునివలన భయపడి రావణుని నిటులఁబ్రార్థించెను. 'నాథా! నా కభయ మొసంగితివేని వాని వృత్తాంతమును సమగ్రముగఁ జెప్పెదను.' అని పలుకఁగా రావణుఁడును వాని కభయ మొసంగగాఁ బిమ్మట నకంపనుఁడు రావణునితో రాముని వృత్తాంతమును, వాని శౌర్యధైర్యాదులను బూస గ్రుచ్చినట్లు సమగ్రముగఁ జెప్పెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం త్వకంపన మథ ప్రాహాఽసురేంద్రః క్రుధా
నిరత్యాఽర ముపేత్య దండకవనం రామం హనిష్యా మ్యహమ్,
ఇత్యుక్తే పునరేవ మాహ వచనం సోఽకంపనో రావణం
రాజ న్వచ్మి తదీయవిక్రమ మహం శ్రుత్వా సమాలోచయ. 36½

ఇట్లకంపనునిచేఁ జెప్పబడిన రామ వృత్తాంతము నంతను విని రావణుఁడు మిక్కిలి కోపావేశముతో నివ్విధముగ నకంపనునితోఁ బలికెను.

ఓరీ యకంపనా! నే నిప్పుడే యచట కేగి రాముని౯ జంపివచ్చెదను- అని పలుకగా నారావణుని మాటలను విని యకంపనుఁడు తిరిగి యా రాక్షస రాజుతో నిటుల౯ బలికెను. ఓ రాజా! నీ మాట కెదురు చెప్పుచుంటినని నీవేమియు౯ దలంపకుండినచో నతని పరాక్రమమును౯ దిరిగి మఱియొక మారు చెప్పెదను. విన్నవిమ్మట బాగుగ నాలోచించికొని యేపనినైన౯ జేయుము.

రామః క్రోధ ముపేయివా న్యది నదీవేగం శరై స్సంహరేత్
కించ ర్క్షాన్వితఖాఽవసాదనకృతౌ శక్తో భవే ద్రాఘవః,
కిం చోద్ధర్తు మసౌ క్షమోఽపి భవితా మజ్జన్మహీం రాఘవః
సంహర్తుం భువనత్రయం పున రసౌ స్రష్టుం సమర్థో భవేత్. 37½

ఓ రాక్షసరాజా! రామునకు గోపము వచ్చెనేని పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న నదీప్రవాహము నైనను బాణములచే రాకుండ౯ నిలుపగలఁడు. మఱియు, నతఁడు కోపించెనేని నక్షత్రములతో౯ గూడిన యా కాశమునైనను బాణములచే౯ జీల్చఁగలడు. ఇంకను నతఁడాగ్రహించెనేని సముద్రమున మునిగిపోవుచున్న భూమినిగూఁడ౯ బైకి నుద్ధరింపఁగలఁడు. అతఁడు ముల్లోకములను సృజించుటకును దలంచినచో వానిని లయము చేయుటకునుగూడ సమర్థు౯ డగును. (ఆకాశము నైన జీల్పగల డనుటచే౯ త్రివిక్రమావతారము, భూమి నుద్ధరింపగలఁడనుటచే వరాహావతారము, నదీవేగమును సంహరింపగల౯ డనుటచే౯ గృష్ణావతారమును సూచింపబడినవని తెలియదగును. సృష్టి స్థితి సంహారములను జేయువాఁడు కూడ నితఁడే యని చెప్పుటచే పరబ్రహ్మ యని చెప్పబడినది యగుచున్నదని తెలియదగును).

సంగ్రామే నహి శక్యతే రఘుపతి ర్జేతుం సురై ర్వాఽసురై
స్సర్వైః పాపజనై రివాఽసురపతే సత్యం బ్రవీ మ్యాఢ్య! తే,
కిం త్వత్యుత్తమ రూపశీలసహితా తస్యాస్తి జాయా విభో!
నో తాదృ శ్యమరీషు కిన్నరవధూ ష్వన్యాసు వా దృశ్యతే. 38½

ఓ రాజా! యుద్ధములో రాముని జయించుటకు నీకు శక్యము కాదు మహాప్రభూ! సత్యము చెప్పెదను. నీ వొకఁడవేకాదు, రాక్షసులందరు నేకమైనను నతనిని జయింపలేరు. దేవత లందరు నేకమైన గూడ జయింపలేరు. దేవదానవు లందరు కలిసినను జయింపలేరు. ముమ్మాటికి సత్యము. ఇందరేకమైనను నెటుల జయింపలే రనియెదవేమో చెప్పెదను. పాపు లెందరు కలిసినను

స్వర్గమును జయింపలేనట్లు (చేర లేనట్లని భావము) ఎందరు రాక్షసులు కలిసి వెళ్ళినను నతనిని జయింపలేరు సుమా! కావున రాముని నీవు చంపదలచిన నేనొక యుపాయము చెప్పెదను. ఆ రామునకు సీతయను భార్యకూడ వెంట నున్నది. ఆమె సౌందర్యము వంటి సౌందర్య మెచ్చటను లేదు. అట్టి స్త్రీ దేవతా స్త్రీలలోగాని, కిన్నరస్త్రీలలోఁగానీ, యితర స్త్రీలలోఁగాని కన్పడదు.

***తజ్జాయాపహృతేర్ధ్రువం రఘుపతిః కామీ వ్యసుస్స్యా చ్చ్చ**
స్త్వంగత్వాఽపహరాఽద్య! తస్య యువతిం సీతాభిధాం సుందరీమ్,
ఇత్యుక్తం వచనం తు తస్య మధురం హ్యాసీద్దశాస్యస్య తత్, 39

ఆమెను నీ వపహరించి తెచ్చితివేని యామె యందు విశేషకామము గల రాముఁడు తద్వియోగ దుఃఖముచేఁ బ్రాణముల విడుచును. కావున వెంటనే వెళ్ళి సీతయను * రామునిభార్య నపహరించి తెమ్ము. ఇట్లకంపనుఁడు చెప్పుట తోడనే యా వచనములు రావణునకు బాగుగ రుచించెను. (తేరగా స్త్రీదొరకుట, యుద్ధ మక్కరలేకయే శత్రువు చచ్చుట అను రెండు శ్రేయస్సులు గలుగును గాన వీని యాలోచన రావణునకు రుచించెను.)

---

* నను పూర్వకర్మ పరిపాకవశా ద్రామే మహత్త్వ బుద్ధిమతాఽకంపనేన దశముఖం ప్రతికథ మేవం దురాలోచన ముక్తమితి చేన్న "యథా రాజా తథా ప్రజా" ఇతి న్యాయేన రాజ్ఞ ఇవ తద్భృత్యస్యాపి స్థితౌ న కి మప్యాశ్చర్యం భవేత్. స్వయం గుణవతోఽప్యర్థదాసత్వేన స్వప్రభో రనుకరణం యుక్త మేవ. తదనుకూలతయా త్వసంభాషణే తదనుగ్రహ భాజన మయం న భవేత్.

అపి చ యది దశముఖ స్తేన యోద్ధుం గత స్తదా తేన ధ్రువ మయం నిహతో భవేత్ తతః కుంభకర్ణస్య పానమత్తత్వేన తేన వినా మేఘనాదాదయ స్తు స్వపితృహనన రోషావిష్టాః రామేణ యుద్ధ్వా తేఽపి తేన సంహృతా భవేయుః. ప్రథమ మేవ రావణో యోద్ధుం గత శ్చే దేవం మూలచ్ఛేదో భవేత్. ఇత్యాలోచ్య రావణస్య స్త్రీవ్యసనాసక్తత్వాత్త దభీష్టవచన ముక్తవాన్. తస్యాయ మాశయః. సీతాపహరణే రామస్య కాముకత్వేన, తదాసక్త మనస్త్వేన చ భార్యావియోగదుః ఖేన రాఘవోఽపి మృతో భవేత్. అతస్సీతా మపహ రేత్యకంపన స్తముక్తవా నితి వేద్యమ్. నన్వేవ అన్యకళత్రసంభవే పూర్వవిచారోఽపగతో భవేత్, "భార్యాదుఃఖం పునర్భార్యా" ఇతి న్యాయేన కించిత్కాల మేవ పూర్వవిచారస్య సద్భావాత్. కిం చ, స్వభార్యాఽపహరణే తద్ధననేఽల్పోఽపి వా యతేత. నహి మర్తుం ప్రయ తేత. ఏవం స్థితే రాఘవ స్స్వభార్యాపహరణ

మాత్రేణ కథం మ్రియతే? కించ, రావణ క్షేమకామనయా తేనైవ ముక్త, ముత తద్వంచనార్థమితి విచారితే స త్యాత్మక్షేమస్య తత్క్షేమా ఽయత్తత్వేన త ద్వంచనార్థ మితి నైవ వక్తుం శక్యతే. ఏవం స్థితే కథ మత్రాకంపనే నాసమీచీనో ఽయ ముపాయః కథిత ఇతి చే దిద మత్రసమాధేయం.

"ఉత్పత్తిస్థితిసంహర కారిణీ సర్వదేహినాం సీతా భగవతీ జ్ఞేయా" ఇత్యాద్యుపనిషద్వచనేన "లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశో దేవ్యా కారుణ్యారూపయా" ఇతి వచనేన చ కారుణ్యా రూపాయా, శ్శీరూపాయా, శ్చ సీతాయా అభావే రామస్య తేజ ఏవ నాస్తి. తయైవ రామ శ్శీమా నభూత్. ఇదానీం రావణ శ్శీమా న్భవేత్సత్వశ్రీమా న్భవేత్. తదా ఽమృతప్రాయ ఏవ భవేదిత్యాశయే నోక్త మితిసమాధేయమ్.

* పూర్వకర్మపరిపక్వవశముచే రాముఁడు పరమాత్మయని తెలిసికొనిన యకంపనుఁడిట్టి దురాలోచనము రావణునితో నెట్లు చెప్పును? అను నాశంక పొడమును. ఇందునకు సమాధాన మిటులఁ దెలిసికొన దగినది

"యథా రాజా తథా ప్రజాః" అను న్యాయము ననుసరించి రాజెటువంటివాడో రాజసేవకులు నట్టి వారగుటలో నాశ్చర్యము లేదు.

ఇదియనుంగాక, తా నెంత గుణవంతుడైనను నర్థదాసుఁడగుటచేఁ దనప్రభువున కనుకూలముగ మాట్లాడకపోయినచో నతని యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు కాఁడు కాన, నతని ననుకరించుట యుక్తమే యగు. ఇంతియే కాక, రావణుఁడు తలచినటుల నతఁడు యుద్ధమునకు వెళ్ళినచోఁదప్పక రామునిచే రావణుఁడు హతుఁడగు ననియు, కుంభకర్ణుఁడు త్రాగుబోతు, ఇక నింద్రజిత్తు మొదలగు వారలు తమతండ్రి పగఁ దీర్చుకొనుటకు యుద్ధమునకుఁబోయి రామునిచే వారలుకూడ హతు లగుదురు. రావణుఁడు ముందుగ యుద్ధమునకు వెళ్ళినచో నిట్టి మూలచ్ఛేదకము గలుగుటయేకాక తన కూటిలో మట్టి పడునని యాలోచించి రావణుఁడు స్త్రీ వ్యసనాసక్తుఁడు గాన నీవచనము రుచించునని వాని కభిమతముగనే చెప్పెను.

వాని యభిప్రాయ మీ క్రిందివిధముగఁ దెలిసికొనఁదగినది. సీత నపహరించినచో రాముఁడు కాముకుఁడును తదాసక్తమనస్కుఁడును గాన భార్యావియోగ దుఃఖముచే రాముఁడు కూడ మృతినొందునని నిశ్చయముగ దలంచియే సీత నపహరింపు మని చెప్పెనని తెలియదగును.

ఇందుపై నొక యాశంక కలుగును. (ఏమననగా) రాముఁడు కాముకుఁడైననుఁ "దేశే దేశే కళత్రాణి" (భార్య లెచ్చట బడితే యచ్చటనే దొరుకుదురు.) అని రాముఁడే చెప్పెనుగాన నింకొక వివాహము చేసికొనిన నా భార్య సౌఖ్యము కలుగుటతోడనే పూర్వవిచారము తొలగును కదా! "బార్యాదుఃఖం పున ర్భార్యా" (భార్యాదుఃఖము తిరిగి భార్య వచ్చువరకే) యని శాస్త్రము చెప్పుచుండ నింతమాత్రముననే రాముఁడు చచ్చిపోవునని యకంపనుఁడెట్లు చెప్పెను. మఱియు లోకములోఁ దన భార్య నెవ్వఁడయిన నెత్తుకొని పోయినచో నపహరించిన వానిని సంహరించుట

*సంచిం త్యాత్మని సర్వధా సముచితం మేనే తదీయం వచః. 39½

*మనమునం దాలోచించి యకంపనుని వచనమును దగిన దానినిగాఁ దలచెను.

పశ్చాత్కార్యగతిం విచార్య మనసా తం రాక్షసేంద్రోఽవద
ద్బాఢం తద్భవతా యదుక్తమచిరాద్యాస్యామ్యహం దండకాన్,
లంకాం భూమిసుతాం నయేయ మచిరా ద్రేఽకంపన ప్రాభవం
ద్రష్టవ్యం భవతా మదీయ మనఘ! త్వం గచ్ఛ గేహం నిజమ్. 40½

కెంత స్వల్పజనుఁడైనను బ్రయత్నించును గాని తాను జచ్చుట కెవ్వఁడును బ్రయత్నింపఁడుగదా! ఇంకను విచారింతము. అకంపనుఁడు రావణుని క్షేమముఁగోరి యీ యాలోచనము చెప్పెనా? లేక వానిని వంచింపఁజేయు నూహతో నిటులఁజెప్పెనాఁ అని విచారించిన తన క్షేమము రావణుని క్షేమమును బట్టి యుండును గాన వంచనార్థమై చెప్పెనని తలంపఁగూడదు. ఇట్టి స్థితిలో నకంపనుఁ డివ్విధముగ నయోగ్యమైన యుపాయ మెట్లు చెప్పెనని యా శంకకు సమాధాన మేమనగా, "శ్రీరామ సాన్నిధ్య వశమున సీత జగదాధారయు, సర్వదేహుల యుత్పత్తి స్థితి సంహార కారిణియు, భగవతియు నగు చున్నది" అను నుపనిషద్వచనము చేతను, "కారుణ్య రూపిణియగు లక్ష్మిచే నారాయణుడు జగద్రక్షకు డగుచున్నాడు." అను వచనముచేతను, కారుణ్యరూపిణియు, లక్ష్మిరూపిణియు నగు సీత లేకపోయిన రామునకుఁ దేజస్సే లేదు. లక్ష్మీరూపిణియగు సీత యుండుటచేతనే రాముఁడు శ్రీమంతుఁడయ్యెను. ఇప్పుడు రావణుఁడు శ్రీ రూపిణియగు సీత నపహరించినచో రావణుఁడు శ్రీమంతుఁడగును; రాముఁడశ్రీమంతుఁడగును. (దరిద్రుఁడగును) అప్పుడు (సీత లేనప్పుడు) రాముఁడు మృతప్రాయుఁడే యగు ననియెడి యభిప్రాయముచే నిట్లకంపనుఁడు చెప్పెనని సమాధానము చేసికొనదగు.

---

* సంచింత్యాత్మ నీత్యస్య---సనత్కుమారవాక్యం స్మృత్వేత్యర్థః. తథాహి---సనత్కుమార మాసీనం రావణో వాక్యమబ్రవీత్ | దేవదానవరక్షాంసి యే హతా స్సమరేఽరయః|| కాం గతిం ప్రతిపద్యంతే కేన తే హరిణా హతా||

సనత్కుమారః---యేయే హతాశ్చక్రధరేణ రాజన్| త్రైలోక్యనాథేన జనార్దనేన| తేతే గతాస్తన్ని లయం నరేంద్రాః| క్రోధోఽపి దేవస్య యవరేణ తుల్యః| శ్రుత్వా తత స్తద్వచనం నిశాచర స్సనత్కుమారస్య ముఖా ద్వినిర్గతం| తదా ప్రహృష్టస్స బభూవ విస్మితః కథం ను యాస్యామి హరిం మహాహవే||

మునిః --- మనసశ్చేప్సితం యత్తద్భవిష్యతి తదాహవే| సుఖీ భవ మహరాజ కించి త్కాలం ప్రతీక్షయ|| సనత్కు మారా త్తద్వాక్యం చింతయానో ముహుర్ముహుః|| రావణో ముముదే

పిమ్మటఁ జేయదగినవిషయమును స్వయముగ మనస్సునం దాలోచించి యకంపనునితో నిట్లు చెప్పెను. ఓరీ యకంపన! నీవు చెప్పిన యాలోచనము బాగుగ నే యున్నది. నేనిప్పుడే వెళ్ళి సీతను లంకకు దీసికొని వచ్చెదను. నా సామర్థ్యమును నీవే చూచెదవుగాక. నీవు నీయింటికిఁబొమ్ము.

ఇత్యుక్త్వాఽకంపనం సద్యః ప్రేషయిత్వా తదాలయమ్
భావికార్యసమాకృత్యై రావణ శ్చింతయం స్థితః. 41½

ఇట్లు చెప్పి యకంపనునిఁ బంపి ముందు జేయఁదగినదాని సమీకరణమునకై రావణుఁడు విచారించుచుండెను.

ఇత్యాశ్చర్యరామాయణే అరణ్యకాండే దశమ స్సర్గ సమాప్తః
ఆశ్చర్యరామాయణమున అరణ్యకాండమున పదియవసర్గము సమాప్తము.

****

మోహా ద్యుద్ధార్థీ విచచార హ" ఇత్యాది వాక్య విచారణే ముక్త్యర్థం భగవతా రామేణ యేన కేనాపి ప్రకారేణ తద్విరోదం సంపాద్య తస్మా న్మర్తు కాముక ఏవేతి ద్యోత్యతే. శ్రీరామహస్తా ద్వధేచ్ఛుః సీతా మపహారే త్యకంపనవచన మనుకూల త్వే నాంగీచకా రేతినిష్కృష్టోఽర్థః.

*మనమునం దాలోచించి యనుదానికి=సనత్కుమారుఁడుపూర్వము తనకుఁజెప్పిన వాక్యమును స్మరించి యని యర్థము. సనత్కుమారుఁడొకప్పుడు రావణుని సమీపమునకు రాగా, నతఁడీ క్రింది విధముగ బ్రశ్నించెను. ఓ సనత్కుమార మాహర్షీ! యుద్ధములో విష్ణుమూర్తిచేతి లోఁ జచ్చిన వారిగతి యేమి యని ప్రశ్నింపగా మహర్షి యిటులఁ జెప్పను ఓ రావణా! త్రిలోకాధిపతి యగు చక్రధరుని చేతిలో జచ్చినవారికి విష్ణులోకము కలుగు ననియు, భగవంతుని క్రోధముకూడ వరముతో సమానమే యనిఁ చెప్పగా రావణుడుఁ సంతోషించి యాయనతో నాకెట్లు యుద్ధము పొసగునని యడుగఁ గొంత కాలము నిరీక్షింపుము భగవంతుఁడు రాముఁడు గా నవతరించి నపుడు లభింపగలదని చెప్పెను. ఆ సనత్కుమారుని వాక్యమునే స్మరించుచుండెను. అకంపనుఁడు రాముని సంగతి చెప్పుటచే సనత్కుమారవాక్యము జ్ఞప్తికివచ్చి యితఁడు భగవంతుఁడేకాన నితనిచేతిలోఁ జచ్చుట శ్రేయస్కరమే కావున నకంపనుఁడుచెప్పిన సీత నపహరింపుమను మాటయు ననుకూలముగానే యున్నదని తలంచెనని పర్యవసానము.

ఏకాదశస్సర్గః - పదునొకండవ సర్గ

[1]మారీచాశ్రమ మాగతోఽథ దనుజాధీశార్చిత స్తేన తం
ప్రాహైవం యుధి రాఘవేణ నిహతా స్సర్వేఽసురా దండకే
సాంబ స్తేన హతో మునీంద్ర నిచయస్యాదా ద్వరం సోఽభయం
నిర్వైరం ఖరదూషణత్రిశిరసో నిర్హేతుత స్సంహృతాః. 1

అనంతరము రావణుఁడు మారీచాశ్రమమున కేఁగి యతనిచే సన్మానితుఁడై వానితో నిట్లు పలికెను. మామా! ఎంతఘోరమైన యాపద సంభవించెనో చూచితివా? రాముఁడు దండకము నందలి రాక్షసులనెల్లఁ బరిమార్చెను. విరోధకారణ మేమియు లేకయే సాంబుని హత మొనర్చెను. ఇంతియే కాక మునుల కెల్ల నభయ మొసంగెను.

తద్భార్యాఽపహృతౌ సహాయ మధునా త్వం మే విధేహి ద్రుతమ్
ఇత్యుక్త స్సతు రావణం ప్రతి వచః ప్రాహేద మన్యాదృశమ్
సుప్తో రామమృగాధిపోఽ సురమృగప్రాణాపహారీ త్వయా
రాజ న్నద్య వృథాఽఽత్మనాశనకృతే కిం బోధ్యతే రావణ! 2

కావున రామపత్ని నపహరింప బూనితిని. నీ వీ విషయమున నిశ్చయముగ సహాయ మొనర్పవలయును. ఇట్లు రావణుఁడు చెప్పగా విని మారీచుఁడు తిరిగి రావణునితో నిట్లనెను. నాయనా! రాక్షసులను మృగములను హింసింప నుంకించు రాముఁడను సింహ మెచ్చటనో నిద్రించుచుండ దాని నాత్మనాశమున కేల లేపఁ బ్రయత్నించెదవు?

లంకానాథ! మయి ప్రసీద రమతాం దారే ష్వభీష్టం భవాన్
రక్షోవంశ వినాశనం తు కిమరే! కర్తుం భవా నీహతే,
శత్రుస్తే సుహృదాత్మనాఽ వద దిదం త్వన్మూలసర్వంకషమ్
త్వత్తేమార్థిజనో న కోఽపి కథయే దేవం వ్రజ స్వం పురీమ్. 3

ఓ లంకేశ్వరా! నాయందనుగ్రహ ముంచి నేను చెప్పినటులఁజేయుము. నీ భార్యలతో నీవు యథేష్టముగఁ బ్రవర్తింపుము. రాక్షస వంశనాశన మేల

1క విః.

చేయ సమకట్టెదవు? నీ శత్రు వెవ్వఁడో పైకి మిత్రరూపమున నటించుచు సర్వనాశకర మగు నీ యపాయమును జెప్పియుండును గాని, నీక్షేమమును గోరినవాఁడెవ్వఁడు నిటులఁ జెప్పఁడు. కాన నింటి కేగుము.

ఇతి సంబోధిత స్తేన రావణోఽపి తథేతి సః,
నిగద్య వినివృత్యాఽఽగా ల్లంకాం నిజపురీం ప్రతి. 4

ఇట్లు మారీచునిచే బోధింపబడి రావణుఁడు నీవు చెప్పినటులఁజేయుదునని చెప్పి తన రాజధాని యగు లంక కేగెను.

తత శ్శూర్పణఖా సాఽపి ఖరాదివధ దుఃఖితా,
దక్షిణాం దిశ మాశ్రిత్య జనస్థానా ద్వినిర్గతా. 5

అనంతరము శూర్పణఖయును ఖరదూషణాదుల వధచే సహింప శక్యము కాని దుఃఖముతో జనస్థానమునుండి దక్షిణదిక్కునకు బయలు దేరెను

ఖరాదీనాం రాక్షసానాం యథాఽంతో రాఘవా దభూత్,
తథా' దశముఖస్యాంతం మన్వానా ద్రుతభావినమ్.
అంతకస్య పురం నేతు మివ సా త్వకుతోభయమ్,
ద్రుతం గతవతీ చాభూ ల్లంకాం రావణపాలితామ్. 6-7

ఖరుఁడు మొదలగు రాక్షసులు రామునిచే హతులైనట్లు రావణుఁడు కూడ హతు డగునని యెంచి నిర్భయముగ యమపురమునకు దీసికొని పోవుటకు బయలుదేరెనో యనునట్లు దక్షిణపు దిక్కునకుఁ బయనమై రావణపాలితమగు లంకకు తొందరగ వెళ్ళుచుండెను.

విభర్తృకాణాం భువి కామినీనా, మేషైవ శిక్షార్హతమేతి నూనమ్,
ప్రబోధయన్తీవ నికృత్తకర్ణ, నాసాఽసురీ ప్రాప నిజాం తు లంకామ్. 8

భర్తృహీనలగు కాముకురాంద్రకుఁ దనకు లక్ష్మణుఁడు చేసిన విరూపకరణ రూపమగు శిక్షయే తగినదని ప్రకటన చేయుదానివలె కర్ణనాసికా విహీనురాలగు నా శూర్పణఖ యతిశీఘ్రముగ లంకకు వచ్చెను.

యా భూమిజాసుఖ లతాళి లవిత్ర భూతా
యా భ్రాతృవంశ కుజనాశ కుఠారభూతా,
యా రామవిక్రమమణే ర్నికషాయమాణా
సా సత్వరం దశముఖస్య గృహం వివేశ. 9

ఎవ్వతె సీతాసుఖలతకు లవిత్రము (కొడవలి వంటిది) అగునో, ఎవ్వతె సోదరవంశమను వంశమునకు (వెదురు పొదకు) గొడ్డలి వంటిది కానున్నదో, ఎవ్వతె రామవిక్రమమను రత్నమునకు నికషోపలము (ఒరపిడిరాయి) కానున్నదో, ఆ శూర్పణఖ శీఘ్రముగ రావణ భవనమున కేతెంచెను.

యా భర్తృహీనభగినీవచనశ్రుతే స్తు
స్యా త్సర్వనాశపరిసూచనలక్ష్యభూతా,
సా రాక్షసీ దశముఖస్య సభాలయం తు
ప్రాప్యాఽహ మంత్రి పరివేష్టితరావణం తమ్. 10

ఎవ్వతె విధవ తోబుట్టువు మాటలు వినిన సర్వనాశన మగునని సూచించుటకు లక్ష్యభూత యగునో, యా శూర్పణఖ రావణ సభాభవనమున కేఁగి యచ్చట మంత్రి పరివేష్టితుఁడై యున్న రావణునితో నిర్లక్ష్యముగ నిటుల బలికెను.

మూఢ! త్వం సముపాగతం భయమిదం నో బుధ్యసేఽద్యాప్యహో!
త్వాం భోగేషు రతం మహీపమపి నో లోకాస్తు సత్కుర్వతే
రాజత్వం కథ మాప్స్యసి త్వ మబుధ శ్చాయుక్తచార శ్చలో
గ్రామ్యే భోగచయేఽ తి లంపటమనాః కామైక సేవాపరః. 11

ఓ మూఢా! నీకు సంభవించిన మహాభయ కారణము నిప్పటికి నీవు తెలిసికొనలేకుండ నుంటివి. ఎంత ఆశ్చర్యము. ఇట్టి నీవు రాజవైనను, భోగలంపటుఁడవై యుండుటవలన లోకము నిన్ను గౌరవింపదు. ఇట్టి మూర్ఖుఁడవును, చపలచిత్తుఁడవును, గ్రామ్యభోగాసక్తుఁడవును, కేవల కామాసక్తుఁడవు నగు నీవు రాజ వెట్లగుదువు.

వేద్యం చాపి న వేత్సి రావణ! హత స్సాంబో వృథా మే సుతః
సర్వే రాత్రిచరా శ్చతుర్దశసహస్రాణ్యప్యభూవ న్హతాః,
కించ త్వత్సహజా స్త్రయః ఖరముఖా స్త్వేకేన తే సంహృతాః
రామేణైకపదాతినా కృత మిదం చాహం విరూపా కృతా. 12

ఓ రావణా! తెలిసికొనఁదగిన విషయమునుగూడ నీవు తెలిసికొన లేకుంటివి. నా పుత్త్రుఁడగు సాంబుఁడా హతము చేయబడె. జనస్థానమునందలి పదునాలుగు వేల రాక్షసులు హతము చేయబడిరి. ఇంతియే కాక ఖరదూషణత్రిశిరులు ముప్వురుగూడ హతము చేయబడిరి. ఈ పై పను లన్నిటిని జేసినవాఁడు ఒక పాదచారి యయిన రాముఁడై యున్నాడు. నన్ను విరూపిణిగాఁ జేయించిన వాఁడు కూడ నతఁడే.

మునీనా మభయం దత్తం నిర్భయం దండకం కృతమ్
పరిపూర్ణం జనస్థానం నాశితం రాఘవేణ హా. 13

ఇదియునుంగాక, మునుల కభయదానముకూడ నతఁడు చేసెను. దండకవనమును నిర్భయమునుగా నతఁడు చేసివేసెను. ఆ రాముఁడు జనస్థానము నంతను బరిపూర్ణముగా నశింపఁజేసెను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం త్వథాఽహ దనుజాధీశోఽతికృద్ధోఽనుజాం
రూపం కీదృశ మస్య వీర్య మపి కిం కిం న్వాగతో దండకాన్,
సాహాయ్యం చ కిమస్తితస్య తు పరం యోద్ధుం తు కిం కారణం
పృష్టైవం దనుజేశ్వరం ప్రతి తతః ప్రాహాఖిలం సా క్రమాత్. 14

ఆ మాటలు విని రావణుఁడు భగ్గున మండిపడి శూర్పణఖతో నిటుల బలికెను. ఆతని రూప మెట్టిది? ఆతని పరాక్రమ మేపాటిది? దండకవనమున కెందున కై యతఁడు వచ్చెను? ఆతని కితరసహాయ మేమి యున్నది? ఆతనికి యుద్ధము చేయవలసిన కారణ మేమి కలిగెను? సవిస్తరముగ వీని నన్నిటినిఁ జెప్పుమని రావణుఁ డడుగగా నా శూర్పణఖయు నతనితోఁ గ్రమముగఁ జెప్పఁదొడగెను.

మారాకారసమాకృతి స్సునయన శ్చీరాంబరో ఒబ్జాననః
రామ స్త్వాయత బాహు రీశవినుత ప్రాగల్బ్య శౌర్యాన్వితః,
కిం చాయం ధనుషి ప్రధానపదవీ మారూఢ ఏవ ధ్రువం
తత్తుల్యో ఒ స్త్యనుజో ఒపి తస్య నపరై ర్జేతుం త్వశక్యా వుభౌ. 15

రావణా! ఆ రాముఁడు మన్మథునితో సమానుడైన వాఁడును, విశాలాక్షుఁడును, నారచీరలను ధరించిన వాఁడును, పద్మాననుఁడును, ఆజానుబాహుఁడును, పరమేశ్వరునిచేఁ గొనియాడదగిన శౌర్యము గలవాఁడును, ఇంతియే కాక, ధనుర్విద్యయందుఁ బ్రధానస్థానము నలంకరించిన వాఁడునై యున్నాడు. అతనితో సమానుఁ డయిన సోదరుఁడు కూడ నతనివెంట నొకఁడు కలఁడు, వారిద్దరు కూడ శత్రువుల కజేయులని తెలిసికొనుము.

రామేణైవ ముహూర్తమాత్రసమయే సర్వే హతా దండకే
భ్రాత స్త్రీవధశంకితేన మనసా రామేణ ముక్తా ఒభవమ్,
రామ శ్చే న్మనుతే క్షణేన సకలా న్లోకా న్దహే ద్వై ధ్రువం
తస్యాగ్రేతు భవాన్ధ్రువం దశముఖ స్థాతుం న శక్తో విభో! 16

వారిర్వురిలో రాముఁడొకఁడే ముహూర్తమాత్రములో దండక వాసులగు రాక్షసుల నందరను హత మొనర్చెను. అన్నా! నేనేమి చెప్పుదును? స్త్రీహత్యాదోషము వచ్చునను భయముచేత నేమో కాని వికారరూపమును బొందించి ప్రాణములతో నన్ను వదలిపెట్టెను. రాముఁడు తలచినట్లయిన లోకముల నన్నిటిని క్షణములో నిశ్చయముగ దహింపఁజేయును. ఓ దశముఖా! నీ వతని ముందు యుద్ధమున నిలుచుట కసమర్థుడవు. (ఇచ్చట దశముఖా యని సంబోధించుటలో భావ మేమనగా నీవు పదితలలు గలవాఁడవే కాని, యతఁడు సహస్ర శీర్షుఁడు గాన నీవు జయింపలేవని భావము.)

తస్యా ఒసీ త్సుభగా ప్రియా మృదుతను స్తారుణ్యయుక్తోత్తమా
చంద్రాస్యా కనకచ్ఛవి స్సునయనా సీతాభిధా సుందరీ,
గంధర్వామర దైత్యదానవసతీ ష్వన్యాసు వా తాదృశీ
నోదృష్టా న మయా శ్రుతాగ్రజ! పరం జానే శ్రియం తాం ధ్రువమ్. 17

ఆ రామునకు భార్యకూడ సమీపమునందున్నది, ఆమె బహుసుందరియును, శరీరమార్దవము కలదియును, తరుణవయస్కురాలును,

ఉత్తమురాలును, చంద్రబింబమువంటి ముఖము గలదియును, సువర్ణచ్ఛాయ గలదియునై యున్నది. అట్టి స్త్రీని దేవగంధర్వ దైత్యదానవ స్త్రీలలోఁగూడ జూచియుండలేదు. చూడకపోవుటయేకాక యిట్టి త్రిలోకసుందరి యున్నట్లు వినికూడ యుండలేదు. నిశ్చయముగ లక్ష్మీదేవినిగా నామెను దలచెదను.

భ్రాతర్యస్య తు సా కళత్రమవనౌ స్యాత్కించ సాయం ముదా
గాఢాలింగనత స్తు సత్కృతవతీ సోఽయం పుమా న్రావణ,
స్యాల్లోకత్రితయేఽపి పూజితతమో ధన్యః కృతార్థశ్చ సః
వక్తవ్యం కిమతః పరం ధ్రువ మహం తే వచ్మి సా శ్రీఃపరా. 18

అన్నా! ఆమె యే పురుషునకు భార్యగా నుండునో, మఱియు నామె యే పురుషుని నాలింగనము చేసికొనునో, ఆ పురుషుఁడు త్రిలోకముల యందుఁబూజనీయుఁడును, ధన్యుడును, కృతార్థుఁడును గాగలడు. ఇంతకంటె జెప్పున దేమి యున్నది. సాక్షా ల్లక్ష్మియే యని నిశ్చయముగఁజెప్పుదును.

సౌందర్యేణ సువర్చసా చ వయసా శీలేన నాన్యాదృశీ
త్రైలోక్యేఽపి విచారితే నిరుపమా సా జానకీ రావణ!
సా తే స్యా దుచితేతి తా మహ మిహ త్వానేతుకామా గతా
తద్భర్త్రా విధృతా హ మీదృశదశాం సంప్రాపితా రావణ. 19

అన్నా! ఆ సీత సౌందర్యముచేతను, వర్చస్సుచేతను, శీలము చేతను, ముల్లోకముల గాలించినను నిరుపమానురాలని చెప్పనగును. ఆ చిన్నది నీకుఁదగినదని తలచి పురుషు లిర్వురు లేకుండఁ జూచి నీ నిమిత్తము తీసికొని రా దలచి వెళ్ళితిని. ఇంతలో నామె భర్తచేఁ బట్టుకొనబడి యిట్టి వికార రూపమును నేను పొందింపబడితిని.

తతః ఖరాదీ నవదం విరూపకరణం త్వహమ్
తే గత్వా రాక్షసై స్సర్వై ర్యుద్ధ్వా తేన హతాః క్షణాత్
యది త్వం కులజాతోఽసి గత్వా పంచవటీం పునః
రాఘవౌ వంచయిత్వా చ సీతా మపహర ద్రుతమ్. 20-21

పిమ్మట నేను జనస్థానమున కేగి ఖరుడు మొదలగు వారితో నివ్విషయము చెప్పగా వారలు ముప్పురు పదునాలుగువేల రాక్షసులతో యుద్ధమునకు నతనిమీదికి వెళ్ళి క్షణమాత్రమున వారలందరును రామునిచే హతము

చేయబడిరి. నీవు గొప్పకులము నందుఁ బుట్టిన వాడవే యయిన యెడలఁ బంచవటికి వెళ్ళి రామలక్ష్మణులను వంచించి శీఘ్రముగ, సీత నపహరింపుము.

సీతావియోగదుఃఖేన క్రమాత్సోఽపి మృతో భవేత్,
ఉపాయోఽయం సమీచీన ఇతి మే భాతి రావణ. 22

సీతాలోలుడైన యా రాముడు సీతా వియోగ దుఃఖముచేఁ గ్రమముగ నతడే మృతినొందును. రాముడు హతుడగుట కింతకంటె మంచి యుపాయము లేదని నాకుఁ దోచుచున్నది.

మదుక్తవచసా భ్రాత స్త్వయా న క్రియతా మిదమ్,
సమాలోచ్యాఽత్మనా కార్యం భవతా క్రియతా మలమ్. 23

అన్నా! నేను జెప్పితినని నీవు చేయకుము. నీవు కూడా బాగుగ నాలోచించుకొని నీకు సమ్మత మైనచో నేను జెప్పినట్లు చేయుము.

శ్రుత్వా తన్ముఖత స్సమ స్త మథ తామాశ్వాస్య చోత్థాయ సః
ప్రాప్యాఽత్మీయగృహాంతర బహువిధం చాచింతయత్స్వే హృది,
ఏకే నైవ ఖరః కథం ను సబలో నష్టోఽథవా శ్రీహరి
స్సాక్షా ద్రాఘవరూపధృచ్చ సబలం మాం హంతు మాగా ద్ధ్రువమ్. 24

శూర్పణఖ చెప్పిన మాటలను విని యామె నోదార్చి యచ్చటినుండి లేచి తన గృహములోని కేగి తన మనస్సునం దీ క్రింది విధముగ నాలోచించుచుండెను. పదునాలుగు వేల రాక్షసులతో గూడ ఖరదూషణాదుల నొక్కపాదచారి యగు రాము డెట్లు చంపగలిగెనో యాశ్చర్యముగా నున్నది. ఇతడు మానవుడుగా గన్పడుటలేదు. ఇక నేమన సాక్షా చ్ఛ్రీహరియే రామరూపము నొంది నన్ను, నామూల బలమును సంహరించుట కిట్లు వచ్చినట్లు నిశ్చిత మగు చున్నది.

తేనాహం యది సంహృతో ధ్రువమలం ధన్యో భవేయం తదా
నోచేత్తంతు నిహత్య తస్య యువతిం నేష్యామ్యహం స్వాం పురీమ్,
***ఏవం దోషగుణౌ విచార్య మనసా నిశ్చిత్య కార్యం తత**
స్స్వావర్ణం రథ మాశ్రితోఽ సురపతి ర్మారీచ మాగా త్పునః. 25

అట్లు శ్రీహరియే రాముడుగా నవతరించిన నతని చేతిలో నేను చచ్చుట నిశ్చయమే యైన యెడల నేను ధన్యాత్ముడనే లేక రాముడు సామాన్య మానవుడే యైన పక్షమున నతనిని సంహరించి యతని భార్యను లంకకు దీసికొనివచ్చెదను. ఇట్లు రావణుడు *గుణదోషములను మనస్సు నందు విచారించుచుఁ దుదకొక విధముగ నిశ్చయించుకొని యా రాత్రి యంతయు గడిపి ప్రాతఃకాలమున బంగరు రథము నెక్కి మారీచుని యాశ్రమమునకు వచ్చెను.

మారీచం త మథాహ వాక్య మసురాధీశ స్తు సామాన్వితం
అర్తో ఽస్మ్యద్య భవా న్పరాగతి రభూ దార్తస్య మే మాతుల,
సర్వే దండక కాననే ఽ సురవరా రామేణ తే సంహృతా
స్తస్య ప్రత్యపకర్తు మద్య భవతా త్వం మే సహాయో ద్రుతమ్. 26

అనంతరము రావణుడు మారీచునితో సామపూర్వకముగ నిటుల బలికెను. మామా! నేను చాలగ నాపదలో నున్నాను. ఇట్టి నాకు నీవుతప్ప వేఱుగతి యెవడును లేడు. ఏమి యాపద యనియెదవేమో, చెప్పెద వినుము. దండకవాసులగు పదునాలుగువేల రాక్షసులను ఖరదూషణాదులను రాముడు సంహరించెను. అట్టి రాక్షస నిర్మూలకుడగు రామునకు బ్రత్యపకారము చేయుటకు నీవు శీఘ్రముగ సహాయపడవలయును.

---

* దోషగుణౌ విచార్యేతి- తస్యాయ మాశయః స్వేన చికీర్షితం సీతాపహరణరూపం కార్యం కింపౌరుషేణ సుకర మాహోస్వి చ్చౌర్యేణ కర్తవ్య మితి కతరస్మి న్పక్షే దోషాల్పత్వం గుణభూయ స్త్వమితి తత్పౌరుషేణ కర్తుమశక్యం ఖరాతియుద్ధే రామస్యాచింత్య పరాక్రమత్వేన శ్రుతత్వాత్ ఉపాయపరికల్పిత చౌర్యాశ్రయణే తాదాత్వికదోషా న లక్ష్యంతే, సీతారహితేన తద్వ్యసనినా రామేణ కాని హానిర్నసంభావ్యతే, తస్మాదయ మేవ పక్ష స్సమ్యగితి నిశ్చిత్య ప్రావర్తతేత్యర్థః.

* గుణదోషములను విచారించి యనుదాని విమర్శనము.

తన చేతఁ జేయనిశ్చయింపబడిన సీతాపహరణరూపమగు కార్యము పౌరుషముచే సాధింప సుకరమైనదా! లేక శౌర్యముచేత సాధింప శక్యమైనదా, ఏ పక్షమునందు గుణబాహుళ్యము, దోషాల్పత, యున్నవి యని విచారించెను. తుదకు బౌరుషముచే జేయుటకు శక్యము కాదని నిశ్చయించెను. ఎందువల్ల ననగా ఖరాదులతో యుద్ధము చేయుటలో రాము డచింత్యపరాక్రము డని వినబడుట వలన నని తెలియదగును. ఉపాయముచే గల్పింపబడు చౌర్యము నాశ్రయించుటలో ప్రస్తుతదోషము లేమియు గన్పడవు. సీతా రహితుడును, తద్వ్యసనియు నగు రామునివలన నప్పుడేమియు హాని కూడ నూహింపబడదు. అందువలన నీ పక్షమే మంచిదని నిశ్చయించి ప్రవర్తించెను.

తజ్ఞాయా మహ మానేతుం లంకా మిచ్ఛామి మాతుల,
భవా న్హైమమృగో భూత్వా జానక్యాః పురతశ్చర. 27

సహాయము చేయవలసినది యెట్లన జెప్పెదను వినుము. నేను రామపత్నిని హరించి లంకలో బెట్టుకొనుటకు గోరికగలదు. నీవు ౦ంగరు లేడివై సీతాపురోభాగమున సంచరింపుము.

అపూర్వరూపం త్వాం వీక్ష్య సీతా జాతకుతూహలా,
త్వా మానయేతి భర్తారం యాచేత న హి సంశయః. 28

అపూర్వమైన నిన్ను జూచి సీత కుతూహలము కలదై నిన్ను దెమ్మని భర్తను యాచించును. ఇందులకు సందియ ముండదు.

వినిర్గతే త్వాం మృగరూప మాప్తుం
రామే సుదూరం గమితే త్వయార్య!
హా లక్ష్మణేతి దృఢ ముచ్చర త్వం
సీతాపతే ర్వాక్యనిభం తు వాక్యమ్. 29

అప్పుడు రాముడు బయలు దేరి నిన్ను బట్టుకొనుటకు దూరముగా వెళ్లుట తోడనే నీవు "హా లక్ష్మణా! హా! ప్రేయసి!" యని బిగ్గరగా రాముడు పిలిచినట్లు పిలువుము.

జానక్యా ప్రేరిత స్సద్యో లక్ష్మణోఽపి వినిర్గతః,
విచిన్వ న్రాఘవం దూర మాగమిష్యతి చ ధ్రువమ్. 30

రాముడు పిలిచినటుల నీవు పిలుచుటతోడనే యా మాటలను సీత విని తన భర్త కేదియో యాపద సంభవించెనని తలచి లక్ష్మణుని బ్రేరేపించి పంపును. అతడు రాముని వెదకుచు జాలదూరము వచ్చును.

తయో ర్ద్వయో ర్దూరతరస్థయో రహం
సీతాం సమాదాయ నిజాం పురీం సుఖం,
వ్రజేయ మస్మిన్విషయేఽ సదుత్తరం
న వాచ్య మాలోచ్య మయోక్త మేవ తత్. 31

వా రిర్వురును దూరమునం దుండుదురుగాన నా సమయమున నేను సీతను బలాత్కారముగఁ దీసికొని సుఖముగ లంక కేగుదును. నేనీ విషయములో బాగుగ నాలోచించి చెప్పినదే కానఁ దిరిగి ప్రతికూలమగు సమాధాన మేమియు నీవు చెప్పగూడదు.

ప్రియావియోగ దుఃఖేన పరితప్తశ్చ రాఘవః,
స్వయమేవ ధ్రుతం ప్రాణా న్సంత్యజే న్నాత్ర సంశయః. 32

పిమ్మట భార్యా వియోగ దుఃఖముచే బరితప్తుడై రాముడు స్వయముగనే మరణించును. ఇందులకు సందియము లేదు.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తదీరిత మలం నిశ్చేష్టతాం ప్రాప్తవాన్
మారీచః పురతః స్థితం దశముఖం పశ్య న్యథా వై యమమ్,
శుష్కంత్వోష్ఠయుగం లిహన్ననిమిషో భూత్వా ముమూర్షుర్యథా
పశ్చా న్మంద మువాచ ధైర్య సహిత స్తం రాక్షసేశం పునః. 33

ఇట్లు రావణుడు చెప్పిన మాటలను మారీచుడు విని కొంతసేపు నిశ్చేష్టు డయ్యెను. తనముందర నున్న రావణు డొక యమునివలె కన్పడెను. మారీచుని పెదవులు తడిలేని వయ్యెను. చావుకు సిద్ధమైనవాడు గ్రుడ్లు తేల వేసినట్లు గ్రుడ్లు తేలవేసెను. ఇట్లు మారీచుడు కొంత సేపుండి యనంతరము కొంచెము ధైర్యము తెచ్చుకొని మెల్లగ రావణునితో నిటుల బలికెను.

రాజ న్భూమితలే ప్రియంవదజనా నైకే వసేయు ర్ధ్రువమ్
నైకోఽప్యప్రియ పథ్యబోధకజన స్సందృశ్యతే భూతలే,
తచ్ఛ్రోతాపి న తిష్ఠతి ప్రభువర! త్వాం ప్రార్థనాపూర్వకం
యాచేఽహం త్వసదుద్యమా ద్విరమ, తే క్షేమాయ వచ్మి ధ్రువమ్ 34

ఓ రావణా! భూమిలోఁ బ్రియమైన మాటలను జెప్పువా రనేకులు కలరు, అప్రియమును, పథ్యమును జెప్పవాడును, వినువాడును గూడ భూమిలో నుండరు. కానఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగా నిన్ను యాచించున దేమనగా నీవు దుష్టయత్నమునుండి మరలుము. నీ క్షేమమునకై చెప్పుచున్నాను, వినుము.

సీతాగ్నే శ్శిఖయా సమాహి భవతా స్ప్రష్టుం న సా శక్యతే
శస్త్రజ్వాల మపూర్వదైవతధను శ్శుష్కేంధనం సంయుగే;

శ్రీరామానల మద్య కిం ప్రవిశసి వ్యర్థం భవన్మూలత
స్సర్వం రాక్షసమండలం చ భవితా నష్టం ధ్రువం సత్వరమ్. 35

సీత యగ్నిశిఖతో తుల్యయైనది కాన నీవు స్పృశింప శక్యము కాదు. శస్త్రమను జ్వాలతోను, దేవధనుస్సను శుష్కేంధనములతోను నొప్పుచున్న రాముడను నగ్నిలో వ్యర్థముగ నేలఁ బ్రవేశించెదవు? నీమూలకముగ రాక్షసమండల మంతయు నిశ్చయముగఁ దొందరలో నశింపఁగలదు.

పూర్వం గాధిసుతాశ్రమే పరిభవం ప్రాప్తోఽస్మి రామాచ్ఛిశోః
కించాథో మృగరూపధృ ద్రఘుపతిం హంతుం గతోఽహం వనమ్,
తత్రత్యై రితరై ర్మృగై స్సహచర న్ప్రాజ్ఞేన రామేణ తు
త్యక్త్వా చాన్యమృగాన్ శరేణ నిహతః ప్రాణావశిష్టోఽభవమ్. 36

నేను చెప్పుమాట లన్నియు ననుభవముతోఁ జెప్పుచున్నాను, వినుము. పూర్వము రామునివలన విశ్వామిత్రాశ్రమమున నేను పరిభవమును బొందియుంటిని. (పరిభవ మనగా విశ్వామిత్ర యాగరక్షణార్థమై తదాశ్రమమునకు రాముడు రాగా నేను యాగవిఘాతము చేయబోవ బాల్యావస్థలో నున్న యితడు బాణ మెక్కుపెట్టి కొట్టగా శతయోజన దూరమున సముద్రములో బడుట యను పరిభవమని తెలియదగు) ఇదియునుం గాక, పిమ్మట రాముడు దండక వనమునకు వచ్చినట్లు తెలిసి మృగరూపముతో రాముని జంపుటకు వన్యమృగములతోఁ గలిసి నేనును వెళ్ళగా నచ్చట నున్న యితర మృగములను వదలి రాముఁడు నన్ను బాణముతోఁ గొట్టగాఁ జచ్చుటకు సిద్ధమైతిని.

సోఽహం త్వత్ర తదాది యోగివదలం సంన్యస్య సర్వం విభో
ధ్యాయ న్దేవ మలం వసామి నితరాం త్యక్త్వాఽ సురీం దుర్మతిమ్;
రామా త్పూర్వభియాఽధునా ప్రతికుజం సందృశ్య మే రాఘవ
స్సర్వం రామమయం చ కానన మిదం మే భాతి నూనం విభో. 37

అట్టి నేను రాక్షసకృత్యములను మాని యిచ్చట నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యోగివలె సర్వసంగ పరిత్యాగినై దేవుని మాత్రము ధ్యానించుచు నుండుచుంటిని. రాముని వలని భయముచే నిప్పటికిని నే వృక్షమును

జూచినను రాముడేమో యను భ్రాంతి కలుగుచుండును. ఈ యరణ్యమంతయు రామమయముగానే నాకుఁ దోచుచుండును.

రామో నామ న మానుషః పున రసౌ సాక్షా ద్రమేశో ధ్రువమ్
మాయామానుష వేషధృ ద్రఘుపతి స్త్వాగా ద్వనం దండకమ్,
భూభారవ్యపనోదనాయ దనుజా న్సంహృత్య జాతో హరి
స్తస్మాన్మే వచనం నిశమ్య మహతా రామేణ వైరం త్యజ. 38

రావణా! రాముడనగ సామాన్యమానవుడని తలంపకుము. నిశ్చయముగ నితఁడు విష్ణుమూర్తి యని తెలిసికొనుము. భూభారమును దొలగించుటకును, రాక్షససంహారమునకును నవతరించిన శ్రీహరియే యితఁడైనందున నా మాట విని నీవు మహాత్ముఁడగు రామునితో విరోధమును విడిచిపెట్టుము.

శ్రుత్వా మే వచనం తాత! రక్ష రక్షఃకులం మహత్,
ఆత్మానం రక్ష మాం రక్ష రామా ద్రక్షః కులాంతకాత్. 39

నాయనా! నామాట విని గొప్పదియైన రాక్షసవంశమును గాపాడుము. నిన్ను రక్షించుకొనుము. రాక్షసవంశ నిర్మూలకుఁడగు రామునివలన నన్నుఁ గాపాడుము.

రామమేవ సతతం విభావయే, భీత భీత ఇవ భోగరాశితః,
రాజరత్న రమణీరథాదికం, శ్రోత్రయో ర్యది గతం భయం భవేత్. 40

రావణా! నేను వానిచేతి దెబ్బ తినినప్పటినుండియు భోగములకు భయపడిన వానివలె నైహికము నంతను వదలి యెల్లప్పుడు రామునే ధ్యానించుచుందును. మఱియు రాజ, రత్న, రమణీ, రథములు మొదలగు రకారమాది యందుగల పదములు చెవులకు వినబడినచో నెచ్చటి లేని భయము నాకుఁ గలుగును.

రామ ఆగత ఇహేతి శంకయా, బాహ్యకార్యమపి సర్వమత్యజమ్
నిద్రయా పరివృతో యదా స్వపే, రామమేవ మనసాఽను చింతయన్. 41

ఎప్పటికప్పుడు రాముడు వచ్చె ననియెడి సందియముతో బాహ్యకార్యముల నన్నిటిని విడిచి పెట్టితిని. పరుండినను స్వప్నములో గూడ రామునే కలవరించెదను.

అహ మశేష మిదం మునివాక్యతోఽ, శృణువ మాదియుగే పరమేశ్వరః
బ్రహ్మణాఽర్థిత ఉవాచ తం హరిః కిం తవేప్సిత మహం కరవాణి తత్.
బ్రహ్మణోక్త మరవిందలోతన త్వం
ప్రయాహి భువి మానుషం వపుః,
దశరథాత్మజభావ మరం గతో
జహి రిపుం దశకంధర మాశరమ్. 42-43

కృత యుగమున బ్రహ్మచేఁ బరమేశుఁడగు శ్రీహరి సంస్తుతుఁడై నీయభీష్ట మేదియో చెప్పుమని శ్రీహరి యడుగ బ్రహ్మదేవుఁడు శ్రీహరితో నిటులఁ జెప్పెను. ఓ పుండరీకాక్షా! రావణుఁడు మొదలగు దుష్టరాక్షసుల బాధను భూమి సహింపలేకుండ నున్నది. నీవు మానుష రూపమును ధరించి దశరథపుత్త్రుఁడవై జనించి లోకకంటకుఁ డగు నా రావణుని సమూలముగఁ బరిమార్పుమని బ్రహ్మ శ్రీహరినిఁ గోరెను. సాక్షాచ్ఛ్రీహరియే నిన్ను సంహరించుట కీ రాముఁడుగా నవతరించెను. ఈసంగతి యంతయు నారదుని వలన నేను వినియుంటిని.

తస్మాదయం రఘుపతి ర్నహి మానుషోఽయం
సాక్షా ద్ధరి ర్భవతి రావణ! వచ్మి నూనమ్,
రక్షోవినాశన కృతే త మవేహి జాతం
క్రోధం విముంచ కరుణాకర రామచంద్రే. 44

అందువలన నీ రాముడు మనుష్యమాత్రుఁడు గాడు, సాక్షాచ్ఛ్రీహరియై యున్నాడు. నిన్ను భయపెట్టుటకుఁ జెప్పు విషయము కాదు. నిశ్చయముగ జెప్పుచున్నాను. అతఁడు రాక్షసవంశ నాశనమునకై యవతరించినవాఁడు. కావున దయాసముద్రుడగు రాముని విషయమై క్రోధమును విడువుము.

ఇత్యుక్తో రావణః క్రుద్ధో మారీచం ప్రత్యువాచ సః,
త్వదుక్తరీత్యా శ్రీరామ స్సాక్షా న్నారాయణో యది
భూభారవ్యపనోదాయ జాతో యది తదా పునః,
సత్సంకల్పోఽచిరాదేవ మాం హనిష్యతి చ ధ్రువమ్
తస్మా జ్జాయాం హరిష్యామి రామస్యాఽహం ప్రయత్నతః,
పశ్చాన్మాం హంతి చేద్రామః ప్రాప్ను వాన్యుత్తమాం గతిమ్.
అథవా తం హనిష్యామి యది ప్రాప్స్యామి జానకీమ్. 45-46-47½

ఇట్లు మారీచుఁడు చెప్పగా విని రావణుఁడతిక్రుద్ధుడై మారీచునితో నిటులఁ బలికెను. ఓ మారీచా! నీవు చెప్పినటుల నతఁడు సాక్షాన్నారాయణుఁ డేయైన పక్షముననుు, భూభారమును తొలగించుటకే పుట్టినవాఁడే యైన పక్షముననుు, సత్యసంకల్పముకల యా పరమేశ్వరుఁడు నన్నెటులనైనఁ జంపనేచంపును. నిశ్చయము. అందు వలన రాముని భార్యను బ్రయత్నపూర్వకముగ నెటులనైన హరించి తీరుదును. పిమ్మట నన్నుఁ జంపినచో నుత్తమగతుల నేను బొందెదను. ఒక పక్షమున నేనే వానినిఁ జంపగలిగినచో నాకు సీత లభించును.

మయా కరిష్యమాణేఽస్మిన్ దోషో వాస్తి గుణోఽస్తి వా,
ఇతి త్వా మిహ మారీచ! నాహం ప్రష్టుం సమాగతః.
మయా యదుచ్యతే తోషా త్త్రియతేత త్త్వయా యది,
రాజ్య మర్ధం చ దాస్యామి ముదా తే నాత్ర సంశయః. 48-49½

ఓ మారీచా! నేను చేయబోవు పనిలో దోషమున్నదా? గుణ మున్నదియా? అని నిన్నడుగుటకు నేను నీయొద్దకు వచ్చియుండలేదు. కాన నా పనిలోని మంచి చెడుగులను నీవు చెప్పవలసిన పని లేదు. నేను చేయబోవు పనిలో నీవు సాయపడితి వేని, నేను జెప్పిన పనిని సంతసముతోఁ జేసితివేని నా రాజ్యములో నర్ధరాజ్యమును గూడ సంతోషముతో నీ కీయదలచితిని. ఈ విషయమున సందేహము లేదు.

భవతా కార్యమేత న్మే న కృతం చే ద్బలా దహమ్,
త్వయైవ కారయిష్యామి నాత్ర కార్యా విచారణా, 50

నేను చెప్పిన పనిని సంతోషపూర్వకముగా నీవు చేయక పోయినచో బలాత్కారముగ నైనను నీచేతఁ జేయించి తీరెదను. ఈ విషయమై యాలోచన మెంతమాత్రమును లేదు.

బలాదపి త్వం న కరోషిచే న్మే
కార్యం మదీయం శృణు మ ద్వచ స్త్వం,
అద్యైవ చాత్రైవ నిహన్మి నూన
మహం మదీయేన శరేణ తు త్వామ్. 51½

నా కార్యమునకు నీవు బలాత్కారముగ గూడఁ జేయకపోతివేని నా మాట వినుము. ఇక్కడనే యిప్పుడే నా చంద్రహాసముచే నీ శిరమును దుత్తునియలఁ జేసెదను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం చిత్తే మారీచ స్స్వ త్వచింతయత్,
మరణం మే ధ్రువం హ్యద్య రామాద్వా రావణా దపి,
తదా రామా న్మృతి శ్శ్రేయో న దశాస్యా న్మృతి ర్వరా. 51-52½

రావణుని వాక్యములను విని మారీచుఁడు తన మనమునం దిటుల నాలోచించుకొనెను. రామునిచేతిలోఁగాని, రావణుని చేతిలోఁగాని యిప్పుడు మరణము మాత్రము నాకు నిశ్చితము. ఎట్లో చావు తప్పనిసరియయి యప్పుడు దుర్మార్గుఁడగు రావణునిచేతిలోఁ జచ్చుటకంటె రామునిచేతిలోఁ జచ్చుటయే నాకు శ్రేయస్కరము.

ఇత్యాలోచ్య దశాస్యం తం మారీచో వాక్య మబ్రవీత్,
త్వదభీష్టం కరిష్యామి నిర్గచ్ఛ త్వరితం విభో,
ఇత్యుక్తో రావణ స్తుష్టో నిరగా త్తేన దండకాన్. 53½

ఇట్లాలోచించుకొని మారీచుడుఁ రావణునితో నిటుల బలికెను. ఓ రావణా! నీ యభీష్టము నెరవేర్చెదను. త్వరితముగ బయలు దేరుము అని చెప్ప రావణుడు మిగుల సంతోషించి మారీచుని గొనియాడి యచ్చటినుండి దండకవనమునకు బయలు దేరెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్య కాండే ఏకాదశ స్సర్గః స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్య కాండమున పదునొకండవ సర్గము సమాప్తము.

****

ద్వాదశ స్సర్గః - పంౘ్రెండవ సర్గ

[1]తత్ర రామో దుర్నిమిత్తదర్శనా త్ప్రాహ భూమిజామ్,
వామాక్షి వామ బాహూ ర్మే స్ఫుర త్యద్య పునః పునః. 1

ఆపర్ణశాలలో రాముఁడు తనకు దుశ్శకునములు గోచరింప సీతతో నిటులఁ బలికెను. ఓ ప్రేయసీ! నా యెడమ కన్ను మాటి మాటికి నదరుచున్నది.

అనిష్టం కించి దస్మాక మతోఽవశ్యం భవిష్యతి,
స్వర్గం గతే దశరథే దూరస్థే మయి శత్రుభిః. 2

ఇందువలన మనకేదియో యనిష్టము శీఘ్రములో రానున్నది అని తలచెదను. దశరథుడు స్వర్గస్థు డగుటచేతను, నేను దూరస్థుఁడ నగుట చేతను, భయము లేనివారై శత్రువులు భరతుడు బాలుడని తలంచి కోసల దేశములను నాక్రమించియైన నుండవచ్చును.

మత్వా బాలం తు భరతం కిం న్వాక్రాంతా శ్చ కోసలాః,
పత్యుర్వియోగేన చ మే విప్రవాసేన మాతరః,

* ప్రతిక్షణం వర్ధమానా ద్దుఃఖా త్స్వర్గంగతాః కిము. 3

* లేక తమ భర్తయగు దశరథుడు స్వర్గస్థు డగుటచేఁ దద్వియోగ దుఃఖము వలనను, నేను పరదేశములో నుండుటవలనను బ్రతిక్షణము

---

* బాలస్య భరతత్వేఽప్యశక్తి ర్నహి శంకితుం శక్యతే. అస్మాకం వనం గతానాం చతుర్దశ సంవత్సరేషు ద్విత్రా ఏవావశిష్యంతే. అత ఇదానీం భరతస్య బాలత్వ మ ప్యపగత ప్రాయ మేవ. అస్మాకం చ రాజ్యప్రవేశకాలోఽచిరేణై వ వర్తిష్యతే క్రియతేతి మన్యమానో మాతృస్నేహేనాఽన్య దనిష్ట మాశంకతే పత్యు ర్వియోగ ఇతి.

* భరతుఁడు బాలుఁడైనను నతని కశక్తత యూహింప శక్యము కాదు. మనము వనములకు వచ్చికూడఁ బదునాలుగు సంవత్సరములకు స్వల్పకాలమే మిగిలియున్నది. మన మయోధ్యలోఁ బ్రవేశించు కాలముకూడ శీఘ్రములో రానున్నది; కాన భరతునకు బాల్య మనుటకు గూడ వలనుపడదు. కాన, శత్రువులు కోసల దేశము నాక్రమించిరను సంశయము నొందుట యుక్తముగా లేదని మాతృప్రేమచే నితరమైన యనిష్టము, "భర్తృ వియోగ దుఃఖముచే తల్లులు మృతినొంది రేమో యను దానిచే" జెప్పుచుండెనని తెలియదగును.

---

1 కవిః

వృద్ధి నొందుచున్న దుఃఖము వలన నాతల్లు లయిన కౌసల్యాదులలో నెవ్వరైనను మృతి నొందియయిన నుండవచ్చునని తలంచెదను.

ఇత్యుక్త్వా జానకీ ప్రాహ రాఘవం వినయాన్వితా,
అమంగళానాం సర్వేషాం తప స్తే స్యాన్నివారకమ్. 4½

ఇట్లు రామచంద్రమూర్తి చెప్పుటతోడనే సీతయు వినయముతో భర్తను గూర్చి యిటులఁ బలికెను. నాథా! అమంగళము గలుగునని సంశయింపఁ బనిలేదు (ఏలనన) సమస్తమైన యమంగళములను మీరు చేయు తపస్సే నివారింపఁగలదు.

ఇత్యుక్తాం రాఘవః ప్రాహ భూమిజాం వచనం మిథః,
గోప్య మేక మహం వచ్మి త్వయా కార్యం తదైవ తత్. 5½

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే రామచంద్రమూర్తి సీతతో రహస్యముగఁ నిట్లు చెప్పెను. ఓ ప్రేయసీ! నేను నీకొక రహస్య విషయమును జెప్పెదను. నీ వావిధముగ నాచరింపవలయును.

ప్రేయస్యద్య దశాసన స్తు భవతీ సాన్నిధ్య మేష్య త్యరం
త్వచ్ఛాయాం త్వమిహాఽఽశ్రమే ద్రుతతరం సంస్థాప్య వై తామసీమ్
త్వం సాత్త్వికృనలే వసాఽబ్ద మనఘే పంక్త్యాస్య నాశావధి
త్వం పశ్చా దనలా త్సమాగతవతీ భూయోఽపి మాం ప్రాప్స్యసి. 6½

(అది యేమనగా) ప్రేయసీ! యిప్పుడు రావణుఁడు నిన్నపహరించుటకై నీ సన్నిధికి శీఘ్రములోనే రాగలడు. కాన, తమోగుణ ప్రధాన మైన నీఛాయనుమాత్ర మిచ్చట నుండునట్లు చేసి సాత్త్వికాంశమగు నీ వగ్ని యందొక సంవత్సరము రావణసంహారమగు వఱకు నుండవలయును. పిమ్మట నగ్నినుండి బయటికి వచ్చి తిరిగి నన్నుఁ బొందగలవు.

ఏవం రామే జనకతనయాం బోధయ త్యంత రేఽస్మి
న్నగ్నిర్విప్రాకృతి ముపగతో రాఘవం ద్రష్టు మేత్య,
ప్రాహైవం తం ప్రభువర బుధైః ప్రేషితోఽహం తు వహ్ని,
ర్నాహం విప్రోఽ సురపతి రిమాం భూమిజాం హర్తు మేతి. 7½

ఇవ్విధముగ రాముఁడు సీతకు రహస్యముగ బోధించుచుండ నగ్ని హోత్రుడు దేవతలచేఁ బంపబడి బ్రాహ్మణ వేషముతో రాముని సన్నిధికి వచ్చి యారామునితో నిటుల బలికెను. ఓ రామచంద్రా! నేను దేవతలచేఁ బంపబడిన యగ్నిహోత్రుడను. సామాన్య బ్రాహ్మణుఁడను కాను. రావణుఁడు సీత నపహరింప వచ్చు చున్నాడు.

తస్మా న్మయి స్థాపనీయా భూమిజా భవతాఽధునా,
దశాననవినాశాంతే దాస్యా మిమాం పునశ్చ తే. 8½

కావున సీతను నాయందు రావణసంహారమగు వఱకు గోప్యముగా నుంచుము. పిమ్మట నీమెను నీకు సమర్పింపగలను.

ఇత్యుక్త్వా రాఘవం పశ్చా త్తదంగీకారయుతోఽనలః
సమానరూపాం తచ్ఛాయాం తామసీం తత్ర కల్పయన్
సమాదాయ మహీజాం తాం తత్రై వాంతర్హితోఽ భవత్. 9-10½

ఇట్లు రామునితోఁ జెప్పి యనుమతినిఁ బొంది తమోగుణ ప్రధాను రాలైన సీతయొక్క ఛాయ నచ్చటనుంచి యగ్నిహోత్రుడు నిజమైన సీతను గ్రహించి నిజరూపముతో నచ్చటనే యంతర్ధాన మయ్యెను. (సీత సత్త్వరజస్త మోగుణాత్మిక కానఁదమోగుణ ప్రధానురాలిని మాత్రమే యిచ్చట నుంచెనని తెలియదగును.)

ఏతద్వృత్తం లక్షణోఽపి న వేదాఽన్యస్తు కిం పునః,
తమోమయీ భూమిజాఽపి తద్వై వాసీ త్తదాశ్రమే,
పశ్చా దుపేత స్సౌమిత్రి స్త్రయ స్తే సుఖినః స్థితాః. 11½

ఈసంగతి లక్ష్మణుఁడుగూడ నెఱుగఁడన నితరుల విషయము చెప్పునదేమి? తామసియగు సీతయును నిజసీతవలె నాశ్రమములోఁ జక్కగ మెలగుచుండెను. పిమ్మట లక్షణుఁడు నెచ్చటనుండియో వచ్చెను. వారలందరును సుఖముగ నుండిరి.

మారీచ స్యాశ్రమా త్తేన సహితో రథ మాస్థితః,
రావణ స్సారథిం ప్రాహ వచనం తు తతః పరం.

జీవత్యేవ మయి ప్రాప్తా సోదర్యా మే విపత్పురా
అపమృద్య పతిం సీతాం హర్తుం గచ్ఛామి సారథే
తత శ్శూర్పణఖా చాపి శీఘ్రం త్యజతు వై శుచం
తస్మా త్పంచవటీస్థానం చోదయాద్య హయా న్ద్రుతం
ఇత్యుక్త స్సారథి శ్చాపి తథైవ కృతవాం స్తతః
పశ్చాద్దశాస్య స్తం ప్రాహ చోదయంతం శనై ర్హ యాన్. 12-15½

ఇచ్చట వీరలిట్లుండ రావణుడు మారీచాశ్రమమునుండి రథారూఢుఁడై మారీచునితోఁ గూడ బయలు వెడలి సారథితో నిటులఁ బలికెను. ఓ సారథీ! నేను బ్రతికి యుండగనే నా సోదరి యగు శూర్పణఖ కెంత యాపద వచ్చెనో నీకుఁ దెలిసియున్న విషయమే. ఇప్పు డా రాముని వంచించి సీతను హరింప దండకవనమున కేగుచుంటిని. నేనిటులఁ జేసినచో శూర్పణఖ యొక్క దుఃఖము తొలగగలదు. అందువలన నీవు రథమును పంచవటి యొద్దకుఁ బోనిమ్ము. ఇట్లు చెప్పగా సారథియు నటులనే రథమును దోల మొదలిడెను. పిమ్మట రావణుఁడు నెమ్మదిగ గుఱ్ఱములను దోలుచున్న సారథిని గూర్చి యిటులఁ బలికెను.

జాన న్నేవ భవా న్నవం పరిభవం మందం తురంగా నిమా,
న్కస్మా చ్చోదయసి త్వ మత్యతితరాం మూఢో యథా దృశ్యసే
శీఘ్రం చోదయ సారథే ద్య తురగా న్కార్యానుసృత్యావదం
ఇత్యుక్త స్స తు సారథి ర్దశముఖం సప్రశ్రయం ప్రాహతం వచః. 16

ఓరీసారథీ! నాకుఁ గ్రొత్తగా సంభవించిన పరిభవమును నీవు తెలిసి కొనికూడ మెల్లగా గుఱ్ఱములను దోలుచుంటివేమి? నీవు మూఢునివలెఁ గన్పడుచుంటివి. గుఱ్ఱములను తొందరగ నదలింపుము. కార్యము ననుసరించి యిట్లు చెప్పుచుంటిని- అని యట్లు రావణుడు పలుకగా సారథియు చేతులు జోడించి రావణునితో నిటులఁ బలికెను.

అహం కార్యగతిం వేద్మి మూఢోఽహ మపి నాభవమ్,
బలాత్సంచోదయా మ్యద్య తురగాం స్తాడయామి చ.
వాయు వేగాతిగా శ్చామీ పశ్చా ద్గచ్ఛంతి వాజినః,
మమాక్షి వామం స్ఫురతి గమనే తవ రావణ!
దుర్నిమిత్తాని జాయంతే కారణం జ్ఞాయతే న హి. 17-18-19

మహాప్రభూ! నేను కార్యావసరమును గుర్తెరింగిన వాఁడనే గాని మూఢుఁడను కాను. నా శక్తి కొలది గుఱ్ఱములను దోలుటయే కాక కొట్టుచుంటిని. కాని యెందు చేతనో వాయు వేగముగ వెళ్ళు గుఱ్ఱములు వెనుక కడుగు వేయుచున్నవి. ఇంతియేగాక నా యెడమకన్ను కూడ నదరుచున్నది. రావణ ప్రభూ! నీ ప్రయాణములో దుశ్శకునములు మెండుగాఁ గలుగుచున్నవి. కారణమేదియో తెలియబడుటలేదు.

సర్వరాక్షససైన్యేన గత్వా త్వం రాఘవం రణే,
హత్వా తతో జానకీం తా మాహ రేతి మతం మమ,
ఏకస్య గమనం తేఽద్య న మతం మమ రావణ! 20½

కావున నీవు సర్వరాక్షస సైన్యముతో బయలుదేరి యుద్ధములో రామునిఁ జంపి పిమ్మట సీతను లంకకుఁ దీసికొని పోవుట నా యభిమతము. నీ వొక్కడవు ఇప్పుడు రాముని యాశ్రమమునకు వెళ్ళుట నాకు సమ్మతముగ లేదు.

ఇత్యుక్తః ప్రాహ తం వాక్యం రావణః కాలచోదితః,
హత్వా రామ మహం త్వాదౌ తజ్జాయాం తు బలా త్తతః,
యది గృహ్ణామి సా భర్తృశుచా త్యక్ష్యతి జీవితమ్. 22½

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే రావణుఁడు కాలచోదితుఁడై సారథితో నిటులఁ బలికెను. ఓ సారథీ! రాముని ముందుగఁ జంపి పిమ్మట సీతను నేను హరించినచో నామె భర్తృవియోగ దుఃఖముచే వెంటనే ప్రాణములను విడిచిపెట్టగలదు.

కించ దేవా న్విజయిన శ్లాఘ్యా మే బాహవోఽ ప్యమీ,
మానుషాపశదం రామం వధిష్యంతి కథం హ్రియా,
తస్మా ద్రామం వంచయిత్వా హరిష్యామి చ భూమిజామ్. 23½

ఇదియునుంగాక దేవతలను జయించిన నా బాహువులు తుచ్ఛమనుష్యుఁ డగు నీరామునిఁ జంప నెట్లు పూనుకొనును? అందువలన రాముని నెటులనైన వంచించి సీతను హరించుటయే కర్తవ్యము.

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రావణం ప్రాహ సారథిః,
న సామాన్య మనుష్యోఽయం కింతు సాక్షా జ్జనార్దనః,
మానుషం రూప మాపన్నో రక్షోనాశాయ రాఘవః,
ఇతి శ్రుతం మహారాజ ముంచ కోపం మయి ప్రభో. 25½

ఇట్లు రావణుఁడు చెప్పగా విని సారథి రావణునితో నిటుల బలికెను. ఓ రాక్షస రాజా! ఈ రాముఁడు సామాన్యమనుష్య మాత్రుఁడని తలంపకుము. సాక్షాచ్ఛ్రీహరియే యని తెలిసికొనుము. రాక్షస నాశనమునకై శ్రీహరియే యిట్లు మానుషరూపమును ధరించెనని నేను వినిన సంగతి జెప్పితిని. నీవు నాయందుఁ గోపింపకుము.

ఇత్యుక్తో రావణః ప్రాహ వచనం సారథిం పునః,
తస్మాదేవాధునా మాయాగురు మానీయ సారథే.
గచ్ఛామ్యహం రాఘవస్య వంచనార్థం తు మాతులమ్
శీఘ్రం సంచోదయాశ్వాం స్త్వం విలంబం మా కురుష్వ చ.
ఇత్యుక్త స్సారథి శ్చాపి చోదయామాస తా న్ద్రుతమ్. 27-28

ఇట్లు చెప్పగా రావణుఁడు సారథితోఁ దిరిగి యిటులఁ జెప్పెను. నీవు చెప్పిన సంగతి నిజముకూడఁ గావచ్చును. అందువలననే సకల మాయాగురువగు మామను (మారీచుని) గూడ వెంటఁ దీసికొని వెళ్లుచుంటిని. ఇతడు రాముని నెటులైనను మోసగించి దూరముగఁ దీసికొని పోఁగలడు. ఆసమయముననే సీత నపహరించెదను. నీ వాలస్యము చేయక శీఘ్రముగ గుఱ్ఱములను దోలుము- అని రావణుఁడు చెప్ప సారథియు జేయునది లేక గుఱ్ఱములను దొందరగ దోలెను.

ఆగచ్ఛ న్నసురాధిపో రథవరం త్వారుహ్య చైవం తదా
మారీచేన సహాంతరే బహువిధా న్గ్రామా న్పురీ శ్చాటవీః
పశ్య న్పంచవటీసమీప మచిరా దేత్యాద్రిపృష్ఠే తదా
సంస్థాప్యాత్మరథం తతోఽవద దముం మారీచ మేతద్వచః. 29

రావణుఁ డివ్విధముగ రథారూఢుడై మారీచునితో బయలు దేరి వచ్చుచు మధ్యములో ననేక పట్టణములను గ్రామములను నదులను వనములను

జూచుచు స్వల్పకాలములోనే దండక వనము నందలి పర్ణశాల సమీపమునకు వచ్చి తత్సమీపముననున్న యొక పర్వతము వెనుకభాగమున దన రథమును రావణుఁడు నిలిపి మారీచునితో నిటులఁ బలికెను

యదర్థ మాగతా హ్యత్ర వయ మద్య తు మాతుల,
తత్కార్యం తు భవా న్కృత్వా భవతా త్సత్కృతో మయా. 30

మామా! మారీచా! మన మిచ్చటకు నెందులకై వచ్చితిమో, ఆపనిని నీవిక శీఘ్రముగ నెరవేర్చి నావలన సత్కారమును బొందుము.

ఇత్యుక్తోఽ సురనాయకేన తు తథే త్యుక్త్వాఽసుర స్సోఽప్యరం
సౌవర్ణం మృగరూప మేత్య విపినే రామాశ్రమ స్యాంతికే,
క్రీడ న్నన్యమృగై రివాథ విచరం స్తస్థా వనం శోభయన్
సీతా ప్రత్యయనాయ తత్ర బహుధా చేష్టాస్తు సందర్శయన్. 31

ఇట్లు రావణుఁడు చెప్పగా నటులనే చేయుదు నని మారీచుఁడును చెప్పి వెంటనే తన మాయా బలముచే బంగరు లేడియై పర్ణశాలకు సమీపమున నితర వనమృగములతో నాడుచున్నట్లుండినదై, తన దేహ కాంతిచే వనము నంతను బ్రకాశింప జేయుచున్నదియై, సీతకు నమ్మకము కలుగుటకై లేడి చేష్టలను బహు విధములుగ గనబఱచుచు నిటు నటు సంచరించుచుండెను.

భ్రాతః కింను వనం త్విదం తు మహతా సందీప్యతే తేజసా
దావాగ్ని ద్యుతివిద్యు దాది విలసద్దీప్త్యా యథాఽ కారణమ్,
ఇత్యేవం వదతి ప్రభాసురతను స్సౌవర్ణ మాయామృగః
ప్రత్యక్షీ విషయోఽభవ ద్వనభువం సంశోభయం స్తాం తయోః. 32

ఇట్లుండ లక్ష్మణుడు నూతనమైన వనరామణీయకమును జూచి రామునితో నిటులఁ బలికెను అన్నా! ఎందుచేతనో కాని యీవనము నూతనమైన ప్రకాశముతో నొప్పుచున్నది. దావాగ్ని కాని మెఱుపుకాని సంభవించినపుడు చెట్లన్నియు నొకవిధముగ బ్రకాశించినటుల నకారణముగ వనమంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నది. అని యిట్లు లక్ష్మణు డనుచుండగనే బంగరులేడియు తన కాంతిచే వనమును బ్రకాశింపజేయుచు రామలక్ష్మణులకు గోచర మయ్యెను.

రాఘవ స్తం మృగం దృష్ట్వా త్వపూర్వం రౌప్యబిందుకమ్,
సౌవర్ణ వర్ణం ప్రాహేదం వచనం జానకీం ప్రతి. 33

రాముఁడు బంగారపు వర్ణము గలిగి, మధ్యమధ్య వెండి చుక్కలు, రత్నపు డెక్కలు గలిగి ప్రకాశించుచున్న యాక్రొత్తలేడిని జూచి సీతతో నిటులఁ బలికెను.

పశ్య ప్రేయసి! దూరతః స్థిత మహో సౌవర్ణం మృగం
దేహాభ్యంతర సంస్థరత్న విలసద్బిందుం త్వపూర్వం చ తమ్,
ఇత్యుక్త్వా జనకాత్మజా౽పి ముదితా దూరే ప్రసార్యాక్షిణీ
దృష్ట్వా తన్మృగ మాశు విస్మయ మలం సంప్రాప మోహం చ సా. 34

ఓ ప్రేయసీ! దూరముగఁ గన్పడుచున్న యా బంగరు లేడిని జూడుము. శరీరమం దచ్చటచ్చట రత్న రౌప్య బిందువులతో నొప్పుచున్నది. ఇట్టిదాని నెప్పుడును చూచి యుండలేదు- అని చెప్పగా సీతయు నేత్రములను దూరముగాఁ బ్రసరింపజేసి యా మృగమును జూచి యాశ్చర్య మోహములను బొందెను.

దైవ యోగేన జానక్యా స్తద్ద నవశా దభూత్,
అతిలోభో మృగే తస్మిన్ మాయికే తు హిరణ్మయే. 35

దైవయోగముచే నా మృగమును జూచుటవలన నా మాయికమగు నాబంగరు లేడియందు లోభము (ఆశ) కూడ గలిగెను.

పశ్చా త్ప్రాంజలి రబ్రవీ ద్రఘుపతిం సీతా విభో! త్వా మహం
ప్రష్టుం వాంఛతి మే మనః ప్రియతమం వస్త్వేక మార్యా౽ధునా,
దాస్యామీతి భవాన్వదే ద్యది తతో వక్ష్యామి మే౽భీప్సితం
నోచే త్స్వాంతగతం న వచ్మి విషయం బ్రూషే త్వ మత్రా౽ర్య కిమ్. 36

అనంతరము చేతులు జోడించి సీత భర్తతో నిటులఁ బలికెను- నాథా! నిన్నిప్పుడొక దాని నడుగవలయునని మనమునందుఁ గోరిక గలదు. ఇచ్చెదనని నీవు చెప్పినచో నాయభిమతము బయలుపఱచెదను. లేక పోయినచో చెప్పదలచలేదు. ఇవ్విషయమున నీ వేమి చెప్పెదవు?

ఇత్యుక్తో రాఘవః ప్రాహ భూమిజా మాదరేణ సః
యదుచ్యతే భవత్యా త ద్ధ్రువం కుర్వే వద ద్రుతమ్. 37

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే సీతతో రాముఁడిట్లు చెప్పెను. ఓ ప్రేయసీ! నీ మనస్సులో నున్న విషయమును జెప్పుము. తప్పక నేను జేసెదను.

ఇత్యుక్తా జనకాత్మజా రఘుపతిం సప్రశ్రయా ప్రాహ తం,
హైమం తన్మృగ మద్య మే యది దదాస్యానీయ తుష్యామ్యహమ్,
ధన్యాఽహం భవితాఽస్మి తేన దివసా న్నేష్యామి శేషా న్సుఖమ్
ధర్తుం న క్షమసే యది త్వ మసుభిర్యుక్తం మృగం తం విభో. 38
హత్వా వా తం సమానీయ దేహి మే నాథ సత్వరమ్,
తచ్చర్మ కంచుకం కృత్వా ధారయిష్యా మ్యహం ముదా. 39

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే సీతయు రామునితోఁ జేతులు జోడించి యిటులఁ బలికెను. నాథా! ఆబంగరు లేడినిఁ దీసికొనివచ్చి నాకిచ్చితిరేని నేను మిక్కిలి సంతోషించెదను. అది నాయొద్ద నున్నచో నేను గడు ధన్యాత్మురాల నగుదును. మిగిలిన వనవాసకాలమును గూడ సుఖముగ గడిపెదను. సజీవముగ నున్న యా లేడినిఁ బట్టుకొనుటకు నీకు వీలు గలుగనిచో నాథా! దానిని జంపియైన దీసికొని రమ్ము. దాని చర్మము కూర్చుండుటకుఁ బనికి వచ్చుటయేగాక రవికలుగా గుట్టుకొని నేను ధరించెదను.

కించ తచ్చర్మ నీత్వాఽహ మయోధ్యాం బంధు సంతతేః,
దర్శయిష్యామి తం జీవం నిర్జీవం వా నయ ద్రుతమ్.
క్రీడార్థం మే మృగం చేమం ధృత్వా దేహి రఘూత్తమ! 40½

నాథా! ఆచర్మము దీసికొని వెళ్ళి వనవాసాంతమున నయోధ్యలో నున్న మన బందుగు లందరికిఁ జూపించిన సంతసించెదరు. జీవించిన దాని నైనను నిర్జీవమును నైనను దీసికొనిరమ్ము. జీవముతో నుండినచో నేను దానితో నాడు కొనుచుఁ కాలక్షేపము చేసెదను.

ఇత్యుక్తో రాఘవో గంతు ముద్యుక్తోఽ భూ త్తదా పునః,
సౌమిత్రిః ప్రాహ రామం తు సప్రశ్రయ మిదం వచః. 41½

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే రాముఁ డామృగము ననుసరింప నుద్యమింప నంతలో లక్ష్మణుఁడు రామచంద్రమూర్తితో నిటుల బలికెను.

భ్రాత స్సర్వం విజానాసి తథాఽపి స్మారయా మ్యహమ్,
యః కశ్చిద్రాక్షసో నూనం మృగరూపం సమాశ్రితః.
అస్మా న్వంచయితుం చాగా దితి మే స్ఫురతి ధ్రువమ్,
నోచే దేతాదృశ స్సత్యం మృగః కుత్ర వసే ద్వద. 42-43½

అన్నా! నీకు సర్వము తెలిసియే యున్నది. నేను నీకు జెప్పునంతటివాఁడను కాను. కాని కొంచెము జ్ఞాపకము చేసెదను. ఈ మృగము సత్యమైనదిగా నాకుఁ దోచుటలేదు. ఎవ్వడో రాక్షసుఁడీ మృగరూపమును ధరించి మనలను మోసగింపవచ్చెనని నేను తలంచెదను లేకపోయిన నిట్టి మృగ మెచ్చటనైన నుండునా! చెప్పుము.

ఇత్యుక్తః ప్రాహ సౌమిత్రిం రాఘవః ప్రహస న్నిదమ్,
త్వదుక్తవచనం సత్యం భవ త్వనుజసత్తమ!
తథాఽపి హత్వా తం శీఘ్రం సమేష్యామి తవాంతికమ్,
తావ త్సీతాం తు యత్నేన రక్షేమాం సర్వథాఽనుజ! 44-45½

ఇట్లు లక్ష్మణుడు చెప్పుటతోడనే రాముఁడు నవ్వుచు నిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! నీవు చెప్పినది సత్యము కాదనను కాని, యొక పక్షమున రాక్షసుడైనచో వెంటనే జంపి నీయొద్దకు వచ్చెదను. అంతదనుక నీ వీ సీతను సర్వవిధముల నతి ప్రయత్న పూర్వకముగఁ గాపాడవలయును సుమా!

ఇత్యుక్త్వాఽథ ధనుర్బాణౌ ధృత్వా రామో మృగం పునః,
ధర్తుకామోఽనుసృత్యాశు సుదూరం తు గతోఽభవత్. 46

ఇట్లు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పి రామచంద్రమూర్తి ధనుర్బాణములను జేతపట్టి యా బంగరులేడి ననుసరించెను. ఆ లేడియును రాముఁడు వచ్చుచున్నట్లు గ్రహించి దూరముగఁ బారిపోవుచు రాము నాకర్షించుచుండెను.

సాచీకృత్య నిజగ్రీవాం మృగో హేమమయ స్తదా,
అనుయాంతం రాఘవం తం పశ్య న్ధావతి కాననే. 47½

బంగరు లేడి తన మెడ నడ్డముగా ద్రిప్పి తనను వెంబడించి వచ్చుచున్న రాముని జూచుచు నడవిలోఁ బరుగులిడుచుండెను.

జిహ్వా౽గ్రేణ నవం తృణం పునరసౌ సంస్పృశ్య వై ధావతి
శ్రీరామో గ్రహణార్థ మాశు యతతే యాతి భ్రమ న్సర్వతః,
రామో౽థో నివస న్యతేత యది తం ధర్తుం తదోచ్చే వసేత్
ఏవం దూరతలం నినాయ నితరాం రామం కురంగ స్తదా. 48½

ఆ మృగము జిహ్వాగ్రముచేఁ దృణాంకురములను గొరుకుచున్నట్లు నటించి పరుగిడుచుండెను. రామచంద్రమూర్తి తనను బట్టుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుండగా నంతటఁ దిరుగుచుండెను. రాముడు క్రిందుభాగమున నుండి పట్టకొన ప్రయత్నింప నామృగము ఉన్నత ప్రదేశమునఁ గన్పడును. ఇవ్విధముగ నా బంగరులేడి రాముని జాలదూరము తీసికొని వెళ్ళెను.

వ్యర్థే తద్గ్రహణార్థ మాత్మయతనే రామే తతో౽తిక్రుధా
తత్సంహారకృతౌ ధనుష్యథ శరం సంధాయ చాకర్షతి,
తత్కాలే తు తిరోహిత శ్చ భవతి క్షిప్రం కురంగో౽ ప్యహో
రామే గంతు మన స్యయం పున రలం దూరే తు సందృశ్యతే. 49½

ఆ మృగమును బట్టుకొనుటకై తాను చేసిన ప్రయత్న మంతయు విఫలము కాగా, నప్పుడు రామచంద్రమూర్తి యా లేడిని సంహరించుటకు ధనుస్సునందు బాణమును సంధించి యాకర్షించుచుండ నంతలో నామృగము కన్పడకుండ నంతర్ధాన మగును. కన్పడలేదని రామచంద్రమూర్తి వెడలబోవుచుండ నంతలో నా మృగము దూరమునఁ గన్పడును.

రామ స్సుదూరం కమి త స్తథైవం
మృగేణ సంచింత్య తతో౽సురం తమ్,
జ్ఞాత్వా చ సంధాయ శరం చ చాపే
జఘాన మాయామృగ మాశు పశ్చాత్. 50½

ఇట్లు మృగముచే రామచంద్రమూర్తి మిక్కిలి దూరము పొందింప బడినవాడై తన మనమునందిట్లు చింతించెను. ఈ మృగము సత్యమయిన మృగము కాదు. రాక్షసు డెవరో యిటుల మాయామృగరూపము ధరించెనని తలచి ధనుస్సునం దమోఘమైన బాణమును సంధించి యా మాయామృగమును గొట్టెను.

ఏవం రఘూ త్తమ శరార్దిత తత్కురంగ
స్త్వక్త్వా మృగాకృతి మథో నిజరూప మేత్య,
హా లక్ష్మణేతి దృఢ ముచ్చరతి స్మ రామ
వాచేవ సోఽథ విగతాసు రభూ త్కురంగః. 51½

ఇట్లు రామబాణముచేఁ గొట్టబడి యా మృగము మృగరూపమును విడిచి వెంటనే రాక్షసరూపమును ధరించి "హా లక్ష్మణా! చచ్చితి నని" రాముఁడఱచినట్లు అఱచి వెంటనే ప్రాణములను గూడ విడిచెను.

మారీచోఽపి మృత శ్చై వం రామ హస్తా త్తదా పునః
రామసాయుజ్య మగమ త్సర్వదా తత్స్మృతేః పునః. 52½

మారీచుఁడు రామహస్తముతోఁ గొట్టబడి మృతినొంది నందునను, నెల్లప్పుడు భయము చేతను గాని క్రోధము చేతను గాని రాముని స్మరణమే యితనికిఁ గలిగినందున నితనికి (మారీచునకు) రామసాయుజ్యము కలిగెను.

రామోఽథ చింతయామాస మ్రియమాణోఽసురాధమః,
హా లక్ష్మణేతి మద్వాక్య మనుకుర్వ న్మమార హి. 53½

రాముడు తదనంతరమిట్లు తన మనమునందు విచారించెను. ఈ రాక్షసుఁడు ప్రాణములను విడుచు సమయమున "హా లక్ష్మణా!" యని నేను పిలిచినట్లు పిలిచి చచ్చెను.

శ్రుత్వా మద్వాక్యసదృశం వాక్యం సీతాతి దుఃఖితా,
భవే దితి విచారేణ రాఘవోఽ రం న్యవర్తత. 54½

నా వాక్యముతో సమానమైన "హా లక్ష్మణా!" యను మారీచుని వాక్యము విని సీత యేమి దుఃఖించునో అని విచారపడుచు నచ్చట నుండి మరలెను.

సీతా దేవర మాహ లక్ష్మణ తవ భ్రాతు స్త్వనర్థోఽభవ,
న్నో చే త్త్వాం తు వృథా కిమర్థ మధునా హా లక్ష్మణే త్యాహ సః,
దీనం తద్వచనం తవ శ్రుతవతోఽ ప్యేవం స్థితి ర్నోచితా
శీఘ్రం గచ్ఛ తదంతికం మమ భయం సంజాయతే లక్ష్మణ! 55½

సీత "హా లక్ష్మణా" యను వాక్యమును విని తన మరదియగు లక్ష్మణునితో నిట్లుల‌ఁ బలికెను. లక్ష్మణా! మీ యన్న గారి కేదియో యనర్థము వాటిల్లి నట్లున్నది. లేక పోయినచో "హా లక్ష్మణా" యని వ్యర్థముగ నేల పిలుచును. నీవిట్టి దీనవచనమును విని కూడ నిట్లుపేక్షించి యుండుట తగదు. కాన నీవు వెంటనే మీయన్న సమీపమునకు వెళ్ళుము. నాకు భయము కలుగుచున్నది.

తచ్ఛ్రుత్వా జనకాత్మజాం ప్రతి వచ స్సౌమిత్రి రప్యాహ తాం,
భ్రాతా మే తవ రక్షణార్థ మిహ మా మాజ్ఞాప్య యాతోఽనఘే!
దేశేఽస్మిన్నవతీం నిశాచరవృతే దుష్టైర్మృగై స్సేవితే
త్యక్త్వైకా మిహ తు వ్రజేయ మధునా చాహం కథం త్వం వద. 56½

ఆ మాటలు విని లక్ష్మణుఁడివ్విధముగ సీతను గూర్చి పలికెను. మా యన్నయగు రామచంద్రమూర్తి నిన్నుఁ గాపాడుమని నన్ను నియోగించి వెళ్ళెను. ఈ ప్రదేశము, రాక్షస సంచార భూయిష్టమును, దుష్టమృగ సేవితమునై యున్నది ఇట్టి ప్రదేశములలో నిన్నొక్క దానిని విడిచి యెట్లు వెళ్ళుదును? నీవే చెప్పుము.

కిం చ త్వం శృణు మద్వచోఽవనితలే తం వంచితుం కః క్షమః
హంతుం వా భువనత్రయేఽ ప్యవనిజే రామం తు కోఽప్యక్షమః,
తస్మాత్సంత్యజ తద్విచార మనఘే వ్యర్థం కిమర్థం భయం
త్వస్థానే లభసే తదాపది తదా ప్రాణా న్దదా మ్యద్య తే. 57

ఇదియును గాక నేను చెప్పెడి విషయమును బాగుగ వినుము. రాముని వంచించుటకు భూమిలో నెవ్వఁడును సమర్థుడు కాడన నతనిని సంహరించుట కెవ్వడు సమర్థు డగును? కావున మాయన్న కేదైన ప్రమాదము గలుగునను విచారమును విడువుము. వ్యర్థముగ నీ వెందులకు భయపడెదవు? మా యన్న కేదైన యాపద సంభవించు సమయమున నా ప్రాణమును నీకు బలి యిచ్చెదను. ఇందునకు సందియము లేదు.

యః కశ్చి ద్దనుజోఽబ్రవీ ద్వచ ఇదం త్వాసన్న మృత్యుర్ధ్రువం
క్రుద్ధ స్స్యాద్యది రాఘవోఽఖిలజగన్నాశం చ కర్తుం క్షమః,
తాదృగ్దీనవచాంసి రాఘవ విభు ర్బ్రాషేత రామః కథం
తస్మా త్త్వం పున రద్య సంత్యజ భయం రామప్రమాదాద్ధ్రువమ్. 58½

ఎవ్వడో రాక్షసుఁడు మరణ మాసన్నము కాగా మనలను మోసగింప నిట్లు పలికెను గాని వేరు కాదు. రాముడు కోపగించినచో ముల్లోకములను క్షణములో భస్మము చేయును. అట్టి సమర్థుడగు రాముఁడిట్టి దీన వాక్యముల నెటుల బలుకునని తలంచితివి. ఆకారణముచే రామునకుఁ బ్రమాదము గలుగునను భయమును విడిచి పెట్టుము.

తచ్ఛ్రుత్వాఽవనిజా* క్రుధాఽఽహ వచనం శోకాతి రేకాన్వితా
దుర్బుద్ధ్యాఽగ్రజమాశ్రిత స్త్వమితి నోవేదాహ మద్యావధి,
శ్రీరామవ్యసనార్థి కైకయసుతా త్వాఽప్రేషయ ద్వా వనం
సాశ్చర్యం న భవేద్భవాదృశి జనే పాపాత్మ నీదం పునః. 59½

అ లక్ష్మణుని వాక్యములను విని సీత మిక్కిలి దుఃఖము గలదై కోపముతో నిటులఁ బలికెను. ఓ లక్ష్మణా! నీవు దుర్బుద్ధితో నిట్లు మాయన్న నాశ్రయించి తిరుగుచుంటివి. ఇప్పటి వరకుఁ దెలిసికొనలేక పోతిని. రామచంద్రమూర్తికి కష్టము సంభవింపవలయునని కోరిక గల కైకయే నిన్ను రాముని వెంటఁ బంపెనని తలంచెదను. నీవంటి పాపాత్ముల విషయమై యిదియొక గొప్ప యాశ్చర్యమైన విషయము గాదు.

నష్టే రామే భవా న్నూనం ప్రాప్తుం మాం సముపస్థితః,
దుర్బుద్ధే తవ కామోఽయం సఫలో న భవిష్యతి. 60½

ఓరీ దురాత్మా! రాముఁడు నష్టమైతే నన్నుఁ బొందు నూహతో నీవు వచ్చి నట్లున్నది. కాని నీకోరిక మాత్రము సఫలము కానేరదు.

త్యక్త్వా రామ మహం క్షణం క్షితితలే జీవా మ్యహం నో ధ్రువం
పీత్వా వా విష మద్య బంధనవశా ద్వాఽగ్నిం ప్రవిశ్యాథవా
గోదాయాం పతనేన వా ద్రుతమహం ప్రాణాం స్త్యజేయం ధ్రువమ్,
స్ప్రష్టుం పాద నఖేన వాఽన్యపురుషం నేచ్ఛామి రామం వినా. 61½

రాముని విడచి క్షణ కాలమైన భూమిమీద జీవితము నేను ధరింపను. ఇది నిశ్చయము. విషపానము చేసికొని కాని, యురిపోసుకొని కాని, యగ్ని ప్రవేశము చేసికాని, గోదావరిలోఁబడి కాని ప్రాణములను విడిచిపెట్టుదును కాని, రాముని విడిచి యన్యపురుషుని కాలి గోటితో నైనను స్పృశింపనని తెలిసికొనుము.

కించాథో జనకాత్మజాఽహ వచనం సౌమిత్రి మేవం పునః
తస్యక్షేమ మలం విచారితు మిహ త్వం నాగతోఽసి ధ్రువమ్.
జానా మ్యద్య భవంత మగ్రజవిపత్సందర్శనార్థాగతం
భ్రాతృద్రోహమతే స్తవాస్య మవనౌ ద్రష్టాఽపి పాపీ భవేత్. 62½

మఱియు లక్ష్మణుని నిటుల దూషించెను. ఓ లక్ష్మణా! నీవు రాముని క్షేమము విచారించుటకై యిచ్చుటకు వచ్చిన వాఁడవు కావు. మీయన్న కేమైన యాపద సంభవించునేమో చూచి సంతోషించుటకై వచ్చితివని తెలిసికొంటిని. ఇట్టి భ్రాతృద్రోహియగు నీ ముఖమును జూచిన వానికిఁగూడ పాపము సంభవించును.

పయోముఖాంతరవిషం నావిదం త్వాం ఘటం యథా,
ఘాతయిత్వాఽ గ్రజం ప్రాప్తుం మాం సమేతో వనం భవాన్. 63½

నీవు పయోముఖ విషకుంభమువంటి వఁడవని యెఱుగుదును. అన్ననెట్లయిన జంపించి నన్నుఁ బొందు నూహతోనే వచ్చితివి.

ఇతి బ్రువంత్యాం పరుషం తు తస్యాం
పిధాయ కర్ణౌ తు నిజౌ శుచా సః,
పశ్చాత్తు దుర్వాక్శ్రవణోత్థపాప
మపోహితుం ప్రాహ శివేతి భూయః. 64½

ఇట్లు పరుషముగ నామె మాట్లాడుచుండ లక్ష్మణుడు చెవులు మూసుకొని పిమ్మట దుర్వాక్య శ్రవణము గలిగిన పాప ముపశమించుటకై శివశివ యని పలుమా రుచ్చరించెను.

అవివేక మనావేక్ష్య మదాక్షిణ్యా మనూర్జితమ్,
ధి గహం జన్మ నారీణాం యన్మా మేవం ప్రభాషసే. 65½

పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు కోపముతో సీతను గూర్చి యిట్లు పలికెను. నన్నిట్లు మాట్లాడుచుండుటవలన అవివేకము గలిగినట్టియు దాక్షిణ్యారహితమైనట్టియు, దూరాలోచనము లేనట్టియు, స్త్రీజన్మ పాడు జన్మమని నేను తలంచెదను.

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం ప్రాహ సౌమిత్రిం జనకాత్మజా,
మూర్ఖత్వం శృణు మే వాక్యం లక్ష్మణాహం త వాగ్రతః,
మరిష్యేఽద్యైవ పశ్చాత్త్వం భ్రాతరం గచ్ఛ నిస్పృహః. 66-67

ఆమాట విని సీత లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. ఓరి మూర్ఖా! లక్ష్మణా! నీ ముందరనే నేనిప్పుడే మరణించెదను. పిమ్మట నీయన్న యొద్దకు నిస్పృహుడవై వెళ్ళగలవు. ఇట్లు పలుక లక్ష్మణుఁడు దుఃఖితుఁడై సీతతో నిట్లు తిరిగి పలికెను.

ఇత్యుక్తః ప్రాహ సౌమిత్రి ర్భూమిజాం ప్రతిదుఃఖితః,
ఏవం నిష్ఠురభాషణా త్ఫల మరం త్వం భోక్ష్యసే దేవి మే.
వాక్యం తు శృణుయా మ్యహం త్వదవనే రేఖాం ధనుష్కోటితః,
కృత్వా కంఠగతై రపి త్వమనుభి స్తాం మా సముల్లంఘయ.
మా చాగచ్ఛ బహిర్నమోఽస్త్వితి వద న్రేఖాం చకారాఽధ సః. 68

నీవు న న్నకారణముగ నిట్లు పరుషముగ మాట్లాడిన ఫలితమును వెంటనే యనుభవించెదవు. నేను జెప్పుమాటను వినుము. నేను పర్ణశాల చుట్టును ధనుస్సుతో నొక రేఖను గీచి వెళ్ళెదను. ప్రాణములు కంఠగతములైనను నీవు మాత్ర మాగీటును దాటి బయటికి రాకుము. నీకొక నమస్కారమని చెప్పి తన ధనుస్సుతో నొక రేఖను చుట్టును గీసెను.

తతో దేవ్యై నమస్కృత్య లక్ష్మణస్తు వినిర్గతః,
విచిన్వ న్రాఘవం దూరం గతవా న్కాననాంతరే. 69

పిమ్మట లక్ష్మణుడు సీతకు నమస్కరించి యచ్చటనుండి బయలుదేరి యరణ్యములోపల రాముని వెదకుచు దూరముగ వెళ్ళెను.

అరణ్య కాండే ద్వాదశ స్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్య కాండమున పంద్రెండవ సర్గము సమాప్తము.

****

త్రయోదశ స్సర్గః - పదమూడవ సర్గ

[1]పశ్చాత్సోఽపి దశాననోఽతిరుచిరం వేషం యతే స్సంశ్రితో
వృద్ధ స్సంచల దంగయష్టి రమలచ్ఛత్ర శ్శిఖాసంయుతః,
వామాంసే తు దధ త్కమండలు మహాయష్టీ శ్శనై రాగతో
భ్రాతృభ్యాం రహితాం నిరీక్ష్య మహిజాం దూరాద్ధృదాఽచింతయత్. 1

పిమ్మట రావణుఁడు ముదుసలి సన్న్యాసి వేషము ధరించి వణకుచున్న యవయవములు గలవాఁడై ఛత్రము, కమండలము, దండము మొదలగువానిని ధరించి మెల్లగ వచ్చుచు రామలక్ష్మణులు లేకుండగ నొంటరిగా నున్న సీతను దూరమునుండి చూచి తన మనమునం దిటులఁ జింతించెను.

పూర్వం దిగ్విజయే మయాసురుచిరా నైకాస్త్రియాస్స్వాహృతాః
కిం చేంద్రాణ్యపి వీక్షితా దివి మయా దృష్టాశ్చ వారాంగనాః,
అద్రాక్షం బహువార మద్రితనయాం సర్వాసు తా స్వీదృశం
సౌందర్యం న హి వీక్షితం జనకజా సౌందర్యతుల్యం మయా. 2

పూర్వము నేను దిగ్విజయమునకై బయలు వెడలినపుడు సౌందర్యము గల స్త్రీలను వెదకి తీసికొని వచ్చితిని. స్వర్గమున కేఁగినపుడు దేవేంద్రుని భార్యను జూచితిని. ఇంతియే కాక దేవవేశ్యలను జూచితిని. మఱియు ననేక పర్యాయములు కైలాసమునందలి పార్వతినిఁగూడఁ జూచితిని కాని, యిట్టి సీతా సౌందర్యమువంటి సౌందర్యము వారెవరియందుఁ గూడ గన్పడలేదు.

అహో రూప మహో రూప మహో తారుణ్య మప్యదః,
న కుత్రచిన్మయా దృష్ట మీదృశం రూప మద్భుతమ్. 3

ఓహో! ఏమి సౌందర్యము! ఏమి సౌందర్యము? ఆ తారుణ్యమేమి? ఇట్టి యద్భుత రూపమును నే నెచ్చటను జూచియుండలేదు.

---

1 క.వి:.

సీతాసౌందర్య పీయూష పానా న్నేత్రపరంపరా
పరాం తృప్తి మావాప్తా మే మన స్సంతుష్టి మాప చ,
కిం తు మే బహవో ఽప్యస్యా స్తనుం పల్లవకోమలామ్
సమాలింగ్య సుసంతృప్తిం కదాను ప్రాప్తువం త్యమీ
ఇతి సంచితయ న్నాగా ద్రావణ స్తు తదంతికమ్. 4-5½

సీతా సౌందర్యమను రసాయనమును బానము జేయుటచే నా నేత్ర పరంపర సంతృప్తి నొందెను. మనస్సు కూడ సంతృప్తి నొందెను. చిగురుటాకువంటి యీ సీతా దేహమును గౌఁగలించుకొని నా బాహువులు కూడ నెన్నడు సంతృప్తిని బొందునో కదా అని యాలోచించుకొనుచు మెల్లగ రావణుడు సీతను సమీపించెను.

శ్రీరామార్తవచః శ్రుతే రుదితయా యుక్తాం శుచాం భూమిజాం,
బాహ్యాభ్యంతరయో రలం విరహితాం స్వాస్థ్యేన చైకాకినీమ్,
శ్రీమత్పర్ణ గృహాంతరస్థితవతీం సంప్రాప్తవా న్రావణ,
స్తా మేవం త్వవిద న్నివా ఽహ వికలస్వాంతాం కృపాళుర్యథా. 6½

శ్రీ రాముని యార్తనాదమును వినుటచే విచారగ్రస్తురాలై బాహ్యాభ్యంతరములయందు స్వాస్థ్య మేమాత్రము లేక యొంటరిగఁ బర్ణశాలలో మనో వైకల్యముతో నున్న సీతయొద్దకేగి యేమియు దెలియని వానివలె నామెను దయాళుఁనివలె నిటులఁ బ్రశ్నించెను.

ఆగంతుం త్విహ దేవతా అపి జనస్థానేఽసురాణాం పదే,
బిభ్య త్యేవ కథం న్విహాఽగతవతీ చైకాకినీ త్వంతు హా,
కా త్వం కస్య కిమర్థ మాగతవతీ చైకా కథం తిష్ఠసి,
త్వం త్వేత ద్విపినం నిశాచరజనస్థానం న జానాసి కిమ్. 7½

ఓ తరుణీ! రాక్షస నివాసభూతమగు నీ యరణ్య ప్రదేశములకు దేవతలు కూడ వచ్చుటకు భయపడుచుందురు. ఇట్టి స్థితిలో నీవొక్క దాన విచ్చట కెట్లు వచ్చితివి? నీ వెవ్వతెవు? ఎవని భార్యవు? ఎందులకై యిచ్చటకు వచ్చితివి? ఒక్కతె వెట్లున్నావు? ఆ యరణ్యము రాక్షస జనస్థానమని యెరుగవా?

కా త్వం శ్రీ రథవాఽప్సరా స్సువదనే నోచే ద్రతి ర్వా వద
నైవం రూపయుతాఽ మరాది యువతి ష్వన్యాసు వా దృశ్యతే,
నో త్వాదృ శ్యవనౌ స్థితేతి చ మయా పూర్వం శ్రుతా భామిని,
త్వం తావ ద్విపినే తు కింను వసతిం ప్రాప్నోషి భీమై ర్మృగైః. 8½

ఓ తరుణీ! నీవు లక్ష్మివా? లేక యప్సరసవా? లేక రతీదేవివా? చెప్పుము. నీవంటి సౌందర్యవతిని దేవతా స్త్రీలలోఁ గూడ నేను జూచియుండలేదు. నీవంటి సౌందర్యవతిని లోకము నందొక్కతె యున్నదని కూడ నేను వినియుండలేదు. ఇట్టి భయంకర మృగ సేవిత మైన యరణ్యమున నెందులకై యుంటివో తెల్పుము.

పృష్టైవం జనకాత్మజా యతిధియా ప్రాహాఽత్మవృత్తం తదా,
భర్తా మే పితృవాక్యపాలనకృతే సాకం మయాసాఽనుజః,
కై కేయ్యా త్వతివంచితో వనభువం త్వాగా ద్యతే సానుజ,
స్సోఽయం కార్యవశా ద్గతోఽద్య పున రత్రైతి క్షణం త్వం వస. 9½

ఇట్లు రావణుఁడడుగుట తోడనే సీతయు నతఁడు యతియని తలంచి తన వృత్తాంతము నిట్లు చెప్పఁదొడగెను. ఓ యతివర! నా భర్త పితృవాక్యపాలనమునకై యిట్లు నాతోడను, సోదరునితోడను గూడ నరణ్యమునకు రావలసి వచ్చెను. సవతితల్లి యగు కైకచే వంచితుఁడై యిట్లడవులపాలయ్యెను. కార్యాంతరము వలన సోదరు లిర్వురు నెచ్చటికో యేగిరి. ఇప్పుడే తిరిగి నా భర్త వచ్చునుగాన క్షణ కాలము వచ్చుదనుక నుండుడు.

తచ్ఛ్రుత్వాఽహ దశాననోఽపి పరుషం వాక్యం మహీజాం ప్రతి,
త్వం మాం విద్ధి దశాననం దివిసురా స్సంత్రాసితా యేన వై,
సౌవర్ణాకృతి మత్ర వీక్ష్య భవతీం దారే ష్వహం నో రత,
స్సర్వాసాం సముపేత్య పట్టమహిషీ స్త్రీణాం మమ త్వం భవ. 10½

సీతావాక్యములను విని రావణుఁడు పరుషముగా నిట్లు పలికెను. ఓ సుందరీ! ఏ రావణునిచే స్వర్గమునందలి దేవత లందరు భయపెట్టబడిరో, ఆ రావణుని గా నన్ను దెలిసికొనుము. బంగరు వంటి శరీర చ్ఛాయ గల నిన్ను జూచినది మొదలు నా భార్యలయందు గూడ నిచ్చ తగ్గిపోయెను. నా కుండిన స్త్రీలందరును నిన్నుఁ బట్టమహిషినిగాఁ జేయుదురు.

లంకా నామ సముద్ర వేష్టితతలా త్వాసీ త్రికూటోపరి
త్వం చేన్మాం వృణుషే తదా మమ పునర్భాయాశ్చ దాస్యోఽపి మే,
నిత్యం తావకపాద సేవనకృత స్సత్యం భవిష్యంతి చ
దృష్టా త్వం భవితాసి గౌరవపురస్కారేణ నూనం మయా. 11½

చుట్టును సముద్రముచేఁ బరివేష్టింపబడిన లంకయను నా రాజధాని త్రికూట పర్వతశిఖరమున నున్నది. నీవు నన్ను వరించిన యెడల నా భార్యలును, దాసీలును నిత్యము నీ పాదపద్మములను సేవించెదరు. ఇంతియేగాక నేను గూడ నిన్ను గడు గౌరవించెదను.

భుంజానా భవతీ తు దివ్యవిభవ భోగాం శ్చ రామం తతో
విస్మృత్య క్రమశ స్సుఖేన భవితా స్యేవ ధ్రువం భూమిజే,
ప్రత్యాఖ్యాయ సమాగతం స్వయ మిహ త్వం మాం తత
స్తప్స్యసి పూర్వం తా మగాత్పురూరవసమ ప్యుజ్ఝిత్య దివ్యోర్వశీ. 12½

నీవు మిక్కిలిగ నైశ్వర్యమును, భోగములను ననుభవించు తరి క్రమముగా రాముని సంగతి మఱచి సుఖముగ నుండెదవు. స్వయముగ నీ యొద్దకు వచ్చి నిన్ను గోరుచున్న నన్ను దిరస్కరించితివేని బూర్వము తననుఁ బ్రేమించిన పురూరవ చక్రవర్తిని ధిక్కరించి పిమ్మట పరితాపమును బొందిన యూర్వశివలె నీవును బిమ్మటఁ బరితాపమును బొందగలవు.

[1]రాజ్య భ్రష్టేన దీనేన తాపసేన గతాయుషా,
*కిం కరిష్యసి రామేణ మానుషేణాల్పతేజసా. 13½

*రాజ్యభ్రష్టుడు, దీనుఁడును, తాపసుఁడును, విగతాయువును, అల్పతేజస్కుఁడును, మానవుడు నగు రామునివలన నీ కేమి ఫలముండును.

* వాస్తవికార్థ స్తు--- 'రాజ్యభ్రష్టేన' రాజ్యా ద్భ్రష్టాః రిపవః యస్మా త్తేన, 'దీనేన తాపసేన గతాయుషా' దీనానా మినః తాపసానా మినః తాదృశ స్సన్గతం ప్రాప్తం ఆయుః ఏకాదశ సహస్రపరిమితం యేన తేన దీనానాం తాపసానాం రక్షణార్థం చావతీర్ణే నేత్యర్థః. 'మానుషేణ' మనుష్యరూపేణావతీర్ణేన, 'అల్ప తేజసా' అల్ప మితరేషాం తేజః యస్మాత్తేన "త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః". 'రామేణ కిం' ఏతాదృశం పరమపురుష ముద్దిశ్య కిమర్థం విలాపః క్రియతే.

1 వా.రా.

అంగుళ్యా మమ సన్నిభో తవపతి ర్యుద్ధే ధ్రువం నో భవేత్
దృష్ట్వా మాంద్య మిద్వంవనం తవపతిం తాతో వ్యనైషీద్ధ్రువమ్.
ఏవం స్వీయసమాగమార్థ మఖిలం నామాత్మనో౽ ప్యన్వయం
ప్రోవా చావనిజాం తదాత్మచరితం సర్వం చ తద్భీతయే. 14½

ఓ సుందరీ! నీ భర్త యుద్ధములో నా బొటనవ్రేలికిఁ గూడఁ బోలఁడు. నీ భర్త ప్రాజ్ఞుడైనచో తండ్రి యీ యరణ్యమున కేల కొడుకును వెళ్ళగొట్టును? (కాన నతని మాంద్యమును జూచియే తండ్రి వెడలఁగొట్టెనని భావము) ఇట్లు రావణుడు సీతకు భయమును గొల్పుటకై తన కులగోత్రములను, తన పేరును, తన చరిత్రను జెప్పి తన యభిమతమును గూడఁ దెలియఁజేసెను.

శ్రుత్వా రావణ మాహ భూమితనయా *కృత్వాంతరే తు తృణం
యేషాం త్వం పతి రీదృశో౽తి కలుష స్వాంతః ఖలో దుర్మతిః,
సర్వే తే తవ మూలతో౽సురజనాః ప్రాప్స్యంతి నాశం ధ్రువమ్,
శ్రీరామస్య సతీం తు మా మపహర స్త్వం చాపి నాశం వ్రజేః. 15½

విశేషార్థము

* (రాజ్యభ్రష్టేన) ఎవనివలన శత్రువులు రాజ్యమునుండి భ్రష్టులగుదురో, ఆతఁడు రాజ్యభ్రష్టుడని యర్థము (అనగా శత్రువులను రాజ్యమునుండి భ్రష్టులనుగా జేయువాఁడును, (దీనేన తాపసేన గతాయుషా) (దీన) దీనులకు (ఇన) ప్రభువైనఁవాడును (తాపస) తాపసులకు (ఇన) ప్రభువైన వాఁడునై, (గతాయుషా) పదునొకండువేల సంపత్సరముల పర్యంత మాయుః పరిమితి గల వాఁడును, (అనగా దీనులను, తాపసులను రక్షించుట కవతరించిన వాఁడని భావము) (మానుషేణ) మనుష్య రూపముతో నవతరించిన వాడును, (అల్పతేజసా) ఎవని కంటె నితరుల తేజ మల్పమో, అట్టి వాఁడును, (అనగా గొప్ప తేజస్సు గలవాఁడని భావము) ఎవఁడు ప్రకాశించుచుండ నతని ననుసరించి సర్వము ప్రకాశించుచుండునో, ఆపరమేశుని తేజస్సు చేతనే సర్వము ప్రకాశించుచున్నది అను శ్రుతి వలన నని తెలియదగును. అట్టి పరమ పురుషుడగు రాముని గూర్చి విచార పడియెద వేలయని భావము.

---

*తృణ మంతరి కృత్వేత్యనేన తృణభక్షి పశుప్రాయ స్త్వమితి, రామస్య పురతస్త్వం తృణ ప్రాయ ఇత్యర్థో గమ్యతే. కించ పతివ్రతానాం పరపురుష భాషణస్య నిషిద్ధత్వేన చ తృణ మంతరే కృత్వా భూమిజా రావణేన సంబభాష ఇతి చ వేద్యం.

* తృణమును మధ్యనుంచి యను దాని వివరణము.

తృణమును రావణుని ముందు పడవేయుట వలన "రావణా! రాముని ముందు నీవు తృణప్రాయుఁడ వనియు, మఱియు, తృణమును భక్షించు పశువుతో సమానుఁడవు నీ వనియు భావము వ్యంగ్య మగుచున్నది. మఱియు, పతివ్రతలకు పరపురుషునితో సంభాషణము కూడదు. కాన తృణమును వ్యవధానముగా నుంచి మాట్లాడె ననియు వ్యంగ్య మగుచున్నది.

ఆ మాటలు విని సీత యొక * తృణమును మధ్యనుంచి రావణునితో నిటులఁ బలికెను.

ఓ రావణా! ఇట్టి పాపాత్ముఁడవును, దుర్మార్గుఁడవును, దుర్బుద్ధివి యు నగు నీవు రాక్షసులకు రాజవగుటవలన నా రాక్షసు లందరును నిర్మూలకముగ నశింపగలరు. వారలు నశించుటయే గాక రామ పత్ని యగు నన్ను నీవపహరింప దలచినందున నీవును నశింపగలవు. ఇది నిశ్చయము.

హర్తుం రావణ! యత్త్వ మిచ్ఛసి బలా న్మా మద్య నూనం బిలా
దాదాతుం స్వకరేణ కృష్ణ మురగం వాంఛ స్యథా దృశ్యసే,
కిం చ త్వం కిల కాలకూటగరళం పీత్వా సుఖేన స్థితిం
వాంఛ స్యబ్ధి మపార మిచ్ఛతి భవాం స్తర్తుం కరాభ్యాం పునః. 16½

ఓ రావణా! నన్ను నీ వపహరించ గోరుట, కన్నములోనుండి చేతితో కృష్ణసర్పమును బయటికిలాగ గోరుటయే అగును. నీవు కాలకూటవిషమును బానము చేసి సుఖముగ నుండ దలంచు చుంటివి. నీ వీపనికి బూనుట యపారమైన సముద్రమును జేతులలో నీది దాటుటకుఁ బ్రయత్నించుట వంటిదే యగును.

రే మూర్ఖ! శృణు మత్పతే స్తవ పున స్తద్వర్తతే చాతురం
హర్యక్షస్య యదంతరం తు శునక స్యాసీ త్తథా తస్య తే,
మాతంగస్య యదంతరం తు మశక స్యాసీ ద్ద్వయో రంతరం
రామ స్యాస్తి తవాంతరం య దభవ ద్ధేమ్నశ్చ లోహస్య చ. 17½

ఓరీ మూర్ఖా! నా భర్తయగు రామునకు నీకును నెంత యంతర మున్నదియో చెప్పెదను వినుము. సింహమునకును, గ్రామసింహమునకును (కుక్కకును) ఎంత యంతర ముండునో రామునకు నీకు అంత యంతర మున్నది. మఱియు ఏనుగునకు దోమకును, బంగారమునకును లోహమునకును, నెంత యంతరమో యంత యంతరమున్నది.

రేరే! శక్రసతీం కదాచన భవా న్హృత్వాఽపి వా మోక్ష్యసే
హృత్వా మా మమృతాశినోఽపి తవ నో మోక్షో భవేద్రాఘవాత్,
సద్య స్త్వం ఫల మాప్స్యసి ధ్రువమతోఽ సత్కర్మణో రావణ
త్వం కాలేన తు చోదితోఽసి విరమ త్వస్మా దసద్భాషణాత్. 18½

ఎప్పుడైనను యొకప్పుడు దేవేంద్రుని భార్య నపహరించి యైనను నీవు విముక్తుఁడవైతే కావచ్చునేమో కాని, నన్నపహరించిన యెడల నీ వమృత పానము జేసినను రాముని చేతిలో మరణము నిశ్చితము, ఓ రావణా! నీవు తలపెట్టిన దుష్కర్మ యొక్క ఫలమును నీవు వెంటనే పొందగలవు. నిశ్చయము. నీవు మృత్యుచోదితుఁడవై యిట్లు ప్రేలుచుంటివి. ఇప్పుడైనను దుర్భాషణమును విరమింపుము.

ఇత్యుక్త స్స దశాననోఽథ భయకృ ద్రూపం నిజం త్వాశ్రితః
పశ్చా త్స్వీయకరేణ* భూతల మలం భిత్వా త దాదాయ సః,
శీఘ్రం త్వాత్మరథాంతికం హ్యుపగతశ్చారోప్య తాం భూమిజాం
తస్మి న్గచ్ఛతి చాంతరిక్షపథి సా చుక్రోశ చైవం తదా. 19½

* సీత యటుల దూషించుటతోడనే రావణుఁడు భయంకరమైన నిజరూపమును ధరించి వెంటనే చేతితో గడ్డను బెల్లగించి సీతతో గూడిన యా గడ్డను రథమునొద్దకుఁ దీసికొనివచ్చి యా సీతను రథమునం దెక్కించి రావణుఁ డంతరిక్షమార్గమున వేగమున బోవుచుండ సీత యీక్రింది విధముగ విలపించెను.

---

* "చైత్రేమాస్య సితే పక్షే త్వష్టమ్యాం వింద నామని ముహూర్తే రావణ స్సీతాం జహారాత్మ వినాశకే ఇత్య నేన చైత్ర బహుళాష్టమ్యాం విందముహూర్తే రావణ స్సీతాం జహారేతి వేద్యమ్. అత్ర మాయా సీతైవాపహృతా. స్వయ మగ్ని వంతర్హితా. అత ఏవ మాయాసీతాయా మగ్ని ప్రవిష్టాయాం నిజసీతా మగ్ని ప్రవిష్టాయాం నిజసీతాయా ఉత్థాన మితి వేద్యమ్. నిజసీతా త్వగ్నౌ ప్రవిష్టే త్యత్ర ఆధ్యాత్మానంద రామాయణాదిషు, కూర్మపూరాణాదిషు ద్రష్టవ్యమ్.

* "చైత్రబహుళ మం దష్టమీదినమున విందయను దుష్ట ముహూర్తమునం దాత్మ నాశనమునకై సీత నపహరించెనను వచనముచే చైత్ర బహుళాష్టమి యందు వింద యను దుష్ట ముహూర్తమున సీత నపహరించెనని తెలియదగును. మాయాసీతయే యపహరింప బడిన దనియు, నిజ సీత యగ్నియందంతర్ధాన మైనదనియు దెలియనగును. కనుకనే మాయాసీత యగ్ని ప్రవేశము చేయుట యను మిషతో నిజ సీత యగ్నినుండి బయల్వెడలెనని తెలియదగును.నిజ సీత యగ్నియందు బ్రవేశించి దాగబడి యున్న దనుటలో ఆధ్యాత్మ రామాయణముల, ఆనంద రామాయణము మొదలగు రామాయణముల యందును, కూర్మ పురాణము మొదలగు పురాణముల యందును జూడదగును.

హా రామ! హా రమణ! హా జగదేక వీర!
రాత్రించరోఽయ మపహృత్య దశాననో మామ్,
లంకాం నయ త్వర ముపేత్య భవా న్దశాస్యం
సంహృత్య మా మవతు నాన్యగతి ర్వినా త్వామ్. 20½

హా నాథా! హా రామా! హా జగదేక వీరా! ఈ రావణుఁడు నన్నపహరించి లంకకుఁ గొనిపోవు చుండెను. శీఘ్రముగ నీవీ రావణుని సంహరించి నన్ను రక్షింపుము. నీవు తప్ప వేఱుదిక్కు నాకు లేదు.

కై కేయి! త్వదభీప్సితం తు సఫలం చాభూ ద్ధృతాఽహం యతః,
పంక్త్యాస్యేన యశస్వినీ రఘుపతే ర్జాయాఽసురేణా ధునా,
సౌమిత్రే యదహం త్వహేతుక మలం త్వాఽదూషయం తత్ఫలం
సద్యో భుక్తమిహాధునైవ హి మయా విస్మృత్య తత్పాహి మామ్. 21½

ఇట్లు సీత రామచంద్రుని దలంచి విలపించి పిమ్మట కైక నుద్దేశించి యిటులఁ బలవించెను. ఓ కైకయి! యశస్వినియు, రామపత్నియు నగు నన్ను రాక్షసుఁడపహరించుటచే నీకోరిక సఫల మయిన దని విలపించి పిమ్మట లక్ష్మణు నుద్దేశించి యిటుల విలపించెను. ఓ లక్ష్మణా! నిష్కారణముగా నిన్ను దూషించిన ఫలమును నేను వెంటనే యనుభవించితిని కావున దానిని నీవు మఱచి నన్ను రక్షింపుము.

భో భో కానన దేవతా మృగగణా భో కర్ణికారా ద్విజా
స్సర్వేభ్యోఽపి నమోఽ స్తు మా మపహృతాం లంకేశ్వరేణాధునా,
శీఘ్రం మత్పతయే నివేద్య సుకృతం సర్వే లభంతా మితి
ప్రోక్త్వా చాథ వనస్పతిస్థ మవద త్పక్షీంద్ర ముద్దిశ్య సా. 22½

ఓ వన దేవతలారా! ఓ మృగసంఘమా! ఓ కర్ణికారవృక్షము లారా! ఓ పక్షులారా! మీ కందరకు నమస్కరించెదను. నన్నీ రావణుఁడపహరించి దీసికొని పోవుచున్నట్లు నా భర్తకు మీరలు తెలియజేసి సుకృతము సంపాదించుకొనుడు. ఇట్లు వానిని గురించి విలపించుచు జెప్పి పిమ్మట గొప్ప వృక్షాగ్రమున గన్పడుచున్న జటాయువును జూచి సీత యిటుల విలపించెను

శ్రీరామాయ సలక్ష్మణాయ వదతా త్పక్షీంద్ర మాం రక్షమాం
నాథేనాపహృతాం భవానితి తయా ప్రోక్తః ఖగేంద్రో ఽవదత్,
మాత స్త్వం న బిభే హ్యుపైమి దనుజాధీశం నిహత్య క్షణే
నీత్వా త్వాం రఘురామసన్నిధి మహం నేష్యా మ్యరం భూమిజే! 23½

ఓ గృధ్ర రాజమా! నన్ను రావణుఁ డపహరించినట్లు రామలక్ష్మణులకుఁ జెప్పుమనగా నా జటాయువు సీతతో నిట్లభయ వాక్యములఁ బలికెను. తల్లీ! నీవు భయపడకుము. నేను వచ్చుచుంటిని. ఈ రాక్షసుని క్షణములో సంహరించి నిన్నుఁ దీసికొని వెళ్ళి రాముని సన్నిధానమునఁ జేర్చెదను.

ఇత్యేవ మభయ వాక్యం వద న్ఖగపతిః పునః,
ఉత్ప్లుత్య చ నగా త్తూర్ణం రథమార్గం నిరుధ్య సః,
దశానన మువాచేదం వచనం భీషయం స్తదా. 25

ఇ ట్లభయవాక్యములను జెప్పుచునే జటాయువు చెట్టునుండి పైకెగిరి రావణుని రథము నడ్డగించి వానిని భయపెట్టుచు నిటుల నా రావణునితోఁ బలికెను.

*రేరే భోః పరదారచోర కిమరే ధీరం త్వయా గమ్యతే,
తిష్ఠాఽధిష్ఠిత చందనాచలతటః ప్రాప్తో జటాయు స్స్వయమ్,
ముంచైనాం పతిదేవతాం న ఖలు చే న్మచ్చండ తుండాహతి
క్రూరావస్కరణ వ్రణాస్ప గురసః పాస్యంతి గృధ్రా స్తవ. 26

ఓరీ పరదార చోరా! ఇంత పని చేసి ధైర్యముగా వెళ్ళుచుంటివి? ఉండుముండుము. చందనాద్రి యందు నివసించెడి జటాయువు వచ్చెను. పతివ్రతయగు నీమెను నిప్పుడైనను విడువుము. నీవు విడిచి పెట్టకపోయినచోఁ దీక్ష్ణమైన ముక్కుతో నీ వక్షః స్థలము జీల్చి చెండాడి యా రక్తమును గృధ్రములచేఁ బానముఁ జేయించెదను.

1. అయ మన్య కృతః.

రే రే లోకపతేః కళత్ర మపహృ న్నో లజ్జ సే త్వం కథం
యాగే మంత్రపవిత్రి తాజ్యహృ దివ శ్వా తిష్ఠసి త్వం ఖల,
త్వం తు బ్రహ్మకులోద్భవో౽పి కురుషే కర్మాతి నీచం కుతః
దుర్బుద్ధిం త్యజ దూరత స్త్వ మధునా వేమాం విముంచ ద్రుతమ్, 27

ఓరి రావణా! లోకేశుని కళత్రము నపహరించి యేల సిగ్గు నొందవు? యజ్ఞమునందు మంత్రపూరితమైన పురోడాశమును కుక్క ముట్టుకొని నట్లున్నది నీవు బ్రహ్మ వంశములో బుట్టియు నెందువలన నిట్టి నీచవు పనిని జేయ నుద్యమించుచుంటివి? దుర్బుద్దిని దూరముగ విడువుము. ఇప్పుడైనను నీ వీమెను విడిచి పెట్టినచో బ్రతుకుదువు

సామ్నైవం ప్రతిబోధితో౽పి దనుజ స్తత్యాజ నో తాం యదా
క్రుద్ధో గృధ్రపతి స్తదాత్మ చరణ వ్యాఘాతత స్తద్రథమ్
చూర్ణీకృత్య హయా న్విదార్య చ నఖై స్తుండాసినా తస్య తు
ఛిత్వా వామభుజా న్నరాజ చ పునస్తే౽ప్యుద్గతా బాహవః. 28

ఇట్లు జటాయువు సామము చేతఁ జక్కఁబడు నేమో యని యనేక విధముల బోధించెను కాని యాదుర్మార్గుఁడామెను విడువక పోయినందున మిక్కిలి కోపముతో నప్పు డా జటాయువు తన పాదఘట్టనములతో వాని రథమును జూర్ణమునుగా జేసియు, కాలి గోళ్ళతో గుఱ్ఱములను జీల్చి వేసియు తన కత్తి వంటి ముక్కుతో రావణుని వామ భుజములను భిన్న భిన్నములనుగాఁ జేసి వైచెను. కాని వరప్రభావముచే రావణుని భుజములు వెంటనే మొలిచెను.

పశ్చాద్భూమిసుతాం విసృజ్య చ శరైః క్రోధా ద్దశాస్య స్త్రిభి
ర్వివ్యాధ ద్విజరాజ మద్భుతతమం చోడ్డీయ భూయః ఖగః,
పక్షాభ్యాం చ పదద్వయేన చ నఖై ర్యుద్ధ్వా దశాస్యేన స
శ్శాంతో౽భూ దవకాశవాన్దశముఖ శ్చిచ్ఛేద పక్షౌ తతః. 29

పిమ్మట రావణుఁడు సీతను భూమిపై విడిచి కోపముతో వాడి గల మూడు బాణములతో జటాయువును గొట్టెను. ఆదెబ్బ తిని కూడ వెనుకకు

మరలక జటాయువు పైకి నెగిరి యాశ్చర్యకరమగు నటుల దిరిగి రెక్కలతోడను పాదములతోడను గోళ్లతో రావణునిఁ బీడితునిగా జేయుచు యుద్ధము చేసి చేసి యలసటను జెందగా నా యవకాశమును జూచి రావణుఁడు తన చంద్రహాసముచే నాతని రెక్కలను ఛేదించెను.

విచ్ఛిన్న పక్షః పక్షీంద్రః పపాత ధరణీతలే
అర్ధప్రాణో నిర్నిమేషః రామాఽఽగమన కాంక్షయా,
తద్భక్త్యా తద్వివక్షు స్తు న మమార ఖగోత్తమః. 30½

ఇట్లు రావణునిచేఁ దెగఁగొట్టబడిన రెక్కలు గలవాఁడైనందున జటాయువు వెంటనే భూమిపైఁ బడియు, అర్ధ ప్రాణములతో గ్రుడ్లు తేలవేసి రెప్పపాటు లేక రాముని రాక కెదురు చూచుచు రాముని యందలి భక్తిచే జరిగిన వృత్తాంతము నంతను రామునికిఁ జెప్పదలచి మృతి నొందలేకుండ నుండెను.

పశ్చా దాదాయ తాం సీతాం లంకాం ప్రతి వినిర్యయౌ,
జటాయుషం భూపతితం నిరీక్ష్య జనకాత్మజా.
తదర్థం విలపంతీ సా నీయమానా చ రక్షసా,
కంచి న్నాథ మపశ్యంతీ మార్గమధ్యే గిరౌ స్థితాన్,
వానరా న్వీక్ష్య వై దేహీ శుభాభరణ సంయుతమ్,
కౌశేయ ముత్తరీయం తు తన్మధ్యే ప్రాక్షిపత్తదా. 31-33½

పిమ్మట రావణుఁడు భూమిమీది సీతను గ్రహించి లంకకు బయలు దేరెను. సీతయు భూమిపై దనకై యుద్ధము చేసి పడిపోయిన జటాయువును జూచి దుఃఖపడుచు నా రావణునిచేఁ గొంపోవబడుచుఁ దనకు దిక్కెవ్వరిని గానక మధ్యమార్గమున నొక పర్వతమునందు గన్పడుచున్న సుగ్రీవాది వానరులను జూచి వెంటనే తన యుత్తరీయమునఁ దన యాభరణములను మూటగట్టి యా మూటను వారి మధ్యను బడవేసెను.

సంపాతి పుత్త్రరుద్ధోఽయం మార్గమధ్యే దశాననః,
సాంత్వయిత్వా తు తం తూర్ణం లంకాం ప్రావ యథా సుఖమ్ 34½

సీత నపహరించి తీసికొని పోవుచున్న రావణుని మధ్యమార్గమున సంపాతిపుత్త్రుఁడు నిరోధింపగా నతనితో యుద్ధము చేయ వెఱచి యతనిని బతిమాలుకొని యుద్ధము లేకుండగఁ దప్పించుకొని లంకకు సుఖముగఁ జేరెను.

గత్వైవం రావణో లంకా మనిక్షి ప్యాఽఽత్మనో గృహే
తా మశోకవనే తూర్ణం స్థాపయామాస భీతితః,
నలకూబరశాపాచ్చ బ్రహ్మశాపా చ్చ రావణః
యస్మాత్ర్స్ప్రష్టు మశక్తస్తాం రక్తాం కర్తుం తథాఽ కరోత్. 35-36

ఇవ్విధముగ రావణుఁడు లంకకుఁ జేరి సీతను దన గృహమునం దుంచకుండగ నశోకవనమున నొక యశోకవృక్షము క్రింద నుంచెను. తన గృహమునందుంచక పోవుటకుఁ గారణ మేమనగా, నలకూబరశాపము, బ్రహ్మశాపము తన కుండినందున నాశాపములవలని భయముచే నామెను స్పృశించుటకు వలను పడనందున నామెను నెటులైనను దనయందనురాగము కలదానినిగాఁ జేయదలఁచి యశోక వనమునందుంచెను.

అశోక వనసంపత్తిం దృష్ట్వా రక్తా భవే దితి,
పశ్చా ద్వరిష్యతీ త్యేవం మత్వా తస్మి న్యవేశయత్. 38
నిక్షిప్తా చే దాత్మగేహే భూమిజా సర్వదాఽఽత్మనా,
దృశ్యతే హి తత శ్చిత్త విభ్రమో జాయతే ముహుః.
తత స్తత్స్పర్శసంప్రాప్తి స్తత స్స్వస్య వినాశనమ్,
*పూర్వశాపవశా త్తూర్ణం భవితేతి భియా పునః.
విధాతు మనురక్తాం తామశోకే తు వ్యనిక్షిపత్.
ఏవం కృత్వా దశాస్య స్తు స్వం కృతార్థ మమన్యత. 39-40

అశోక వనసంపదను జూచినచో కాముకురాలై తనయం దనురాగము కలది యగునని తలంచి యచ్చట నుంచెను. తన గృహమునందు సీత నుంచినచో నామెను మాటి మాటికిఁ జూచుట సంభవించుననియు, నందుచేఁ దనకుఁ జిత్త చాంచల్యము కలిగి యామెను స్పృశించుట, బలాత్కరించుట సంభవించు ననియు, నందుచేఁ దనకుండిన *పూర్వశాపములచే

బలాత్కరించుటచే నాశనము కలుగును గాన నామె నెటులైనను ననురక్తురాలనుగా జేసికొనఁ దలచి యశోకవనమునందుంచి తనను గృతార్థునిగా దలంచుకొనెను.

పూర్వశాపౌనామ న్నలకూబర బ్రహ్మశాపౌ, తత్ర నలకూబర శాపః.

*వ్యా---"అద్యాఽరభ్య దశాస్యస్తు విరక్తాం స్త్రియ ముత్తమామ్! హఠా ద్భోక్ష్యతి చేత్తర్హి క్షణమాత్రా న్మరిష్యతి! అనిచ్ఛంతీం తదాఽఽ రభ్య స్త్రియం నాఽధర్షయచ్చ సః" ఇతి.

* పూర్వశాపము లనగా నొకటి నలకూబర శాపము, రెండవది బ్రహ్మశాపము. వానిలో నలకూబర శాపము---

ఒకప్పుడు నలకూబరుని సమీపమున వెళ్లుచున్న రంభను రావణుఁడు బలాత్కరించి భోగింపగా నామె పిమ్మట నలకూబరునితో దనకుఁ జరిగిన పరాభవమును జెప్పగా నతఁడిట్లు రావణుని శపించెను. "ఇది మొదలుకొని తనయం దనురాగము లేని స్త్రీని రావణుఁడు బలాత్కరించి భోగించినచో నతఁడు వెంటనే మృతి నొందుఁగాక". ఆశాప వృత్తాంతము రావణుఁడు విని యది మొదలు మరణభయముచే తనయం దిచ్ఛలేని స్త్రీని బలాత్కరించుట మానెను.

బ్రహ్మ శాపః

"పితామహస్య భవనం గచ్ఛతీం పుంజికస్థలాం| చుంచూర్యమాణా మద్రాక్ష మాకాశేఽగ్ని శిఖా మివ|| సా ప్రసహ్య మయా భుక్తా కృతా వివసనా తతః|| స్వయంభూభవనం ప్రాప్తా లోళితా నళినీ యథా| అథ సంకుపితో దేవో మా మిదం వాక్య మబ్రవీత్! అద్య ప్రభృతి యా మన్యాం బలా న్నారీం గమిష్యసి! తదా తే శతధా మూర్థా ఫలిష్యతిన సంశయః" ఇతి-

నన్వేవం సత్యేతయో ర్న లకూబరపితామహశాపయో ర్మధ్యే కస్య ప్రాథమికత్వ మంగీక్రియతే. యది నలకూబరశాప స్యైవ ప్రాథమి కత్వ మంగీక్రియతే తదా పుంజిక స్థలాస్పర్శన ప్రసక్తే రభావా ద్బ్రహ్మశాప వచనాఽప్రసక్తేః యది బ్రహ్మశాపస్యైవ ప్రాథమికత్వం తదారంభాసంభోగనిర్బంధ ప్రయుక్తనలకూబరశాపస్య న కాపి ప్రశక్తిః - ఇత్యాక్షేపే సతి సమాధీయతే- నల కూబర శాప స్యైవ ప్రాథమికత్వ మంగీకర్తుం న్యాయం. తస్య పతివ్రతా స్త్రీ మాత్రసంభోగనిషేధే వినియోగః (ఉత్తరకాండే 26సర్గే) తేన నిస్సీమతాం ప్రీతే రాపు స్సర్వాః పతివ్రతాః నలకూబర నిర్ముక్తం శాపం శ్రుత్వా తతః పరం|| ఇతి.

తతః పుంజిక స్థలాయా అప్సరస్తయా తస్యా స్సంభోగేన కాపి క్షతి రితి మన్వానేన రావణేన తస్యాం బలవద్భుక్తాయాం స్త్రీసామాన్యబలాత్కార నిషేధార్థం బ్రహ్మ శాప ప్రవృత్తి రితి వేద్యమ్.

బ్రహ్మ శాపము.

ఒకప్పుడు బ్రహ్మలోకమును గూర్చి వెళ్లుచున్న పుంజికస్థల యను నొక యప్సరసను రావణుఁడు చూచి దానిని బలాత్కరించి విగత వస్త్రనుగా జేసి భోగింపఁ బిమ్మట నా దేవవేశ్య బ్రహ్మ సమీపమున కేఁగి రావణుఁడు జేసిన పరాభవమును జెప్పికొనగా బ్రహ్మ కోపించి

దశానన స్తత స్సీతారక్షణాయ నిశాచరీః,
బహ్వీర్నియుజ్యతాః ప్రాహ రహస్యేవం వచః పునః,
యూయం సీతాం బోధయత యథా సా మాం వరిష్యతి,
యద్యద్వస్తు ప్రియం తస్యా స్త త్తద్దేయం యదృచ్ఛయా,
ఇత్యాదిశ్య గృహం గత్వా కర్తవ్యం చింతయం స్థితః. 41-43

పిమ్మట రావణుఁడు సీతా రక్షణమునకై యనేక రాక్షస స్త్రీలను నియమించి వారలతో రహస్యముగా నిట్లు చెప్పెను. మీర లందరును సీతకు బోధించి నన్నుఁ బ్రేమించునట్లు చేయుడు. ఆమె కిష్టమయిన వస్తువులను మీరు గనిపెట్టి తీసికొని వచ్చి యీయవలయును. ఇట్లాజ్ఞాపించి గృహమున కేగి కర్తవ్యము నాలోచించు చుండెను.

ఇత్యాశ్చర్యరామాయణే అరణ్యా కాండే త్రయోదశ స్సర్గ స్సమాప్తః

ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్యాకాండమున పదుమూడవ సర్గము సమాప్తము.

****

రావణుని నిటుల శపించెను. 'నేటి దినము మొదలు ఏ యితర స్త్రీ నైనను బలాత్కరించి భోగించినచో నా రావణుని శిరము నూరువ్రక్కలగు గాక' యని.

ఇందుపై నొక యాశంక కలుగును. ఏమన నలకూబర శాప బ్రహ్మశాపములలో నేది మొదటిది యని యంగీకరించవలయును. నలకూబర శాపము మొదటిది యనినచో నప్పుడు పుంజికస్థలను రావణుఁడు స్పృశించు ప్రసక్తియే సంభవింపదు. కాన బ్రహ్మ శాపమునకుఁ బ్రసక్తియే యుండదు. కాన నలకూబరశాపము మొదటి దనఁగూడదు. బ్రహ్మశాపమే మొదటిది యనినచో రంభాసంభోగ ప్రసక్తియే లేనందున నలకూబరుఁడు శాపమిచ్చుటకు గూడ ప్రసక్తియే యుండదు. ఇట్లాక్షేపము రాగా సమాధానము చెప్ప బడుచున్నది. నలకూబరుని శాపమే మొదటిదని యంగీకరించవలయును. ఆ నలకూబరశాపము పతివ్రతా స్త్రీ మాత్ర సంభోగమును నిషేధించుట యందు మాత్రము తాత్పర్యము గలదియని చెప్ప నొప్పును. కనుకనే, ఉత్తరకాండమున "నలకూబరశాపమును వినినంతనే పతివ్రతలు సంతోషమును బొందిరి" అని చెప్పినది కూడ సంగత మగును.

పిమ్మట, పుంజికస్థల యప్సరస యయినందునను పతివ్రత కానందునను రావణుఁడామెను బలాత్కరించి భోగించుట సంభవింపగా బ్రహ్మ పిమ్మట రావణుఁ డేస్త్రీనిగాని బలాత్కారముగ ననుభవించిన మరణించునని బ్రహ్మశాపము స్త్రీసామాన్య బలాత్కార నిషేధము ప్రయోజనముగా గలది యని తెలియదగును.

చతుర్దశ స్సర్గః. - పదునాల్గవ సర్గ

[1]శ్రీరామో హరిణం నిహత్య కనకం నిర్గత్య తద్దుర్వచో
ధ్యాయ న్వై బహుధా వ్రజన్పథి పునర్దృష్ట్వాఽనుజం లక్ష్మణమ్,
స్వాత్మన్యేవ మచింతయ జ్జనకజాం మాయామయీం లక్ష్మణో
నో వేత్త్యేవ తథాఽప్యహం తు నితరాం శోచా మ్యవిద్వాన్యథా. 1

శ్రీ రామ చందమూర్తి బంగరు లేడినిఁ జంపి యచ్చట నుండి బయలు వెడలి, "హా లక్ష్మణా!" యని తన వాక్కుతో సమానముగ నుచ్చరించిన మారీచుని వాక్యమునే మననునందు ధ్యానించుచు వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున లక్ష్మణుఁడు కన్పడగాఁ దనమనము నందిట్లు చింతించు కొనెను. మాయా సీత సంగతి లక్ష్మణుడు గుర్తెఱుఁగడు. అయినను నేను ప్రాకృతుని వలె మిక్కిలి దుఃఖించెదను.

జానకీ మార్గణమిషా త్తత్ర తత్ర చర న్నహమ్,
క్రమా ల్లంకా మనుప్రాప్య కరవా ణ్యసురక్షయమ్. 2

సీతను వెదకుటయను మిషచే నచ్చటచ్చట సంచరించుచు నేను క్రమముగ లంక కేఁగి రాక్షస ప్రళయము జేసెదను.

ఇత్యాలోచ్యాథ తం ప్రాహ లక్ష్మణం రాఘవ స్తతః,
కి మేత దాగతోఽసి త్వం కిమర్థం భూమిజాం త్యజన్. 3
ఏకాకినీం తత్ర భవా న్కథం త్యక్త్వా సమాగతః,
దనుజై ర్భూమిజా నూనం హృతా వా భక్షితా భవేత్. 4

ఇట్లు మనమునందు రాముఁడాలోచించుకొని పిమ్మట లక్ష్మణునిఁ గలిసి యిట్లు ప్రశ్నించెను. సోదరా! ఇది యేమి? నీవు సీతను విడిచి యేల యిట్లు వచ్చితివి? ఇప్పటికే సీతను రాక్షసులు హరించుటయో, లేక భక్షించుటయో జరిగియుండును.

ఇత్యుక్తః ప్రాహ తం రామం లక్ష్మణ స్తు యథాక్రమమ్,
భ్రాత స్త్వద్వచసా తుల్యం లక్ష్మణే త్యసురేరితం. 5

---

1 క.విః. దశమద్వాదశ శ్లోకా వపహాయ సర్వేఽ పి కవికృతా ఏవ

శ్రుత్వా మాం గచ్ఛ గచ్ఛేతి త్వరయామాస జానకీ
తథాఽపి నిర్గతోఽహం నో యదా మాం బహ్వదూషయత్ 6
అవాచ్యవాదా నవద త్ర్సాతుం శృణ్వం శ్చ తా నహం
అసంమతో ద్రుతం త్వత్ర సమాగా మగ్రజ! ధ్రువమ్. 7

ఇట్లు పలుకుట తోడనే లక్ష్మణుడు జరిగిన వృత్తాంతము నంతను గ్రమముగా నిట్లు రామునితోఁ చెప్పఁదొడగెను. అన్నా! నీవు పిలిచినట్లు హాలక్ష్మణా! యని రాక్షసుఁడు పలుకగా విని సీత నన్ను నీవద్ద కేఁగుమని త్వర పెట్టెను. అయినను నేను నీయొద్దకు బయలు దేరకపోగా నామె విషముగా దూషించెను. ఇంతియేగాక వచించుటకు వీలు లేని మాటలను బలుకగా వానిని వినుచు నచ్చట నుండుట కిష్టము లేక శీఘ్రముగ నిచ్చటకు వచ్చితిని. అన్నా! ఇది నిశ్చయము.

తచ్ఛ్రుత్వాఽఽహ రఘూత్తమోఽనుజ మిదం వాక్యం తదానిందకమ్
సౌమిత్రే! భవతా యదుక్త మఖిలం సత్యం తథాఽప్యద్య తామ్,
త్యక్త్వా స్త్రీ వచనం ప్రమాణ విషయం మత్వా చ తేఽత్రాగతి
ర్యుక్తా నేతి వదామి తే ధ్రువ మహం వక్ష్యంతి సర్వే జనాః. 8

ఆ వాక్యములను విని రాముఁడు నిందాపూర్వకముగ నిట్లు లక్ష్మణునితోఁ బలికెను. ఓ లక్ష్మణా! నీవు చెప్పినది నిజమైతే కావచ్చును కాని, మీవదినె నొక దానిని విడిచి యాఁడు దాని మాటను బ్రమాణముగాఁ దలచి నీ విచ్చటకు వచ్చుట యుక్తముగా లేదని నే నొక్కడనే చెప్పుటయే కాక వినిన వారందరును గూడఁ జెప్పగలరు.

ఏవం సౌమిత్రిణా సాకం భాషమాణో రఘూత్తమః,
ద్రుతగ త్యోటజం ప్రాప చింతయ న్స్వామిజాం ముహుః. 9

ఇవ్విధముగ లక్ష్మణునితో మాటలాడుచు రామచంద్రమూర్తి సీతను గూర్చి చింతించుచు వేగముగఁ బర్ణశాలను సమీపించెను.

తత్ర ప్రేమనిధిః ప్రియాం స తు తదాఽపశ్య న్నథోత్కంఠితో
హా సీతే! దయితే! క్వ వాసి పునరిత్యాక్రుశ్య ముహ్యన్ముహుః,
నిశ్వస్యాఽనుగిరం తరో రపి తరుం సంధావ్య నద్యా నదీం
పశ్య న్వీక్షిత ముచ్చర న్నిగదితం చోన్మత్తవ ల్లక్షితః. 10

రామచంద్రమూర్తి ప్రియురాలిని నచ్చటఁగానక విచారపడుచు "హా సీతా! హా ప్రేయసీ! ఎచ్చట నుంటివి? అని మొఱపెట్టుచు మాటిమాటికి మోహమునుఁ జెందుచు, నిట్టూర్పును విడుచుచు, ప్రతి పర్వతము గూర్చి, ప్రతి వృక్షము గూర్చి, ప్రతి నదిని గూర్చి పరుగు లిడుచు, చూచిన దానినే చూచుచు, మాట్లాడిన దానినే మాట్లాడుచు నున్మత్తునివలెఁ గన్పడుచుండెను.

స్నాతు మిచ్ఛావతీ దేవి! గతా కిం త్వం నదీంప్రతి,
మాం పరీక్షితు ముద్యుక్తా లీయసే కిం నికుంజకే,
ఫలా న్యానేతు ముద్యుక్తా గతా కిం త్వం వనాంతరమ్. 11½

మఱియు నిట్లు విలపింపసాగెను. ఓదేవి! నీవు స్నానమునకై నది కేగితివా? లేక నన్ను బరీక్షించుట కే పొదలో నైనను దాగియుంటివా? లేక ఫలములను దెచ్చుటకై మఱియొక కాననమున కేఁగితివా?

హంసా యచ్చరణావధూతగతయో జాతా స్సరోగా భృశం
మాధ్వీకాఽప్యథ యత్పణిత్యధరితా కాంతారకక్షం గతా,
సౌదామన్యపి యత్ప్రభాఽ పహసితా చాస్తే సకంపం ఘనే
సాకిం వావిరమే ద్విషన్నిహ బహూ న్వర్తేత కో వా చిరమ్. 12

ఓ ప్రేయసీ! హంసలు నీపాదగతిచే ధిక్కరింపబడిన గమనము గలవై సరోజములు (మానస సరస్సులో దాగియున్నవని యొక అర్థము, రోగముతో గూడినవని మఱియొక అర్థము గ్రాహ్యము) మఱియు, నీవాఙ్మాధుర్యముచే మధువు (తేనె) తిరస్కృతమై యడవిలోఁబొదలలో (తేనె పట్టులలో) నుండెను. మెరుపు నీశరీర కాంతిచే నపహసింపబడి మేఘ మండలమున దాగెను. ఇన్నిటిని జయించి వానితో విరోధము పెట్టుకొనిన నీవు నశించితివా! లోకములో బహుజన ద్వేషి విశేషకాలము జీవింపడుగదా!

నానా వృక్షా న్లతాం శ్చాపి గత్వాఽపృచ్ఛ న్ముహుర్ముహుః.
ఉన్మత్త ఇవ కాంతారే భ్రమతి స్మ రఘూత్తమః. 13½

అనేక వృక్షములను, లతాకుంజములను సమీపించి రామచంద్రమూర్తి మాటిమాటికి వాని నడుగుచు నున్మత్తుని వలె నటు నిటు తిరుగుచుండెను.

దృష్టో దూరేఽద్య సీతే త్వం వంచితుం కిం ప్రధావసి,
భూరుహాంతరితా త్వం మాం కి మర్థం న తు భాషసే. 14½

మఱియు నిటుల సంభాషించును. ఓప్రేయసీ! నీవు దూరమునందు గనబడినట్లు గానే యుండి నన్ను వంచించుటకై పరుగు లిడుదువేల? ఓప్రేయసీ! చెట్ల చాటున దాగియుండి నాతో మ్మాట్లాడవేల?

హా ప్రేయసి! గతా కుత్ర హా సీతేతి ముహు ర్ముహుః,
* విలప న్రాఘవ స్తూర్ణం పరిధావంశ్చ భూరుహాన్,
**హేత్వంతరవశా త్సీతా ముద్దిశ్య విలలాప సః. 15½

హా ప్రేయసీ! హా జానకీ! ఎచ్చటకుఁ బోతివి? అని మాటిమాటికి రామచంద్ర మూర్తి *విలపించుచుఁ జెట్టు చెట్టునకుఁ బరుగులిడుచు సీతనుద్దేశించి *కారణాంతరమున మధ్య మధ్య విలపించుచు వనమునందు గ్రుమ్మరుచుండెను.

---

* విలపన్నితి---నను విష్ణ్వవతారభూతస్యాస్య కథం శోక మోహౌ సంభవత ఇతి. సంభవత ఏవ పురుషధౌరేయస్య, యది వా లోకోత్తరగుణవిశిష్టవస్తునాశేఽపి తౌ న స్యాతాం, స కథం పురుషధౌరేయ స్స్యాత్, తచ్చ కథ మతిసుందరం స్యాత్, తయో రుభయో ర్నమస్కార ఏవ స్యాత్. ఇత్యాశంకాయాం పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వేన రామస్య శోక ఇతి సమాధేయం. వక్ష్యతి మహాపురుషగుణవర్ణన ప్రకరణే "వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖిత" ఇతి.

* విలపించుచు ననుదాని వివరణము.

విష్ణ్వంశ సంభూతుఁడగు రామచంద్రమూర్తికి శోక మోహములు సంభవించినట్లు వర్ణించుట యిచ్చట నుపపన్నముగా లేదనియు, లోకోత్తర గుణ విశిష్టమైన వస్తువు నశించి నప్పుడును మహాపురుషులకు నవి సంభవింప వనియే చెప్పవలయుననియు, ఆశోక మోహము లుండిన నతఁడు మహాపురుషుఁడు కానేఁర డనియు, అది యేమి యందముగ నుండు ననియును? శోక మోహముల రెండిటికిని నమస్కారము చెప్పవలయు ననియు నాశంకకు సమాధాన మే మనగా ఇతరదుఃఖమునుఁ జూచి రాముఁడు సహింపలేని వాఁడు కాన సీతా దుఃఖమును దలంచి కొని రాముఁడు దుఃఖించెను. కాని వేఱుకాదని తెలియదగును

** హేత్వంతరవశా దితి-రావణ శ్చారమార్గేణ పశ్య తీతి మనీషయా! స్త్రీలౌల్యం దర్శయ న్నేవ రాఘవో ఽనుశుశోచ హ|| ఇత్యాదినా రావణప్రేషితగూఢచారాః గుప్త రూపేణ సమాగత్య రామస్య స్థితిం పశ్యంత స్తత్ర తత్ర సంచరంతిస్మ. ఆత్మన స్త్రీలౌల్యం విశేషతోఽ స్తీతి తద్వియోగేనాయం మరిష్య తీతి రావణ గూఢచారాణాం ద్యోతనాయ తథా నటతిస్మేతి.

న హి జీవితు మిచ్ఛామి భూమిజేఽ హం త్వయా వినా,
ఏకైవ మమ భీ రస్తి మరణేపి తృమూలతః.
మృతస్య మమ తల్లోకే భవే త్పిత్రా సమాగమః,
స తు మాం నిందయే దేవం రాఘవ! త్వం కథం న్విహ.
సమాగతో స్యనుత్తీర్య ప్రతిజ్ఞాం తు పురాకృతామ్,
ధి క్త్వాం తవ ముఖం నాహం పశ్యామి వ్రజ దూరతః. 17-19

మఱియు సీత నుద్దేశించి రాము డిటులఁ బలవించెను. ఓ ప్రేయసీ! నిన్ను విడిచి యొకక్షణ మైనను నిఁక జీవింపలేను. మరణమును బొందెద మనినను మాతండ్రి వలన నచ్చట నొక భయము కలదు. (అది యేమన) నేను మృతిని బొందినచోఁ బరలోకమున మాతండ్రిగారితోఁ గలిసికొనుట సంభవించును. అపుడు మా తండ్రి యిటుల నన్ను దూషించును. "నీవు వనవాస ప్రతిజ్ఞను సమాప్తి చేయక యిచ్చట కెట్లు వచ్చితివి. నీ ముఖము చూడగూడ" దని మా తండ్రి దూషించు ననియెడి భయ మొకటి కలదు.

న హీదృశ మభాగ్యం తు దృశ్యతే కుత్రచి ద్భువి
రాజ్యనాశో వనే వాసో వియోగో భార్యయాఽపి మే. 20

లక్ష్మణా! నావంటి నిర్భాగ్యుడు భూమియం దెచ్చటను మఱియొకడు వెదకినను గన్పడడు. ఎందువలన ననగా, రాజ్య భ్రష్టతయు, నరణ్యావాసము, ఈ రెండింటికిఁ దోడుగ భార్యా వియోగము కూడ సంభవించెను గదా!

ఇత్యేవం బహుధా రామో విలప్య తు తతః పరమ్,
ప్రాహైవం లక్ష్మణం వాక్యం జీవితే నిస్పృహో యథా. 21

ఇట్లు రామచంద్ర మూర్తి యనేక విధములుగఁ బలవించి జీవితాశ లేనట్లు వచించుచు లక్ష్మణునితో నిటుల బలికెను.

** కారణాంతరమున ననుదాని వివరణము.

రావణుఁడు సీతను లంకలోఁ బ్రవేశ పెట్టిన పిమ్మట రామునిస్థితి యెట్లున్నదో తెలిసికొని రండని రాక్షసగూఢచారులను బంపగా వారలు కడు రహస్యముగ సూక్ష్మరూపములతో రాముని స్థితిని గని పెట్టుచుండిరి. రాముఁ డాసంగతి తెలిసికొని తాను స్త్రీ లోలుఁ డని స్త్రీవియోగముచే రాముఁడు మృతినొందునని రావణుఁడు లోగడ వినినదానికి సరిపోవునట్లు సీతను గూర్చి విలపించినట్లు నటించిన నది నిజమని రావణునకు గూఢచారులు చెప్పుదురని తలంచి సీత నుద్దేశించి మధ్య మధ్య యీ కారణముచే విలపించెనని తెలియదగు.

అద్యైవ మృతి మేష్యామి భరతం తు భవా న్వదేత్,
అనుజ్ఞాతోఽసి రామేణ రాజ్యం త్వం పాలయే త్యరమ్. **22½**

లక్ష్మణా! నేనింక బ్రతుకజాలను. నీవు భరతున కొక వాక్యమును జెప్పుము. (అది యేమనగా) మాయన్న యగు రాముని యనుజ్ఞ యయి నందున నీవు రాజ్యమునుఁ బరిపాలించు కొనుమని.

కౌసల్యాద్యా జనన్యస్తు త్వయా రక్ష్యా విశేషతః!
ఇతి బ్రువన్ రాఘవోఽ భూ దనుజేన తు సాంత్వితః. **23½**

ఓ లక్ష్మణా! కౌసల్య మొదలగు తల్లులను నీవు విశేషముగ రక్షింపవలయును అని యిట్లు చెప్పుచున్న రాముని లక్ష్మణుఁ డనేక విధముల నోదార్చెను.

తథాఽపి రామో బహుధా విలపన్నేవ సానుజః,
విచిన్వ న్భూమిజాం భూమౌ పతితం వీక్ష్య తం రథమ్,
హతాం స్తురంగమాంశ్చాపి విస్మయాన్వితమానసః,
కించిద్దూరం గతోఽపశ్య త్తతజార్ద్రం జటాయుషమ్.
రామ నామ జపంతం తం శనై ర్మనసి భాషితుమ్,
అశక్తం రుధిరం చాస్యా ద్వమంతం వీక్ష్య రాఘవః.
దుఃఖిత స్తత్సమీపం తు గత్వా తన్మూర్ధ్ని చాత్మనః,
నిక్షిప్య హస్తం ప్రాహేదం వచనం తం జటాయుషమ్. **24-27½**

ఇట్లు లక్ష్మణుఁ డోదార్చినను రాముఁడనేక విధముల విలపించుచునే లక్ష్మణ సమేతుఁడై సీతను వెదకుచు నొక్కచోట భూమిపైఁ బడియున్న రథమును, చిన్న భిన్నములయిన గుఱ్ఱములను జూచి, యాశ్చర్యము గలవాఁడై మఱికొంత దూర మేఁగ భూపతితుఁడైన జటాయువు కన్పడెను. అతఁడా సమయమున రక్తముచేఁ దడుపబడిన శరీరము గలిగి రామ నామమును లోపల మెల్లగ నుచ్చరించుకొనుచు పైకి మాట్లాడుటకు నసమర్థుడై నోటినుండి నురుగుతోఁ గూడిన రక్తమును వెడల గ్రక్కుచుండెను. ఇట్టి జటాయువును రామచంద్రమూర్తి జూచి కడు దుఃఖించుచు నతని సమీపమున కేఁగి యా జటాయువు తలమీదను తన చేతి నుంచి నిమురుచు నిటులఁ బలికెను.

మిత్రభూతస్య తే త్వీదృ గవస్థా కి ముపాగతా,
ఇతి పృష్టోఽ వద న్మందం వచనం విహగాధిపః. **28**

ఓ పక్షీంద్రా? నాకుఁ బరమమిత్ర భూతుండవగు నీకిట్టి దురవస్థ యెందువలనఁ గలిగెను? ఎవని వలన గలిగెను? అని ప్రశ్నించగా నా జటాయువు మెల్లగ నిట్లు రామునితోఁ జెప్పదొడగెను.

మమూర్షు ర్నహి శక్నోమి బహు భాషితు మప్యహమ్
తథా పిక్ష్యే సంక్షేపా చ్ఛ్రుత్వా కురు యథోచితమ్. 29

రామచంద్రా! మరణాసన్నుఁడనైయున్న నేను నెక్కువగ మాట్లాడజాలను. కాని సంక్షిప్తముగఁ జెప్పెదను. విని తగినటుల జేయుము.

రామచంద్ర నమస్తే౽స్తు ముషిత్వా౽వనిజాం రథే,
స్థాపయిత్వా వ్రజంతం తం రావణం వీక్ష్య సత్వరమ్.
నిరుధ్యాహం తద్రథాశ్వాం శ్చూర్ణీకృత్య చ తద్భుజాన్,
ఛిత్వా తుండేన పాదాభ్యాం శ్రాంతో౽ హ మభవం యదా,
తదా స్వచంద్ర హాసేన పక్షౌ చిచ్ఛేద మే ఖలః
తత స్సీతాం సమాదాయ ప్రయాతో దక్షిణాం దిశమ్. 30-31-32

రామచంద్రా! నీకు నమస్కారము. రావణుఁడు సీత నపహరించి రథమునందుంచుకొని వెళ్ళుచుండ నేను జూచి యతని నడ్డగించి యుద్ధము చేసి యతని రథమును, గుఱ్ఱములను, సారథినిఁ జూర్ణము చేయుటయే గాక యతని వామబాహువులను గూడ ఛేదింప గల్గితిని. గోళ్ళతోను, పాదములతోను, ముక్కుతోడను గూడ యుద్ధముచేసి కొంత శ్రమను జెందగా నాయవకాశమును జూచి నా రెక్కలనుఁ చంద్రహాసముచేఁ దెగగొట్ట నే నిట్లు పడి చచ్చుటకు సిద్ధపడియు నీరాకకై ప్రాణములతో నుంటిని. రావణుఁడును బిమ్మట సీతను దిరిగి గ్రహించి దక్షిణ దిక్కుగా వెడలి పోయెను.

ఇత్యుక్త్వా రామ మాహేదం భూయో౽పి వచనం ఖగః
రామచంద్ర నిరర్థో౽హం యదహం భూమిజాం తవ.
న సమర్పిత వా న్కించ హతవా న్నాహ మాశరమ్,
తవాహం దాస భూతో౽ పి నోపకర్తా౽ భవం తవ.
తథా౽పి కృపయా రామ సంముఖే వసతా త్క్షణమ్,
పశ్య న్భవంతం చక్షుర్భ్యాం త్యజా మద్య కళేబరమ్. 33-35

ఇట్లు చెప్పి జటాయువు తిరిగి రామునితో నిటులఁ బలికెను. రామచంద్రా! నీ దాసుఁడనగు నేను ప్రభువగు నీ కేమియు నుపకారము చేయలేక పోతిని గదా? రావణుని జంపి సీతను నీకు సమర్పింప లేనందున నిరర్థకుఁడ నైతినని విచారపడుచుంటిని. అయినను దాసుని యందు దయయుంచి క్షణకాలము నాకు సమ్ముఖుఁడవై యుండినచోఁ గండ్లార నిన్ను జూచుచు నింక శరీరమును విడిచెదను.

ఇత్యుక్త్వా రామచంద్ర స్తు విలపం స్తస్య దుఃస్థితిమ్,
సంస్పృశ్య పాణినా తస్య శరీం ప్రాహ తం ఖగమ్.
*మదర్థం మ్రియమాణ స్త్వం మల్లోకం ప్రాప్నుషే ధ్రువమ్,
ఇతి బ్రువతి తం రామే తత్పాణి స్పర్శ మూలతః.
గృధ్రో గతవ్యథః పశ్య న్రాఘవం సంముఖే తదా,
ప్రాణాం స్తత్యాజ తం దృష్ట్వా వ్యలప ద్రాఘవో ముహుః,
పశ్చా ద్రామ స్స్వయం గృధ్రం దగ్ధ్వా కాష్ఠచయై స్తతః,
హత్వా మృగా న్వనే రామ స్తన్మాంసం పక్షిణాం పునః,
గృధ్రరాజస్య ముక్త్యర్థం జలం చ ప్రదదౌ క్రమాత్. 36-39½

ఇట్లు జటాయువు పలుకగా నతని దుఃస్థితిని గూర్చి రాముఁడు కడు విలపించి తన హస్తముతో నతని దేహము స్పృశించి నిమురుచు నిటులఁ బలికెను. ఓ పక్షీంద్రా! *నానిమిత్తమై మృతిని బొందుచున్న నీకు నా లోకము ప్రాప్తించును. ఇది నిశ్చయము. ఇట్లు రాముఁడు చెప్పు చుండగనే శ్రీరామకర స్పర్శమున సర్వ బాధలు తొలగి జటాయువు వ్యక్తతతో రామునిఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచుచు బ్రాణములను విడిచెను. మృతుఁడైన యా జటాయువును

---

* మదర్థ మితి-ఆగ్నేయపురాణేఽ ప్యేవ మేవ ప్రతి పాదితం-తథాహి-విష్ణోః కార్యం సముద్దిశ్య దేహత్యాగో యతః కృతః| తతో వైకుంఠ మాసాద్య ముక్తో భవతి మానవః|| ఇతి-అశ్వ మేధికేఽప్యేవ మేవ భగవద్వచనం సమ్యగ్శ్రూయతే- "ప్రాణాం స్త్యజతి యో మర్త్యోమాం ప్రపన్నోఽపి మత్కృతే| బాలసూర్య ప్రకాశేవ వ్రజే ద్యానేన మద్గృహ మితి."

నా నిమిత్తమై యను దాని వివరణము :-

అగ్నేయ పురాణమునఁగూడ నిటులనే చెప్పబడినది. "విష్ణు కార్యము నుద్దేశించి యెవఁడు దేహత్యాగము చేయునో, అతఁడు వైకుంఠము నొందగలడని". మఱియు, అశ్వమేధ పర్వమున గూడ భగవద్వచన మిటులనే కన్పడును

" నా నిమిత్తమై యెవఁడు ప్రాణములను విడుచునో, అతఁడు బాలసూర్యుని పగిది ప్రకాశించు విమానము నధిరోహించి నా గృహమున కేఁగు నని". కాన నాలోకమున కేఁగెదవను రామవచనము యుక్త మయినదని తెలియఁదగును

జూచి రాముఁడనేక విధములఁ బలవించెను. పిమ్మట రామచంద్రుఁడు తాను స్వయముగఁ గట్టెలను దెచ్చి యా జటాయువునకు దహన సంస్కారము చేసి పిమ్మట మృగములను వేటాడి యా మాంసమును దెచ్చి పక్షులకు జటాయుప్రీతికై వాని ముక్తికై బలివేసి నివాపాంజలులు (తర్పణము) గూడ నిచ్చెను.

దివ్యరూపధరః పశ్చా ద్విమాన మధిరుహ్యా సః,
శంఖచక్ర గదా పద్మ కిరీటవరభూషణైః.
ద్యోతయ న్పీతవసనః స్తూయమానో మహర్షిభిః,
కృతాంజలిపుటో భూత్వా తుష్టావ రఘునందనమ్. 40-41½

పిమ్మట జటాయువు దివ్యరూపము ధరించి తన నిమిత్తమై వచ్చి యున్న విమానము నధిరోహించి శంఖ చక్ర గదా పద్మ కిరీట భూషణాదులచే దిక్కులను బ్రకాశింపజేయుచు పీతాంబర ధారియై సాక్షాద్విష్ణు సదృశమైన యాకారము గలిగి మహర్షులచే స్తోత్రము చేయబడుచు తాను జేతులు జోడించి శ్రీరామునకు నమస్కరించి యిట్లు స్తుతించెను.

పరధన పరదార వర్జితానాం
పరగుణభూతిషు తుష్టమానసానామ్,
పరహితనిర తాత్మనాం సుసేవ్యం
రఘుపతి మంబుజలోచనం ప్రపద్యే. 42½

ఓ రామచంద్రా! నీవు పరధన పరదారాభిలాష లేని వారలకును, పరులగుణ సంపదలను జూచి సంతోషించు వారలకు, సేవ్యుడవై యుంటివి. అట్టి నిన్ను శరణు పొందుచున్న వాఁడను.

రతిపతిశతకోటి సుందరాంగం
శతపథగోచర భావనావిదూరమ్,
యతిపతి హృదయే సదా విభాంతం
రఘుపతి మూర్తి హరం ప్రభుం ప్రపద్యే. 43½

ఓరామచంద్రా! నీవు శతకోటి మన్మథులతో సమానమైన యందముచే నొప్పుచున్న వాఁడవును, శతపథ బ్రాహ్మణాది వేదముల యందు జెప్పబడిన మహిమ గలవాఁడవును, భావనా దూరుఁడవును, యతి హృదయ పుండరీకముల

భాసించువాఁడవును, లేక నాయకుఁడవును, భక్త బాధానివారకుఁడవు నై యుంటివి. ఇట్టి నిన్ను శరణు పొందుచున్న వాఁడను.

ఇత్యేవం స్తువత స్తస్య ప్రసన్నోఽభూ ద్రఘూత్తమః
ఉవాచ గచ్ఛ భద్రం తే మమ విష్ణోః పరం పదమ్,
ఇత్యుక్తః పక్షి రాజోఽపి రామం నత్వా తదాజ్ఞయా
విమానేన యయౌ దివ్యం వైకుంఠం *శాపమోక్షవాన్,
తం దృష్ట్వా సాధుశబ్దం తు సర్వేఽకుర్వ న్మహర్షయః. 44-45-46

---

* శాపమోక్షవానితి---పూర్వం జటాయుర్నామ కః తస్మై శాపం కః కిమర్థం దత్తవా నిత్యాశంకా సముదేష్యతి. అత్రేదం సమాధేయం. జటాయుషః పూర్వజన్మవృత్తాంతః--- "బ్రహ్మ దత్తాఖ్య రాజన్యనికటం గౌతమః పునః, గత్వా తత్ర చిరం స్థిత్వా భుక్త్వా సుఖ మువాస స, షష్ట్యుత్తరశతకం వర్షాన్ బుభుజే తత్ర గౌతమః, ఏకదా భోజనే మాంసం దృష్ట్వాఽసౌ క్రుద్ధమానసః గృధ్రో భవేతి తం శప్త్వా పున స్తత్ప్రార్థనావశాత్, శాపముక్తిం దదౌ రామహస్తస్పర్శాత్తవేతి వై, సేవాఽయం జటాయుశ్చ రామస్పర్శా ద్విముక్తి మాన్" ఇతి. కించ "ముఖం పవిత్రం యది రామనామ్నా హస్తౌ పవిత్రౌ కురుతే చ నిష్ఠా" ఇత్యనేన రామనామ్నా తన్ముఖస్య పవిత్రితత్వేన తస్య శ్రీరామకృపాపాత్రతా త్వర్థా వేతి వేద్యమ్.

*శాపముక్తుడు :-- పూర్వము జటాయు వెవ్వఁడు? అతనికి శాపము నెవ్వ డెందులకై యిచ్చెను అనియెడి యాశంక కలుగును. దానికి సమాధాన మీక్రింది విధముగఁ జూడదగినది. (జటాయువు పూర్వ జన్మ వృత్తాంతము). బ్రహ్మదత్తుఁడను రాజు పూర్వమొక డుండెను. అతని సమీపమునకు గౌతమమహర్షి వెళ్ళి యతనిచే గౌరవింపబడి కొంతకాల మచ్చట సుఖముల ననుభవించుచుండెను. అచ్చట గౌతముఁడు నూట యరువది సంవత్సరము లుండెను. ఒకప్పుడు భోజనములో మాంసమును వడ్డింప నా గౌతముఁడు కోపగించి "నీవు గ్రద్ద వగుమని" రాజును శపింపగా నతడనేక విధముల గౌతమునిఁ బ్రార్థింపగా గౌతముఁడు కనికరించి శాపముక్తినిఁ జెప్పెను. 'ఓరాజా! నీవు గృధ్రరూపముతో నుండుచుండ నెప్పుడు శ్రీరాముని హస్త స్పర్శము నీకు గలుగునో, అప్పుడు శాపవిముక్తి కలుగును' ముక్తి నొందెదవు. అని చెప్పెను. ఆ బ్రహ్మదత్తుఁడే యీ జటాయు వయ్యెను. ఇప్పుడు రాముని హస్త స్పర్శముచే ముక్తి నొందె నని తెలియదగును. మఱియు, "రామనామముచే ముఖము పవిత్ర మగుననియు, రామకార్యమునుగూర్చి దానము చేసినచో హస్తములు పవిత్రము లగుననియు, రామాలయమును గూర్చి ప్రయాణము చేసిన పాదములు పవిత్ర మగుననియు, రాముని యందు ధ్యాన నిష్ఠవలన మనస్సు పవిత్ర మగుననియు జెప్పబడి యుండుటచే రామనామముచే జటాయువు ముఖము పవిత్ర మయ్యె. కాన నితఁడు రామానుగ్రహ పాత్రుఁడగుట యర్థమే యని తెలియదగును.

ఇట్లు జటాయువు దివ్యరూపధరుఁడై స్తోత్రము చేయుచుండ రామచంద్రమూర్తి ప్రసన్నుఁడై యతనితో నిటుఁల బలికెను. "నాయనా! నీకు శుభము గలుగు గాక. శాశ్వతమైన నా వైకుంఠలోకమునకుఁ బొమ్ము" అని చెప్పగా పక్షీంద్రుఁడును రామునకు నమస్కరించి సెలవు గైకొని *శాపముక్తుడై విమానములో వైకుంఠమున కేగెను. విమానారూఢుఁడై వెడలుచున్న యా జటాయువును మునులు చూచి యనేక విధముల స్తుతిఁజేసిరి.

అహో! యద్యోగినాం యోగైర్దుష్ప్రాపం రామదర్శనమ్,
నైవం దశరథస్యాపి పితు ర్భాగ్య మభూ దహో!
యదభూద్గృధ్రరాజస్య మృత్యు కాలే మహాసుఖమ్,
క్వ రామః క్వచ గృధ్రోఽసౌ తథాఽ ప్యస్యార్ధ్వ దైహికమ్.
చకార స్వయమేవాత్ర భక్తి రేవ హి కారణమ్,
ఇతి స్తువంతో మునయోఽప్యాశ్రమా న్ప్రాపు రాత్మనామ్. 47-48-49

పిమ్మట మహర్షులు జటాయువు నిట్లు స్తోత్రము చేయ మొదలిడిరి. ఏమి యాశ్చర్యము, యోగులకు గూడ దుర్లభమైన రామదర్శనము గృధ్ర రాజునకు మృత్యుకాలమున గలిగెను. ఇతని పుణ్య మగణ్యమైనది. రాముఁడెక్కడ. పక్షియెక్కడ, అట్లయినను నీ పక్షిరాజునకు దహనసంస్కారమును రామచంద్రమూర్తి స్వయముగఁ జేసెను. ఇట్టి యదృష్టము తండ్రియగు దశరథునకు లేక పోయెను. భక్తియే కదా దీని కంతకును కారణ మని మునులు స్తోత్రముల జేయుచుఁ దమ తమ యాశ్రమముల కేగిరి.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్యకాండే చతుర్దశ స్సర్గ స్సమా ప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్య కాండమున పదునాల్గవ సర్గము సమాప్తము.

****

పంచదశ స్సర్గః - పదునైదవసర్గ

పశ్చా ల్లక్ష్మణసంయుతో రఘుపతి స్తస్మా ద్వినిర్గత్య సః
సీతా న్వేషణ మాచర న్నదనదీవృక్షాద్రిగుల్మే ష్వథ,
ప్రాహైవం త్వనుజం వచోఽన్యవిపినే తాం మార్గయ త్వం గత
స్సీతాన్వేషణ మాచరామి విపినే త్వస్మిం స్తథా త్వం కురు. 1

అనంతరము రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణసమేతుఁడై యచ్చటనుంచి బయలువెడలి నదులు, నదములు, పర్వతములు, వృక్షములు, పొదలు మొదలగు వానిలో సీతను వెదకుచు లక్ష్మణునితో నిటుల బలికెను. నీవును, నేనును నిచ్చటనే యొకచోటనే వెదకుటచే నాలస్య మగును గాన, నీవు మఱియొక యరణ్యమునకు వెడలి సీతను వెదకుము నేనీ యడవిలో వెదకెదను. నీవు నేను జెప్పినట్లు చేయుము.

ఏవం కృతం చే దావాభ్యాం మార్గణం చ ద్రుతం భవేత్,
ఇత్యుక్తస్తుతథే త్యుక్త్వా యయౌ వన్యా ద్వనం తు సః. 2

మన మిర్వురము సీత నిటుల వెదకినచో శీఘ్రముగ వెదకుట యగును. అని యిట్లు చెప్పుటతోడనే యట్లనే చేయుదునని లక్ష్మణుఁడు సమీపారణ్యమున కేఁగెను.

రామోఽపి విలప న్స్వాయః గుల్మా ద్గుల్మం తు సంచరన్,
అన్వేషణం భూమిజాయాః కృతవాం స్తద్వనే పునః. 3

రాముఁడు దిరిగి సీతను గూర్చి విలపించుచుఁ బ్రతిపొదయొద్ద కేగుచు సీతను నవ్వనమునందు వెదకుచుండెను.

ఏతస్మి న్నంతరే రుద్ర స్సమారుహ్యా వృషం నిజమ్;
పార్వత్యా సహితః ఖే తు సంచర న్వీక్ష్య రాఘవమ్.
ననామ తస్మై గిరిజా పప్రచ్ఛ గిరిశం తతః. 4½

ఈ సమయమున శంకరుఁడు వృషభారూఢుఁడై పార్వతితో గూడి విలాసముగా నాకాశమున సంచరించుచుఁ గ్రింది భాగమున నరణ్యమున సీతను వెదకుచున్న రాముని జూచి నమస్కరింపగాఁ బార్వతి యిట్లు శంకరునిఁ బ్రశ్నించెను.

యస్మై నమసి కో వాఽయం మహ్యం బ్రూహీతి జాయయా,
పృష్ట ప్రాహ గిరీశోఽపి రామవృత్తం యథాక్రమమ్. 5½

నాథా! నీ వెవ్వని నమస్కరించితివో యతఁడెవ్వడు? నాకుఁ జెప్పుము. (లోకవంద్యుఁడవగు నీచేఁ గూడ నమస్కరింపదగినా వాఁడెవ్వఁడున్నాడని సందేహముతో నడిగెను). ఇట్లు పార్వతిచేఁ బ్రశ్నింపబడి శంకరుఁడు రామవృత్తాంతమును జెప్పి మఱియు నిట్లు చెప్పదొడగె.

రామ స్సాక్షా త్పరం బ్రహ్మ రాఘవో మమ దైవతమ్,
జహార రావణ స్తస్య భార్యాం తన్మూలతోఽధునా
విలప న్భూమిజాం దేవీం తత్ర తత్ర చ మార్గయన్,
పరిభ్రమతి దేవ్యద్య కాననేఽస్మిం శ్శుచాన్వితః. 6-7

ఓ పార్వతి! రాముఁడన సాక్షాత్పరబ్రహ్మము. నా కభీష్ట దైవము. ఈ రాముని భార్యను రావణుఁడపహరించెను. అందు మూలమున నిప్పుడు సీతను గూర్చి విలపించుచు నచ్చటచ్చట వెదకుచు నీ యరణ్యమున దుఃఖాక్రాంతుఁడై తిరుగుచున్నాడు.

ఇత్యుక్త్వా సా పతిం ప్రాహ నాథాయం రాఘవః పునః
పరబ్రహ్మైవ చే దస్య దుఃఖం కిం వద మేఽనఘ,
ఇత్యుక్త శ్శంకరః ప్రాహ గత్వా త్వం తు పరీక్ష్య తమ్,
సమాగచ్ఛ త్వహం తావ ద్వసేయ మిహ పార్వతి. 8-9½

ఇట్లు చెప్పినతోడనే పార్వతికి సంశయము కలిగి శంకరునితో నామె యిటులఁ బలికెను. నాథా! నీవు చెప్పిన విధముగ నీ రాముఁడు పరబ్రహ్మమే యైనచో నిటుల దుఃఖింపఁ గారణ మేమి? (అనగా పరబ్రహ్మకు, శోక మోహము లెట్లుండును?) అని ప్రశ్నింపఁగా శంకరుఁడు పార్వతితో నిటులఁ బలికెను. ప్రేయసి? నీకట్టి సందేహ ముండినచో వెళ్ళి యతనిని బరీక్షించి రమ్ము. నీవు వచ్చు దనుక నే నిచ్చటనే యుండెదను. సంశయింపకుము.

ఇత్యుక్త్వా గిరిజా గత్వా సీతా వేషధరా తతః,
కాననే గుల్మమధ్యా త్సా హసంతీ చ సమాగతా
రాఘవం ప్రాహ కి మిదం కి మర్థం త్వ మిహాగతః,
మదన్వేషణకారీవ దృశ్యసే త్వ మిహాఽవ్రజ,
ఇత్యాహూతో రాఘవోఽపి ప్రాహేదం వచనం తు తామ్. 10-11-12

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే రాముని పరతత్త్వమును బరీక్షింపఁదలచి శంకరుని యనుజ్ఞ నొంది యరణ్యమున కేఁగి యొక పొదనుండి సీతా వేషముతో నవ్వుకొనుచు రాముని సమీపించి 'ఇది యేమిటి? ఇట్లు వచ్చితిరేల? నన్ను వెదకుచున్నట్లున్నారు. ఇటు రండు', అనెను. ఇట్లు పిల్వబడి రాముఁడు నామెతో నిటులఁ బలికెను.

త్వా మహం వేద్మి గిరిజాం త వైత ద్వేషధారణమ్,
న యుక్త మితి మన్యేఽహం గచ్ఛ భర్త్రంతికం ద్రుతమ్.
ఇత్యుక్త్వా నిజరూపం తు దర్శయామాస రాఘవః,
తత స్సా విస్మితా నత్వా రామం సంస్తుత్య నైకధా,
తదాజ్ఞాం ప్రాప్య గిరిజా నిజరూపధరా పునః
సమాజగామ గిరిశం లజ్జయాఽవనతాననా. 13-15

ఓ దేవి? నీవు పార్వతి వని నాకుఁ దెలియును. నీకీ వేషధారణము కూడని పనియని తలంచెదను. శీఘ్రముగ నీ భర్త యొద్ద కేగుము. ఇట్లు చెప్పి యామెకుఁ దన నిజరూపమును సందర్శింపఁజేసెను. పిమ్మట నా దివ్యరూపమును జూచి యాశ్చర్యము నొంది రామునకు నమస్కరించి యనేక విధముల స్తుతించి అతని యనుజ్ఞ నొంది నిజరూపమును పార్వతి తిరిగి ధరించి శివుని యొద్దకు వచ్చి సిగ్గుచే దలవంచుకొని నిలబడెను.

నిరీక్ష్య తాం శివః ప్రాహ త్వయా కింను పరీక్షితః,
రాఘవ స్త్వితి పృష్టా సా నోత్తరం ప్రాహ లజ్జయా.
తదా ప్రాహ శివో జాయాం యత స్త్వం భూమిజాఽఽకృతిమ్,
ధృత్వా మోహయితుం రామం గతవ త్యసి భామిని.
తత స్త్వం గచ్ఛ తం రామం యతోఽన్యం త్వ మకామయః,
ఇత్యుక్తా సాఽపి గిరిజా నత్వా శంకరమాహ సా. 16-18

పరమేశ్వరుఁ డామెను జూచి "రామునిఁ బరీక్షించితివా? అని ప్రశ్నింపగా నామె సిగ్గుచే సమాధాన మీయనందున శివుఁడు గ్రహించి యిటులఁ బలికెను. ఓ ప్రేయసీ! నీవు సీత వేషమును ధరించి రామునిఁ బరీక్షింప నేగితివి. నీవితరుని గోరి వెళ్ళితివి కాన నీ వచ్చుటికే యేగుము అనుటతోడనే పార్వతి శంకరునితో నమస్కార పూర్వకముగా నిట్లు పలికెను.

త్వయైవ ప్రేషితా రామం పరీక్షితు మహం గతా,
జిజ్ఞాసయా పరత్వస్య న తు కామనయా వ్రజమ్.
కథ మేవం ధిక్కురుషే ప్రసీద పరమేశ్వర!
ఇత్యుక్త్వా సాంత్వయిత్వా చ వృష మారుహ్య పార్వతీ,
శంకరాయ తతో రామమాహాత్మ్యం కథయం త్యగాత్. 19-20½

నాథా! పురుషు లెంతకైనను సాహసులు. మీరేగదా రాముని బరీక్షించి రమ్మని పంపి ఇప్పుడిట్లు మాట్లాడుచుండిరి. రాముని పరతత్త్వమునుఁ బరీక్షింపగోరి వెళ్ళితిని కాని కామనచే వెళ్ళిన దానను గానని తెలిసియు నిట్లు ధిక్కరించుట న్యాయమా? ఓ పరమేశ్వరా! అనుగ్రహింపుము అని వేడికొని వృషభారూఢురాలై శంకరునితోఁ దిరిగి కైలాసమున కేఁగు నపుడు తాను స్వయముగ జూచిన రాముని మహత్త్వమును ముచ్చటించుచు నేఁగెను.

మార్గయిత్వా చ సౌమిత్రి ర్భూమిజాం తత్ర తత్ర తామ్,
సమేత్య భ్రాతృనికటం లక్ష్మణః ప్రాహ రాఘవమ్. 21½

లక్ష్మణుఁడు నచ్చుటచ్చుట నితరవనమున సీతను వెదకి వేసారి రాముని సమీపమునకుఁ దిరిగి వచ్చి రామునితో నిటులఁ బలికెను.

రావణేన హృతా సీతే త్యవాదీ ద్విహగాధిపః,
కిమత్ర మార్గణే నావాం దక్షిణాశాం వ్రజావ తత్.
ఇత్యుక్త స్స రాఘవోఽ థ లక్ష్మణేన సమన్వితః,
క్రమా ద్వనా న్యతిక్రమ్య బహూని చ తతః పరమ్.
కృష్ణానదీం చ తీర్త్వాఽసౌ ప్రయయౌ దక్షిణాం దిశమ్. 22-24

అన్నా! రావణుఁడు సీత నపహరించెనని మనకు జటాయువు చెప్పినపుడు మన మిచ్చుట వెదకుట నిష్ప్రయోజన మని తలచెదను. దక్షిణదిశ కేఁగుదము.

ఇట్లు పలుకగా రాముఁడును నట్లే యేఁగుదము- అని లక్ష్మణునితో గూడ బయలుదేరి యనేకారణ్యముల నతిక్రమించి క్రమముగ కృష్ణాతీరమునకు వచ్చి యానదిని ధాటి యచ్చటి నుండి దక్షిణదిశకు బయలు దేరెను.

ఏవం రామ స్ససౌమిత్రి ర్నిర్గతో దక్షిణాం దిశమ్,
బాలకృష్ణాతుంగభద్రాసంగమస్థల మాగతః,
*సంగమేశస్తు యత్రాసీ దత్రిణా సుప్రతిష్ఠితః,
తత్ర గత్వా జలే స్నాత్వా స్తుత్వా నత్వా చ శంకరమ్,
తదనుగ్రహమాసాద్య విశ్రమ్య నిరగా త్తతః. 25-26½

ఇవ్విధముగ రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణసమేతుఁడై దక్షిణముగ నడచుచు నత్రిమహర్షిచేఁ బ్రతిష్ఠింపబడిన సంగమేశ్వరముని క్షేత్రమగు బాలకృష్ణా తుంగభద్రా సంగమస్థలమునకు వచ్చి యచ్చట స్నానమాచరించి సంగమేశ్వరుని నభిషేకించి స్తుతించి నతు లొనర్చి శివానుగ్రహమును సంపాదించుకొని కొంచె మచ్చట విశ్రమించి పిమ్మట నటనుండి బయలు దేరెను.

---

*అస్మి న్విషయే పౌరాణికీ గాథాఽప్యేవం దృశ్యతే. "భూమిజాం విచర న్రామ స్స సౌమిత్రి ర్వనే చరన్। సంగమ స్థల మాగా త్తద్దృష్ట్వా ప్రాహాఽనుజోఽగ్రజమ్॥ భ్రాత శ్శోభాయమానేఽస్మిం స్తుంగభద్రానదీతటే। అనేక శాఖాసహితో నివాసః పక్షిణాం తథా॥ యాత్రికాణాం మునీనాం చ వాసభూతో వట స్తరుః। చకాస్తి తేన సహితం క్షేత్రమేత న్మనోహరం॥ అత్ర విశ్రాంతి మాసాద్య పశ్చా దావాం వ్రజేవ హి। కించై తత్క్షేత్ర నామాఽధి దేవతే శ్రోతు మప్యహమ్ వాంఛామి కృపయా బ్రూహీ త్యేవం పృష్టోఽ నుజేన సః॥ ప్రాహైవం రామచంద్రోఽపి తత్క్షేత్ర విషయం పున। పురా ప్రసంగవశతః కేనచి న్మునినా మమ। యదుక్తం వచ్మ్యహం తత్తే శృణుతా త్క్షేత్ర సంగతిమ్.

ఏత త్క్షేత్రస్య నాథోఽ భూద్విశ్వేశః కారణాంతరాత్, కాశీవిశ్వేశ్వరో హ్యత్ర సమేత్యాసీ దితి శ్రుతమ్॥

తతోఽత్రిమునినా భ్రాత శ్శివలింగం ప్రతిష్ఠితిమ్। బాల కృష్ణా తుంగభద్రా సంగమస్థల హేతుతః। సంగమస్థలనామాఽఽ సీ దేత త్క్షేత్రస్య చాఽనుజ.

క్షేత్రేఽస్మి న్మునయః కేచి త్పురా కృత్వా తపో నృపాః। ముక్తిం చ దుర్లభాం ప్రాపుర్గదో నామ నృప స్త్విహ॥ తపస్తప్త్వా సంగమేశప్రసాదం ప్రాప్య వై తతః॥ కైలాసం ప్రాప్తవా న్కించ దేవస్వామీ నృపోత్తమః। వంగదేశాధిపః కించ సఖా తస్య ద్విజోత్తమః॥ జనస్వామీతి విప్రశ్చ సంగమేశస్య పూజనాత్॥ కైలాసే ప్రమథేషు ద్వా వగాతాం చ ప్రధానతామ్। కిం చైతస్మిం శ్శుభక్షేత్రే సంగమేశప్రసాదతః॥ పరం పరమవాపు శ్చ బహవో మానవాః పునః।

కించ దృష్టో వటతరు స్తథా ఫేనిలభూరుహః॥ పురా తాల ధ్వజో నామ సింహకేతుః క్రమా ద్ధ్రువమ్! ప్రారబ్ధకర్మవశత స్త్విభూతాం చ తరూ ఇమౌ॥ ఏతౌ కలియుగాంతం చ స్థిత్వైవం తు తతః పరమ్॥ ప్రయాతౌ శివసాయుజ్యం భవేతా మనుజ ధ్రువమ్.

దేవమీఢశ్చంద్రవంశ్య స్తప స్తప్త్వాఽ త్ర సిద్ధిమాన్| తస్మా దేత త్పుణ్యతీర్థం వర్ణితుం కః క్షమోఽవనౌ|| దర్శనా త్సంగ మేశస్య తథా తే భక్తమానవాః బాలకృష్ణా తుంగభద్రా జలస్నానేన హి ద్రుతం|| పున రావృత్తి రాహిత్యం ప్రాప్స్యం తీతి వదం స్తతః| లక్ష్మణేన వినిర్గత్య రామ స్తద్వటసన్నిధౌ| ప్రవిశ్య శీతచ్ఛాయాయాం క్షణం విశ్రమ్య వై తతః| స్నాత్వా సంగమతీర్థే తు సంగమేశ్వరసన్నిధిమ్|| గత్వాఽభిషిచ్య సంపూజ్య సంగమేశం తు భక్తితః.

సంగమేశ ప్రసాదం చ ప్రాప్య భూయో వటం ప్రతి| సమాగత్య చ తస్యాథ శ్ఛాయాయా ముపవిశ్య చ| విశ్రాంతిం ప్రాప్య చ తతో నిరగా త్పశ్చిమాం దిశమ్|| ఇతి. బ్రహ్మకై వర్తపురాణాంతర్గత తత్స్థలపురాణే విశేషతః ద్రష్టవ్యం. ఏత త్క్షేత్ర మిదానీం గర్తపురీ తెనాలిగ్రామద్వయాంత రాళీయ ధూమశకట మార్గమధ్యస్థ సంగమ దేవస్థాన మితి వదంతి. తత్ర పూర్వోక్త లక్షణ సద్భావా దిత్యలం విస్తరేణ.

* ఈ విషయమున నితర పురాణ గాథ కూడ నీ క్రింది విధముగ గన్పడుచున్నది. (ఎట్లనగా)

"రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణ సమేతుఁడై వనమున గ్రుమ్మరుచు సంగమస్థలమునకు రాగా లక్ష్మణు డీ క్రింది విధముగ రాముని బ్రశ్నించెను. అన్నా! సకల శోభాయ మాన మగు నీ తుంగభద్రా నదీతీరంబున ననేక శాఖా సమన్వితమై మృగ పక్షి సంతానముల పెక్కింటికి నివాసార్థమై యాత్రికులకును, మునులకును నిలయమై యొప్పు నీ మహావట వృక్షముతో గూడిన యీ క్షేత్రము చాల మనోహరముగా నున్నది. ఇచ్చట గొంత తడవు విశ్రమించి తదుపరి ప్రయాణోన్ముఖుల మయ్యెదముగాక!

మఱియు, ఈ క్షేత్ర మెద్ది, దీని కధినాథు డెవ్వడో విన గుతూహలముగా నున్నందున నాయందు దయ యుంచి తెల్ప వేడుచున్నాను అని లక్ష్మణుఁడడుగ శ్రీరాముఁడిట్లు పలికెను. నీయిష్టము చొప్పున క్షేత్రనాథుని దర్శించి యిచ్చట గొంచెము విశ్రమించి విశ్రాంతి గైకొందుము గాక

లక్ష్మణా! ఈ క్షేత్రము సంగమేశ్వర క్షేత్రము. దీని మాహాత్మ్యమును గురించి యొక మహర్షి ప్రసంగవశమున నుడివెను. దానిని సవిస్తరముగా జెప్పెదను వినుము.

ఈ క్షేత్రమున కధినాథుఁడు విశ్వేశ్వరుఁడు--కొండొక కారణమున కాశీ విశాలాక్షుఁడే నిచటి కేతెంచె ననియు, తదుపరి అత్రిమహర్షిచే నీ శివలింగము సపరివారముగ ప్రతిష్ఠింపబడె ననియు, బాలకృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థల మగుటవలన నీ క్షేత్రము సంగమేశ్వర క్షేత్ర మనియు చెప్పఁబడుచున్నది.

ఇంకను దీని మాహాత్మ్యమును జెప్పెదను వినుము. ఈ క్షేత్రమున ననేక మహర్షులు, రాజులు సంగమేశ్వరుని దర్శించి తపస్సు చేసి మోక్షము నొంది యున్నారు. వంగమహారాజును నీ క్షేత్రమున దపముచేసి సంగమేశుని ప్రసాదమువలన కైలాసమును బొందెను. వంగ దేశాధిపతియగు దేవస్వామి యను రాజును, అతని స్నేహితుఁడగు జనస్వామియను బ్రాహ్మణుడును నిచ్చటకు వచ్చి సంగమేశ్వరునిఁ బూజించుటవలన శంకరుడు ప్రత్యక్షమై యా భక్తులను నిర్వురను విమానమున తన లోకమునకు దీసికొని పోయి తన ప్రమథ గణములలో ముఖ్యులనుగాఁ

నిర్గత్యైవం రాఘవో ఽపి లక్ష్మణేన సమన్వితః,
భూమిజాన్వేషణం కుర్వ న్సంచచార వనాంతరే. 27½

ఇవ్విధముగ రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణసమేతుఁడై యచ్చటనుండి బయలు వెడలి మఱియొక వనమున సీతాన్వేషణమును జేయుచు దిరుగు చుండెను.

కాచి త్తత్ర వికారరూపసహితా లంబోదరీ రాక్షసీ
శైలాకారయుతా కరాళరదనా దంష్ట్రాన్వితా ఽయోముఖీ,
దృష్ట్వా లక్ష్మణ మాగతా ద్రుతతరం చాలింగ్య తం ప్రాహ సా
భర్తా మే భవతా ద్భవా న్ధ్రువ మహం తే ఽర్హా మమార్హో భవాన్. 28½

ఆ వనమునందు వికృతాకారము గలదియును, లంబోదరియును పర్వతమువలె గొప్పశరీరము గలదియును, భయంకరమైన దంతములు, కోరలు గలదియు నగు నయోముఖియను నొక రాక్షసి లక్ష్మణుని జూచి తొందరగఁ గౌఁగిలించుకొని యిట్లు పలికెను. ఓ పురుష శ్రేష్ఠా! నీవు నాకు భర్తవు కమ్ము. నిశ్చయముగ నీకుఁ దగిన దానను నేను, నాకుఁ దగిన

జేసెను. ఇంక ననేకులు ఈ క్షేత్రమున సంగమేశుని యనుగ్రహము నొంది పరమపదము నొందిరి.

మఱియు, పూర్వకాలమున తాళధ్వజుఁడు, సింహకేతుఁడు అను రాజు లిర్వురుండిరి. వారిరువురును ప్రారబ్ధకర్మ వశమున క్రమముగ నీ వటవృక్షముగను, ఫేనిల వృక్షముగను (కుంకుడు చెట్టుగను) జన్మించిరి. ఈ వృక్షములు రెండును కలియుగాంతము దనుక నిట్లుండి పిమ్మట శివసాయుజ్యమును బొందగలవు, నిశ్చయము.

మఱియు దేవమీఢుఁడను చంద్రవంశపు రాజు నిచ్చటఁ దపము చేసి సిద్ధినొందెను. అందువలననే యీ పుణ్య క్షేత్రము వర్ణింప నశక్యము. భక్తజను లీ సంగమేశ్వరుని దర్శించుటవలనను, బాలకృష్ణా తుంగభద్రా నదుల సంగమస్థలమునందలి జలమున స్నానము చేయుట వలనను పునరావృత్తిరహితు లగుదురని చెప్పుచు లక్ష్మణునితోఁ గూడ రామచంద్రమూర్తి బయలు వెడలి వటవృక్షము యొక్క నీడయందుఁ బ్రవేశించి క్షణకాలము విశ్రమించి పిమ్మట నచ్చట సంగమతీర్థమున స్నానము చేసి సంగమేశుని సన్నిధి కేగి స్వామి నభిషేకించి సంగమేశ్వరునిఁ బూజించియు నద్దేవుని వరప్రసాదములను బొంది తిరిగి వటవృక్షమును సమీపించి దాని నీడను గూర్చుండి విశ్రమించి పిమ్మట దక్షిణదిక్కునకు వెళ్ళెను- అని ఈ విషయము బ్రహ్మకైవర్తపురాణమునందు గల తత్థ్సల పురాణమందు విశేషముగ గన నగును. ఇప్పు డీ క్షేత్రము తెనాలి గుంటూరు రైలు మార్గమధ్యమున నున్న సంగమేశ్వర స్థానము (సంగంజాగర్లమూడి) అని చెప్పుచున్నారు. అచట నిపుడు పూర్వము చెప్పిన లక్షణము లన్నియు గలవు.

వాఁడవు నీవు నయి యుంటివి. మన యిర్వురకు దాంపత్యము బాగుగా నున్న దనియెను.

పశ్చా ద్రాత్రిచరీ శ్రుతిద్వయ మసౌ తన్నాసికాం లక్ష్మణో
వక్షోజద్వయ మాశుగై స్త్రిభిరలం క్రుద్ధోఽచ్ఛిన త్సా తతః,
రక్తాత్యుక్షిత కాయముగ్ద్రుతగతి స్తూర్ణం ప్రధావ్యాఽపత
ద్భూమ్యాం సా పున రుత్థితాఽ న్య విపినం వవ్రాజ శోకాన్వితా. 29½

పిమ్మట లక్ష్మణు డా రాక్షసియొక్క ముక్కును జెవులను వక్షోజములను గూడ వాడిగల మూడు బాణములచే ఛేదించెను. పిమ్మట నా రాక్షసి రక్తముచేఁ దడుపబడిన శరీరము గలదియై పరుగులిడుచుండ దొట్రుపాటుచే నేల బడిపోయి వెంటనే లేచి దుఃఖించుచు మఱియొక యడవి కేగెను.

పశ్చాద్రామోఽనుజయుతః పశ్చిమాం దిశ మాశ్రితః,
విపినాని త్వనేకాని సమతిక్రమ్య కించన.
భయంకరం మహారణ్యం ప్రవిశ్య వ్రజతిస్మ సః. 30-31

పిమ్మట రాముఁడు సోదరయుతుఁడై యచటనుండి పడమరగఁబోవుచు ననేకవనముల నతిక్రమించి భయంకరమైన యొక మహారణ్యమునఁ బ్రవేశించి పోవుచుండెను.

తత్రాసీ దద్భుతాకారః కబంధో నామ రాక్షసః,
వక్షస్యేవ మహావక్త్ర శ్చక్షురాదివివర్జితః,
సర్వప్రాణివధోద్యుక్తః యోజనాయత బాహుయుక్. 32½

అచ్చట నద్భుతాకారము గల కబంధుఁడను రాక్షసుఁడొకడుండెను. ఆ రాక్షసుఁడు వక్షఃస్థలము నందే గొప్ప ముఖము గలవాఁడును నేత్రములు, శిరము మొదలగునవి వేఱుగ లేని వాఁడును, సర్వభూత హింసకుఁడును, ఆమడ పొడవుగల బాహువులు గలవాఁడునై యుండెను.

తద్బాహుమధ్యదేశే తౌ చరంతౌ రామలక్ష్మణౌ,
అపశ్యతాం మహాసత్త్వం తద్భుజద్వయవేష్టితౌ. 33½

అట్టి కబంధుని బాహువులమధ్య రామలక్ష్మణులు సంచరించుచు నా బాహువులలో జిక్కుకొని మహాభూతమువలె నున్న కబంధుని జూచిరి.

ప్రహస న్రాఘవః ప్రాహ పశ్య లక్ష్మణ! రాక్షసమ్,
శిరః పాదవిహీనోఽయ మస్య వక్షసి చాననమ్.
బాహుభ్యాం లభ్యతే యద్య త్త త్తద్భక్షిష్యతి ధ్రువమ్,
ఆవా మప్యేతయో ర్బాహ్వోర్మధ్యే సంకలితౌ ధ్రువమ్.
గంతు మన్యత్ర మార్గోఽపి దృశ్యతే న హి లక్ష్మణ!
కిం కర్తవ్యమితోఽ స్మాభి రావా మద్యైవ భక్షయేత్. 34-36½

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి మందహాసముతో నిట్లు లక్ష్మణుని గూర్చి పలికెను. లక్ష్మణా! ఈ రాక్షసుని జూడుము. శిరస్సు, పాదములు లేక మొండెముగా నుండి రొమ్ము నందే ముఖము గలవాడై యున్నాడు. ఇతనికి ఆమడపొడవు గల చేతు లుండుటవలన ఆ చేతుల కేది దొరికిన దానిని భక్షించుచుండును. మన మిర్వురము నితని చేతులలో జిక్కుకొంటిమి. తప్పించుకొని పోవుటకు వేఱు మార్గము కన్పడదు. ఏమి చేయుటకుఁ దోచుట లేదు. ఈ రాక్షసుఁడు మనలను దప్పక భక్షించును.

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవం ప్రాహ సౌమిత్రి స్తు విషాదవాన్,
విధాయ మాం భూతబలిం కురుతా త్వం పలాయనమ్. 37½

రాముని వచనములను విని లక్ష్మణుఁడు ఖేదము గలవాడై యన్నతో నిటులఁ బలికెను. అన్నా! నన్ను నీ వీభూతమునకు బలిగా నిచ్చి నీవెటులైన తప్పించుకొని పారిపొమ్ము.

తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ సౌమిత్రిం రాఘవ శ్శోకవిహ్వలః,
త్వాం వినా జీవితం నూనం నేచ్ఛామి చ కదాచన.
మహాఘోర మరణ్యం తు ప్రవిష్టా వనుజ ధ్రువమ్,
ఆవాం తు జీవితాంతాయ కష్టా త్కష్టతమం త్విదమ్. 38-39½

ఇట్లు లక్ష్మణుడు చెప్పగా విని రామచంద్రమూర్తి మిక్కిలి దుఃఖితుఁడై లక్ష్మణునితో నిటులఁ బలికెను. తమ్ముడా! నీవు లేకుండగ నేను నిశ్చయముగ బ్రతుకజాలను. ఈ ఘోరాటవిని మన మిర్వురము జీవితాంతమునకే ప్రవేశించితిమి. ఇది కష్టములలో కెల్ల మహా కష్టముగ సంభవించెను. (రామచంద్రమూర్తి యిట్లు మాట్లాడుటను రావణునిచే పంపబడిన

గూఢచారులు సూక్ష్మరూపములతో సంచరించు చున్నందున వారలు విని రావణునితో జెప్పగలందులకు కబంధుని చేతులలో జిక్కినట్లుగా మాట్లాడుచుండెనని తెలియదగును).

దశాస్యప్రేషితా శ్చారా స్సూక్ష్మరూపధరా వనే,
చరంతో దదృశూ రామవిలాపం భూమిజాం ప్రతి.
కించాద్య రాఘవౌ వీక్ష్య కబంధభుజమధ్యగౌ,
మృతా వేవేతి నిశ్చిత్య గత్వా లంకాం తు సత్వరమ్.
కబంధభక్షితౌ తౌ ద్వౌ రాఘవా వితి రావణమ్,
గత్వా ప్రాహుః స్తత స్సోఽపి చారాన్ప్రేషయత్పునః. 42½

రావణునిచే బంపబడిన గూఢచారులగు రాక్షసులు సూక్ష్మరూపములతో రామునివెంట సంచరించుచు రాముఁడు సీతను గూర్చి పలవించుటను జూచుచుండిరి. మఱియు నిప్పుడు రామలక్ష్మణు లిర్వురును కబంధుని చేతులలో జిక్కుటను జూచి కబంధుని చేతిలో జిక్కినవాఁడు తిరిగి బ్రతుకుట దుర్లభమని తలచి వీరలిర్వురును చచ్చిన వారలే యని నిశ్చయించుకొని తమ ప్రభు వగు రావణున కీ శుభవర్తమానము చెప్పుటకై యా రాక్షస గూఢచారులు తొందరగ లంక కేగి రావణునితో నిట్లు చెప్పిరి. ఓ మహాప్రభూ! రామలక్ష్మణు లిరువురును కబంధునిచే భక్షింపబడిరని చెప్ప సంతోషించి తిరిగి గూఢచారులను బంపుట రావణుడు మానుకొనెను.

లక్ష్మణ స్తమువాచాథ కిం విచారేణ రాఘవ!
ఆవా మేకైక మవ్యగ్రౌ ఛింద్యాం రక్షోభుజౌ ధ్రువమ్.
ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణో వామం చిచ్ఛేద భుజ మంజసా,
రామోఽపి దక్షిణం బాహుముచ్చిన చ్చాసినా తతః. 43-44½

పిమ్మట లక్ష్మణుడు విచారముతో నున్న రామచంద్రమూర్తితో నిటులఁ బలికెను.

అన్నా! ఏల నీ వింత విచారపడియెదవు. మన మిర్వురము ఈ రాక్షసుని చేతుల నొక్కొకర మొక్కొక్క దానిని దెగగొట్టి పారవేసి పోవుదమని చెప్పి వెంటనే లక్ష్మణుఁడు కత్తితో వాని యెడమ చేతిని నరికివేయుచుండ నా సమయములోనే రామచంద్రమూర్తియు వాని కుడి చేతినిఁ దెగనరికెను.

పశ్చాద్విస్మయ మాపన్నః కబంధః ప్రాహ రాఘవౌ,
కౌ యువాం వరశార్దూలౌ మద్బాహుచ్ఛేదకౌ పునః,
దివి వా భువి వాఽన్యే తు న దృశ్యంతే వినా యువామ్. 45-46

పిమ్మట కబంధుఁ డాశ్చర్య విషాదములను నొంది రామలక్ష్మణులతో నిటులఁ బలికెను. మానవోత్తములారా! మీర లెవ్వరు? నా బాహువులను ఛేదించువారలు మీరలు తప్ప నితరు లెవ్వరును భూమిపై గాని, స్వర్గమునందుకాని యింతవరకు గన్పడక పోయిరి.

తతోఽబ్రవీ ద్ధస న్నేవం రామో రాజీవలోచనః,
అయోధ్యాధిపతి శ్శ్రీమా న్రాజా దశరథో మహాన్.
రామోఽహం తస్యపుత్త్రోఽసౌ భ్రాతా మే లక్ష్మణ స్సుధీః,
మమ భార్యా జనకజా సీతా త్రైలోక్యసుందరీ.
ఆవాం తు మృగయాం యాతౌ తదా కేనాపి రక్షసా,
నీతాం సీతాం విచిన్వంతౌ చాఽగతౌ ఘోరకాననే.
బాహుభ్యాం వేష్టితా వత్ర తవ ప్రాణరిరక్షయా,
ఛిన్నౌ తవ భుజౌ త్వం చ కోవా వికటరూపధృత్. 47-50

ఇట్లు కబంధుఁడు పలుకగా రామచంద్రమూర్తి నవ్వుచు నిట్లు పలికెను. ఓ రాక్షసా! నా వృత్తాంతము జెప్పెదను వినుము. అయోధ్యాపురమునకుఁ ప్రభువైన దశరథుఁడను మహారాజొకఁడుండెను. నేనాదశరథుని జ్యేష్ఠ పుత్త్రుఁడైన రాముఁడను. ఇతఁడు నా సోదరుఁడైన లక్ష్మణుడు. త్రిలోక సుందరియగు నా భార్య యయిన సీతను నెవ్వడో యపహరించగా మే మిర్వురము నామెను మా ప్రాణములను రక్షించుకొనుటకై నీభుజములను దెగ గొట్టవలసి వచ్చెను. నీ వెవ్వడవు? వికృతరూపముతో నుండుటకుఁ గారణ మేమి? అని రామచంద్రమూర్తి ప్రశ్నింపగా కబంధుడు తన వృత్తాంతము నిట్లు చెప్పఁదొడగెను.

ఇతి రామేణ సంపృష్టః కబంధః ప్రాహ రాఘవమ్
పురా గంధర్వరాజోఽహం బ్రహ్మణో వరదానతః,
కేనాఽప్యవధ్య స్త్వహస మష్టావక్రం మునీశ్వరమ్,
రక్షో భవేతి శప్తోఽహం మునినా ప్రాహ మాం పునః. 52

ఓ పురుషోత్తమా! నేను పూర్వ మొక గంధర్వరాజునై యుంటిని. బ్రహ్మవరప్రసాదముచే నే నెవనిచే దేనిచే, గూడ వధింపబడని వాఁడనై యుండినందున నిర్లక్ష్యముగా సంచరించుచు నొకప్పుడు అష్టావక్రమహర్షినిఁ జూచి నవ్వగా నతడు నన్ను రాక్షసుఁడవగు మని శపించెను. నే నమ్మహర్షినిఁ బ్రార్థింపగా నిట్లు నన్ను గూర్చి తిరిగి చెప్పెను.

త్రేతాయుగే యదా రామలక్ష్మణౌ యోజనాయతౌ,
ఛేత్స్యత స్తే మహాబహూ తదా శాపా ద్విమోక్ష్యసే.
తతో రాక్షసదేహో ఽహ మింద్ర మభ్యద్రవం రుషా,
సోఽపివజ్రేణ మాం రామ! శిరో దేశే త్వతాడయత్.
తదాకుక్షౌ శిరః పాదయుగళం చ గతం క్షణాత్,
బ్రహ్మదత్తవరా న్మృత్యు ర్నాభూ న్మే వజ్రతాడనాత్.
ముఖాభావే కథం జీవే దయ మిత్యమరాధిపః,
తదా మాం ప్రాహ కృపయా జఠరే తే ముఖం భవేత్.
బాహూ తే యోజనాయామౌ వద్య శీఘ్రం భవిష్యతః,
తదారభ్యాత్ర బాహుభ్యాం లబ్ధం తద్భక్షయా మ్యహమ్. 53-57

త్రేతాయుగమున రామలక్ష్మణులు యోజన ప్రమాణము గల నీ బాహువుల నెప్పుడు ఛేదించెదరో, అప్పుడు నీవు శాప ముక్తుఁడ వగుదు వని చెప్పెను. పిమ్మట రాక్షస దేహము గలవాఁడనై యతిగర్వముతో దేవేంద్రుని మీదికి యుద్ధమున కేగగా నతఁడు తన వజ్రాయుధముచే నా శిరమును గొట్టగా నేను బ్రహ్మవరముచే నవధ్యుఁడను గాన నా దెబ్బచే చావులేక నా శిరము పొట్టలో నణిగి పోయెను. రెండుపాదములు విరిగిపోయెను. మొండెము మాత్రముండెను వజ్రాయుధ ప్రహరణముచే గూడ మృత్యువు బ్రహ్మవరముచే గలుగక పోయెను. శిరస్సు, ముఖము లేక పోయిన వీఁడెట్లు జీవించు నని దయగలిగి యా యింద్రుడే నా పొట్టలోనే ముఖముండునట్లు వరమిచ్చెను. మఱియు, ఆమడ పొడవు గల చేతులు కలుగునట్లు వర మిచ్చెను. అది మొదలు నా చేతులకు జిక్కిన దానిని భక్షించుచు నిట్లు జీవించుచుంటిని.

దహ్యతాం భవతా రామ! మదంగం త్వగ్నినా ద్రుతమ్,
సంప్రాప్తవా న్పూర్వరూపం వచ్మ్యహం భూమిజాస్థితిమ్. 58

ఓ రామచంద్రా! నీ వలన శాపవిముక్తి నేటికి కయ్యెను. కాన నా శరీరమును నీవు దహింపజేయుము. నేను నిజరూపమును బొంది సీత లభించు నుపాయమును జెప్పెదను.

తతో రామోఽపి కృత్వాఽఽశు చితాం ప్రజ్వాల్య దూరతః,
జగామ సోఽగ్ని దగ్ధోఽ భూత్కబంధోఽపిశనైః క్రమాత్. 59½

అనంతరము రామచంద్రమూర్తియును వెంటనే కబంధునికి సమీపమున జితిని బేర్చి యగ్నినిఁ బ్రజ్వలింపజేసి దూరముగ నేగెను. కబంధుఁడు క్రమముగ మందముగ నగ్నిదగ్ధుఁడయ్యెను.

కోటికందర్పనీకాశః విమానే సంస్థిత స్తతః,
దివ్యమాల్యాంబరయుతో దివ్యరూపధర స్తదా.
నత్వా రామ మిదం ప్రాహ కబంధో నిజరూపధృత్,
అంతరిక్షగతః పూర్ణభక్తియుక్తో వచోఽనఘః. 60-61½

అనంతరము కబంధుఁడు కోటి మన్మథులతో సమానమైన దివ్య రూపము గలవాడై యంతరిక్షమున విమానారూఢుఁడై దివ్యమాల్యాంబరములచే సంశోభితుఁడై పాపరహితుఁడై రామునకు నమస్కరించి యిట్లు పలికెను.

రామచంద్ర! నమ స్తుభ్యం యద్రూపం శంకరాదయః,
నిత్యం ధ్యాయంతి మనసి తత్స్తోతుం ప్రభవే చ్చ కః.
సర్వదా రక్షమాం దేవ త్వన్మాయా నాఽవృణోతు మామ్,
జానామి పరమాత్మానం త్వా మహం లోకనాయకమ్. 62-63½

ఓ రామచంద్రా! నీకు నమస్కారము. ఏ నీ దివ్యరూపమును శంకరుఁడు మొదలగువారును నిరంతరము మనస్సునందు ధ్యానించెదరో, అట్టి నీ దివ్యరూపమును స్తుతించుటకు నెవ్వడు సమర్థుడు? ఎల్లప్పుడు నన్ను రక్షింపవలయును.నీమాయనన్ను నావరింపకుండ నుండునట్లును అనుగ్రహింపుము. నీవు సకలలోకేశ్వరుఁడ వనియు, పరమాత్మ వనియు తెలిసికొంటిని.

తిష్ఠ త్యగ్రే మతంగస్య మునే స్తు పరిచారికా
శబరీ తత్ర గచ్ఛ త్వం సర్వం తే కథయిష్యతి. 64½

ఇచ్చటకు సమీపముననే మతంగముని పరిచారికయగు శబరియొక్క యాశ్రమ మున్నది. నీ వచ్చటి కేగినచో సీత లభించు నుపాయమంతయు నామె తెలియజేయగలదు.

ఇత్యుక్త్వా రాఘవం నత్వా స్తుత్వా చ బహుధా తు సః,
తదనుజ్ఞా మవాప్యాఽఽశు విమానేన యయౌ దివమ్,
తత స్తద్వచసా రామో సౌమిత్రి సహితః పునః,
శబర్యా స్త్వాశ్రమం ప్రాప్తుం నిరగా త్తుష్టమానసః. 65-66½

ఇట్లు చెప్పి యా కబంధుఁ డా రామునకు నమస్కరించి యనేక విధముల స్తుతించి యా రాముని యనుజ్ఞను గూడ నొంది వెంటనే విమానములో స్వర్గమున కేగెను. రామచంద్రమూర్తి అచటనుండి లక్ష్మణునితో గూడ శబరియాశ్రమమునకు చేరుటకు సంతోషముతో బయలుదేరెను.

తచ్ఛ్రుత్వా శౌనకాద్యాస్తు మునయో రోమహర్షణమ్,
పప్రచ్ఛు ర్వినయోపేతా శ్శబరీవృత్త మాదితః,
సూతోఽపి శబరీవృత్తం సమగ్రం వక్తు ముద్యతః. 67-68

ఇట్లు సూతుఁడు చెప్పిన వృత్తాంతమును మునులు విని యా శబరి మతంగమహర్షి శిష్యురా లెట్లయ్యెనో మొదటనుండి తమకు నామె వృత్తాంతమును విన్పింపుమని వినయముతో నడుగగా సూతుఁడు శౌనకాది మునులకు శబరిచరితమును మొదటినుండియు జెప్పుట కుపక్రమించెను.

ఇత్యాశ్చర్య రామాయణే అరణ్య కాండే పంచదశ స్సర్గ స్సమాప్తః
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్యకాండమున పదునైదన సర్గము సమాప్తము.

****

దండకారణ్యమధ్యే తు మతంగాశ్రమసన్నిధౌ,
*శబరస్య సుతా కాచి త్పతిపుత్ర వివర్జితా.
అరణ్యే నివసంతీ సా ఫలమూలాశనా శుభా
దైవా న్మతంగంత మృషి మేకదా సందదర్శ హ. 1-2

దండకారణ్య మధ్యమున మతంగాశ్రమ సమీపమున నొక శబర కన్యక పతి పుత్ర వర్జితురాలై యరణ్యమున నివసించుచుఁ గంద మూల ఫలాదులను భుజించుచు దైవ వశమున నొక దినమున మతంగ మహర్షిని సందర్శించెను.

విచారయామాస హృది సేవేయాఽహం కథం మునిమ్,
ద్రష్టుం హి న హి శక్నోమి నీచాఽహం కథ మర్చయే.
తథాఽప్యేతస్య మార్గం తు శర్కరాకంటకాన్వితమ్,
సంమార్జయా మ్యహం నిత్యం యావ ద్రక్ష్యతి నైవ మాం.
ఇంధనాని గృహీత్వా చ త దాశ్రమసమీపతః,
సంస్థాపయిష్యే రాత్రౌ తు తత స్సేవా భవిష్యతి.
ఇతి నిశ్చిత్య మనసా తథా చక్రే దినేదినే. 3-5½

ఇట్లు మతంగమహర్షిని శబరి చూచి తన మనమునం దిట్లాలోచించుకొనెను. నేనీ మహర్షిని నెట్లు సేవింపగలను? నేను నీచజాతి స్త్రీని కదా. అమ్మహర్షిని సందర్శించుటకు గూడ ననర్హురాల నగునెట్లు సేవింప నర్హురాల నగుదును.? కాను. అయినను నమ్మహర్షి స్నానమునకు వెళ్ళెడి మార్గమున నుండు

---

*శబరో నామ ప్రతిలోమజాతీయః తదుక్తం నార దీయే" నృపాణాం వైశ్యజాతో య శ్శబరః పరికీర్తితః| మధూని వృక్షా దానీయ విక్రీణీతే స్వవృత్తయ ఇతి.

*శబరుఁడనగాఁ బ్రతిలోమజాతీయుడు నారదీయ పురాణమున గూడ నిటులనే చప్పఁబడినది. "క్షత్రియ స్త్రీయందు వైశ్యునివలన పుట్టిన వాఁడు శబరుడని చెప్పబడెను. చెట్ల నుండి తేనె తుట్టెలను గొట్టి తేనెను తీసి కొని వచ్చి యమ్ముకొనుట శబరుని వృత్తి" యని చెప్పబడినది" అని

ముండ్లను, గులకరాళ్ళను రాత్రి వేళల దీసివేయుచు నూడ్చి పరిశుభ్రము చేయుచు నమ్మహర్షికిఁ గన్పడకుండగఁ బ్రతి నిత్యము కట్టెలను మోసికొని వెళ్ళి రాత్రి భాగమున నమ్మహర్షికి గన్పడకుండగ నమ్మహర్షి యాశ్రమ సమీపమున బెట్టి వచ్చుచు నివ్విధముగ సేవ చేయుచుండెను. ఈ శబరి యిట్లు చేయుచున్నది కొంతకాలము దనుక నమ్మహర్షికిఁ దెలియ దయ్యె.

స్వస్యాంతేవాసిన స్త్వేవం కుర్వం తీతి మనీషయా,
కంచిత్కాలం స్థిత స్తూష్ణీం జ్ఞాత్వా ఛాత్రా నథాఽహ సః
కోఽయం మార్గం మార్జయిత్వా దదా త్యత్రేంధనాని చ
విచార్యాఽనయత ఛాత్రా శ్శీఘ్ర మేవ మదంతికమ్. 6-7½

తన శిష్యులే యిట్లు ప్రతి నిత్యము మార్గమును శుభ్రము చేయుచుండిరనియు తలంచెను కాని తన శిష్యులు చేయుట లేదనియు నితరు లెవరో యిట్లు చేయుచుండి రనియుఁ దెలిసికొని తన శిష్యులను బిలిచి యమ్మహర్షి యిటుల జెప్పెను. ఓ శిష్యులారా! ప్రతినిత్యము నేను స్నానమునకు బోయెడి మార్గమును శుభ్రము చేయుచుండెడి వాఁడెవ్వడో మీరలు విచారించి వానిని నాయొద్దకు శీఘ్రముగఁ దీసికొని రండని యాజ్ఞాపించెను.

జాగరూకా నిశి ఛాత్రా శ్శబరీం తు సమానయన్,
జగామ చ మునే రగ్రే భీతా భక్తిమతీ సతీ. 8½

గుర్వాజ్ఞాప్రకారము మతంగమహర్షి శిష్యులు రాత్రి వేళల మేల్కొని కనిపెట్టియుండి మార్గమును శుభ్రము చేయుచున్న శబరిని మతంగమహర్షి సమీపమునకుఁ దీసికొనిపోగా భక్తురాలగు నా శబరి భయపడుచు నామహర్షి యొద్ద నిల్చబడెను.

తాం దృష్ట్వా స మునిః ప్రాహ కిమర్థం త్వింధనాని మే,
దదాసి మమ మార్గం చ మార్జయ స్యనిశం శుభే,
పృష్టైవం తం మునిం ప్రాహ శబరీ భక్తిసంయుతా. 9-10

ఆ మతంగ మహర్షి శబరిని జూచి యిట్లు ప్రశ్నించెను. అమ్మా! నీవు ప్రతినిత్యము మార్గము నంతను శుభ్రము చేయుచు, నింధనములను నా యాశ్రమునకు దీసికొని వచ్చి పడవేయుచు నుంటివి. నీ వే కోరికతో నిటుల

నాకుఁ బరిచర్య యివ్విధముగఁ జేయుచుంటివో చెప్పుము. నీకు ఏభయమును లేదని యడుగగా నా శబరి భక్తియుక్తురాలై యిటుల నమ్మహర్షితోఁ జెప్పెను.

నాథాహం శబరీ నీచా భాగ్యహీనా వనే స్థితా,
మహర్షే తవ సేవాం తు చికీర్ష త్యేవ మాచరమ్,
యథా మే సద్గతిర్భూయా త్తథా దేహి మమాఽశిషమ్. 11½

నాథా! నేనొక శబరకన్యను. దురదృష్టవంతురాలను. ఆ యరణ్యమునందే నివసించుచుంటిని, ఓ మతంగమహాముని! నీ సేవచేసి తరింపవలయునని యిట్లు చేయుచుంటినే కాని మరి యొక ఫలము నపేక్షించి చేయుటలేదు. కాన నాకు సద్గతి కలుగునట్లు మీర లాశీర్వదించుడు.

ఇత్యుక్తః ప్రాహ తాం మౌని శ్శబరీం ధర్మతత్పరామ్,
ఆశ్రమే తిష్ఠ శబరి ధాత్రీభూతా మమాంతికే,
ఇత్యుక్తా సా స్థితా తత్ర తత్సేవాకారిణీ తతః. 12-13

ఇట్లు చెప్పగా నమ్మహర్షి యామెయందుఁ గరుణ కలవాడై యిట్లు చెప్పెను. అమ్మా! నీవు కడుధార్మికు రాలవుగా నున్నావు. నా యాశ్రమముననే నీవు కూడ నొక శిష్యురాలవుగా నుండుము అని చెప్పగా నప్పటినుండియు నమ్మహర్షికిఁ బరిచర్య చేయుచు నా యాశ్రమముననే యుండుచుండెను.

ఏవం కాలే గతే సర్వే దండకారణ్య వాసినః,
మతంగం ప్రావద న్దుష్టం శబరీసన్నిధానతః. 14

ఇట్లు కాలము గడచుచుండగా శబరినిఁ దన యాశ్రమమునందుంచు కొనెను. కాన మతంగ మహర్షి దుష్టుడని దండకారణ్యము నందలి మహర్షు లందరును నమ్మహర్షిని వెలివేసిరి.

అవదాతం స్వచరితం జాన న్సోఽపి ముని స్తతః,
నిర్విశంకమనా స్తస్థౌ శబరీం పరిపాలయన్. 15

మహర్షులందరును దనను దూషించినను దనప్రవర్తన యం దెట్టి దోషము లేనందున మనస్సందేహము లేనివాఁడై పూర్వమువలె శబరిని దన యాశ్రమమునందే యుంచుకొని పుత్రికాభావనతోఁ జూచుచుండెను.

ఏకదా ప్రాహ శబరీం మతంగోఽపి వచ స్త్విదమ్,
అహం శరీరం త్యక్ష్యామి విషాదం త్యజ సువ్రతే!
రామో దాశరథి స్సాక్షా ద్విష్ణు రేవ సనాతనః,
అవతీర్ణో స్త్వయోధ్యాయా మాగమిష్యతి తేఽంతికమ్,
తస్యాఽతిథ్యం విధాయ త్వం దివం యాస్యసి సువ్రతే,
తావత్త్వం తస్య రామేతి నామభాషణతత్పరా,
వసాత్ర దండకారణ్యే మత్సేవాఫల మస్తు తే,
ఇత్యుక్త్వా స ముని ర్దివ్యలోకం ప్రాప విమానగః. 16-19

ఇట్లు చాలాకాలము జరిగిన పిమ్మట నొకప్పుడు మతంగమహర్షి శబరిని బిలిచి యిట్లు చెప్పెను. పుత్రీ! నేనింక శరీరమును విడిచిపెట్టెదను. నీ వేమియు విషాదము నొందకుము. నేను నీకేమియు నుపదేశించ లేదని సందేహింపకుము. నీవు రామనామమును జపించుకొనుచు నిచ్చటనే కాలము గడుపుచు నుండుము. ధర్మ సంస్థాప నార్థమై వైకుంఠవాసి యగు శ్రీపతియే యయోధ్య యందు రామచంద్రమూర్తిగా నవతరించి యున్నాడు. అమ్మహాత్ము డొకప్పుడు కొలది కాలముననే నీకు దర్శన మిచ్చును. ఆ రామచంద్రమూర్తికి నీ వాతిథ్యము నిచ్చి ముక్తి నొందగలవు. అంత దనుక రామనామము జపించుకొనుచు నిచ్చటనే యుండుము. నా సేవాఫలము నీకు లభించును- అని చెప్పి యమ్ముని విమానారూఢుడై దేవలోకమున కేగెను.

తదారభ్య ప్రతిదినం శబరీ రామభాషిణీ,
ఫలమూలాశనా నిత్యం రామాగమన కాంక్షిణీ.
కదాగమిష్యతి శ్రీమా న్రామో దాశరథిః ప్రభుః
ఇత్యేవం చింతయంతీ సా ముహుః పశ్యతి తత్పథమ్. 20-21

అది మొదలుకొని ప్రతినిత్యము రామనామము జపించుకొనుచుఁ గందమూలఫలాదులను భుజించుచు నమ్మున్యాశ్రమమునందే యుండి రామచంద్రమూర్తి యొక్క రాక కెదురు చూచుచు నా యిష్టదైవమగు రామచంద్రమూర్తి యెప్పుడు వచ్చునో యని యాలోచించు కొనుచు మాటిమాటికి మార్గమువంక చూచుచుఁ గాలము గడపు చుండెను

ఫలమూలాదికం యత్ర బదరీ తిందుకాదికమ్,
భుంజానా మధురం జ్ఞాత్వా రామాతిథ్యాయ సా త్వధాత్,
ప్రాత రేవ సమాగచ్ఛే దితి సంచిత్యా సా నిశి,
విలేపనం కృతవతీ పశ్యం త్యుషసి సా దిశః,
ఏవ ముత్కంఠితాఽరణ్యే శబరీ రామతత్పరా,
శ్రమణీ సంస్థితా కీరా న్రామనామ వదం త్యసౌ. 22-24

రాముఁడెప్పుడు వచ్చునో యని ముందుగనే రేగుపండ్లు మొదలగు ఫలములను రుచి చూచి తెచ్చి నిలువయుంచుచుండెను. ప్రాతఃకాలముననే వచ్చునేమో యని క్రిందటి రాత్రి కాలముననే యింటి నలుకుకొని రంగవల్లులు పెట్టి ప్రాతఃకాలమున లేచి రామునికై దిక్కులు చూచుచు రాముని రాక యందే కుతూహలము గలిగి సన్న్యాసినిగా నుండి పంజరమునందలి చిలుకలకు రామనామమును నేర్పుచు నుండెను.

ఏకదా మునిపుత్రాస్తు శుశ్రువూ రఘునందనమ్,
సమాగత మరణ్యే సా విదిత్వా సాఽపి మోదితా.
ధావి త్వేత స్తతో మూలఫలా న్యాదాయ మందిరే,
సంరక్ష్య జల మాహర్తుం జలాశయ ముపాగమత్. 25-26

ఇట్లుండ నొకదినమున మునిపుత్త్రులు రామచంద్రమూర్తి సమీపమునకు వచ్చినట్లు చెప్పుకొనుచుండ నాశబరి విని సంతుష్టురాలై యిటునటు బరుగు లిడుచు ఫలములను కందమూలాలను దీసికొని జాగ్రత్త పెట్టి పానీయమును దీసికొని వచ్చుటకై సరోవరమున కేగు చుండెను.

అథ దృష్టో మునిః కోఽపి స్నాతా గచ్ఛం స్తదా పథి,
ప్రదక్షిణీకృత్య మునిం భయా ద్ద్రుద్రావ సా పునః,
అథ తస్యా శ్శరీరస్య ఛాయా మునిపదాంబుజే,
సంలగ్నేతి చుకోపాసౌ ముని స్తాం భర్త్స్యయ న్రుషా
పరావృత్య పున స్స్నాతుం జలాశయ ముపాగతః. 27-28½

ఈ సమయమున నొకమహర్షి సరోవరమున స్నానము చేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున శబరి యెదురుగ వచ్చుచుండెను. మునినిజూచి యామె భయముతో దూరముగఁ దొలగెను కాని యమ్మహర్షి యామె యొక్క నీడ తన పాదములకు

సోకినదని యామెను దూషించుచుఁ గోపగించుచుఁ దాను మైలపడితి నని భావించుకొని తిరిగి స్నానము చేయుటకై సరోవరమున కేగెను.

తత్ర గత్వా దదర్శాంభః క్రిమి సంయుత మేవ చ,
కిం జాత మితి తన్మౌని శ్చింతయామాస వై హృది,
తథాఽపి మార్జనం కృత్వా సమాయాతో నికేతనమ్. 29-30

ఆ మహర్షి తిరిగి స్నానమునకై సరోవరమున కేగుసరికి యందలి జలమంతయుఁ గ్రిమిభూయిష్టమై యుండుటయేగాక రక్తమువలె నుండెను. ఇంతలోనే యీ జలమిట్లగుటకుఁ గారణమే మని యాముని మనస్సునందెంత యాలోచించినను గారణమును గానక యా యుదకముతో మార్జనము మాత్రము చేసికొని తన యాశ్రమమున కేగెను.

శబరీ తు తతః పూర్వం జలం నీత్వా నికేతనమ్,
పంజరస్థితకీరాణాం రామనామ తతః పరమ్.
శిక్షయంత్యేవ మానంద మనుభూతవతీ స్థితా. 31-32

శబరి రాముని రాకకుఁ బూర్వమే నీటినిఁ దీసికొనివచ్చి యుంచుకొని పంజరములోని చిలుకలకు రామనామమును బోధించుచు నానందము ననుభవించుచుండెను.

ఏతస్మిన్ సమయే రామ స్సానుజ స్సముపాగతః.
క్వసాఽస్తి శబరీ చేతి బ్రువాణోంఽగణ మాగతః,
దృష్ట్వా రామం ఘనశ్యామం శబరీ పుష్కరేక్షణమ్.
జటామకుటశోభాఢ్యం ధనుర్బాణధరం తు సా,
ననర్తాఽంగణ మాగత్య కరతాళ పరాయణా. 32-34

ఇట్టి సమయమున రామచంద్రమూర్తియు లక్ష్మణ సమేతుఁడై శబరి యాశ్రమమును వెదకికొనుచు వచ్చెను శబరి యెక్కడ? శబరి యెక్కడ? అని పిలుచుచు వాకిలి ముందుకు రాగా మేఘశ్యాముఁడును పుండరీకాక్షుఁడును, జటామకుట మండితుఁడును, ధనుర్బాణ ధారియు నగు నారాముని శబరిచూచి బ్రహ్మానందము నొందుచుఁ గరతాళధ్వనులను జేయుచు వాకిలిముందు నృత్యము చేయసాగెను.

రామం దదర్శ హర్షేణ నాన్య త్కించి ద్బుబోధ సా,
పతితం చోత్తరీయం చ పరిధానీయ మప్యహో,
తథాఽపి న నివృత్తా సా నిమగ్నానంద సాగరే. 35½

ఆ శబరి రాముని జూచిన సంతోషమున నితర వస్తువులను దెలిసికొన లేకుండెను. తన కట్టుబట్ట తొలగిన సంగతి కాని, పై యుత్తరీయము తొలగిన సంగతికాని తెలిసికొనలేక బ్రహ్మానంద సముద్రమున మునిగియుండెను.

అథ తాం చోదయామాస లక్ష్మణ స్సస్మితాననః.
కురు ష్వాతిథ్య మద్య త్వం భవ పూర్ణమనోరథా,
ఇత్యుక్తా శబరీ నృత్యం త్యక్త్వా భుమౌ పపాత హ.
సా స్మృతిం ప్రాపితా భూయో లక్ష్మణేన స్థిరస్మృతిః,
ఉత్థాయ రాఘవం స్తోతు ముపచక్రామ వై తతః. 36-38

లక్ష్మణుఁడు నవ్వుకొనుచు నామెకుఁ దెలివి కలుగజేయుచు నిట్లు పలికెను. అమ్మా! నీవు రాముని కాతిథ్య మిచ్చి పూర్ణమనోరథురాల వగుము అని చెప్పగా నృత్యమును జాలించి భూమిపై సొమ్మసిల్లి పడి కొంత తడవునకు లక్ష్మణునిచే బోధితురాలై స్మృతి గలదై లేచి రామచంద్రమూర్తిని నీక్రింది విధముగ స్తోత్రము చేయ మొదలిడెను.

అహో రూప మహోతేజః ప్రేమపాత్రస్య మే విభోః,
అహో సౌందర్య మప్యేత దహో మంగళవిగ్రహమ్. 39

నా ప్రభువగు రామచంద్రుని రూప మేమిరూప మేమిరూపము? ఏమి తేజ మేమి తేజము? ఏమి సౌందర్యము? ఏమి దివ్యమంగళ విగ్రహము?

స్వాగతం తే రామచంద్ర! స్వాగతం తే దేవదేవ!
స్వాగతం లోకైకనాథ! స్వాగతం మత్స్వామిన స్తే: 40

ఓ రామచంద్రా! నీకు స్వాగతము. దేవదేవా! నీకు స్వాగతము, లోకైక నాథా! నీకు స్వాగతము, నా స్వామివగు నీకు స్వాగతము.

రామచంద్ర! మమ స్వామిం స్తవ సందర్శనా ద్ధ్రువమ్
ధన్యాఽభవ మహం ధన్యో హ్యభూ న్మే చాశ్రమస్తథా. 41

ఓ రామచంద్రా! మత్స్వామిభూతా! నీసందర్శనమువలన నిశ్చయముగ ధన్యురాల నగుటయేకాక నా యాశ్రమముకూడ ధన్య మయ్యెను.

కృతార్థాఽహం కృతార్థాఽహం కృతార్థాఽహం న సంశయః,
రామ! తే దివ్య పాదాబ్జ సందర్శనవశా ద్ధ్రువమ్. 42

ఓ రామచంద్రా! నీ పాదారవింద సందర్శనమువలన నిశ్చయముగ నేను కృతార్థురాలను, కృతార్థురాలను, కృతార్థురాలను, ఇందు సందియము లేదు.

త్వద్దివ్యనామామృతసేవనేన, తృప్తాఽస్మి నిత్యం న పరత్ర వాంఛా,
త్వాన్నామమాధుర్యసమం తు లోకే, నాస్త్యేవ మాధుర్య మఘాపహారిన్. 43

ఓ రామచంద్రా! నీ దివ్య నామాకృత పానముచే నేను తృప్తురా లయినందున నితరమునందు దేనియందును నిచ్ఛ లేదు, ఓ పాప నాశకా! నీ నామమునందున్న మాధుర్యముతో సమానమైన మాధుర్యము లోకములో దేనియందును లేదుగదా.

రామ నావసి వాద్య మాం త్వం కారణం మే రామచంద్ర!
పాహి మాం త్వం భక్తకల్పక నో విలంబ మహం సహే,
ఇనకులాగ్రణి దేవదేవ త్వం ద్రుతం మాం పాలయ
తావ కారుణచరణ రేణు ర్నాభవం భో రాఘవ!. 44

ఓ రామా! నన్ను గాపాడవా! నా తండ్రివైన యోరామచంద్రా! నన్ను రక్షింపుము. ఓ భక్త రక్షకా! నేనింక నాలస్యమును సహింపజాలను! ఓ సూర్యవంశ రత్నమా! ఓ దేవ దేవా! నీవు తొందరగ రక్షింపవలయును. ఓ రాఘవా! నేను నీపాదరేణువైనను కాకపోతినికదా!

ఇతి స్తుత్వా రాఘవస్య పాదప్రక్షాళనం పునః,
కృత్వా పీత్వా చ తత్తీర్థం తదర్థే నిహితం ఫలమ్
దంతైః పరీక్ష్య రామాయ ప్రదదౌ భక్తి సంయుతా. 45½

ఇట్లు స్తుతించి యా శబరి రాముని పాదప్రక్షాళనము చక్కగ జేసి యా పాదోదకము సేవించి రామునికై నిలువ యుంచిన ఫలములలో నొక్కొక్క

ఫలమును దంతములతోఁ గొరికి మధురముగ నున్నవో లేవో యని పరీక్షించి భక్తితో రాముని చేతిలో నుంచుచుండెను.

తతో రామః ఫలా న్యాశు బుభుజే ప్రశశంస చ,
తతో ఽన్యత్ఫల మాదాయ సమాఘ్రాయ చ సా పునః.
దదౌ రామాయ భుంక్ష్వేదం మధురం పుష్కరేక్షణ,
ఇత్యుక్త శ్శబరీ హస్తా ద్బుభుజే మధురం ఫలమ్. 46-47½

రామచంద్రమూర్తియు శబరిచే నర్పింపబడిన ఫలములను ప్రశంసించుచు భుజించుచుండెను. ఇట్లే మఱియొక ఫలమును దీసి శబరి వాసన చూచుచు తిరిగి రాముని చేతిలో నీ మధురమైన ఫలమును భుజింపుమని పెట్టబోవుచుండ రామచంద్రమూర్తి శబరిచేతినుండియే యా మధురమైన ఫలమును దీసికొని భుజించుచుండెను

అథ సర్వేసమాయాతా శ్శబర్యా శ్చాశ్రమం పునః,
మునయ శ్శబరీవేశ్మ ద్రష్టుం రామం సలక్ష్మణమ్.
మునయః కుశలం పృష్ట్వా దర్శనా దితి తేఽబ్రువన్,
యత్సాన్నిధ్యా త్పరిత్యక్తో మతంగోఽ స్మాభి రేవతు.
తస్యా ఏవాంగణే త్వాం తు స్థితం వయ ముపాస్మహే,
ఇత్యుక్తః ప్రాహ రామోఽపి వినయేన మునీ న్వచః. 48-50½

రామచంద్రమూర్తి శబరి యాశ్రమమునకు వచ్చెనని తెలిసి యచ్చటి మహర్షులందరును రామచంద్రమూర్తిని జూచుటకు శబరీ పర్ణగృహమునకు వచ్చిరి. పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి వారలను గుశలప్రశ్నలు వేయ, నీ దర్శనముచే మేము ధన్యులమైతి మని చెప్పుచుఁ దిరిగి పలికిరి. ఓ రామచంద్రా! ఏ శబరీసాన్నిధ్యము వలన మతంగమహర్షి మాచే పరిత్యజింపబడెనో, ఆశబరి వాకిలిముందు మేము నిన్ను సేవింపవలసివచ్చె నన, రామచంద్రమూర్తి యమ్మునులతో వినయముతో నిటులఁ బలికెను.

అహో ధన్యతమా యూయం తపోవ్రతపరాయణాః,
త్యక్త్వా విషయజం సౌఖ్యం వనే వసథ నిస్పృహాః. 51½

ఓ మహర్షులారా! మీరలు తపస్సంపన్ను లగుటచేఁ గడు ధన్యాత్ములు. మఱియు, విషయవాంఛలను విడనాడి నిష్కాములై యివ్వనమునఁ దపము చేసికొను మీరలు కడు కృతార్థులు.

రామ మేకమునిః ప్రాహ జల మస్మి న్జలాశయే,
అకస్మా త్క్రిమిసందుష్టం శోణితాభ మభూ త్కృతః,
కథం సమ్య క్ప్రజాయేత త ముపాయం వద ప్రభో! 52-53

ఇట్లు రామచంద్రమూర్తి మహర్షులను స్తోత్రము చేయుచుండగా నొక మహర్షి రామచంద్రునితో నిటులఁబలికెను ఓ రామచంద్రా! ఇచ్చటి సరోవరము నందలి జలము కారణము లేకయే యకస్మాత్తుగ క్రిమి భూయిష్టమై రక్తతుల్యమై చెడిపోయినది మాకు సరోవర మొక్కటియే శరణ్యముగా నున్నది. అందలి జలము పరిశుభ్రమై పానార్హమగు నుపాయము చెప్పవలయునని ప్రార్థించెను.

ప్రార్థితో మునివా ప్రాహ శబరీం ప్రార్థయంతు భో,
తస్యాస్సన్మాననా౽భావా దీదృగ్జల మభూ ద్ధ్రువమ్. 54

ఇట్లాముని ప్రార్థింపగా రామచంద్రమూర్తి యిటులఁ జెప్పెను. మీరు శబరినిఁ బ్రార్థించినచో నా జలము బాగుపడగలదు అమెను మీరు నీచముగా చూచుటవలన నిట్లయ్యెను.

ఇత్యుక్తై స్తైః ప్రార్థితా సా గత్వా స్పృష్ట్వా సమాగతా,
పూర్వతో మధురం జాతం నిర్మలం సరసీజలమ్. 55

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే శబరి మహాప్రభావము గలది యని గ్రహించి యామెను మహర్షులు ప్రార్థింపగా నామె సరోవరమున కేగి యందలి జలమును స్పృశింప నాజలము పూర్వముకంటె మధురమై నిర్మల మయ్యెను.

తతో లక్ష్మణ మా హేదం వచనం రాఘవః పునః,
సౌమిత్రే పశ్య మాహాత్మ్యం శబర్యా భక్తి మప్యముమ్. 56

పిమ్మట లక్ష్మణునితో రామచంద్రమూర్తి యిటులఁ బలికెను. లక్ష్మణా! శబరియొక్క భక్తిని తన్మాహాత్మ్యమును జూచితివి కదా.

ఇత్యుక్తో లక్ష్మణః ప్రాహ రాఘవం వినయాన్వితః
భక్తి రేతాదృశీ భ్రాత రావేశో వామయా ధ్రువమ్,
న కుత్రాపి మయా దృష్టో హ్యస్యా భాగ్యమహో ధ్రువమ్. 57

ఇట్లు పలుకుటతోడనే లక్ష్మణుఁడు రామచంద్రమూర్తితో నిట్లు పలికెను. అన్నా! ఇట్టి భక్తినిగాని, యిట్టి యావేశమునుగాని స్త్రీలలో నేనింతదనుక నెచ్చటను జూచియుండలే దనెను.

రామోఽథ శబరీ మాహ యద్గురో స్తు కృపారసాత్,
ఈదృశీ భక్తి రుత్పన్నా తస్య పూజాం కరోషి కిమ్. 58

అనంతరము రామచంద్రమూర్తి శబరితో నిట్లు పలికెను. ఓ శబరి! నీ వే గురుప్రసాదమువలన నిట్టి భక్తురాల వైతివో, అట్టి గురువర్యుని పూజించుచుంటివా?

తచ్ఛ్రుత్వా శబరీ ప్రాహ రాఘవం భక్తిసంయుతా,
తదనుగ్రహమూలేన రామచంద్ర భవా న్పునః,
ప్రత్యక్షవిషయోఽ స్యద్య నీచాయా అపి మే విభో. 59-62

ఆవాక్యములను విని శబరి భక్తితో రామచంద్రుని గూర్చి యిటుల బలికెను రామచంద్రా! ఆ గుర్వనుగ్రహముచేతనే నీచురాల నయినను నాకు నీవు ప్రత్యక్షమైతివి.

యాగవేది రియం తస్య మద్గురో రేవ రాఘవ!,
సప్తే మే సాగరాశ్చాగు ర్మద్గురో ర్మజ్జనాయ చ,
సంకల్పమాత్రా దేవే మే స్సమాగు స్సప్తసాగరాః,
తాదృ గ్గురుప్రసాదేన మమైషా భక్తి రాగతా. 60-61½

ఓ రామచంద్రా! ఈ యజ్ఞవేదిక మాగురువర్యుని దయయై యున్నది. నాగురువర్యుఁడు స్నానము చేయుటకై సంకల్పమాత్రముచే సప్తసాగరముల నిచటకు రప్పించెను. అట్టి గురుప్రసాదముచే భక్తి నా కుదయించెను.

మత్పుణ్యవశత స్తేఽద్య దర్శనం సమభూ దహో,
భవ దాగమానా త్స్వర్గతుల్యోఽభూ దాశ్రమో మమ. 62½

ఓ రామచంద్రా! నా పుణ్యావశమున నీ దర్శనము నాకు సంభవించినది. నీరాక వలన నా యాశ్రమము స్వర్గతుల్య మయినది.

త్వయ్యేక మపచారం తు కృతవ త్యస్మి సాంప్రతమ్,
కష్టకాలే స్థిత స్యాద్య సత్కారకరణం తవ,
యుక్తం వాఽయుక్త మిత్యాదా వవిచారా త్కృతం మయా. 64

రామచంద్రా! నీవిషయమై నేనొక యాపచారము జేసితిని. కష్టకాలములో నున్న నీకిపుడు నేనీ సత్కారము చేయుట యుక్తమా, యయుక్తమా యను విచారణము లేకుండగ జేసితిని.

కీదృ క్కష్టం మజ్జనన్యా స్సంబభూ వేతి భూమిజామ్,
స్మృత్వా సా మూర్ఛితా భూమౌ పతితా పున రుత్థితా. 65

రామచంద్రా! మా తల్లియగు సీతమ్మ కెంత కష్టము వచ్చినది యని సీతను స్మరించుచు మూర్ఛితురాలై భూమిపైఁబడి కొంత తడవునకుఁ దిరిగి లేచెను.

తత స్సా శబరీ ప్రాహ రామం రాజీవలోచనమ్,
త్వదాగతింతు కాంక్షంతీ త్వహ మాసం ప్రభో భువి,
సఫలం జన్మ దేహం తు త్యజేయ మితి తత్క్షణమ్.
రామం హృది వినిక్షిప్య తత్యాజాఽశు కళేబరమ్,
శ్రీరామ స్స్వయ మేవాస్యా శ్చితిం కృత్వా దదాహ తామ్. 66-67½

పిమ్మట శబరి రామునితో నిటులఁబలికెను. ఓ రామచంద్రా! నీ రాకకై నిరీక్షించుచు నింతదనుక భూమిపై సజీవురాలనై యుంటిని. నా జన్మము సఫల మయ్యెను. ఇంక నేను భూమిపైనుండ వలసిన పని కన్పడదు. కాన శరీరమును విడిచి పెట్టెదను అని చెప్పి వెంటనే రామచంద్రమూర్తిని హృదయ పుండరీకమున ధ్యానించుచు శరీరమును విడిచెను. శ్రీరామచంద్రమూర్తి స్వయముగ నామెకు దహన సంస్కార మొనర్చెను.

క్షణా న్నిర్ధూత మఖిల మవిద్యాకృత బంధనమ్,
రామప్రసాదా చ్ఛబరీ మోక్షం ప్రాపాఽతిదుర్లభమ్. 68½

క్షణములో నవిద్యాబంధములను ద్రెంచుకొని శబరి యోగులకుఁ గూడ దుర్లభమైన మోక్షమును బొందెను.

కిం దుర్లభం జగన్నాథే శ్రీరామే భక్తవత్సలే,
ప్రసన్నేఽధమజన్మాఽపి శబరీ ముక్తి మాప సా. 69½

భక్త వత్సలుడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రసన్నుడై నపుడు దుర్లభమేమి యుండును? కాన శబరి నీచజాతి స్త్రీయైనను ముక్తిని బొందగలిగెను.

దివ్యరూపధరా దేవీ రామం నత్వాఽవద ద్వచః,
దేవ! జానాసి సర్వజ్ఞ సర్వం త్వం విశ్వభావన.
తథాఽ ప్యహం వచ్మి శృణు రాఘవ! మద్వచః,
రావణేన హృతా సీతా లంకాయాం వర్తతేఽ ధునా.
ఇత స్సమీపే రామా స్తే పంపానామ సరోవరమ్,
ఋశ్యమూకగిరి ర్నామ తత్సమీపే మహానగః,
చతుర్భి ర్మంత్రిభి స్సార్ధం సుగ్రీవో వానరాధిపః,
తేన సఖ్యం కురు క్షిప్రం సర్వం సంపాద్యతే తతః. 70-73½

పిమ్మట శబరి దివ్యరూపమును ధరించి రామునకు నమస్కరించి యిట్లు పలికెను. దేవా! నీవు సర్వజ్ఞుఁడవై యున్నావు. నీకుఁ దెలియని విషయము లేదు. అయినను నేను చెప్పునది వినుము. సీతను రావణుఁ డపహరించెను. ఇప్పుడు లంకలో నున్నది. ఇచ్చటికి సమీపమున పంపాసరోవరము గలదు. దానికి సమీపముననే ఋశ్యమూకమను గొప్ప మహిమ గల పర్వత మొకటి గలదు. ఆపర్వతమునందు సూర్యపుత్రుఁడైన సుగ్రీవుడను వానరోత్తముఁడు నలుగురు మంత్రులతో గూడియుండును. నీ వచట కేగి యా సుగ్రీవునితో స్నేహము చేయుము.

ఇత్యుక్తో రాఘవః ప్రాహ శబరీం దివ్యరూపిణీమ్,
స్నానపానోపయుక్తం తే సరస్స్వేత దితః పరమ్,
ప్రవాహరూపం సంప్రాప్య త్వన్నామ్నా ప్రథితం భవేత్,
తస్మా చ్చిరంజీవినీ త్వం భవితాఽసి న సంశయః,

కించ గోదానదీ యుక్తా త్వన్నామ్నా ప్రథితా చ సా,
నదీరూపా చ భవతీ గోదాయా అపి పావనీ,
భవితా నాత్ర సందేహ ఇతి తస్యై వరం దదౌ. 74-77

ఇట్లు చెప్పుటతోడనే శ్రీరామచంద్రమూర్తి దివ్యరూపిణి యగు శబరితోనిట్లు పలికెను. ఓ శబరీ! నీవు స్నానము చేయు నీ సరోవరము ప్రవాహరూపమై యొప్పుచు నీ పేరుతోఁ బ్రసిద్ధి నొందును. కావున నీవు చిరంజీవినివే కాగలవు. ఇదియును గాక ప్రవాహరూపముగా నొప్పుచున్న నదీరూప మగు నీవు గోదావరితో గలసి యమ్మహానదిని గూడ బవిత్రము సేయుదువు అని యామెకు వరము నిచ్చెను.

మమానుజ్ఞాం దేహి రామ! గచ్ఛేయ మితి సా తతః,
ఉక్త్వా, నత్వా, స్తుతిం కృత్వా, విమానేన యయౌ దివమ్. 78

ఇట్లు చెప్పిన పిమ్మట శబరి రామచంద్రమూర్తికి నమస్కరించి యిట్లు పలికెను. రామచంద్రా! నా కనుజ్ఞ నిమ్ము. నేను పోవుదును అని చెప్పి తిరిగి నమస్కరించి స్తుతించి విమానారూఢురాలై వైకుంఠమున కేగెను.

నాసాధ్యం విద్యతే భక్తే స్త్రిషు లోకేషు కించన,
న స్త్రీ పుమా న్వా జాతి ర్వా కారణం భక్తి రేవ తు
ఇతి స్తుత్వా మునిగణా నత్వా రామం యయు స్తతః. 79½

ఇట్లు శబరి వైకుంఠమున కేగగా, అచ్చటి మహర్షులు చూచుచు నిట్లు సంభాషించుకొనిరి. ముల్లోకములయందును భక్తికి సాధ్యము కానిది యుండదు. భగవదనుగ్రహమును బొందుటకు స్త్రీ పురుష భేదము కాని, వర్ణాశ్రమ భేదముకాని యవసర ముండదు. భక్తియే కారణము- అని శబరిని స్తోత్రము చేయుచు రామానుజ్ఞను బొంది తమతమ నెలవుల కేగిరి.

తతో రామోఽపి నిర్గత్య లక్ష్మణేన పథి సంస్థితాః,
పశ్య న్న నేకా స్త్వటవీః క్రమా త్పంపాసరో గతః. 80

పిమ్మట రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మణ సమేతుఁడై యనేక కాననములను జూచుచుఁ గ్రమముగాఁ బంపాసరోవరమును సమీపించెను.

ఇత్యాశ్చర్యరామాయణే అరణ్య కాండే షోడశస్సర్గ స్సమాప్తః.
ఆశ్చర్య రామాయణమున అరణ్యాకాండమున పదునారవ సర్గము సమాప్తము

యదక్షర పదభ్రష్టం మాత్రాహీనం చ యద్భవేత్,
తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ రామచంద్ర న మోస్తు తే.
ఓ రామచంద్రా! వర్ణలోపము పదలోపము మాత్రాలోపము
మొదలగు నా దేషములు ఇందేమి యున్నను నీవు క్షమింపుము
నీకు నమస్కారము.

గద్య

ఇతి శ్రీరామచంద్ర చరణకమల సేవా తత్పరేణ రామాయణ
కేసరీత్యాది బిరుదాంకితేన విశ్వామిత్ర గోత్రజేన లక్కా
వఝులవంశముక్తాఫలేన సుబ్బమాంబాజానే స్సుబ్రహ్మణ్య
సిద్ధాంతిన స్తనూజేన వేంకటకృష్ణ శాస్త్రిణా విరచితే
ఆశ్చర్య రామాయణే అరణ్యాకాండ స్సమాప్తః.
శ్రీ భద్రాచల శ్రీ రామార్పణ మస్తు.
మంగళమ్.

గద్య

ఇట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి చరణకమల సేవా తత్పరుండును రామాయణ కేసరీ
త్యాది బిరుదాంకితుఁడును విశ్వామిత్ర గోత్రజుడును, లక్కావఝుల
వంశజుఁడును సుబ్బమాంబా సుబ్రహ్మణ్యసిద్ధాంత్యాత్మజుండు
నగు వేంకట కృష్ణశాస్త్రిచే విరచిత మయిన
యాశ్చర్య రామాయణమున, నరణ్యాకాండము సమాప్తము.
ఇయ్యది శ్రీభద్రాచల రామార్పణ మగుగాక.
మంగళమ్.

సాదరం శబరీద త్తఫలమూలాశినే తథా,
సౌలభ్య పరిపూర్ణాయ రామచంద్రాయ మంగళమ్.

అదరసహితముగ శబరిచే నొసంగబడిన పలములను భక్షించిన సౌలభ్య పరిపూర్ణుఁడగు రామచంద్రునకు మంగళమగు గాక.

ఫలశ్రుతిః
తత్త్వసంగ్రహరామాయణే

యో విరాధవధం నిత్యం శృణోతి శ్రావయేత వా,
తస్య సర్వాణి పాపాని లయం యాంతి న సంశయః,
శరభంగాశ్రమగతిం రాఘవస్య మహాత్మనః,
శృణ్వం స్త్రిదశలోకం వై ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయః,
సీతాపహార మారభ్య లంకాయాం స్థాపనాఽవధి,
శ్రవణా చ్ఛాస్త్రవిహితం జ్యేష్ఠా దేవీ విముంచతి,
సీతాన్వేషణ మాకర్ణ్య నైవ లక్ష్మీ ర్వియుజ్యతే,
జటాయో స్సంస్కృతిం శ్రుత్వా స్వర్లోకం యాతి మానవః,
శబర్యా స్స్వర్గతిం శ్రుత్వా సతీనాం లోకగో భవేత్,
అరణ్యకాండ మాహాత్మ్యం యే శృణ్వంతి మహీతలే,
శ్రీ రాఘవ ప్రసాదేన విష్ణులోకం వ్రజంతి తే.

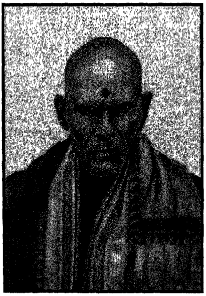
ఫలశ్రుతి

తత్త్వసంగ్రహ రామాయణమున నిట్లు చెప్పబడినది.

"విరాధ వధను నిత్య మెవ్వఁడు శ్రవణము చేయునో, లేక వినిపించునో, వానిపాపము లన్నియు నశించుటకు సందియము లేదు. మఱియు రామచంద్రమూర్తి శరభంగాశ్రమమున కేగిన కథ నెవ్వఁడు వినునో, అతఁడు దేవలోకమును బొందు నసుటకు సంశయము లేదు. సీతాపహరణము మొదలు, సీతను లంకలోఁ బ్రవేశ పెట్టినంత పర్యంతము గల కథను శ్రవణము చేసినవానికి దౌర్భాగ్యముండదు. సీతాన్వేషణ కథను వినినవానిని ధనలక్ష్మి యెడబాయదు. జటాయుసంస్కారకథను వినిన మనుజుడు స్వర్గము నొందును. శబరి స్వర్గమున కేగిన కథను వినినవానికి సతీలోకము గలుగును. అరణ్యకాండ మాహాత్మ్యమెవరు వినియెదరో వారలు రామానుగ్రహముచే విష్ణులోకమున కేగెదరు.

T.T.D. Religious Publications Series No. 679

"జయంతి తే సుకృతినో ...."

శ్రీ లక్కావఝ్ఝుల
వేంకట కృష్ణశాస్త్రి
(1887-1963)

కవి పండిత కుటుంబంలో జన్మించి తన సాధన, దీక్షతో సామాజిక శ్రేయస్సు కొరకు కావ్యాన్ని రచించి కీర్తిని గడించిన శ్రీ లక్కావఝ్ఝుల వేంకట కృష్ణశాస్త్రిగారు ధన్యులు. వీరు చిన్నతనంలోనే పంచ కావ్యాలు, చంపువులు, వేదం, తర్కం, వాస్తు, జ్యోతిషశాస్త్రాలను అధ్యయనంచేసి గురువుల ఆశీస్సులను పొందినారు. భారత దేశమంతటా తీర్థయాత్రలు గావించి జనజీవన నాడిని గ్రహించినారు. సంస్కృత భాషావ్యాప్తికి, వేద పరిరక్షణకొరకు తన శక్తిమేరకు ప్రయత్నాలు గావించి సఫలీకృతులైనారు. 'రామాయణ కేసరి', 'రామాయణ తీర్థ' అనే బిరుదులతో ఖ్యాతి గడించారు. కేవలం సంస్కృతంలో కావ్యాన్ని రచించిన, సామాన్యజనానికి అందుబాటులో ఉండదని గ్రహించి, చక్కటి తెలుగు వచనంలో కూడ విషయాలను సమగ్రంగా వివరించారు.

రామాయణ కథకు మూల రచయిత మహర్షి వాల్మీకియే. శ్రీ శాస్త్రిగారు సుమారు నలభైరామాయణాలను అధ్యయనంచేసి, వీటన్నిటిసారాన్ని ఈ 'ఆశ్చర్య రామాయణము' గా పొందుపరిచారు. ధర్మసూక్ష్మాలను పాఠకులకు బోధించారు. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము ఈ కావ్యాన్ని ధార్మిక ప్రచురణగా స్వీకరించి ప్రస్తుతం ఏడు కాండలను మొత్తం తొమ్మిది సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నది. రామాయణ జిజ్ఞాసువులు కవులు, పండితులు, విద్వజ్జనులు సహృదయతతో ఆదరిస్తారని ఆకాంక్ష.

Published by Sri A.P.V.N. Sharma, I.A.S., Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams and Printed at Adsprint, Chennai
on behalf of T.T. Devasthanams Tirupati